

1A

E01713

KÂRNÂMÊ Î ARTAKHSHÎR Î PÂPAKÂN.

THE
KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAĀN,
BEING THE OLDEST SURVIVING
RECORDS OF THE ZOROASTRIAN EMPEROR
ARDASHĪR BĀBAKĀN,
THE FOUNDER OF THE SĀSĀNIAN DYNASTY IN IRĀN.

*The Original Pahlavi Text edited for the first time with
a Transliteration in Roman Characters, Translations into
the English and Gujarati Languages, with Explanatory
and Philological Notes, an Introduction, and Appendices.*

BY

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B.A.

NEW EDITION, REVISED AND ENLARGED.

Bombay:
PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S STEAM PRESS, BYCULLA.

1896.

[*All Rights Reserved.*]

TO

SIR JAMSHEDJEE JEEJEEBHAI, BARONET, C.S.I.,
KHARSHEDJEE FARIDUNJEE PARUKH, ESQUIRE,
SIR DINSHAHJEE MANACKJI PETIT, BARONET,
HORMUSJEE EDULJEE ALLBLESS, ESQUIRE,
KAVASJEE KHARSHEDJEE JAMSHEDJEE, ESQUIRE,

Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai
Zarthoshti Madressa, Bombay.

GENTLEMEN,

Permit me to dedicate to you this Pahlavi Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Artakhshâr, the Founder of the Sâsânian Dynasty in Irân, in token of my humble appreciation of your laudable efforts towards the dissemination of a critical knowledge and understanding of the Sacred Avesta and the collateral Pahlavi literature amongst the Parsee Community.

I have the honour to be,

Gentlemen,

Yours faithfully,

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.

PREFACE.

Since the introduction of Avesta and Pahlavi as classical languages in the Arts course of the University of Bombay last year, I have been able to edit two of the Pahlavi text-books, *viz.* (1) "The Dînâ î Mainû î Khrat" and (2) "The Pahlavi version of the Avesta Vendidad," prescribed for the Intermediate and B. A. Examinations respectively; and this is the third of that series.

The first edition of the text-book of this Pahlavi Kârnamê î Artakhshîr î Pâpakân was issued by me four months ago, of which this is an enlarged reprint. It is not only intended for the use of College students, who will find the text and transliteration herein revised; but also for Pahlavi scholars and general readers who, I trust, will feel some historical interest in the subjects I have dealt with in my introduction to this new Edition.

I am very much indebted to Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotanji Behramji Sanjana, the first Gujerati Translator of this Pahlavi text (in 1853), and to Prof. Dr. Theodore Nöldeke of Göttingen, the first German translator (in 1879), whose intelligent decipherment and interpretation have greatly facilitated my work of first rendering into the English language this interesting Pahlavi classic relating to the Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Ardashîr Bâbakân.

I have to thank heartily the esteemed Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai Translation Fund for their kind patronage of this volume.

D. D. P. S.

AUTHORITIES.

1. The Gujerati Version of the Pahlavi Kārname ī Artakshir ī Pāpakān, by Peshotan Dastur Behramji Sanjana, Bombay, 1853.
2. Geschichte des Artachshir ī Pāpakān, von Th. Noldeke, Göttingen, 1879.
3. Eranische Alterthumskunde, von Fr. von Spiegel, Vol. III., Leipzig, 1878.
4. Grundriss der Iranischen Philologie, von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn, Bd. II., L. I. Die Pahalavi-Litteratur, von Dr. E. W. West, Strassburg, 1896.
5. Zur Pahlavi-Münzkunde, von A. D. Mordtmann, Z.D.M.G., Vol. XXXIII., pp. 82-142.
6. The Shah Nameh, by Abool Kasim Firdousee, edited by Turner Macan, Vol. III., Calcutta, 1829.
7. The Sacred Books of the East, Pahlavi Texts, Part I., by E. W. West, Vol. V., Oxford, 1880.
8. Annales du Musée Guimet, Vol. XXIV, Ze Zend-Avesta, par J. Darmesteter, Part III, 1893.
9. The History of Persia, by John Malcolm, Vol. I, 1829.
10. The Decline and Fall of the Roman Empire, by Edward Gibbon, Lubbock's edition, Vol. I, p.
11. The Sassanian Empire, by Th. Noldeke, Göttingen, 1885.
12. The Seventh Great Oriental Monarchy, by George Rawlinson, London, 1875.

ABBREVIATIONS.

Adj. for Adjective.—Ar. for Arabic.—Av. for Avesta.—Chald. for Chaldæ.—Chap. for Chapter.—Comp. for compare, or comparative.—Fol. for folio, followed or following.—Gr. for Greek.—Heb. for Hebrew.—Hist. for historical.—Huz. for Huzvareh.—L. for line.—Lat. for Latin.—Lit. for literally.—Mod. for Modern.—N. for note.—Om. for omit or omitted.—P. for page.—Pahl. for Pahlavi.—Paz. for Pazend.—Pers. for Persian.—Pl. for plural.—Pres. for present.—Ques. for question.—Rt. for root.—Sing. for singular.—Skr. for Sanskrit.—Syn. for synonym.—Vol. for Volume.—Vend. for Vendidad.—Yas. for Yasna.

CONTENTS.

INTRODUCTION—

	PAGE
1. The Name and Contents of the Book ...	i
2. The Genealogy of Artakhshîr according to the Bûndahishn, Alberûnî, Masûdi and Firdûsi	ii
3. Artakhshîr's Father, Pâpâk	iii
4. The Coins of Artakhshîr and Shahpûhr ...	iv
5. The References to these Kings in the Sâsânian Pahlavi Inscriptions	iv
6. The Passages referring to these Kings in the Sâsânian Literature	vi
The (a) Dînkard, Bks. IV., V., and VII.	
(b) Bûndahishn.	
(c) Zand î Vohûman Yasht.	
(d) Mâdîgân î Chatrang.	
7. The Age of the Pahlavi Kârnâmê	xiv
8. The Kârnâmê and the Shâh-Nâmeh	xv
9. The Principal Historians of the Sâsânian Period	xviii
10. General Remarks on the Kârnâmê	xviii
11. The Rise of Artakhshîr against Ardavân ...	xx
12. The Extent of Ardashir's Empire	xxii

	PAGE
13. His Power and Character	xxiii
14. His Political Reforms	xxiv
15. His Dying Monitions to his Son	xxvii
16. The Extant MSS. of the Kârnâmê	xxix
17. The Pahlavi and Sanskrit Kolophons	xxx

TRANSLATIONS—

1. English	1-56
2. Gujarati (with an Introduction)	1-43
THE PAHLAVI TEXT WITH A TRANSLITERATION IN ROMAN CHARACTERS	1-68

APPENDICES.

THE EXISTING PAHLAVI BOOKS—

1. The Oldest Pahlavi Writings now extant ...	1
2. The Origin of the Pahlavi Literature pre- served by the Parsces	2
3. The Pahlavi Translations of Avesta Texts ...	3
4. The Pahlavi Texts on Religious Subjects ...	4
5. The Pahlavi Texts on Non-Religious Subjects.	5

HISTORICAL SKETCHES—

1. The Sâsânian Emperor Ardashir I.	6
2. Shahpûhr I., Son of Ardashir	8
3. Revolutions of Asia	10
4. The Persian Monarchy restored by Artaxerxes	10
5. Reformation of the Magian Religion... ..	11
6. Power of the Magi	12

7.	Establishment of the Royal Authority in the Provinces	12
8.	Extent and Population of Persia			13
9.	Recapitulation of War between the Parthian and Roman Empires		13
10.	Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares War against the Romans	...				13
11.	The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus		14
12.	Character and Maxims of Artaxerxes	...				14
13.	The Persian Cavalry		15
	Persian Errata...	16
	THE EXTRACTS RELATING TO ARDASHIR AND SHAH-PÛHR FROM THE SHAH-NAMEH			1-34

INTRODUCTION.

1. THE NAME AND CONTENTS OF THE BOOK.

The *Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân*, or “The Records of the Wars and Adventures of Artakhshîr, Son of Pâpak,” is the oldest surviving chronicle of the restoration of the Zoroastrian Empire in Irân by Artakhshîr, the founder of the Sâsânian Dynasty. As the beginning of this text indicates, the existing Pahlavi *Kârnâmê* is the abridged edition of an elaborate work on the history of some of the Sâsânian kings, and seems to have been composed about three centuries later than its original, probably in the reign of Noshîrwân the Just. It treats of the state of the Irânian Empire under its Parthian rulers; the dreams of Pâpak (the frontier prince of Pârs); the ancient Persian belief in astrology; the promotion of the shepherd Sâsân to be Pâpak’s son-in-law; the birth of Artakhshîr; the remarkable dexterity and talents of the prince in his boyhood; the invitation to the court of the Parthian King Ardavân; Artakhshîr’s altercation with the King’s son; his degradation to the office of “the keeper of the stables”; the private visits of the princess Artayûkhta¹; Artakhshîr’s flight with her into Pârs; their pursuit by Ardavân; their glorious escape; the future defeat and death of Ardavân and his son; Artakhshîr’s accession to the throne in Stâkhar; his annihilation of “wicked idolatry” by the destruction of the Dragon; the aim of Ardavân’s sons at his life, and the Emperor’s decree for the execution of Ardavân’s daughter; her pregnancy and concealment; and the birth of Artakhshîr’s son, Shahpûhr. The text further alludes to the military achievements and triumph of Artakhshîr in the battles against the Kurds, Medians, Parthians, Armenians, etc.; his soliloquy on the evil passions in man; the predictions of the soothsayer *Kait*

1. Noeldëke and Rawlinson: *Artadukta*.

of India ; the striking scene between Shahpûhr and the daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât ; the birth of Aûharmazda I. ; the concealment of his birth from Artakhshîr for seven years ; the joy of the grandfather on recognising him at the race-course ; Artakhshîr's pious motive ; his religious and steady character ; the remarkable political results ascribed to Aûharmazda I. ; etc.

Such is the nature of the contents of this epitomized text. We learn nothing more from the extant Pahlavi works regarding the larger original from which it is derived. However, Firdûsi's epic of the Shâh-Nâmeh, which comprehends more extensive details relating to the history of King Ardashîr, leads us strongly to believe that, about a thousand years back, a great portion of the larger Pahlavi *Kârnâmê*, or its transcript in pure Persian, had existed. This can be easily pointed out by a comparative study of the poet's historical narrative and the statements preserved in some of the extant Pahlavi books, *viz.*, the *Dînkard*, *Yâdgâr î Zarîrân*, *Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân*, *Mâdigân î Chatrang*, *Bûndahishn*, and *Zand î vohûman Yasht*.

2. THE GENEALOGY OF ARTAKHSHÎR ACCORDING TO THE BÛNDAHISHN, ALBERÛNI, MASÛDI AND FIRDÛSÎ.

Artakhshîr, properly Artakhshatar, from the Avesta *Areta-khshathra*¹, belonged to a priestly family of kings, his father Sâsân, according to the text, having been descended from the pure Zoroastrian line of the Kayânian monarchs. His mother was the daughter of Pâpak, the "frontier ruler" of Pârs. According to the Bûndahishn MS., known as TD., "Artakhshatar, grandson of Pâpak, of whom his mother was daughter, was son of Sâsân, son of Vehâfrîd and Zarîr, son of Sâsân, son of Artakhshatar who was Vohûman, son of Spend-dâd (Isfandiyâr)." ² In Firdûsi, Sâsân IV is alluded to as the father

1. Artakhshatrâ in the Achaemenian Inscriptions, and Artashîr in Armenian writers.—2. See S. B. E., Vol. V., Chap. XXXI.

of Ardashîr, and a descendant of Bahman, son of Isfandiyâr. According to Alberûni's Chronology of the Sâsânians, "Ardashîr was son of Bâbak Shâh, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâfrîd, son of Mihrmish, son (rather descendant) of Sâsân senior (*viz.*, Sâsân I.), son of Bahman, son of Isfandiyâr." Masudi gives two genealogies of Artakhshîr, which are generally similar:—(1) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâvand, son of Dârâ, son of Sâsân, son of Bahman; and (2) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Mihrmish, son of Sâsân, son of Bahman.

Herein Alberuni and Masudi add one more ancestor to the list of the Bûndahishn; the former placing Mihrmish between Zarir and Sâsân senior; the latter, Dârâ between these two. Very likely the father of Zarir or Mihrmish was Sâsân XIV., or an unnamed descendant of the fourteenth generation from Bahman, and not of the fourth generation*, as Firdûsi represents him. Taking into consideration the long interval of several centuries which elapsed between Bahman and Artakhshîr î Pâpakân, it is pretty evident that we cannot trace back a regular historical genealogy of the latter as long as the ancestors of more than fourteen generations remain unknown to us, and until we get no reliable evidence to confirm that all these fourteen ancestors were named Sâsân in a continuous order.

3. ARTAKHSHÎR'S FATHER, PÂPAK.

According to the Kârnâmê, it appears that Pâpak, "having no naturally-born son to preserve his name," adopted Artakhshîr in pursuance of the Zoroastrian law of affiliation,

* Such errors are very common in Persian books owing partly to the difficulty of distinguishing Pahlavi figures like and , and partly to the corruptions of words or figures by ignorant copyists.

and with a desire that the latter would succeed to his principedom of Pârs. Consequently, Artakhshîr has been generally called *Artakhshîr î Pâpakân*, "Artakhshîr, son of Pâpak," as on the coins and inscriptions mentioned below, instead of *Artakhshîr î Sâsânân*, "Artakhshîr, son of Sâsân."† As to the lineage of Pâpak, the emblems and names on the coins of Persis show that Pârs was always loyally Zoroastrian and one Sâsân was the high-priest of the Âtash î Varahrân at Istakhra, who married a princess, named Râmbehisht, and "laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence which was very strong, doubtless favoured its rise." According to Alberuni and Masudi, this Sâsân had a son, named Pâpak. The latter, Dr. Noeldeke remarks, had two sons, *viz.*, Shahpûhr and Artakhshîr. (See the Historical Sketch I.)

4. THE COINS OF ARTAKHSHIR AND SHAHPUHR.

For the oldest references to this Sâsânian Emperor, Artakhshîr, and his son Shahpûhr, we have to look to the Sâsânian coins and Pahlavi rock inscriptions of the third and fourth centuries A. D. In his German treatise on the "Muenzen der Sâssâniden," Dr. A. D. Mordtmann gives a description of 75 Pahlavi coins of the reigns of Artakhshîr and Shahpûhr, of which the first two refer to Pâpak and Artakhshîr, the next 41 exclusively belong to Artakhshîr, and the remaining 31 to his son, Shahpûhr I. In one of the two existing types of the coins of Persis, Artakhshîr's bust appears on the obverse with the Parthian tiara and the words:—*Bagî Artakhshatr Malkâ*, "Lord Artakhshatr, King"; and on the reverse Pâpak's image with the words; *Bagî Pâpakî Malkâ*, "Lord Pâpak, King." In the second or earlier type we notice a change only on the obverse side:—*Barî Bagî Pâpakî Malkâ*, "Son of Lord Pâpak, King." These coins prove that Artakhshîr had been for some time the joint-ruler of Pârs during the life-time of Pâpak. The coins of the period when Artakhshîr assumed the royal authority in Irân, have on the obverse his image

† Though neither the name Sâsân nor Sâsânidæ is found on the coins or inscriptions, still this patronymic is used in history to designate the dynasty founded by Artakhshîr.

surrounded by the words :—*Mazdayasn Bagí Artakhshatr Malká Irân*, “Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of Irân.” These coins point to the first part of his *régime* when he had not received the title of the Emperor. On the latest coins we observe the following impression:—*Mazdayasn Bagí Artakhshatr Malkân Malká Irân Minú-chitrí min Yazdân*, “Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Irân, of spiritual origin from the Deity.” On the reverse we find a fire-altar with the words:—*Nura zî Artakhshatr*, i.e., “The Light of Artakhshatr.” The title *Malkân Malká* occurs on most of these coins. The impression on the latest coins of Artakhshatr is also adopted in most of the coins of Shahpûhr, with only the change of the name ; and on the reverse side, too, *Nura zî Shahpûhar*, “The Light of Shahpûhar.”

5. THE REFERENCES TO ARTAKHSHIR AND SHAHPUHR IN THE SASANIAN PAHLAVI INSCRIPTIONS.

Next to these coins we have to study the trilingual inscriptions on the bas-reliefs of (1) *Naksh-î-Rústam* and (2) *Naksh-î-Rajáb*, which allude to the father and the son, and the (3) bilingual cave inscription at *Hájiábád*, near Persepolis, which bears upon the son alone. The first one contains an account of the succession of Artakhshatr î Pâpakân and Shahpûhr I., with a succinct reference to their chief actions. There they are both called “the King of the Kings of Irân,” while Shahpûhr is specially styled “the good principled (*húrâstîh*)” and “the well-inclined (*húkâmakî*).” The son did as the father had done “in Irân and non-Irân, through capital to capital, town to town, and place to place of the united country, spontaneously in *Magûstân*, and by the loving command of Artakhshatr, the King of Kings, in the country of the King of the Kings of Irân. From town to town, and place to place he performed the great deeds which are the bounty of the angels, and settled in (them) the great Fire ; and the Deity and the angels became the benefit of the capital.” Further on the inscription speaks of the enthronement of the “Great Fire of Fires”, the development of all the

resources necessary for the growth of the priesthood and the Zoroastrian religion, and of the suppression of the tyranny of noblemen. It calls Aûharmazda, son of Shahpûhr, "more absolute among the Kings who were similar to angels in virtue, and speaks of Shahpûhr's title of Hîrbad and Môbad having been made Aûharmazd's title of Hîrbad and Môbad." The inscription of Naksh-î-Rajâb refers to Shahpûhr I. in the following words:—*Shahpûhrî Malkân Malkâ kartîram Magûpat û Aîharpat sham kaltî hûmanam*, "Shahpûhr, the King of Kings, I call myself Môbad and Hîrbad, I have made a name (thereby)."

The Hâjiâbâd inscription transmits to us the following records of Shahpûhr:—*Li Mazdayasn Bagî Shahpûhrî Malkân Malkâ Aîrân va Anîrân, Minû-chitrî min Yazdân, Barman Mazdayasn Bagî Artakhshatrî Malkân Malkâ Aîrân, Minû-chitrî min Yazdân, Napî Bagî Pâpakî Malkâ*, "I am the Mazdayasnian Lord Shahpûhr, the King of the Kings of Aîrân and non-Aîrân, of spiritual origin from the Deity, son of the Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Aîrân, of spiritual origin from the Deity, grandson of Lord Pâpak, King."—The Paî-kûli inscription, near Sulimânieh, contains short fragments engraved on stones, which include the names of Artakhshatr, Shahpûhr and Aûharmazda; but they do not mention their special kingly titles.

These are some of the earliest and most authentic records on the coins and inscriptions now surviving of the religious Sâsânian founder of the Zoroastrian dynasty in ancient Persia. They are very useful to the Pahlaviists for ascertaining the reading of many a Pahlavi word of Semetic origin, the alphabet of the inscriptions being less equivocal, and each letter having fewer phonetic powers than that used in Pahlavi MSS.

6. THE PASSAGES REFERRING TO THESE KINGS IN THE SASANIAN PAHLAVI LITERATURE.

More important references to Artakhshîr are found in the Dînkard, Bûdahishn, Zand î Vohûman Yasht, and Mâdigân î

Chatrang. The Dīnkard alludes to him in its Fourth, Fifth and Seventh Books. The Fourth Book describes the pious achievements of the King in the religious renaissance which followed his accession to the throne. It refers to the collection and compilation of the sacred Zoroastrian literature, to the comparative study of different religions, and to the enlightenment therefrom upon the pure understanding of the Mazdayasnian Revelation under the learned supervision of Dastur Tōsar, the high-priest of the State. His son, Shahpûhr, had taken after his father, and added to the sacred literature an extensive collection of scientific works prepared or compiled, by his order, from the old Iranian, Indian, Greek and Roman tomes, for the purpose of spreading among the different nations of the world a knowledge of the calendar, geography, astronomy, astrology, hygiene, the abstract philosophy of the original creation, etc. Further, he had ordered a correct copy of each of these religious and scientific works to be prepared and deposited in the Royal Library, and had succeeded to produce, by means of a religious controversy, a thorough conviction in the disbelievers of the truth and excellence of the Zoroastrian Religion. The passages run as follows :—

1. “The one who was *Artakhshatar*, the king of kings, son of *Pâpak*, directed (lit. wished for) the arrangement of the fragmentary literature according to chapters, through the direct supervision or authority of *Tōsar*, who alone proved successful in undertaking it (*viz.*, the task), while the other high-priests abandoned it. This command was likewise given, that whatever religious exposition there existed besides the *Mazdayasnian* Revelation should be put forth for ourselves ; because now the information and understanding thereof were neither inferior nor insignificant (*frūd.*)”¹

1. Olman-î Artakhshatar î Malkâân Malkâ î Pâpakân, pavan râst dastûbarîh Tōsar zakich âmûk î pargandê hamâk ôl babâ bayîhûnast ; Tōsar madam mat zak î âevak frâj padîraft, va avârig min dastûbar shedkûnt. Denmanich framân yehabûnt aigh frâj ôl lenman kôlâ nakîzishne zakâî yehevânêd min Dîn î Mazdayasna ; meman kûnîch âkâsîh va dânishnec avash frûd lûtt.

2. "*Shahpûhr*, the king of kings, son of *Artakhshatar*, collected also the books that were distinct from the Revelation, and pertained to scientific investigations in the art of healing, and in astrology, and which treated of the calendar, geography and the abstract philosophy of the original creation, life and death (*lit.* "destruction"), of the (Arian) glory, humility, legal evidence, and of other sciences and materials that were scattered among the Hindûs, in (the province of) *Arûm*, and other countries. He caused them to be recompiled along with the Avesta, and ordered a correct copy of each to be deposited in the Royal Treasury. By means of a (public) religious controversy (*hûskâr*) he produced a thorough conviction in the disbelievers of the (truth of the) Mazdayasnian Revelation." ¹

The third passage² in the Fourth Book, which refers to *Artakhshatar*, states that he was destined to obtain the sovereignty of the Kayânians, which had been divided (*lit.* "scattered") among several princes for centuries and as long as his forefathers and ancestors were unqualified to sway over the great Kingdom of Irân.

The Fifth Book of the same work contains one interesting allusion to this Sâsânian Emperor who, in the Divine prophecy rendered by Ahura Mazda to Zarathushtra (in reply to his occasional inquiries), is named among the Restorers of the Religion, such as Âtarô-pât Mâraspend, Khûsrû Kavât, Peshyôtan (son of Vishtâsp), Aûshîdar, Aûshîdarmâh,

1. *Shahpûhr* î *Malkâân Malkâ* î *Artakhshatarân*, *napîkîhâch* î *min Dîn barâ madam bazishkîh va star gôbishnîh va vajûyishnê va zamân va jivâk va gôhar va dehishne va yehevûnishne va vinâsishne va gadê va aîrîh va gôbâkîh va avârig kirûkîh va avzâr, î bân Hindûkân va Arûm va avârigich zamîkîhâ par-gandê yehevûnt, lakhvâr ôl ham yâityûnt. Va lêvatman Avastâk lakhvâr andâkht, va kôlâ zak î durvist pachîn ôl ôl Ganj î Shapîgân yehabûntan framûd. Va âstinîdan î hamâk aristagân madam Dîn î Mazdayasna ôl hûskâr vabidûnt.*

2. *Olman-î î Artakhshatar, î Malkâân Malkâ, î Pâpakân, pargandagîh zîash khûdââîh minîsh vad ab va niyâk râ pavan dahyûpatîh kam sazâkîh.*

Soshâns, and others. The original text¹ may be translated as follows:—

“About the Revelation, *i. e.*, the exposition, of Zaratûshtra by virtue of his exaltation, prophetic wisdom, and perfect goodness, regarding such (events) as the triumph of Kaî Vishtâsp of Aîrân over Arjâsp, the Hyonians, and other innumerable armies² of Non-Îrânians.³ Secondly⁴, what refers to the subject, namely, the necessary supremacy (*vichitârih*), at different times (*avârig*), of the territory⁵ of Vishtâsp over other regions; the killing of Zaratûshtra by Tûr î Brâtarrîsh; the belief of Srîtô î Vîsrapân⁶ in the glorious Spirit (of Providence); and whatever pertains to the subject, especially the events which shall happen, and shall come, one after another at different periods. Next, the doers of harm⁷, such as Alexander, the smiter of Agriârat, Markûsh, Dahâk, and others; (and) the doers of harm and destroyers of the (Zoroastrian) Faith, such as Mesîha, Mânî, and others. (Then) the periods, such as (those of) steel, iron, and other mixed metals, etc. (Afterwards), the restorers, deve-

1. Madam zak î min avzûnîguîh, pîsh-khratûîh va pûr-nyôkîh î Zaratûshtra pêîâkîhastan, aîgh avash gûvizâr, chêgûn pîrûzîh î Kaî Vishtâsp î Aîrân madam Arjâsp, va Hyônân, va avârig Aîrân anaôshmâr hînîgûrd. Aêvak mandavam bèn zak babâ, avârig vichitârih Vishtâsp kôshvarîgân bèn zakâî âvâyêd, va zektelûntan î Tûr-î-Brâtarrîsh ôl benafshman Zaratûshtra, va gîrâîlan î Srîtô î Vîsrapân râî, va meman bèn zak babâ nâmchishtîg mandavam aîgh bèn zimânagîhâ âkhar âkhar mat va yâmtûnêl. Azash vazandgarân chêgûn Aleksandar va Agriârat zadâr, Markûsh, va Dahâk, va avârig; vazandgarân va garûîshn-vârânîch(chêgûn)Mesîha, va Mânî, va avârig. Aûbâmîhâ chêgûn pulâvtîn va âsîn avargûmîkhtan va avârig. Dîn ârastârân va vînârtârân va yâityûntârân chêgûn Artakhshatar, va Atarôpât, va Khûsrû va Peshyôtan va Aûshîdar va Aûshîdar mâh va Sôshâns va avârig.—2. If we read the word *âtinê*, as it is in the original text, it means ‘in innumerable ways.’—3. Here *Aîrân* ought to be *An-Aîrân*.—4. *Lit.* ‘one.’ In Pahlavi the expression *aêvak...aêvak* is used in the sense of ‘firstly’, ‘secondly’, etc.—5. *Lit.* (the inhabitants or nations of his) ‘continent.’—6. This is an allusion to the hero Srîta, who was ordered by Kaî Kâûs to kill the *tôrâ* that is represented in the Seventh Book of the Dînkard as a creature of (some) good spirit. If we read the first word *vîrâstan* and the fourth *vîkarpân*, the meaning is:—‘the restoration of the glory of the opponents of the karp by (the hero) *Srîta*.’—7. That is ‘destroyers,’ ‘devastators.’

lopers and propagators¹ of the (Zoroastrian) Religion, such as *Artakhshatar*, *Âtarô-pât*, *Khûsrû*, *Peshyôtan*, *Aûshêdar*, *Aûshêdarmâh*, *Sôshâns*, and others.”

The Seventh Book of the *Dînkard* treats of the marvellous prophecy of the Mazdayasnian Religion from the Creation to the Resurrection, and refers to the miracles that occurred before and after the birth of Zarathushtra, and those that are to happen till the Final Renovation. It gives the Prophet's religious declaration about *Artakhshîr*, in the following words:²—

“This, too, is declared regarding the nature (*chêgûnîh*) of *Artakhshatar*, son of *Pâpak*, that *Kaî Artakhshatar* shall be possessed of every kind of power, he shall be an overpowering hero, a staunch adherent of the religious commandments, and of marvellous faculties; a king in whose house the virtuous and bright *Ashishvang* shall tread in the person of a maiden, who shall be virtuous, very courageous, well-grown (*i.e.*, handsome), dressed in an auspicious garment, and who shall be very majestic and pious (or noble); (a king) who shall seek the accomplishment of himself by dint of acquired wisdom and personal exertion; (a king) who shall battle with his adversaries by dint of acquired wisdom and practical exertion; and his helper shall be (*Dastur*) *Tôsar*³ in the manner that is likewise declared regarding them.”⁴

1. *Lit.* ‘bringers.’—2. *Artakhshatar* î *Pâpakân chêgûnîh denmanich madam yemalelûnêl* aigh:—*Katâr zak* î *zûrik Kaî Artakhshatar*, î *takîg*, î *tan framân*, î *shikiftê zayan*; *khûdâê mûn ôlman bèn mân Aharêshvang* î *nyôk va rûshan frâj sâtûnêl*, î *pavan kanîk karp* î *nyôk* î *kabad amâvand* î *hûrust* î *bûrân aiviyâst* î *râllûmandtûm* î *âzâd*; *mûn aît aigh pavan rasishnê* î *khratîg pavan zak* î *nafshman bâzâe ôl tan frâkhanîh bavîhûnêl*; *mûn aît aigh pavan rasishnê* î *khratîg*, aigh *pavan zak* î *nafshman bâzâê*, ôl *hamimârân madam ayûzêl*; *avash Tôsar pavan âvâkîh chêgûnshân denmanich madam yemalelûnêl*.—3. Dr. West reads it ‘*Tanvasar*.’—4. There is one more allusion to this *Artakhshatar* at the end of the Third Book of the *Dînkard*, which states that, after the restoration of the Irânian Empire by the Sâsânian Founder, all the *Avesta* and *Pahlavi* writings were collected from the various places where they were scattered; and that the *Dînkard* was compiled, during his time,

There are four more Pahlavi passages with reference to Artakhshîr, of which two are found in the *Bûndahishn*, one in the *Zand i Vohûman Yasht*, and one in the *Mâdigân i Chatrang*. The first allusion to the King in the *Bûndahishn* is contained in Chapter XXXI, 30, and it is mentioned by me in connection with his genealogy at page II. The second allusion to him in the same book stands in Chapter XXXIV. 9, and gives the periods of the Ashkânian and Sâsânian dynasties.

“The Ashkânians bore the name in a current sovereignty for 284 years; Ardashîr, son of Pâpak, and a number of Sâsânians (were kings for) 480 years; afterwards it (*i.e.*, the sovereignty) went to the Arabs.”¹

The *Sûdgar Nask*, the first book of the Zoroastrian Sacred Literature, included according to the Dinkard a prophecy concerning Artakhshîr, son of Pâpak, which is preserved to this day in the extant Pahlavi *Vohûman Yasht*. The Zarathushtrian sovereignty is divided in it into seven ages, which are called golden, silver, copper, brazen, tin, steel, and iron periods, and Ahura Mazda reveals to the Prophet the important events which are to happen in them. Artakhshîr and his son Shahpûhr are placed in the fourth or the brazen period, and are entitled the *gêhân ârâstâr va vîrâstâr*, “the embellisher and restorer of the world.” The same expressions are used in praise of Ardashîr in the Pâzend *Afrîn i Panjî*, or *Afrîn i Rapithwîn*, where he is similarly represented as “the embellisher and restorer of the Divine Religion.” The passage in the *Bahman Yasht* runs thus:—

“And (in) that (period) which is brazen (is) the sovereignty of *Artakhshîr*, the embellisher and restorer of the world, and (is) that of King Shahpûhr, when he will restore the world which

and correctly copied by Dastur Tosar. This copy was deposited in the Royal Treasury of *Shapigân*.

1. Ashkânân pavan aarôbâk khûdââh shem yedrûnd 284 shant; Ardashîr i Pâpakân va Sâsânigân amar 480 shant; âkhar ôl Tâjigân vazlûnt.

I, Âûharmazda, created, and he shall make current freedom (from evil) through a store of the acts of this world, whereby virtue shall manifest itself; and Âtarôpât of the successful luck, the restorer of the true religion, shall, by the miracle of the brass ordeal, bring the adherents of foreign creeds back to the truth of this Religion.”¹

The *Mâdîgân i Chatrang* speaks of Artakhshatar as the wisest and most industrious Zoroastrian sovereign of Irân. “On the following day the Emperor (Nôshîrvân) called *Vazôrg-mitrô* (his minister) into his presence, and spoke to him as follows:—“O my *Vazôrg-mitrô*! what thing is that which you promised me to devise and send up to *Dîvsâram*?” On this *Vazôrg-mitrô* replied:—“Of the kings that have reigned during this millenium, *Atakhshatar* has been the wisest and most industrious. I will, therefore, devise a new game and from the name of King Artakhshatar call it *Vînê-Artakhshatar*. I will cause the game board to represent the soil of *Spendârmât*, and its thirty pieces to represent the thirty days and nights, the fifteen white ones illustrative of day and the fifteen black ones of night” (Vide the Pahlavi text edited and translated by Dastur Dr. Peshotanji Behrâmji Sanjana, Bombay, 1885.)*

1 Va zak i rôyin khûdâêih i *Artakhshêr* i gêhân ârâstâr va vîrâstâr, va zak i Shabhûhr Shah amat gêhân i li Âûharmazda-dâd ârâyêd, bôkhtagîh pavan sâman i gêhân rôbâk vabîdûnêd, va shapîrîh pêdâk barâ yehevûnêd; va Âtarô-pât i pîrûzbakht, i Dîn i râst vîrâstâr, pavan rô i pasâkhtê denman Dîn levatman javit ristakân lakhvâr ôl râstîh yâityûnêd. (Vide Chapter II, 18)

* The following statement is found in a Persian Introduction to an *Ardâ Virâf Nâmê*, which refers to Artakhshêr's proceedings for re-establishing the Zoroastrian religion. It is not wholly reliable. (Vide the Introductory Essays by Drs. Haug and West to the *Pahl. Ardâ Virâf*, p. 15.)

“They say that when Ardashîr Bâbagân was king, as he settled himself in the monarchy, he slew ninety kings (some say he slew ninety-six kings), and cleared the world of enemies, and restored it to tranquillity. He summoned before him all the Desturs and Mobads who existed at that time, and said that: ‘The true and correct religion which Almighty God revealed to

These manuscript records, which exist to this day, bear clear testimony to a prophecy preached by Zoroaster as to the future restorers of his religion, and of the Zoroastrian Empire, among whom the Prophet names Artakhshîr and Shahpûhr. That prophecy was realised by the success of the Sâsânian prince

Zaratusht (peace be unto him), and Zaratusht made current in the world, no longer remains with me, so that I would make a collection of tenets and assertions and sayings, from the world, and place confidence in only one.' And he sent people through all the provinces, and every place where learning and priesthood existed, and summoned all to his court. A multitude of forty thousand men went up to court.

"Afterwards, he demanded and said: 'Which are those who are the wisest of these?' Then they inquired, and selected four thousand of the wisest, out of that assembly, and informed the king of kings. And he said a second time: 'Be careful a second time, and separate from that assembly, such persons as are discerning and wise, and possess a better recollection of the Avesta and Zand.' Four hundred men appeared who possessed a better recollection of their Avesta and Zand. Another time they were careful, and from the midst of these, they selected forty men, who possessed a recollection of the whole of their Avesta. Again, among these select, were a certain seven men, in whom no sin had appeared, from their earliest years till the age at which they had arrived; and they were excessively careful, and pure-hearted in thoughts and words and deeds, and their hearts clave unto God. Afterwards, they conducted the whole seven to king Ardashîr.

"Then the king directed thus: 'It is necessary that I should dispel these suspicions and doubts from the religion, and all man should be of the religion of Aûharmazd and Zaratusht, and adopt the assertions and sayings of the religion; so that it may become clear to me and the learned and wise what the religion is, and that these suspicions and doubts may disappear from the religion.' Then they replied thus: 'No one is able to give this information, except one who has committed no sin, from the early age of eight years, unto the time which has arrived; and this man is Virâf, than whom there is no one purer, or more spiritually enlightened, or more true speaking; and on this account, it is necessary to make choice of him. And we six others will carry on, in some place, the Yazishn ceremonies and Nîrang prayers which are appointed, in the religion for all such matters; until God, the revered and glorious, shall reveal the facts of Virâf, and Virâf shall give us information of them, so that every one may become free from doubts about Aûharmazd and Zaratusht.'

"Virâf himself undertook this affair; and king Ardashîr welcomed those words. Then they said, this affair would not be rightly accomplished, unless they went into the precincts of the sacred fire. Then they arose and performed their design and went away."

of Pârs over the Parthian *Mulûk-ut-tavârif*—a memorable event, which practically conduced to the revival of the Zoroastrian religion and the consequent illucidation, compilation, and preservation of its brilliant Scripture.

7. THE AGE OF THE PAHLAVI KÂRNÂMÊ.

The only extant Pahlavi work on Artakhshîr is the *Karnâmê* of the King, which is edited and translated in this volume. It is, as I have mentioned at the outset, a kind of historical narrative written in an easy style, of which the main substance is derived from an older voluminous work, which probably contained memoirs of Artakhshîr, Shahpûhr, and Aûhar-mazda I., and which was very likely composed or finished in the reign of the last named monarch, or even later. The style of the surviving narrative and the familiar historical references in it to the games of Chatrang and Vîne-Artakhshatar, and to the Khâkân of the Turks, lead us to place its composition in the middle of the sixth century, and to point to *Vazôrg-Mitrô î Bôkhtagân* (Pers. *Buzurjamîhr*), the vazir of the Sâsânian King Khûsrû I., as its author. The Indian King Dîvsâram mentioned in the *Mâdigân î Chatrang* is, no doubt, King Dâbishlîm (a later Persian corruption of the Pahlavi name) of the *Anvâr-i-Suhailî*. The latter book is a Persian version of the old Pahlavi imitation of the Sanskrit *Hitopadesha* and *Panchatantra*, which was originally called "*Karîrag va Damanag*." According to the Persian Introduction to the *Anvâr-i-Suhailî*, "it was the philosopher Burzuyah, the chief of his class in Pârs, who at the request of Noshîrvân proceeded to Hindustân, and was there during a long period; and, by a variety of artifices and devices, having secured the book ("Bidpâi" or the Fables of Vishnu Sharman), got possession of it, and, having translated the Indian words into Pahlavî dialect, which was the language at that time spoken by the emperors of Irân, submitted it to Noshîrvân, and, being so fortunate as to have [his gift] accepted, was honoured with

[the monarch's] approbation."* The Burzuyah here alluded to is certainly Vazôrg-mitrô î Bôkhtagân, who was sent, in conformity to the above statement of the Mâdigân î Chatrang, to the Indian King Dîvsâram by Khûsrû I., in connection with the games of Chatrang and Vinê-Artakhshatar. Likewise the mention of the Khâkân of the Turks in Chapter XIII of the Pahlavi text could have been made only in the sixth century.

The existing Kârnâmê, therefore, belongs to the pure Sâsânian literature, and certainly cannot have been composed after the fall of *Yazdakard*, or under the reigns of his Mahomedan successors. The proofs are not far to seek. Dr. Noeldeke has discovered imitations of the narrative of the Kârnâmê in some of the Armenian and Greek authors of the eighth century. According to Fihrist, an Arabic poem of the 8th century A.D. was composed by Abân bin Abdalhamîd Allâhiqî Arraqâshi, on the basis, as the poet says, of *كتاب سيرة اردشير* "A Book of the Life of Ardashîr." Masûdi makes mention, in his remarkable history, of a "Book composed by the son of Ardashir Bâbak, which is named the Book of *Kârnâmag*, and in which are narrated his history, wars, adventures, and life."

8. THE KÂRNÂME AND THE SHAH-NÂMEH.

The extracts from the Shâh-Nâme of Firdûsi (who flourished in the tenth century A. D.), which are given at the end of this volume, confirm the earlier existence and composition of the Pahlavi text. These extracts clearly form an expansion of the Pahlavi Kârnâmê î Artakhshîr, which is interspersed with statements unknown to our text, but probably found by the poet in Arab and Persian writers, or in the traditions supplied to him by the native *dihkâns*. Their contents are, no doubt, based mostly upon the epitomised statements in Pahlavi. However, we observe in the two accounts slight variations, and here and there certain omissions and additions. The variations in the poet's statements are noticeable in the following :—(1) The

* Comp. Eastwick's Translation, p. 6 seq.

reply of Pâpak to Artakhshîr; (2) the coming of Sâsân in the presence of Pâpak, with a coarse mantle covered with snow; (3) on the first night Gûlnâr finds Artakhshîr asleep; (4) Gûlnâr is herself engaged in her separate palace for three days and nights in consultation with the astrologers; (5) a mountain-goat is represented as following Artakhshîr and Gûlnâr; (6) their halting near a stream to allay their thirst; (7) the advice of two young men, encountering them on the road, that they should hasten on their journey; (8) Banâk is the king of Zahram; (9) Artakhshîr's colloquy with the two brothers, Bûrjak and Bûrj-âtarô; (10) they accompany the king in the battle against Mihrak; (11) an army of 12,000 men assembled for the battle against the Worm; (12) the questions put to the King concerning the trunks that were filled with tin and lead, and brought by him to the fortress of the Worm; (13) the return of the King's army to Shaharzûr and Kermân after the destruction of the Worm; (14) the King's march towards Tesiphon; (15) the flight of Ardavân's two eldest sons to Hindustân; (16) the four domestic birds which drank the poisoned beverage; (17) the reply of Artakhshîr to the inquiry of the high-priest as to the cause of the King's mournful soliloquy and melancholy; (18) the King's recognition of Shahpûhr at a ball game; (19) the advice of the King's minister to despatch a messenger with gifts to the Kaid of India; (20) the displeasure of the Kaid on hearing the message; and (21) the flight of the daughter of Mihrak to the house of the president of Zahram.

In Firdûsi no mention is made of (1) the first of the three dreams of Pâpak, Chap. I, § 9; (2) the detailed result of the astrologer's observations, Chap. II, § 5; (3) their reply to King Ardavân in Chap. III, § 6; (4) the cities from which Ardavân and Artakhshîr collected their forces, enumerated in Chap. IV, §§ 12-14; (5) the results of the battle with Mâdig in Chap. V, §§ 9-11; (6) the adventures of Haftân-bôkht and

Yazdân-kard of Shaharzûr, and the reflections of Artakhshîr upon them, in Chap. VI., 1-4 ; as well as the contents of (7) Chap. VII., §§ 1-3, 6, 8-10 ; (8) VIII., §§ 7-9 ; (9) IX., § 4, and part of 10 ; (10) X, §§ 1-6, part of 7, 8, 16 ; and (11) XIII, §§ 19-21.

As to the Persian epic, the remarkable additional matter which occurs in the Shâh-Nâmeh refers to (1) the death of Pâpak (Ex. IV, p. 6, l. 12) ; (2) the letter of Ardavân to his son Bahman (VII, p. 10, 11 *seq.*) ; (3) the conversation of Artakhshîr with the old mariner (VII, p. 10, l. 6 *seq.*) ; (4) the first address of Ardashîr to the princes and nobles who first became his adherents (VII, p. 10, l. 16 *seq.*) ; (5) the benedictions of a Mobad upon the new King (VII, p. 11. l. 3 *seq.*) ; (6) the flight of Bahman from the field of battle, and Ardashîr's taking possession of the hoarded up wealth of his father Bâbak (VIII, p. 12, l. 15 *seq.*) ; (7) the description of the battle with Ardavân, who was taken prisoner by Khurrâd (IX, p. 13, l. 12 *seq.*) ; (8) the origin of the Worm and the Worm-idolatry (XII to the end) ; (9) Ardashîr's battle with Haftân-bôkht and his eldest son Shâhvaê (XIII, p. 19, l. 5 *seq.*) ; (9) the captivity and death of Mihrak (XV, p. 22, l. 5 *seq.*) ; (10) Ardashîr's instructions to the hero Shahargîr for the array of the King's army outside the fortress of the Worm (XV, p. 22, l. 16 *seq.*) ; (11) the King's accession to the throne at Bagdâd (XVII, p. 25, l. 1 *seq.*) ; (10) the Emperor's first proclamation to his subjects (*ibid.*) ; and (12) the recognition of Shah-pûhr by the father at a ball-game, which he was playing with one hundred princes of his age (XIX, p. 28, l. 27 *seq.*) ; etc.

Hence a comparative study of the Pahlavi text of the *Kâr-nâmê i Artakhshîr* and the portion of the Shâh-Nâmeh corresponding to its contents, helps us to draw the following important conclusions :—(1) Firdûsi had no doubt access to the Pahlavi records relating to the Irânian kings. (2) In places

where the Pahlavi materials were insufficient, or the Pahlavi text was too difficult to be clearly understood, Firdûsi seems to have had recourse to the Persian version of the Pahlavi *Bâstân-Nâmê*, to the later Arab and Persian historians, and the indigenous materials preserved by the Zoroastrian *dîkkâns*. (3) Wherever the poet had clearly understood the Pahlavi historical texts, he had followed not only facts, but the Pahlavi language itself, as will be noticed from a number of Pahlavi expressions which are derived from the text of the *Kârnâmê* and incorporated into the Persian description of the *Shâh-Nâmeh*.

9. THE PRINCIPAL HISTORIANS OF THE SÂSÂNIAN PERIOD.

Besides these Pahlavi and Persian native sources, there are Western, Armenian, and Mahomedan historians, who have dwelt at length upon the Sâsânian epoch, and whose statements help us to a certain extent to settle several uncertainties, and to understand the sentiments and reflections of those writers on the political and military constitutions of Ancient Persia under the Sâsânidæ. Dio Cassius, Herodian (both contemporaries of Artakhshîr), Agathangelus (the earliest of the Armenian writers, A. D. 300-350), Ammianus Marcellinus, Procopius, Eutropius, Moses of Khorene (who flourished in the earlier half of the fifth century), Agathias, Strabo, Hamzâ, Masûdi, Ibn Alattûr, Mirkhond and Tabari are usually named as authorities on the Sâsânian period.

10. GENERAL REMARKS ON THE KÂRNÂMÊ.

From an examination of the contents of the Pahlavi text before us we observe that Artakhshîr was the son of Sâsân, and the grandson or adopted son of Pâpak¹, and a

1. D'Herbelot speaks of him as the child of a shepherd; Malcolm says that his father was 'an inferior officer in the service of the Government,' Agathangelus calls him a 'noble' and 'satrap of the Persepolitan government,' while Herodian seems to speak of him as 'king of the Persians,' before his

native of Pârs.¹ That his paternal ancestors were descended from the line of the Kayânian kings, and had privately roamed about in India and Irân, on account of the fear of successive foreign monarchs, until Artakhshîr's father Sâsân was fortunate to get an appointment as a herdsman of Pâpak, the frontier prince of Pârs. That, as early as the 3rd century A. D., Zoroastrian princes had a strong belief in dreams or visions and their astrological interpretations, and intense hatred against "wicked" idolatry. That, soon after the disgrace and degradation had been brought on Artakhshîr by Ardavân, the former displayed his purely Zoroastrian character, by remaining content with his change of fortune, by delighting himself in singing and music, and resting in God all his hopes.—Then Sâsân and Pâpak disappear from the scene of action, and a more interesting personage appears in *Artayûkhîta* (inadvertently read *Artadûkta* by Greek writers), who is called *Gulnâr* by Firdûsi. The scene is here evidently allegorical. It gives a descriptive picture of a Zoroastrian religious declaration in the Seventh Book of the Dinkard, which is mentioned above. It states that the home of *Artakhshatar* will be graced by the spirit of *Ashîshkrang* in the form of a bold, majestic, and virtuous maiden. That maiden is no doubt *Artayûkhîta*, "the pious consort," who accompanies Artakhshîr until he is free from the fear of his enemies, and succeeds in restoring to himself the principedom of Pârs. She seems to me to be an embodiment, so to say, of virtue and glory, whose inspiration or instigation and association result in the marvellous triumph of Artakhshîr over Ardavân. From the apt exposition

victories over Artabanus. "On the whole, it is perhaps most probable," says Rawlinson, "that, like Cyrus, he was the hereditary monarch of the subject kingdom of Persia, which had always its own princes under the Parthians." (See 'The Seventh Oriental Monarchy,' p. 34 seq.)

1. "We can only affirm with confidence that the founder of the new Persian Monarchy was a genuine Persian, without attempting to determine positively what Persian city or province had the honour of producing him." (See 'The Seventh Monarchy,' p. 34.) Agathias calls him a Cadusian, and Agathangelus an Assyrian.

set forth by the astrologers in the court of Ardavân, it is easy to understand the meaning of the position of the kingly planet Jupiter, of the warlike Mars, and of the beautiful Venus which represents this maiden Artayûkhta in the story.¹

11. THE RISE OF ARTAKHSHÎR AGAINST ARDAVÂN.

The principal causes of the rise of Artakhshîr against the Arsacid Ardavân, and the successes of the former, are, according to the text:—(1) the envy and ill-will of Ardavân against an accomplished prince; (2) the degradation of Artakhshîr from the rank of a courtier to that of a horse-keeper; (3) the death of Pâpak and the gift of the principedom of Pârs to Bahman, the eldest son of Ardavân; (4) the prophecy uttered by the astrologers that the Parthian empire was threatened with destruction; (5) the civil and domestic feuds in the kingdom; (6) Artakhshîr's strong belief in Zoroastrian monotheism; (7) his faith in destiny and astrological predictions; and (8) his physical vigour, religious zeal, and pious intrepidity.

"The circumstances of the struggle between Artaxerxes and Artabanus," says Rawlinson, "are briefly sketched by Dio Cassius and Agathangelus, while they are related more at large by the Persian writers. It is probable that the contest occupied a space of four or five years. At first we are told Artabanus neglected to arouse himself, and took no steps towards crushing the rebellion, which was limited to an assertion of the independence of Persia Proper, or the province of Fârs. After a time the revolted vassal, finding himself unmolested, was induced to raise his thoughts higher, and commenced a career of conquest. Turning his arms eastward,

1. According to Rawlinson: "Artabanus, on a certain occasion, when he communicated his prophetic knowledge to his wife, was overheard by one of her attendants, a noble damsel named Artaducta, already affianced to Artaxerxes and a sharer in his secret counsels." (See p. 31). Regarding the word *kanisak* used in the Pahlavi text, read my footnote 3 to page 9 of the English Translation. Dastur Peshotanji's rendering of the Pahl. word is: "པལྱུ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་"—Dr. Noeldeke's German, "ein herrliches Maedchen," or "a noble maiden."

he attacked Kerman, and easily succeeded in reducing that scantily-peopled tract under his dominion. He then proceeded to menace the north, and, making war in that quarter overran and attached to his kingdom some of the out-lying provinces of Media. Roused by these aggressions, the Parthian monarch at length took the field, collected an army, consisting in part of Parthians, in part of the Persians who continued faithful to him, against his vassal, and, invading Persia, soon brought his adversary to a battle. A long and bloody contest followed, both sides suffering great losses; but victory finally declared itself in favour of Artaxerxes, through the desertion to him, during the engagement, of a portion of his enemy's forces. A second conflict ensued within a short time, in which the insurgents were even more completely successful; the carnage on the side of the Parthians was great, the loss of the Persians small; and the great King fled precipitately from the field. Still the resources of Parthia were equal to a third trial of arms. After a brief pause, Artabanus made a final effort to reduce his revolted vassal; and a last engagement took place in the plain of Hormuz, which was a portion of the Jerahi valley, in the beautiful country between Bebahan and Shuster. Here, after a desperate conflict, the Parthian monarch suffered a third and signal defeat; his army was scattered; and he himself lost his life in the combat. According to some, his death was the result of a hand-to-hand conflict with his great antagonist, who, pretending to fly, drew him on, and then pierced his heart with an arrow."

One of Artakhshîr's important achievements, which is described in the Pahlavi text, alludes to his staunch faith in the Zoroastrian monotheistic Revelation, which strongly impelled him even at the risk of his life, to destroy idol-temples and suppress idolism, which had grown very powerful in Irân under the Parthian Empire. The pictures of the

Worm, the temple-fortress of idol-worship and Haftân-bôkht, represent Artakhshîr's meritorious adventures for the annihilation of the Parthian pantheistic worship. His steady religious character can be traced from Chaps. II, § 10 ; IV., §§ 8, 10, 17, 19 ; VII., §§ 6, 8 ; VIII., §§ 7, 8, 17 ; IX., §§ 9, 10 ; X., §§ 8, 16, 18 ; XI., § 3 (refers to his belief in Destiny) ; and XIII. §§ 17, 18 (his belief in soothsaying.) Almost in every city he had caused an Âtash-Behrâm to be enthroned at the public expense.

"His reign was not long ;" says Rawlinson, "and it was sufficiently occupied by the Roman and Armenian wars, and by the greatest of all his works, the reformation of religion . . . Western Asia was a seething pot, in which were mixed up a score of contradictory creeds, old and new, rational and irrational, Sabaism, Magism, Zoroastrianism, Grecian Polytheism, teraphim-worship, Judaism, Chaldee Mysticism, and Christianity. Artaxerxes conceived it to be his mission to evoke order out of this confusion, to establish in lieu of this extreme diversity, an absolute uniformity of religion. . . He was resolved from the first that if his efforts to shake off the Parthian yoke succeeded, he would use his best endeavours to overthrow the Parthian idolatry and instal in its stead the ancestral religion of the Persians."

12. THE EXTENT OF ARTAKHSHÎR'S EMPIRE.

After the great triumph of Artakhshîr over Ardavân's son, Bahman, near Stâkhra, and over the King himself in the plain of Hormaz, he was surrounded by sincere adherents from among the tributary princes and rulers of Irân, with whose help the Sâsânian Emperor was able to aggrandise the limits of the Empire to the Euphrates at the one end and the kingdom of Khvarizam at the other. According to Herodian : "Artaxerxes pretended to have unquestionable rights to the possession of all the provinces in Asia lying between the Euphrates, the Aegean sea, and the

Propontis : as all those countries, as far as Ionia and Caria, had always been governed by satraps of their nation from the days of Cyrus, who transferred the Empire from the Medes to the Persians, to the time of Darius, who was conquered by Alexander : therefore by entering into possession of the old heritage of his ancestors he would not wrong the Romans.” (Journal Asiatique, 1894, p. 549). He founded many cities, whereof the text mentions Artakhshîr-Gadman, Bokht-Artakhshîr, and Ramishne-Artakhshîr. According to Firdûsi:—*خورگ اردشیر—رام اردشیر—اورمزد اردشیر—برگه اردشیر*—the fifth city in Bagdâd, and the sixth near the river Euphrates.

13. HIS POWER AND CHARACTER.

Referring to the extent of Artakhshîr's power and his character as a ruler, Sir John Malcolm¹ remarks in his “History of Persia,” Vol. I, as follows:—“The fame of Ardisheer spread in every direction : all the petty States in the vicinity of his empire, proffered submission ; while the greatest monarchs of the East and West courted his friendship, by sending to his court the most magnificent presents, and splendid embassies. Elated with success, and wearied of power, he resigned the government into the hands of his son, Shahpoor, after having reigned fourteen years,¹ as absolute sovereign of Persia, subsequent to the defeat and death of Ardavân. He had exercised a more limited authority twelve years before that event.—Ardisheer Babigan (whom the Roman historians call Artaxerxes) was one of the wisest and most valiant princes that ever reigned over Persia. His life, indeed, affords the best evidence of his extraordinary character. He raised himself, from the lowest situation, to be sovereign of a great nation, that had been in an unsettled and

1. So Alberûni. Firdûsi has forty years and two months :

برآمد چهل سال و بوسر دو ماه . : کم تا بر نهادم بشاه کلا.

distracted state for several centuries. The revolution which he effected in the condition of his country was wonderful. The name of Parthia, which Western writers had given to Persia, after the death of Alexander, ceased at his elevation; and the Kingdom which he founded was recognised as that of Persia. His countrymen deem Ardisheer the restorer of that great empire which had been created by Cyrus, and lost by Darius.

“ This great monarch appears to have possessed those four essential qualities, which, he was wont to say, should meet in a sovereign: ‘ True and innate magnanimity of soul:’—‘ Real goodness of disposition:’—‘ Firmness enough to repress all who went out of their proper ranks:’—‘ And principles of conduct which prevented those who obeyed him from ever entertaining apprehensions regarding their property, their honour, or their lives.’ ”¹

14. THE POLITICAL REFORMS INTRODUCED BY ARTAKHSHIR.

We have no existing Pahlavi records concerning the political and military reforms introduced by Artakhshîr during his remarkable *régime*; but these are enumerated by Firdûsi in the Persian Shâh-Nâmeh.² One of the most important changes was the introduction of the militia or the enforced military and literary training among the youths of his empire. The young male subject had to acquire great skill in riding, and in the warrior-like wielding of the mace, the bow and the poplar arrows.³ The best ones were enrolled in the standing army,

1. Vol. I., p. 72, *seq.* (Ed. 1829).

2. “ Ferdosi,” says Malcolm, “ wrote from Pahlavi materials; and that many of these contained authentic accounts of Ardisheer there can be no doubt. We have every ground to suppose that the poet has, on this occasion, given a faithful transcript from his authorities.”

3. Comp. Don Juan, Canto XVI, 1st Stanza :—

“ The Antique Persians taught three useful things,
To draw the bow, to ride, and speak the truth.
This was the mode of Cyrus, best of kings—
A mode adopted since by modern youth.”

and received honours and presents from the King according to their military skill; an intelligent Mobad having under his religious guidance and moral control one thousand of such young men. In the court none had a seat who was not distinguished for his literary and intellectual attainments; special preference having been given to the power of eloquence and the command over the language of the court. A learned writer filled the treasures of the State by his intelligence; the city and the army, the subordinates and the complainants were happy owing to him. "The secretaries," the King proclaimed, "are my companions as the soul is the companion of the body; thus they are privately my governors." When an officer, on his appointment as ruler of a certain district, paid a formal visit to the King, Artakhshîr publicly dictated to the incumbent the following advice:—"In this transitory life you should have no regard for the *diram*, nor sell the independence of a subject for the sake of money; but you should always seek the truth and wisdom, and abstain from avarice and lust. You should not engage your relations or friends in your department, but be satisfied or friendly with the host of subordinates appointed by me. You should help onward the poor and honest people; but not the malefactors. If you keep your district happy, you will remain joyful from the satisfaction of your justice; but if a poor man goes to sleep with the terror of your rule, that means the selling of human life for gold and silver."

Owing to Artakhshîr's just administration, the world of Irân, says Firdûsi, was altogether prosperous, and the hearts of his subjects were happy. He had enforced farming and irrigation in every country, given pecuniary gifts to the poor husbandman, and supplied him with all the necessary implements of

Bows have they, generally with two strings;
Horses they ride without remorse or ruth;
At speaking truth perhaps they are less clever,
But draw the long bow better now than ever.

agriculture. He had summoned to his court all the nobles of Irân, and conferred upon them principedoms and governorships according to their right and merit. He had assembled them together in the beginning of his reign, and impressed upon their minds the vicissitudes and struggles of life, and the permanency of virtue and righteousness in this world.¹ He deemed an unjust king, a ferocious lion in the field, and a long war worse than an unjust king. He asked the native rulers or satraps to place all their reliance upon the Deity, Ahura Mazda, because

چو بُردم بدادار گیهان پناه .: بدل شادمان گشتم و ناج و گناه
under the favour and protection of God he had been rendered happy, crowned and enthroned.

ستایش کر داند سزوار اوی .: نیایش بآئین کردار اوی
مگر او دهد یادمان بندگی .: نماید بزرگی و دارند گی
هر آنکس که داند که دادار هست .: نباشد مگر پاک یزدان پرست
توانگر شود هر که خرسند گشت .: گل نوبهارش برومند گشت

In short, his admirable motive was to administer strict laws of justice and to teach to his officials a sincere trust in God for the successful results of all meritorious endeavours on their part for the good of mankind. Relative to religious questions and foreign affairs, he had appointed for consultation special councils of state, consisting of *mobads*, sages, generals and princes.

1. "We are told," says Malcolm, "that Ardisheer was learned as well as wise. He is the reputed author of two remarkable works. The first entitled 'The Kârnameh,' in which he gives an account of his travels and enterprises. The second was a work upon the best mode of living; in which rules, drawn from his own experience and judgment, were prescribed for all ranks of men. This book appears to have been greatly admired by his countrymen; and Noshirwân, one of the most celebrated of his successors, had many copies of it made and circulated, with a view of establishing order and morality in the empire," (Vol. I, p. 74).

15. THE EMPEROR'S DYING MONITIONS TO HIS SON, SHAHPÛHR.

Artakhshîr's didactic testament or dying monitions to his son, Shahpûhr, are given by Firdûsi to the following effect:—

“My son, listen to these words, remember them, and act accordingly in thy life. I have organized the world of my kingdom by dint of the sword of justice, and with a due respect to the claims of the nobility. I have endured great trouble and hardship in increasing these treasures. The world has prospered, but my life is shortened. You have before you joy and trouble too, for no one is completely happy in this world. Fortune is like a vicious horse whose caprice drives you to calamity in the midst of your prosperity. O son! know that this deceitful world keeps no one ever in a happiness unmixed with bitter grief. Preserve, therefore, thy person as well as thy good sense, if you wish that your days would not pass in distress. When the king is a staunch adherent to his religion, sovereignty and religion co-operate like two sisters in the kingdom, and are inseparable.

نه بے تخت شاه بود دین بجای . نہ بی دین بود شهریاری بپای

“Religion cannot exist without a state, and a state cannot exist without religion. These are like two pieces of brocade interwoven, two edifices which intelligence combines. The religious man that has good sense and intelligence is rewarded in this world as well as in the next. When the king is the guardian of religion, the religious man and the sovereign work like two brothers, for no religious man ever entertains any spite against his king. Reflect upon the wise saying that ‘Faith is the essence of justice.’ The throne of a king is shaken on account of these three causes: (1) when the king is unjust; (2) when he favours mean unqualified people, and elevates them above those who are worthy and well-qualified; (3) when the

king takes undue care of his treasure, and labours only to accumulate gold.—Always wish to be generous, religious and wise, so that deceit may not overpower thee; since falsehood darkens the face of the king, and the liar never acquires glory. Cleave not too much to your treasure, for the king keeps back his wealth by injuring his subjects. But the treasure of cultivators is the real treasure which the king should covet and guard to make their labours always fruitful. Abstain from anger, for it ends in injury and repentance. In generosity, do not be indiscreet or unfair, but appreciate the value of different qualities, and bestow your gifts in proportion to their merits.

“ Do not slander others, for you will thereby be accused as a slanderer, and slandered by others. If you wish to be called a pious man, you should renounce anger and malice. Whosoever ascends a throne of grandeur, ought to be a prudent man and a worshipper of God. Do not speak too much, and do not make a show of your piety before others. Listen to what is said, and reflect much upon it. Weigh your words before you utter a speech in the presence of wise people. Receive all men kindly and cheerfully. Do not treat with contempt the indigent man who asks something from thee. Do not appoint a malicious person to the throne. Accept an apology for misdemeanour, and do not harbour an old grudge. When your enemy, being terrified, flatters you, at once equip your forces, and go to battle with him, when he abstains from fighting and his hands are fatigued. If he asks for peace or justice, exact tribute from him, and do not seek vengeance, but spare his honour. Do not postpone any affair till to-morrow, nor make low-bred people your confidential informants. If you become charitable and generous you will be honoured; if you are learned and straightforward, you will be renowned throughout the world. ‘To sum up all, may your administration be such as to bring, at a future day, the

16. THE EXTANT MSS. OF THE PAHLAVI KÂRNÂMÊ.

טוון טעם - זעט ווי ס'איז געווען געווען
 זעט ווי ס'איז געווען געווען

1. Malcolm gives some of Artakhshir's remarkable sayings in the following words:—"When a king is just, his subjects must love him, and continue obedient: but the worst of all monarchs is he whom the wealthy, and not the wicked, dread. There can be no power without an army: no army without money, no money without agriculture, and no agriculture without justice. A ferocious lion is better than an unjust king: but an unjust king is not so bad as a long war. Kings should never use the sword where the cane would answer." In his dying monitions to his son he says: "Never forget that, as a king, you are at once the protector of religion and of your country. Consider the altar and throne as inseparable; they must always sustain each other. A sovereign without religion is a tyrant, and a people who have none, may be deemed the most monstrous of all societies. Religion may exist without a State, but a State cannot exist without religion: and it is by holy laws, that a political association can alone be bound. You should be to your people an example of piety and of virtue, but without pride or ostentation. Remember, my son, that it is the prosperity or adversity of the ruler which forms the happiness or misery of his subjects; and that the fate of the nation depends upon the conduct of the individual who fills the throne. The world is exposed to constant vicissitudes; learn, therefore, to meet the frowns of Fortune with courage and fortitude, and to receive her smiles with moderation and wisdom. To sum up all—May your administration be such as to bring, at a future day, the blessings of those whom God has confided to our parental care, upon both your memory and mine." (*Ibid* Vol. I., pp. 73 seq.)

"In the year 1054 after Yazdakard, the king of kings. May it be good ! Amen !"

The oldest copy of the text is contained in the old codex J., which contains 35 short Pahlavi fragments and two kolophons. The first kolophon states that the MS. from which the original copy, of which J. is the surviving descendant, was transcribed, had been finished at Bharuch, on the day of *Dî-ya-Ādar*, in the month of *Vohūman*, in the year 624 after Yazdakard, by one *Dīnpanāh ī Ātarō-pāt ī Dīn-panāh* (Dīn-panāh, son of Ātarō-pāt, son of Dīn-panāh) for one *Shahzāt ī Shāhlān ī Farūkh Aūharmazda* (Shahzāt, son of Shāhlān, son of Farūkh-Aūharmazda). The second kolophon gives the date of the original codex from which J. is derived, and states that it was completed at Dāmōi (perhaps Damaun) in Gujarāt, in the year 691 after Yazdakard, by *Mitrō-āvān*, son of *Kaī-Khūsrū* (the writer of J.¹, J.², K.¹, K.²) for one *Zāhl Sangan*. According to Dr. E. W. West, "the short texts contained in J (also known as the *Yādgar ī Zarīrān* or the *Pahlavi Shah-Nāmē*) are in a more or less dilapidated condition, but the defective passages are easily restored, in most cases, by means of the copy made in 1721, and often from some of the texts belonging to Dastur Peshotanji."

J. is a MS. of 347 pages, written 12 lines to a page. Folios 63, 66, 68, and some following 136 are now missing. There is a confusion in the folios 138-144. Folio 9 must have been before folio 8; and a few passages are given twice, such as part of folio 100. The short fragments included in this codex J. are:—"Yādgar ī Zarīrān;" "Shatrōstānihā bēn Zamīg ī Aīrān;" "Āvādīh va Vēshīgīh ī Zamīg ī Sajastān;" "Rītē ī Khūsrū ī Kavātān;" the second half of the "Ganj ī Shāyigān;" "Admonitions to Mazdayasnians;" "The Ardarz ī Ātarō-pāt ī Māraspendān;" (the next folio is lost, and the

following short text is the middle of the) “*Mâdigân î Gajastê Abâlîsh* ;” “*Vêh-zât î Farukh Pîrûz* ;” (the next folio is lost, the following one begins in the middle of) “*Admonitions in Praise of Wisdom* ;” “*The Sayings of Âtarô-Farôkâg and Bakht-Âfrîd*,” (this fragment is followed by the two kolophons mentioned above); “*The Kârnamê î Artakhshîr î Pâpakân* ;” “*The Nirang for destroying Noxious Creatures* ;” (the first half of the) “*Ganj î Shâyigân î Vazôrg Mitrô î Bôkhtagân* ;” “*Mâdigân î Mâh î Fravardîn Yôm î Khûrdâd* ;” “*Darakht î Asûrig* ;” “*Chatrang Nâmê* ;” “*Injunctions to Vehdîns* ;” “*Forms of Pahlavi Epistles* ;” “*A Form of Marriage Contract in Pahlavi* ;” “*The Five Dispositions of Priests, and Ten Admonitions for Disciples* ;” “*Vâch î Âêchand î Âtarô-pât î Mâraspendân* ;” “*The Dârû î Khûrsandîh* ;” “*The Stâyishne î Drôna* ;” “*The Coming of Vâhrâm î Varjâvand* ;” and “*The Characteristics of a Happy Man*.”

Then follows this **Sanskrit** kolophon in J.:—

संवत् १३७७ वर्षे कार्तिक शुद्ध १४ बुधे पारसी सने ६९१
वर्षे माह आदर रोज फरवरदीन आद्यह थानं वेला कुले सुलतान श्री
गयासुदीने राज्य परिपन्थयतीत्येवं काले इरानजामिनदेशात् समा-
यात पारसी आचार्यमिहिरवानस्य बहुतरं मानं कागलं लिखापनंच
प्रदाय पारसी थव सांजनसुत थव चाहिलेन पुण्यार्थं एतस्य पार्श्वात्
इदं पुस्तकं लिखापितं शाहनामा गुस्तास्य पंदनामा आदरवाद्
मारासर्पद् नामाच कोऽपि पुस्तकमिदं रक्षति पठति तेन थव चाहि-
लस्य पूर्वजानां मुक्तात्मनां तथा एतस्य निमित्तं पुण्यं करणीयम्.

“*Samvat 1377 varshê Kârttika Shuddha 14, Budhê Pârasî sana 691 varshê, mâh Âdar, rôj Farvardîn âdyaha Thânam velâ kûlê Sulatân Shrî Gayâsudîne râjyam paripanthayatî tyevam kâlê Irânjamîndeshât samâyâta Pârasî âchârya-Mihirvânasya bahutaram mânam kâgalam likhâpanamcha pradâya Pârasî*

been in this country of the Hindûs, wrote this copy from the manuscript of *airpat* Rûstakhma, son Mitrô-âvân, and wrote it on account of [Zâhl Sangan of Kûmbâyat].”*

The MS. of the Vendidâd, called PB. in my edition, contains an allusion to Mitrô-âvân in the following kolophon :—

[illegible]

III. "I, the servant of the Religion, *airpat-zâdê* Mitrô-âvân, son of Kai-Khûsrû, son of Mitrô-âvân, son of Spend-dâd, have (completely) written this book of the *Javit-Shêlâ-Dâd* with its *Zand* on the day of Khûrdâd of the month of the *vahîjak* Âvân, in the year 692 after the era of Yazdakard (III)., the King of Kings, a descendant of Aûharmazda, a descendant of King Yazdakard (II)".†

The first kolophon in the old MS. of *Yâsht i Fryân* alludes to the copyist of the *Kârnâmê i Artakhshîr i Pâpakân*, Rûstakhma, son Mitro-âvân, in these words:—

וְלֵבִי מִן הַמִּשְׁכָּן וְלֵבִי מִן הַמִּשְׁכָּן
 וְלֵבִי מִן הַמִּשְׁכָּן וְלֵבִי מִן הַמִּשְׁכָּן

* *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidad", pp. 37-39.

† *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidad", p. 45.

religion, Rûstakhma, son of Mitrô-âvân, son of Marzapân, son of Dehishn-yâr the *aîrpat*, who have come into this country of the Hindûs, wrote this copy, for my own relation, of the Avesta and Zand of the nineteenth word of the Yathâ-Ahû-Vairyô, which they call *drégubyô*, and the name of the Nask is the Vendîdâd."

These kolophons transmit to us the genealogies of Rûstam, son of Mihirvân and brother of Spend-dâd, (the oldest copyist known to us of the Pahlavi Karnâmê), and of Mihirvân, son of Kaî-Khûsrû, the writer of the original codex from which the oldest extant MS. J. of the Pahlavi Yâdgâr î Zarîrân, is transcribed. The dates given in them prove that Rûstam flourished about the middle of the thirteenth century A. D., while Mihirvân, who was his great grand-nephew, lived about the beginning of the fourteenth century. Very likely, therefore, the MS. of the Kârnamê î Artakhshîr from which the text was copied in the original of the codex J. had been written by Rûstam Mihirvân about 1250 A. D.

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.

KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAN.

THE RECORDS OF ARTAKHSHÎR, SON OF PÂPAK.

CHAPTER I.

[IN THE NAME OF THE CREATOR AŪHARMAZDA, WHO
IS MAJESTIC AND GLORIOUS.]

(1) In the records¹ of Artakhshâr², son³ of Pâpak⁴, it is written as follows :—That after the death of

[illegible]

1. *Artakhshadar*, 𐎠𐎡𐎹𐎶𐎠𐎥 or 𐎠𐎡𐎹𐎶𐎠𐎥𐎶 *Artakhshîr*, and

or **𐭠𐭣𐭥𐭥** *Ardashîr*. The last name is commonly adopted by the Syrian, Arab and Persian writers of the 9th and 10th centuries A.D. In Greek and Roman authors we observe different readings of the name, for example : Artaxâres, Artaxêrxes, Artasêr, Ardaseires, and Ardôsêr. Firdûsi uses **اردشیر** *Ardashîr* throughout. The Dinkard gives the most correct Pahl. transcription *Artakhshatar*.—3. That Artakhshir was son of Pâpak is confirmed by the Sasanian Inscriptions. This Pahl. treatise represents him as the adopted son of Pâpak and natural son of Sâsân.—4. The name Pâpak seems to be an imitation of the Avesta **𐬑𐬕𐬯𐬀𐬎𐬌** *pâpaka* ‘a guardian’, from *pâ* ‘to protect’. In Greek we find Pabēkos or Papakos. Pâpak was a tributary ruler of Pars under the Ashkânian king Ardavân, before the commencement of the Sasanian monarchy.

Alexander¹, inhabitant of Arûm, there were in the territory of Irân two hundred and forty princes.² (2) Spahân (*i.e.* modern Ispahân), Pârs and the borderlands that were nearest³ to them, were in the hands of Ardavân⁴, the chief (king). (3) Pâpak was the frontier⁵ governor⁶ of Pârs, and [was] one of the commissioners⁷ appointed by⁸ Ardavân. (4) The seat⁹ of Ardavân was in Stâkhra¹⁰ (*i.e.* Persepolis). (5) And Pâpak had no son¹¹ to preserve his name¹². (6) And Sâsân was a shepherd¹³ employed by⁸ Pâpak, who¹⁴ always¹⁵ remained¹⁶ with the horses and cattle (belonging to the latter), and he was (descended)

1. Alexander the Great, the Macedonian conqueror of the Persian empire, who is herein called *Arûmâk*, usually *Arûmâk*, 'the Arûmian or Roman' (of the Eastern or Greek empire.), since the Romans were more known to the Persians as their political and spiritual enemies than the Macedonians or the Greeks.—2. Literally, 'pater-familias,' comp. Pers. *کدخد* 'the master of a family;' hence 'a petty ruler.' The whole of the Iranian Empire had been divided by Alexander among many petty chiefs of whom the Arsacid Ardavân had finally become the most powerful ruler in the kingdom.—3. The comparative adjective is often used for the superlative degree in Pahlavi.—4. Av. *Aretapâna*; Gr. Artabânos, Artabân; Pahl. *Artavân* or *Ardavân*. He was the last of the Ashkânian monarchs.—5. *Marzapân* comes from Av. *mareza* 'a border,' and *pâna*, *pâ* 'to guard,' 'to rule'; Pers. *مورزبان* used in the sense of the French word 'marquis'.—6. Avesta *shôithra-yâra*, from the rts. *khshi* 'to live' and *yâ* 'to go', hence 'the patron of a populated district or a town,' 'a sovereign'; comp. Pers. *شهریار*—7. Pers. *گماشتم* 'a minister,' 'a commissioner'; Av. *vi* and *mar* 'to calculate,' 'to fix'.—8. *Lit.* 'of'.—9. *Lit.* 'Ardavân sat in Stâkhra'.—10. Per. *اصنخر* 'Old Persepolis'; compare Av. *Stakhra*—11. Av. *fra* and *zan* 'to generate'; *lit.* 'a child,' either male or female.—12. Pers. *نام بردار* 'well-known'.—13. Av. *khshapâyaona*; Pers. *شبان* 'a shepherd'.—14. *Lit.* 'and he'.—15. Pers. *همواره* or *همبار* 'always'.—16. *Lit.* 'was'.

from the line of (king) Dârâb¹, son of Dârâê. (7) During the evil reign of Alexander, the descendants² of Dârâb² privately lived in distant lands, wandering with Kurdish shepherds.

(8) Pâpak did not know that Sâsân was descended from the family of Dârâb, son of Dârâê. (9) One night Pâpak saw in a dream as though the sun was shining from³ the head of Sâsân and giving⁴ light to the whole world.⁵ (10) Another night he dreamt that⁶ Sâsân was seated on a richly adorned white elephant, and that all those that stood around him⁷ in the kingdom⁸ made obeisance to him, praised and blessed him. (11) The [next] third night he, accordingly, saw as if the sacred fires, Frobâg, Gûshasp and Bûrzîn-Mitrô,⁹ were burning in the house of Sâsân and giving light to the whole world. (12) He wondered at it, and (directly) invited to his presence the sages and¹⁰ interpreters of

1. According to Firdûsi, 'Dârâ, son of Dârâb'; Dr. West, 'Dârâê, son of Dârâê.' The last of the Kayânian kings of Persia, who was defeated by Alexander.—2. Wanting in the text.—3. In the sense of 'above.'—4. *Lit.* 'caused.'—5. This first dream is wanting in Firdûsi.—6. *Lit.* 'as if.'—7. That is, his courtiers.—8. *Lit.* 'continent'.—9. Âtarô Frôbâg, Âtarô Gûshasp, and Âtarô Bûrzîn-Mitrô are the names of the three sacred fires supernaturally produced by Aûharuazda on the ship *Srisaok* to help men in their first emigration from Iran by sea to distant habitable countries in the reign of the Peshdâdian king *Takhmurup* (Tahmûras). The fire Frobâg was established by Yima (Jamshîd) on the Gadman-hûmand mountain in Khvârizem, (afterwards removed to Kâvûlistan by Vishtâsp); the fire Gûshasp was enthroned by Kai-Khûsrû on the Anavand mountain, by the side of Lake Chêchast; and the fire Bûrzîn-Mitrô by king Vishtâsp on the Revand mountain. According to the Bûdahishn, Chap. XVII, §§ 4-9:—"All these three sacred fires are embodied in the Âtash-i-Vâhrâm (Âtash-Behrâm) together with the different fires of the world, and those breathing good spirits are lodged in them." In the eleventh Fargard of the Sûdgar Nask, it is stated regarding the sacred fire:—"The propitious fire is from the Creator Aûharmazda, and it is produced by him in a house without being kindled, by supernatural combinations."—10. So also Firdûsi. Better 'who were' interpreters of dreams.

dreams, and narrated to them the visions he had seen in his dreams during those three nights.

(13) The interpreters of dreams spoke thus:—"The person that was seen in that dream, he or somebody from among the sons of that man, will succeed to the sovereignty of this world, because the sun and the richly adorned white elephant (that you observed) represented vigour and the triumph of opulence; the sacred fire Frôbâg the religious intelligence of the great men among the *mobads*; the sacred fire Gûshasp warriors' and military chieftains; and the sacred fire Bûrzîn-Mitrô the farmers and agriculturists² of the world: [and] thus this sovereignty will fall to that man or the descendants of that man."

(14) On hearing these words, Pâpak despatched somebody to call³ Sâsân to his presence, and questioned him as follows:—"From what race and family⁴ art thou? Out of thy forefathers and ancestors was (there) anybody who had exercised sovereignty or chieftainship (before)?"

(15) Sâsân solicited from Pâpak his support and protection⁵ in these words⁶:—"Do me no hurt or harm." (16) Pâpak accepted (the request), and Sâsân declared before Pâpak his own secret as it stood.⁸

1. Av. *𐬵𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀* *rathaēshtar*, originally 'the warrior fighting from a chariot,' from *ratha* 'a chariot' and *stā* 'to stand'.—2. Av. *𐬵𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀* *vāstryô-fahuyās* 'an husbandman'.—3. *Lit.* 'and called'.—4. Pers. *دود* 'family,' 'tribe'; *lit.* 'smoke' or 'a hearth' which represents a family.—5. Pers. *پشت و زنبار*.—6. In Pahlavi the direct form of construction is preceded by the word *aigh* which means 'that,' 'thus,' 'as follows,' &c. In some places I have omitted to give a literal rendering of it, and indicated the omission by an asterisk on the preceding word.—7. Pers. *بیان* ; *گفت*.—8. *Lit.* 'was.'

(17) (On hearing his reply) Pâpak was delighted, and (so) he ordered (Sâsân) thus :—“Elevate¹ thy body (by taking a bath).”

(18) Meanwhile² Pâpak directed (his servants) that a suit of clothes fit to be worn by a king should be brought and given to Sâsân; and Sâsân wore the royal garments accordingly. (19) Pâpak (further) directed [in the case of Sâsân] that he should be nourished with invigorating, fresh and proper food for several days. (20) Later on he gave him his daughter in marriage, and according to the law of nature she,³ in a short time, was pregnant⁴ by Sâsân, and from her Artakhshîr was born.

(21) When Pâpak observed the youthful body and cleverness⁵ of Artakhshîr, he interpreted it thus⁶:—“The dream which I beheld was true.” (22) He regarded⁷ Artakhshîr as his (own) son, and brought him up as a dear child⁸. (23) When Artakhshîr reached the age which was⁹ the time for higher instruction, he became so proficient¹⁰ in literary knowledge,¹¹ riding, and other arts that he was renowned throughout Pârs.

(24) When Artakhshîr attained the age of fifteen years, information reached Ardavân that Pâpak had a son proficient and accomplished in learning and riding (*i.e.*, in heroic horsemanship). (25) He wrote a letter to Pâpak to this effect :—“We have heard¹² that

1. Second pers. sing. pres. imperative. Firdûsi : به گرما به شو ‘Take a hot bath.’ Perhaps the Pahl. word *arxûn* may be a modern corruption of *khallûn*.—2. *Lit.* ‘And.’—3. *Lit.* ‘the maiden.’—4. Av. *â+puthra*; Pers. آبستن ‘pregnant.’—5. Pers. چابک ‘agility.’—6. *Lit.* ‘he understood that.’—7. *Lit.* ‘accepted.’—8. Or ‘with respect.’—9. *Lit.* ‘is.’—10. Firdûsi : فزاینده ‘proficient.’—11. *Lit.* ‘reading and writing.’ Pers. دبیریه ‘secretaryship.’—12. Pahl. ‘heard so.’

(26) As⁴ Ardavân was powerful and very absolute,⁵ it was improper on the part of Pâpak to do anything contrary to or to evade⁶ his command. (27) Immediately (therefore) he sent Artakshâr well-equipped with ten servants and a superb present of many marvellous, magnificent and suitable things for the acceptance of Ardavân⁷.

(28) When Ardavân saw Artakhshîr he was glad, expressed to him his affectionate regard, and ordered that he should every day accompany his sons and princes to the chase^b and the polo-ground^c. (29) Artakhshîr acted accordingly. (30) By the help of

1. *Lit.* 'come.'—2. *Lit.* 'He will be with our children, &c.'—3. *Vaspāharagān* ('nobles') occurs in the Inscription of Naksh i Rūstam § 58. The original reading is neither *vāspuhr* nor *raspuhr*. It is *vīspūhr*, from the Av. 𐬯𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀 *vīśō pūthra* 'the son of the head of a *vīś*,' hence, 'the son of a nobleman', 'a prince'. If we read the word 𐬯𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀 *asparāragan* by taking the initial *va* as a copulative conjunction, or as the final letter of the word preceding it, the expression may mean 'knights' or 'chevaliers', (from Av. *aspa*, Fr. *cheval* 'a horse.').—4. Pahl. 'Owing to the fact that.'—5. *Lit.* 'was greatly more absolute.'—6. *Lit.* 'to conceal,' 'to suppress.'—7. *Lit.* 'near Ardavān.'—8. Pers. چادر —9. Here 𐬯𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀 *chūpāān* is a corruption of 𐬯𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀 *chūrīgān* (Pers. *chūgān*)=*chūvakān*, pl. of *chūvaka*, a corrupt form of *chavaka*=Av. 𐬯𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀𐬰𐬭𐬀 *chakava* just as *charkh* is a corruption of the Av. *chakhra*, and *surkh* of the Av. *sukhra*. The Pahlavi transcript *chūpāān* may be traced from *chipa* or *chibah* 'a piece of stick,' hence it may mean 'a bat' or 'a club.'

Providence he became more victorious and warlike than them all, on the polo and the riding (ground), at *Chatrang* and *Vînê-Artakhshîr*¹, and in (several) other arts.

(31) One day Ardavân went a hunting with his chevaliers and Artakhshîr. (32) An elk² which happened to be running in the desert was (then) pursued³ by Artakhshîr and the eldest son of Ardavân. (33) And Artakhshîr, on reaching close to the elk, struck him with an arrow in such a manner that the arrow pierced through the belly⁴ as far as its feathers, passed through the other side, and the animal died instantly.

(34) When Ardavân and the chevaliers approached them, they expressed wonder⁵ at such a dart and asked* :—"Who struck that arrow?"—(35) Artakhshîr replied* :—"I did it." (36) The son of Ardavân said :—"No, because I did it."

(37) Artakhshîr became angry and spoke thus to the son of Ardavân :—"It is not possible to appropriate the art and heroism (of another) through tyranny, unpleasantness,⁶ falsehood and injustice. This is an excellent forest, and the wild asses here are many. Let us

1. Games of chess. چاترنگ *chatrang* is the origin of the word شطرنج in Arabic and Persian, and comes from the Av. चतुरङ्ग = Sanskrit *chaturanga*, from *chatur* 'four' and *ranga* 'colour,' referring to the original chequered board painted in four different colours; afterwards it came to mean 'a field of battle.'—2. Pers. گور 'a wild ass,' 'an elk.'—3. Av. tach 'to hasten,' 'to run.' Pers. تاختن 'to hasten,' 'to pursue.'—4. Pers. شکم 'belly.'—5. Pers. افدیدن *afdidan* 'to wonder,' 'to admire.' *Lit.* 'when they saw the stroke of that kind wonder was felt by them.'—6. Av. *dush* 'bad' and *ram* 'to rejoice'; Pers. فرام—7. Firdûsi دشت فراخ 'an extensive forest.'

(*lit.* 'I and thou') try here a second time, and bring into display (our) goodness or evil nature¹ and dexterity.

(38) Ardavân thereby felt offended² and thereafter did not allow Artakhshîr to ride on horseback.

(39) He sent the latter [Artakhshîr] to his stables of horses and cattle, and ordered him as follows :—"Take care (of those animals so) that you do not go in the day or night from before those horses and cattle a hunting, to the playground or the college of learning."

(40) Artakhshîr understood that Ardavân spoke (in this manner) from envy and grudge, and directly wrote a letter to Pâpak, stating the facts as they stood.

(41) When Pâpak saw the letter he became melancholy³. (42) He wrote in reply to Artakhshîr as follows* :—"You did not act wisely in disputing⁴ with great men on a matter from which no harm could have reached you, and in addressing them with coarse⁵ words in public⁷. (43) Now speak out excuses for thy relief and feel humble repentance⁸, for the sages have said :—"It is not possible for an enemy to do that for an enemy, which is brought on himself by an ignorant man from his own actions."

1. Better *yêlih* 'heroism', Pers. *دلخواار*—2. Pers. *دشخوار* 'sorrow'.—3. Pers. *اندوه گین* 'melancholy'.—4. Firdûsi gives Pâpak's remonstrance in these words:—

چه رفتی بنخچیر با اردوان	که ای کم خرد نو رسیده جوان
پرسندند تو نه پیونده اوی	چرا ناختی پیش فرزند اوی
که خود کردی تو بنا بخردی	نه کرد او بقو دشمنی از بدی
مگردان ز فرمان او هیچ روی	کنون کام و خشنودی او بجوی

5. Pers. *متین* 'dispute', 'conflict'.—6. Pers. *درخت* 'rough', 'hard'.—7. *Lit.* 'aloud'.—8. Pers. *پشیمانی* 'repentance.'

(44) "This, too, is said* :—'Do not be grieved' narrow-mindedly (*mûst*)² from a person at the time when you cannot pass your life (happily) without him.' (45) And you yourself know that Ardavân is a king more powerful than I, thou or many people in this world with reference to (our) bodies, lives, riches and estates. (46) And now, too, such is my strictest advice unto thee that thou should'st act in unison with and obediently (towards them), and not deliver up thy own glory to annihilation (*lit.* 'disappearance')."

CHAPTER II.

(1) Ardavân had (in his service) an accomplished maiden,³ whom he regarded with greater respect⁴ and affection⁵ than the other maidens (under him); and

1. Comp. Pers. اورمان 'difficulty'.—2. Comp. Pers. مستمند 'miserable'.—3. The word ۴۱۹ is used here in a good sense, *viz.* 'a maiden', as in Chapter I, § 20, where it refers to the daughter of Pâpak, the wife of Sâsân, and in Chaps. XI, §§ 12-13; and XII, §§ 1, 2, 4, 5, 6, 9, 12-17, 19-24, where it denotes the daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât. In the Pahlavi version of the Avesta, ۴۱۹ is usually the rendering of the expression ۴۱۹۴۱۹ 'a damsel', of which ۴۱۹ or ۴۱۹۴۱۹ seems to be a corruption. It appears from this passage, that under the Arsacidae the monarch was attended upon in his palace by trustworthy young males and females belonging to the nobility, who managed all domestic affairs of the royal family. According to Firdûsi she was one of Ardavân's ministers and treasurers:

بر اردوان بچو دستور بود. : ابر خواسته نیز گنجور بود

The word is also used in the sense of 'a maid-servant,' 'a wench' in Modern Persian. The abusive terms which Ardavân applies, in a wrathful mood, to the *kanîzak*, *viz.* ۴۱۹۴۱۹ *jah î rūspîg*, cannot lead us to believe that she was an immoral woman. The maiden is called Gulnâr in the Shâh-Nâmeh, and Artadukta by Greek writers.—4. *Âzarmîgtar*, a comparative adj.; Pers. آزرَم 'modesty,' 'honour'.—5. Pers. گرامی 'dear,' 'precious,' 'revered'.

this maiden took part in every service that was meant to do honour (*parastishne*) to Ardavân¹.

(2) One day, while Artakhshîr was seated by the horse-stalls,² playing a tune on a drum,³ singing,⁴ and making other⁵ kinds of merriment, she beheld Artakhshîr, became enamoured of him, [and afterwards] frequently visited him,⁶ and formed friendship⁷ and love.⁸ (3) Always regularly at every night, when the unfortunate⁹ Ardavân went to sleep, the maiden would clandestinely (*pavan nîhân*) approach Artakhshîr, stay¹⁰ with him⁶ till the dawn,¹¹ and then return to Ardavân (*i.e.*, to her palace).

(4) One day Ardavân invited to his presence the sages and astrologers,¹² who belonged to his court, and put them the following question¹³ :—"What do you observe regarding the seven planets and the twelve signs of the zodiac, the position and the motion of the stars, the condition of the contemporary sovereigns of different kingdoms, the condition of the peoples of the world, and regarding myself, children and our family?"

(5) The chief of the astrologers said in reply as follows :—"The *Nahâzîg*¹⁴ is sunk below ; the star

1. In other words, 'she performed every respectable service to Ardavân.'
 2. Tabari ستورجاء —3. Ar. طبل *tubûl* 'a drum'; it can also be read طبرجاء 'a guitar,' hence 'playing upon a guitar.'—4. Av. *sru* 'to sing ; Pers. سرودن—5. D., P. have '*srd* va *huzîg* (سر) va *khûramîh kard*' *i.e.* 'he sang and caused cheerfulness and merriment.' *Hazîg* may be compared to Mbd. Pers. هزق 'alacrity,' 'cheerfulness.'—6. Pahl. 'Artakhshîr.'—7. Av. *zush* 'to love,' *zaoshatar*.—8. Av. *zush* 'to love' and *ram* 'to rejoice.'—9. *Barâ vazîrîntê bakht* 'one whose good fortune has entirely passed away,' or 'one who has become miserable on account of evil stars.'—10. Lit. 'was.'—11. Av. *bâma*, from *bâ* 'to glitter'; Pers. بامداد—12. Av. *akhtarâ* 'a star' (Pers. اختر) and *mûra* 'a reckoner' from *more* 'to count'; Pers. اختر شمار—13. Pahl. '*pûrsîd aîgh*.'—14. 'The constellation of Capricornus'. Dr. Noeldeke reads it *Dudjîdân*.

Jupiter¹ has returned to its culminating point and stands away from Mars² and Venus,³ while Haptōirang⁴ and the constellation of Leo descend to the verge and give help to Jupiter ; whereupon it seems clear⁵ that a new lord or king will appear, (who⁶ will) kill many potentates, and bring the world⁷ again under the sway of one sovereign.⁸"

(6) A second leader of the astrologers,⁹ too, came in the presence of¹⁰ the king and spoke to the following effect:—"It is so manifest that any one of the male servants who flies away from his king within three days [from to-day], will attain to greatness and kingship, obtain his wish, and be victorious, over his king."

(7) The maiden, when she returned to Artakhshîr at night, recounted to Artakhshîr the words as they were told (by the astrologers) to Ardavân. (8) Artakhshîr, when he heard those words, resolved upon departing from that place. (9) He spoke to the maiden thus:—" (First of all) if thou art sincere and unanimous with me ; and, secondly, if any one¹¹ who runs away from his king within the three fixed¹² days which the sages and astrologers have spoken of, attains to greatness and kingship, we should run away from here as far as this world (goes), and escape. (10) If

1. Comp. Pers. اورمز 'Jupiter.'—2. Pers. بهرام the planet 'Mars'.—3. *Andhita* is also used as the epithet of *Ardivisura*; Pers. ناهید 'Venus'.—4. 'The Great Bear'.—5. *Lit.* 'it so appears.'—6. *Lit.* 'and he will kill.'—7. By 'the world' is meant the world of the Iranian Empire.—8. *Lit.* 'single sovereignty,' or 'under an absolute monarch.'—9. Probably *muruv-gushân* 'bird interpreting ;' hence 'interpreters of dreams.'—10. *Lit.* 'near.'—11. *Lit.* 'every one.'—12. *Vichtde*, Av. *vi* and *chi* 'to cull,' 'to select' ; Pers. گزیده *guzdah* 'chosen,' 'fixed.'

by the grace of God, the glory¹ of the kingdom of Irân falls² to our help, and we be delivered and (both) attain to virtue and goodness, I shall treat thee (*lit.* 'act') so that no one in the world will be (regarded) more fortunate³ than thee." (11) The maiden consented⁴ and said* :—"I regard you as a nobleman,⁵ and shall obey you in every matter.⁶"

(12) As it was nearly dawn, the maiden returned to her own room (*lit.* 'place') near Ardavân's chamber.⁷

(13) At night,⁸ when Ardavân was asleep, she took (clandestinely) from the treasury of Ardavân an Indian sword, golden⁹ tackles,¹⁰ belts¹¹ of fine leather,¹² golden crowns,¹³ golden goblets¹³ full of jewels, *dirams* and *dînars* (silver and gold coins)¹⁵, coats-of-

1. Comp. the Avesta expression *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀 Airya-nām Kharēnō Mazdahdātānām*, vide Zamyād Yasht 56, 59, 60.—2. *Lit.*

'approaches.'—3. Pers. *فَرُخْتَر* *farrukhtar*.—4. Av. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* 'of the same faith or opinion'; Pahl. syn. *ham-dādistan*.—5. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* can also be read *āvādīh* (Pers. *آبادی*) 'welfare,' 'prosperity,' hence 'I have (married) you for our welfare.'—6. *Lit.* 'I shall do whatever you command'. Firdūsi: *اد پاسخ که من بنده ام . نباشم جدا از تو تا زنده ام*

—7. *Lit.* 'near Ardavân.'—8. Arabic *ليل*—9. Ar. *ذهب* 'gold,' Pāz. syn. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀*

—10. Av. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀 zainish* 'a saddle with a quiver-box,' Pers. *زین* 'the saddle from which arms are suspended,' hence, 'an ordinary saddle.'—11. Comp. Avesta *kamara* 'a girdle.' Pers. *کمَر*—12. A corrupted form of

𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀 mēsh-zunnār for *mēshīn-zūnnār*, Pers. *میشین زنار* 'a belt made of a fine kind of leather prepared from goat or sheep skin.'—13. Pers. *اَفسَر* 'a crown,' 'a diadem.' It can be read *apsar* or *absar i zahbdān*, Pers. *بیسری زهبدین* 'a gold-coloured hawk,' with reference to the eagle which accompanied Artakhsīr and the damsel.—14. Comp. Ar. *ملا* 'full of';

مال 'goods,' 'vessels,' 'ornaments.'—15. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* or *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* is the Huz. syn. of the

Pāz. *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* = Pers. *درهم* a silver coin used under the Sasanidæ; *𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀* = Pers.

دینار a gold coin which was then current.

mail¹, highly engraved² weapons of war³, and many other (precious) things; and she brought them to Artakhshîr.

(14) (Meanwhile) Artakhshîr saddled two of Arda-vân's horses⁴ that ran 70 *frasangs*⁵ a day. (15) He seated himself on one and the maiden on the other, took the road leading to Pârs, and rode on with speed⁶.

(16) Thus they narrate that, at night, when they approached to a country,⁷ Artakhshîr feared lest⁸ the countrymen might behold, recognise, and capture⁹ them; so he did not enter the country, but passed¹⁰ by one of its precincts. (17) His approach was seen by two¹¹ women seated together, who¹² (on seeing them) exclaimed^{13*} :—“Do not fear Artakhshîr the Kaî,¹⁴ son

1. Comp. Av. *𐬰𐬀𐬭𐬀𐬎𐬌* *zrâdha*, Pers. *زره* ‘a coat-of-mail.’—2. Perhaps *paêrâstê nîgâr* ‘ornamented and engraved.’—3. Pers. *زین افزار* *Lit.* ‘the arms suspended from a saddle.’—4. Av. *𐬰𐬀𐬭𐬀𐬎𐬌* *bara* ‘a journey-horse,’ from *berê* ‘to carry’; Pers. *بارو* ‘a steed.’—5. Here a *frasang* is used in the sense of the Avesta *hâthra*, Pahl. *hâsar* = one English mile.—6. *Âûshtâvantan* ‘to hasten,’ Pers. *شتافتن* = *اُ شتافتن* from Av. *𐬀𐬎𐬌* *us* and *𐬀𐬎𐬌* *tap* ‘to burn’; comp. Pers. *تافتن*.—7. Chald. *mat* means ‘a province,’ ‘a town,’ ‘a village.’—8. Pahl. *𐬀𐬎𐬌* *al at* in the sense of Pers. *مگر*.—9. Av. *gerew* ‘to hold’; Pers. *گرفتن*.—10. Av. *𐬀𐬎𐬌* *vi* and *𐬀𐬎𐬌* *tere* ‘to cross’; Pers. *گذردن*.—11. *𐬀𐬎𐬌* may be a corruption of *𐬀𐬎𐬌* *al* ‘one’ referring to *zak nîshman* in the sing. number. ‘His approach was seen by a woman seated (on the side of the road), and that woman cried aloud as follows’: According to Firdûsi: *دو جوانان* ‘two young men.’—12. *Lit.* ‘and those women.’—13. *Kâlâ*, Arabic *قال*; comp. *قال و قيل*.—14. Or, ‘who is a Kayânian and son of Pâpak,’ since Sâsân is generally represented as one of the descendants of the Kayânian King, Bahman. The Avesta title is *𐬀𐬎𐬌* *Kava* (Skr. *Kavi*, Pers. *ک*) of the Kayânian dynasty founded by *Kavâta*. It is mentioned in the Avesta with the names of the rulers: *Kavâta*, *Usan*, *Arshan*, *Pisanangh*, *Aipivanghu*, *Byârshan*, *Syâvarshan*, *Husravangh*, *Vîshtâspa*, etc.

of Pāpak, (thou) who art of the blood of Sāsān, and who ~~has~~ risen from King Dārāb ; it is not possible for any evil¹ person to take possession of thee, (as) thou art destined² to rule over the kingdom of Irān for many years.³ (18) Make haste until (you reach) the sea⁴; and when you see⁵ the ocean before your eyes, do not guard⁶ yourself, because when your eyes fall⁷ on the ocean, then you will be quite free from the fear of your enemies.⁸ (19) Artakhshîr became glad (on hearing these words), and rode onward with speed from that place.

CHAPTER III.

(1) When the day commenced,⁹ Ardavân called for the maiden, but she was not to be found.¹⁰ (2) The horse keeper¹¹ came and spoke to Ardavân as follows :—
“ Artakhshîr and two of your steeds are not¹² (to be found) in their places.” (3) Ardavân thereby became

1. Better *min kôlû tôkshîh* ‘by any efforts’ than ‘*min vad aîsh*’.—2. *Lit.* ‘you ought to rule.’—3. According to the Shâh-Nâmeh :—

جوانان بآواز گفتند زود .: عنان و رکابت بپاید بسود

که رسته ز کام و دم اژدها .: کز آب خوردن نیارد بها

4. From the Av. *zrayangh* ‘an ocean;’ Skr. *zr̥āyas*; Old Pers. *daraya*; Mod. Pers. *دریا* By the sea is here meant the Vouru-Kasha, the seat of ‘kingly Glory.’—5. Av. *dî* ‘to see;’ Pahl. *دین*; Pers. *بین*.—6. *Natrîntan* is often used for *katrîntan* in Pahlavi, and in that case the meaning would be : ‘and when you likewise see the ocean with your eyes, do not stop (there), because...’—7. Av. *pat* ‘to fall;’ Pers. *افتادن*.—8. *Dûshman* comes from Avesta *dûsh* ‘evil,’ and *man* ‘to think.’—9. *Lit.* ‘when it was day.’—10. *Lit.* ‘and the maiden was not in her room.’—11. Av. *staora* and *pâna*, from *sta-* ‘to protect,’ hence ‘the keeper of horses or cattle;’ Pers. *سئوربان* or *سوربان*.—12. Better *lûit* than *lâ aîl*.

aware¹ that one of his² maidens, (too), had run away and gone with Artakhshîr. (4) And when he heard the information³ regarding his treasures, his heart burst with grief.⁴ (5) He invited the chief of the astrologers, and said*:—"Make the best of your time,⁵ and observe carefully as to the place where that offender⁶ (Artakhshîr) has gone with that dissolute⁷ harlot⁸, and as to the time when we shall be able to get hold of them." (6) The chief of the astrologers observed the positions of the planets,⁹ and replied to Ardavân as follows:—"As the Aris¹⁰ is dismissed¹¹ by Saturn¹² and Mars¹³, and approached by Jupiter¹⁴ and Mercury,¹⁵ and as the lord of the centre of the sky¹⁶ stands far below¹⁷ the brightest place of the Sun¹⁸, it is clear that Artakhshîr has fled away and gone, and is now on the road towards the frontiers of Pârs;

1. *Lit.* 'knew.'—2. Better *kanîsak i ôlman*.—3. From the *Av.* *— â*, and *— kas* 'to see;' Pers. *آگاه*.—4. *Angulude*, comp. Pers. *گلودن* 'to fill' with the negative *an*; *lit.* 'his heart' was rendered empty or bloodless.'—5. *Lit.* 'Be quick.'—6. *Vindskâr* 'a sinner.' *Av.* *— j*, 'to decay;' Pers. *گناهگار*.—7. Comp. the *Av.* *— jahi*, from *— jangh* 'to decay.'—8. Pers. *روشنه* 'a harlot.' A term of abuse used by the king in anger.—9. Pers. *زمانه انداختن*.—10. Pahl. *Varak* in the *Bândahishn*.—11. Comp. Pers. *رویدن* 'to dismiss.' That is 'Saturn and Mars go distant from the sign of Aris.'—12. Pers. *کیوان* 'Saturn.'—13. Pers. *بهرام* 'Mars.'—14. Pers. *اورمز* or *مشتري* 'Jupiter.'—15. Pers. *نیر* 'Mercury.'—16. By the 'lord of the central sky' is here meant the polar star.—17. By reading *avîr* instead of *azîr*, it would mean: 'far above the brightest place of the sun.'—18. *Mitrô* referring to the *Av.* *— Mithra*. *Brêh* can also be read *baresh* 'full of splendour,' comp. Pers. *برز* 'splendour.' *Breh* & *Mitrô* is probably the place where the Sun is the brightest. The entire constellation seems to indicate that the dominion will fall to the lot of those who make the world happy (*vis.*, the lucky heavenly bodies, the Sun, Jupiter and Mercury), and suppress the evil doers like Saturn and Mars, who now form the centre of the world.

[and] if he is not overtaken within three days, it will not be possible to capture him thereafter.”

(7) Immediately Ardavân prepared an army of 4,000 men, and took the road leading to Pârs in pursuit of Artakhshîr. (8) At midday¹ he reached² the spot where the (direct) road crossed to Pârs. (9) And he inquired (of the inhabitants) thus :—“ At what time did those two riders who came towards this side depart ? ”

(10) The people said * :—“ At the dawn of day, when the sun brought on its sharp rays,³ they passed like a violent⁴ wind,⁵ and a very powerful⁶ eagle⁷ was running⁸ after (them). [than which no more handsome eagle could be found] ; and we believe⁹ that by this time they must have gone¹⁰ to a distance of many *frasangs*, and you will not, (therefore), be able to overtake¹¹ them.”

1. *Lit.* ‘And when it was midday.’—2. *Lit.* ‘reaches.’—3. Av. *تیغرا* *tighra*; Pers. *تیغ* ‘a ray of the sun,’ perhaps *تیغ* or *تم* ‘the point upraised’ with reference to the rising of the sun.—4. Better read *ارداب* *ardabî* ‘warring,’ ‘struggling’; Pers. *اردب* ‘war,’ ‘quarrel.’ According to the Avesta, it may be derived from *اړهزا* *areza* ‘battle,’ hence *اړهزاد* *arzadî* ‘a strong burst of wind.’ The adjective generally used with wind in this sense is *و* *tag* ‘powerful,’ ‘swift’.—5. Comp. Av. *وڌتا* *vdta*; Pers. *واد* or *باد*—6. Av. *ستورا* *staura*; Skr. *sthāvira* ‘strong’; Pers. *استوار* or *استوان*—7. *Lūk*=Pers. *لوع* ‘an eagle,’ or ‘a royal hawk,’ Dastur Peshotanji and Dr. Noeldeke read it *الو*=Pers. *برو* ‘a ram’; but the glory would be more probably represented by some bird. A ram would be a strange animal to keep up with a galloping horse. According to Firdâsi :—
 بدم سواران یکی فرم پای . . . چو اسپى همى بر پراگند خاک
 8. Huz. *râtûnastan* ‘to run’.—9. *Lit.* ‘and we know.’—10. Better *vazûmt hûmand*.—11. *Lit.* ‘to catch.’

(11) Accordingly Ardavân did not hesitate, but hastened onward. (12) When he reached another place, he asked the inhabitants^{2*}:—"At what time did those two riders pass (this place)?" (13) They replied^{3*}:—"At midday they rode on⁵ (from here) as swiftly as a violent wind, and an eagle followed them as their companion.⁴"

(14) Ardavân seemed⁵ astonished⁶ at this, and said^{7*}:—"Consider⁷ that we know the pair of riders, but what is the propriety⁸ of the eagle following them?"

(15) (So) he questioned the high-priest⁹ (his minister), and the latter¹⁰ answered as follows:—"It is the Majesty¹¹ of the Kayânian sovereignty, which has not reached¹² him (up to now), so it is necessary that we should ride on (quickly) that we might catch him before that glory is attained¹³ by him¹⁴."

1. *Lit.* 'and.'—2. *Lit.* 'men.'—3. D., P. 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀 here and in several other passages. Better 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀 where *hamâ* means 'ever,' 'always'; Pers. هم—4. D., P. 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀 for 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀; Pers. هم 'a companion.'—5. *Medammînastan* 'to seem,' 'to be of opinion,' 'to consider'; Paz. syn. *sahastan*.—6. Pers. شگهفتنه 'astonished.'—7. From Av. *ham* and *gere* 'to hold,' hence 'to hold together,' 'to conceive,' 'to imagine'; Pers. نگاریدن 'to think,' 'to paint.'—8. *Lit.* 'Why should (*sazêd*) the eagle be (with them)?'—9. *Dastûhar*, Pers. دستور *dastûr*, from the Av. 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀 *zasta*, Pers. دست 'hand,' 'power,' 'rule', and بار *bar*, 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀 *bere*, 'to carry,' 'to wield'; hence 'one who exercised power or ruled in a kingdom'; hence 'the prime-minister.' Under the Sasanidæ the Zoroastrian *Dasturân*. *Dastur* was generally the prime-minister of the State.—10. Pahl. 'the high-priest.'—11. *Gadman* is the usual Pahlavi rendering of the Avesta 𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬀𐬀 *kharenangh*, Pers. خرنه or فرن—12. *Lit.* 'does not reach him.'—13. Pres. 3rd. sing. *Lit.* 'reaches.'—14. According to Firdûsi:—

چنین داد پاسخ که این فراوست . . بشاهی ز نیک اخترى پراوست
گرین غرم دریابد اورا بنواز . . کار گردد بها بردراز

(16) Ardavân impetuously¹ hastened onward with his cavalcade, and the next day they passed over seventy *frasangs*. (17) On the road he met a body of people² belonging to³ a caravan, of whom Ardavân inquired⁴:—"At what place have those two riders met⁵ you?"

(18) They said⁶:—"Between you and them there is still a distance of twenty *frasangs*; and we have noticed⁶ an eagle that was 'very large'⁷ and swift,⁸ and seated on the horse with one of the riders."

(19) Ardavân asked the high-priest⁹:—"What does that eagle which accompanied them on the horse indicate?"

(20) The high-priest replied as follows:—"May you be immortal! (It is) the Majesty of the Kayânians (which) reaches Artakhshîr; it is not possible to get hold of him by any (such) means,⁹ (so) hereafter you and (your) horsemen should not take any more pains,¹⁰ nor fatigue the horses (any further) and kill them¹¹; but you should seek means of a different kind against¹² Artakhshîr¹³."

(21) When Ardavân heard¹⁴ such advice, he turned¹⁵ back and came to his capital¹⁶. (22) Afterwards he

1. Pahl. *sâkht*; Pers. سخت 'vehemently.'—2. Pers. گروه کاروانه—3. Lit. 'of.'—4. Lit. 'and Ardavân inquired of them.'—5. Pahl. *padirê bûd*.
—6. Lit. 'and it so appeared to us that.'—7. Comp. Arabic رب 'high,' 'big.'—8. Pers. چابک 'swift,' 'active.'—9. Lit. 'by any means,' Pers. رنجه بردن—10. Pers. تباہ کردن 'to make them wretched,' 'to destroy them.'—11. Lit. 'of.'—12. According to Firdâsi: —
چنین گفت با اردوان کدخدای . . . کز ایدر مگر باز گردی بجای
سپه سازی و ساز جنگ آوری . . . که اکنون دگر گونه شد داوری
که بختش پس پشت او در نشست . . . ازین تاختن باد باشد بدست
14. Av. *sru* 'to hear,' Pers. شنودن—15. Pers. گشت 'turned.'
—16. *Jivâk i yetâbûnast i nafshman*,

got his forces and heroes¹ equipped,² and despatched them with one³ of his sons to Pârs, in order to catch Artakhshîr.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr had (now) taken the road to the sea-shore, and so resumed his journey. (2) Several of the inhabitants of Pârs, who had been distressed⁴ by Ardavân, placed their wealth, property, and themselves at his⁵ disposal, and expressed⁶ (to him their) unanimity⁷ and submission.⁸ (3) When he reached⁹ the place, which they call *Râmîshnê Artakhshîr*,¹⁰ a magnanimous (*vazôrg-mînishnê*) hero of the name of Banâk,¹¹ an inhabitant of Spahân,¹² who had escaped from the hands of Ardavân and settled himself there, came personally to Artakhshîr with his six sons,¹³ many soldiers and heroes. (4) Artakhshîr was (at first)

1. Pers. گورد 'a hero.'—2. Av. *ares* 'to make straight,' 'to improve,' 'to arrange.' Pers. آراستن 'to arrange.'—3. Bahman, the eldest son of Ardavân.—Pers. مستگیر or مستکبر 'rendered miserable.'—5. That is, 'at the disposal of Artakhshîr'; *Lit.* 'before Artakhshîr.'—6. *Lit.* 'displayed'; Pers. پیدایا 'apparent,' 'manifest.'—7. Pers. یگانگی 'unanimity.'—8. Av. *fra* 'forth,' *man* 'to think,' and *bere* 'to carry'; Pers. فرمانبرداری 'submission.'—9. *Lit.* 'reaches,' hist. pres. 3rd-sing.—10. Meaning 'The Delight of Artakhshîr.' In *Târikh i Tabari* and in *Ibn Mukaffa's* history, this city is called '*Râm Ardashîr*.' Several towns and villages were founded in the Sasanian period after the name of the reigning monarch with such adjectives as خزره—شاد—رام—etc.—11. It can be read *Bôhak* or *Bandk*. The editions of Firdûsi's *Shâh-Nâme* by Mohl and Macan give the reading *Tabâk* of old Persian MSS., which shows that the oldest copies of the *Shâh-Nâme*, available to them, have this erroneous transcript of the name.—12. Firdûsi: مراورا خجسته پسر بود هفت—13. Firdûsi: که بر شهر جهرم بود او پادشاه

afraid of Banâk, lest¹ the latter, having captured him, would deliver him up to Ardavân.

(5) Afterwards Banâk approached Artakhshîr, took an oath², and gave (him) confidence³ in these words⁴ :—"As long as I live, I myself with my sons will remain submissive to thee."

(6) Artakhshîr became glad, and on that site⁵ he ordered a town to be built, which was called *Râmishnê i Artakhshîr*. (7) He left Banâk there with a detachment of cavalry⁶, and himself marched towards the sea-coast.

(8) When (in his march onward) he saw the ocean before his eyes, he offered⁷ thanksgiving to God, called that place the city of *Bôkht Artakhshîr*, and ordered an Âtash-î-Vâhrâm to be enthroned on that sea-coast.

(9) From that place Artakhshîr returned to Banâk and his cavalry, and prepared an army. (10) (Thence) he went to the threshold⁸ of the (sacred) fire Frobâg, which is meritorious, and solicited (spiritual) gifts⁹

1. Pahl. 'al at' in the sense of Pers. مگر 'perhaps.'—2. From the Av. *saokentavaitîm* = Pahl. *gûgerd hûmand* altered

into *gûgerd hûmand* = Pers. گوگرد مند 'sulphurous.' In ancient times, a person, accused of theft, took an oath, holding some sulphurous beverage in his hand, and solemnly repeating the following formula before a consecrated fire :—"Before the Ameshaspends, Vohuman, Ardivehêst (lighted up before me), Shahrivar, Spendârmad, Khordâd and Amerdâd, I swear by the spirit and *fravâhar* of Zarathushtra, descendant of Spitamân, by the soul of Âdarbâd Mâraspend, by the souls and *fravâhars* of all the just who are, and who have been, that I possess nothing of what is thine, the son of such and such, and have no knowledge of having received gold, silver, brass, clothes, or any of the things created by Hormuzd." According to Firdûsi Tabâk takes the oath in these words:—

بیامد بیاورد اوستا و زند .: چنین گفت کز کردگار بلند
بریداست بیمایه جان تباى .: اگر در دلم هست جز رای پای
3. *Lit.* 'doubtlessness'.—4. *Lit.* 'thus'.—5. Pahl. *tamman* 'there'.—6. *Lit.* 'with some cavalry soldiers'.—7. *Lit.* 'conceived'.—8. *Lit.* 'the door'.—9. From Av. *ap.* 'to obtain'; *lit.* 'gifts'.

[illegible]

Ardavân, whose entire wealth and property fell into the hands of Artakhshîr, who married Ardavan's daughter, and went back to Pârs.

(17) He built a city which was named *Artakhshîr Gadman*,¹ wherein a large tank² was dug, from which water was conveyed by means of four canals; and near that tank an Âtash-î-Âdarân was established. (18) (Further,) Artakhshîr excavated a high mountain, and turned the course of a river (into the city) through subterranean (*râzê*)³ canals.⁴ (19) He bestowed his patronage⁵ on many cities, made them very prosperous⁶, and ordered that several Âtash-î Vâhrâms should also⁷ be enthroned.⁸

CHAPTER V.

(1) Afterwards he (*viz.*, Artakhshîr), having collected many soldiers and heroes of Zâvûl, proceeded⁹ to battle against Mâdîg, the King of the Kûrds¹⁰. (2) There was much fighting and blood-shed¹¹ (in which¹²) the army of

1. The name was given to the city and district of Gûr, afterwards called Piruzâbâd, about 70 miles South of Shirâz. The city of *Artakhshîr-Gadman* is alluded to by Dastur Mânûshchîr in his reply to the 87th question of the Pahl. Dâdistân-î-Dînî. Its well-known Pers. name is خرّه اردشیر

'The Splendour of Artakhshîr.'—2. Av. *vairi* 'a lake.'—3. *Râzê* or *râzak* 'secret,' 'concealed'; Av. *râzangha*; Pers. راز—4. According to Firdûsi:—

بجای یکی ژرف دریا بدید .: همی کوه بایست پیشش برید
ببردند میقین و مردان کار .: وز آن کوه ببرید صد جوببار
همپرانند از کوه تا شهر زور .: شد آشناسان پر سرای و ستور

5. Pers. دست کردن 'to help,' 'to support.'—6. Perhaps *âvâdânîh kard* 'caused prosperity'; D. *âvâd khûsh kard* 'rendered very prosperous.'—7. The Pahl. *tamman* is an error, it must be originally *meman* in the sense of *cha* 'also.'—8. Firdûsi does not mention it.—9. *Frâft* 'departed.' Av. *fra* and *rap* 'to go'. Or *fravast*, from Av. *vap* 'to strew.'—10. *Kûrdân Shah* & *Mâdîg* might also mean 'the Median king of the Kurds.'—11. Pers. خونریزی 'blood-shedding.' Av. *vohuni*, Skr. *vasâ*, 'blood'; and *rîzishnih* from Av. *rich* 'to throw,' 'to pour.'—12. *Lit.* 'and.'

others were wounded and taken prisoners¹; and out of the Kûrds (that were imprisoned) he sent² to Pârs their king with his sons, brothers, children, his abundant wealth and property.

CHAPTER VI.

(1) On the road the army of Haftân-bôkht³, the lord of the Worm,⁴ struck against them,⁵ seized the entire wealth, property, and portable lodges from those cavalry soldiers of Artakhshîr, and carried them into Gûzârân⁶, one of the boroughs of Gular⁷, where the Worm had its abode⁸. (2) Artakhshîr then entertained this idea*:—"I shall go to Armenia⁹ and Âtarôpâtgân,¹⁰ because Yazdân-kard of Shaharzûr¹¹ has, with many soldiers and heroes,¹² passed beyond the frontiers

1. Pahl. '*dast vakhdân*' = Pers. دستگیر 'imprisoned,' *lit.* 'taking as prisoners.'—2. Comp. Arabic وداع—3. Comp. Pers. names سیدخت Sé-bôkht and چهار بخت Chahâr-bôkht. The proper name, *Haftân-bôkht*, means literally 'freed from the evil influence of the seven planets.' According to Mod. Pers. بوخت 'a son,' it means 'having seven sons,' and this signification is consistent with the statement in the text (Chap. VI, § 14) that he 'had seven sons'. The Pahl. name is corrupted into هفتواد in Firdûsi.—4. The Dragon that was worshipped by Haftân-bôkht and his subjects. Compare the mythical stories relating to the battle of Apollo against Python (the monster serpent hatched from the mud of Deucalion's deluge, and slain near Delphi by Apollo), of Heracles against Hydra, and of Indra against Vritra.—5. The troops of Artakhshîr.—6. D., P. والدارس; Firdûsi کوجران which supports my reading of the name, since the Pahl. *S za* is often inadvertently changed by copyists into *ra* or *la*. Prof. Noeldeke reads it '*Kôchârân*'; Dastur Peshotanji '*Gûlâl*.'—7. Tabari has الار—8. Comp. Pers. بنه = Ar. بنة 'a building.'—9. The attack of Armenia after the subjugation of Media, is an historical fact.—10. Pers. آنر بیجان; Gr. *Atrôpâtene*.—11. Situated near Hamadân, and inhabited by a Kurdish tribe. This city of شهرزور is famous for the campaign of the Roman Emperor Heraclius in A. D. 628.—12. Pers. سپاه وگرد

of Shaharzûr, concluded a treaty with the ruler of Kermân¹, and become his ally.”² (8) But as soon as Artakhshîr heard of the tyranny and wickedness² of the sons of Haftân-bôkht towards his army, he thought:—“I must, first of all, put in order the affairs at Pârs and become fearless of the enemies, and after that begin to meddle³ with other cities.”

(4) Now as regards the (Worm) idolatry⁴, it (grew) so powerful and tyrannical in Gûzârân that an army of 5,000 men, that composed its forces⁵ in the different frontiers of the land of Sind⁶ and the coast-towns⁷, now came together⁸ (to its help.)” (5) (Consequently), the troops and heroes of Artakhshîr re-assembled around him⁹ from different quarters. (6) Haftân-bôkht, too, summoned his own entire (*âimandîn*) army back to his capital.

(7) Then Artakhshîr despatched an innumerable¹⁰ army with chieftains to the battle of the Worm. (8) (Now) the friends¹¹ of the Worm deposited¹² their entire wealth, riches, property, and portable lodges in

1. Perhaps *pavan framân bôrdâr*; but D. and P. have ‘Kermân.’—2. Pers. ستمی و گناهکاری. 3. Pers. پرداختن *pardâkhtan* ‘to finish.’—4. *Aûzdesih*, from *aûzdes* ‘an image’, ‘an idol’; comp. Av. *uzdaēza*, *uzdishta*, from *us* ‘up,’ and *diz* ‘to raise’, ‘to erect.’ Regarding the Worm, Firdûsi remarks:—

بر آمد براین کار بر چند سال .: چو پیل شد آن کرم با شاخ و بال
5. *Hînash*, comp. Av. *haēna* ‘an army of evil people’, from *hi* ‘to bind.’—
6. The north-western part of India where Brahmins and Buddhists lived.
—7. *Lit.* ‘the sea-coast.’ The Pahl. *min kerân* can also be read ‘*Môkerân*.’—8. If we try to render the relative clause literally, the sentence will run as follows:—“Now with that idolatry, which has grown so powerful and tyrannical in Gûzârân, (we ought to fight), where an army of 5,000 men.....”—9. *Lit.* ‘came back to Artakhshîr.’—10. Pers. بسیار ‘numerous.’—11. That is, ‘the idol-worshippers.’—12. Firdûsi:—
کمینگاه کورد الدران کنج کوه .: بیامد سوی رزم خود با گروه

the citadel¹ and fortress² of Gûzârân, and privately took refuge [themselves] in mountain cavities.³ (9) And the cavalry of Artakhshîr had no knowledge thereof, so they, on reaching the foot of the fortress of Gûlâr, blockaded⁴ the citadel. (10) When night fell, the army of the Worm attacked⁵ them, committed bloodshed⁶, killed many of Artakhshîr's troops, and seized from them horses, saddles, saddle-tackles, property, and portable lodges. (11) With lamentation⁷ and dishonour⁸, the troops returned to Artakhshîr in a disgraceful condition⁹ and unarmed¹⁰.

(12) When the latter¹¹ beheld them in such a plight, he became much distressed, and (consequently), invited to his capital all his troops from different cities

-
1. *Garpâshthîh* 'a defensive fortress'; گارت *gar* = Av. گایری *gairi* 'a mountain', and پارشتی = Av. پارشتی *parшти*, from *paresh* 'to fight,' or *parшти* 'the back,' 'a support'; Pers. پشت 'an asylum'; *Lit.* 'a mountain-fastness.'—2. Av. داز *daēza*, from *diz*, 'to raise'; Pers. دین 'a citadel.'—3. 'Ravines.' *Shikastê* also means 'perplexed,' 'confused'; Pers. شکسته 'discomfited'; hence 'they in perplexity hid themselves on mountains.'—4. *Parvast* comes from Av. پایری *pairi* 'round about,' and بند *band* 'to bind' (pp. *basta*), hence 'to surround a town or fortress with troops.'—5. *Lit.* 'struck upon them.'—6. *Lit.* 'committed bloodshed in the gloom of night.' Pers. شببختون 'an attack by night'; Av. کھشاپ *khshap* 'night,' and وہونی *vôhuni* 'blood.'—7. Av. اوی-ساوسا *ainvi-saosa*, Pers. انوس —8. *Rishkharîsh*, from Av. ریش *raēsha*; Pers. ریش 'beard'; and Av. کری *kere*; Pers. خریشدن 'to scratch,' 'to tear'; hence *rishkharîsh* means 'the tearing of a beard in mockery,' 'contempt', 'insult'.—9. *Vad-vâzê* 'with an ill-repute'; hence 'in a disgraceful condition'; perhaps *a-âinîné tavâzê* meaning 'in an indecorous way.'—10. Pers. برهنه 'naked,' 'without arms.'—11. Pahl. 'Artakhshîr'.

and territories, and engaged¹ himself with a large army to battle against the Worm.

(13) When he arrived at the fortress of Gûzârân, the whole army of the Worm had encamped² itself inside the fortress, so he, too, encamped his army round (the outer walls of) the fortress.

(14) The lord of the Worm, Haftân-bôkht, had seven sons, and each³ of them was appointed (by him) governor of a city with one thousand men (under him). (15) At this juncture, one⁴ of the sons, who was in Arvâstân⁵, came by the passage of a sea⁶, with a large army composed of soldiers from Arabia and Mazenderân⁷, and stood against Artakhshîr in battle.

(16) The army of the Worm, which had been inside the fortress, completely marched out, and zealously⁸ and vehemently (*sakht*)⁹ struggled and fought with Artakhshîr's troops, many being killed on both sides. (17) When the army of the Worm came out (of the fortress), it took such a by-road (*vadarg*)¹⁰ that it became impossible for any of Artakhshîr's troops to go out (of the camp) or to bring in any food for himself

1. From Av. *𐬨𐬀 fra* 'forth', and *𐬬𐬀 vsp* 'to strew'; variant *𐬨𐬀𐬭𐬀 fravâftan* 'to diffuse', 'to move on.'—2. Pahl. '*yetibûnast*'.—3. Reading *kôlâ benman*, the literal meaning would be : "and all (his) sons were, appointed in different cities with (a garrison of) 1,000 men (each).—4. Firdûsi :—

5. D., P. ۱۳ *Arāstān*; vide my edition, Vend. I, § 19.—6. Or 'river'
—7. *Mézanyagān*, Av. *Māzainya*, from *Māzana*
meaning 'Māzenderān,' hence the inhabitants of Māzenderān. Dr. Noeldeke
guesses *Misrikān* 'Egyptians,' which is doubtful.—8. Pers. *جانسپار* 'life-
devoting', 'zealous'.—9. Pers. *سخت* 'violently,' 'strongly'.—10. Pers. *گذر*
'a passage'.

or fodder¹ for his horses, and, (consequently), the satiety² of all men and animals was changed into want of food and helplessness³.

(18) When Mitrôk⁴, son of Anôshêpât, an inhabitant of Zarham⁵ in Pars, heard that Artakhshîr was without provision⁶ near the capital of the Worm, and obtained no victory over its army, he accoutered his troops and heroes, marched towards the residence of Artakhshir, and carried away all the wealth and riches of Artakhshir's treasure.

(19) Artakhshir, hearing of such violation⁷ on the part of Mitrôk and other men of Pârs, reflected⁸ upon it for a while⁹ thus :—"I ought to

1. Pahl. *patashnâh* 'food', 'fertility'; *patashnîdan* 'to invigorate'.
 2. Orig. 𐭥𐭥 altered into 𐭥𐭥 then into 𐭥𐭥; the word is probably 𐭥𐭥 *sîr* = Pers. میسر 'satiety.'—3. *Achâragîh* = Pers. لاچارگی—4. He is called in Firdûsi and Tabari: مهری *Mîhrak*, son of نوشزاد *Nûshazâd*. The Pahl. 𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥 comes from the Av. 𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀 *anaosha* 'immortal,' and 𐬀𐬀𐬀𐬀 *pâta* 'protector,' hence an 'immortal guardian'; comp. the Av. proper name *Ātarô-pâta*. The Pers. *Nûshazâd* is an erroneous transcript of 𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥 or 𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥 caused by the various phonetic powers of the letter 𐬀. Consequently, the Persian spelling in Firdûsi is *zâd* instead of *pât*.—5. 𐭥𐭥 is probably a corruption of the original form 𐭥𐭥𐭥 or 𐭥𐭥𐭥 *Zarham*, afterwards changed into 𐭥𐭥 in the text. The Pers. transliteration of the original *Zarham* is preserved in the جهرم mentioned by Firdûsi :—

بجهرم یکی مرد بد نژاد . کجا نام او مهری نوش زاد

6. Reading *apardazishnê* 'without provision.' Comp. Pers. پرداز 'necessaries,' 'provision.'—7. *Lit.* 'breach of promise,' Av. 𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀𐬀 *mîthrô-druj*. Pers. مهر دروج—8. *Lit.* 'thought.'—9. Traditional reading *dânar-î*, according to the inscriptions *yâvar-î*.

postpone¹ the battle with the Worm, and [then] go to fight out a battle with Mitrôk.”² (20) He, (therefore), summoned all his forces back to his quarters,³ deliberated with their commanders, (first) sought⁴ the means of delivering himself and his army, and then sat himself down to eat breakfast.⁵

(21) That very moment a long⁶ arrow, despatched⁷ from the fortress, came down and pierced, as far as its feathers, through the (roasted) lamb that was on the table.⁸

(22) On the arrow it was written as follows⁹:—
“This arrow is darted by the troops of the lord of

1. The word *dirang* is damaged in old MSS. It seems to be a word of four or five letters of which the last is د and the last but two ؛; probably ending in د as the word دُرُږ *dirang* meaning ‘postponement,’ ‘abstinence.’ Perhaps دُرُږ *bûland* ‘highly,’ ‘creditably,’ hence the rendering: “I ought to finish off creditably the fighting against the Worm.” But such a meaning is inconsistent.—2. According to Firdûsi:—

پښگفت ناساخته خانہ را . چو ساختم رزم بیگانه را

3. *Lit.* ‘capital.’—4. *Lit.* ‘observed.’—5. Av. چاش *chash*, ‘to taste’; Mod. Pers. چاشت ‘breakfast.’—6. ‘A sharp pointed arrow as long as a stick,’ Pers. چوبه ‘a wand.’ According to Firdûsi:—

چوانرا بخوردن گرفت اردشیر . بیامد ہم آنکہ یکے تیز تیر
نشست اندر آن پای فرہ برہ . کہ تیر اندر آن فرق شد یکسرہ
—7. Pers. پدروود ‘dismissal’; Av. *paiti* and *rap* ‘to go.’—8. Pers. خوان
—9. Firdûsi renders the words on the arrow, as follows:—

نیشتم بر آن تیر بُد پہاوی . کہ ای شاه داننده گر بشنوی
چنین تیز تیر آمد از بام دژ . کہ از بخت کرم است آرام دژ
گر انداختی من سوی اردشیر . برو بر گفر یافتی پرتیر
نبايد کہ چون او یکی شہریار . کند پست کرم اندرین روزگار

the glorious¹ Worm ; we ought not to kill a great man like you,² so we have struck that (roasted) lamb.” (23) Artakhshîr, having observed the state of things, disencamped his army and withdrew from the place.

(24) The army of the Worm hastened after Artakhshîr, and hemmed in his men³ again⁴ in such a manner that Artakhshîr's army could not proceed further.

(25) So Artakhshîr [himself] passed away⁵ singly by the sea-coast.

CHAPTER VII.

(1) They say that the “Glory of the Kayâns,” which had been (previously) far from Artakhshîr, now stood near him, and gradually approached nearer, until Artakhshîr was led away⁶ unmolested from that dangerous place, from the hands of the enemies, and he reached the town which they call Mâvad⁷. (2) At night, he went to the house belonging to two brothers, one of whom was named Bûrjak, the other Bûrj-âtarô, and spoke⁸ to them thus :—“I am one of Artakhshîr's troops, who has come encountering defeat from the battle against the Worm ; to-day you will please allow me to repose here for a short time,⁹ so that information may reach

1. Av. *varechangvant*, from *varech*, ‘to shine’; Pers. *ورجاوند*—2. *Lit.* ‘it is not necessary that a great man like you should be killed (at our hands).’—3. *Lit.* ‘them.’—4. *Lit.* ‘in a second place.’—5. *Lit.* ‘dashed away,’ ‘fell.’—6. *Lit.* ‘came out.’—7. Dastur Peshotanji reads it *Mâvad* ; Dr. Noeldeke *Makôê*.—8. Firdûsi :—

دو گفت ازینسو گذشت اردشیر . . وزو باز ماندیم ما خیره خیر

نه بگویند از کرم وز بقنواد . . وز آن بپنر لشکر به نژاد

—9. Comp. Pers. *سپنج* ‘a place where one rests for a few days,’ ‘resting place,’ ‘this transitory world.’ *Lat. hospitium.*

me as to the land where the army of Artakhshîr is now encamped."

(3) Very sympathetically¹ they replied to Artakhshîr as follows:—"Accursed"² be Aharman, the wicked (spirit), who has made that idolatry so victorious and stubborn that all the inhabitants of the frontier districts are rendered apostate from the religion of Aûharmazda and the Amêshaspends, and who has finally turned into defeat even a great lord like Artakhshîr and the whole army that accompanied him, at the hands of those enemies, the wicked idolaters."

(4) (So saying) they held (the bridle of) Artakhshîr's steed, carried him into the courtyard, tied him in a stable, and recreated (the animal) with barley,³ straw⁴ and lucern⁵; while Artakhshîr was led in a decent manner to a sitting place or room where he reposed⁶ himself. (5) Artakhshîr was (at the time) very melancholy and thoughtful.

(6) (Meanwhile) they (*viz.* those brothers) performed the *darûn*⁷ (or *bâj*) ceremony, and requested Artakhshîr in these words:—"Kindly recite the *vâz*⁸ and take (your) meal, and do not entertain melancholy and sorrow ;

1. Pers. همدرمند و همدر درد 'sympathetical'; Av. *dere* 'to tear.' Firdûsi:—

بخشید بر شاهرا دو جوان .: پرازدرد گشتند و نیر روان

—2. Av. *vijasta* (pp. of *vi-jad*) ; from *jad* 'to implore,' hence 'condemned' ;

Pers. گجستم 'accursed.'—3. Pahl. *kashg* or *shag* ; Pers. کشک ; Ar. سعير

'barley.'—4. Pers. تبن 'straw.'—5. Pers. اسپست 'Burgandian hay,'

'trefoil.'—6. *Lit.* 'he sat down.'—7. Av. وړندوان, Pers. درون—8. *Lit.*

'hold the *vâz*.' Av. واد vâch, from *vach* 'to say,' 'to speak.' According to Firdûsi:—

یک جای خرم به پیراستند .: پسندیده خوانی بیاراستند
نشستند با شاه گردان بخوان .: بپوشش گرفتند هر دو جوان

because Aûharmazda and the Amêshaspendes would find out a means of (delivery from) these circumstances, and not let this adversity¹ continue in this manner; for with the tyranny of Zôhâk, Frâsyâv of Tûr, and Alexander of Arûm², God was at last displeased, and they were thereby rendered, in spite of their grandeur and glory, so obscure and unknown as if the world had never known them³."

(7) On (hearing) these words, Artakhshîr became pleased in mind, recited the *vdz*, and took his meal. (8) As those brothers⁴ had no wine⁵, they brought to him⁶ a pomegranate⁷, performed the *myazd*⁸ or offering ceremony, and recited blessings (*i. e.* the *Afrin* prayers).

(9) As Artakhshîr became unsuspicious regarding

1. Av. *paitydra* 'counteraction,' 'adversity.'—2. Comp. my edition of the 'Dînâ i Mainû i Khrat,' Chap. VIII, §§ 29-30;—(29) *Va Aharman Bêvarâsp va Frâsiyâv va Aleksander aêdûn medammûnast atîgh anôshê hûmand*; (30) *Aûharmazda ôl mas sâdîh vardînîd chêgûn zak i pêddak*—"Aharman so contemplated that Bêvarâsp (Zohâk) and Frâsiyâv and Alexander should be immortal; (30) but Aûharmazda for the great benefit (of the world) so altered them as it is manifest (in the Religion)."—3. This consoling reply of the brothers is given by Firdûsi in these verses:—

بآواز گفتند گای سرفراز :. غم و شادمانی نماند دراز
نم کن که ضحای بیدادگر :. چه آورد از آن نخت شای بسر
هم امرا سیاب آن بداندیش مرد :. کزو بد دل شهباران بدره
سکندر کم آمد برین روزگار :. بکشت آنکه بد در جهان شهبار
برقند وز ایشان جز از نام زشت :. نماند و نیابند خرم بهشت
نماند همین نیز بر هفتواد :. به پیچد بفرجام خود بد نژاد

4. *Lit.* 'they.'—5. Chald. *dsis* 'juice of the grape.' Pâz syn. *uṣ māf*, Pers. *می* 'wine.'—6. Pahl. 'Artakhshîr'.—7. Pers. *نَشک* 'a pomegranate.'—8. Av. *myazda* 'an offering'; Pers. *مزد* 'a reward.'

their piety, religiousness, unanimity and submissive-ness, he divulged his own secrets to Bûrjak and Bûrj-âtarô, saying :—" I am Artakhshîr myself. Now you contemplate¹ as to how it is possible to discover the means of destroying this Worm and its troops.

(10) They said in reply as follows :—" If it be necessary, while seeking on your behalf the kingdom of Iran, to deliver up ourselves in person, (our) lives, wealth, riches, women and children, we will deliver them up.

(11) But we understand [it thus] that a means can be sought against this deceitful creature if thou shouldst dress thyself after the fashion (*âînînê*²) of an inhabitant³ of some distant city, on (t) way⁴ to the fortress,⁵ [and] devote thyself personally in its service and worship (*viz.* of the Worm), [and] take there (with thee) two men who are religious pupils⁶ and persons conversant with the Revelation, [and] perform⁷ loudly with them the *yazishne*⁸ (adoration) and *azbâdishne*⁹ (extollings) of God and the Ameshaspends (arch-angels); and when the time of the Worm comes for taking food, so arrange that thou shouldst have some molten¹⁰ brass¹¹ for pouring it into the mouth¹² of that wicked creature,

1. Pers. نگريدن *Av. gere*, 'to view,' 'to observe.'—2. Pers. آئين 'custom,' 'fashion.'—3. *Lit.* 'a man.'—4. *Lit.* 'near the road of the fortress.'—5. Chald. *karîr*, Ar. قریت 'a fortress.'—6. *Av.* ayavishi 'a pupil.'—7. Second pers. sing. subjunctive.—8. *Av.* yaz 'to adore.'—9. *Av.* azbaya, from *zbd*, 'to invoke,' 'to praise.'—10. *Av.* vi and tach 'to flow,' past part. takhta; Pers. گداخته 'melted.'—11. *Av.* rudh 'to flow'; Pers. روئين 'brazen,' 'bronze;' probably 'some compound metal more fusible than ordinary brass.'—12. *Av.* safare, from *zaf* or *zap* 'to yawn.' Comp. Pers. زفر 'the mouth.'

so that it dies, and the spirit of that *drûj*, too, can be removed¹ by the sacred adoration and extollings of the Deity."

(12) Artakhshîr approved of the advice,² meditated upon it well,³ and then spoke to Bûrjak and Bûrj-âtarô thus :—" I can achieve this exploit by your assistance." (13) They (*viz.* the brothers) replied:—" We devote ourselves up, body and life, to do whatever you command."

CHAPTER VIII.

(1) Thence Artakhshîr marched again towards *Artakhshîr-Gadman*, undertook the battle with Mitrôk, son of Anôshêpât, killed Mitrôk, and took possession of his territory, land, wealth and property.

(2) For the purpose of bringing to an end the battle with the Worm, he despatched a person to Bûrjak and Bûrj-âtarô, invited them to his presence, and deliberated with them. He took with himself many *dîrams*, *dîndrs* and garments, dressed⁴ himself like an inhabitant of Khûrâsân, and arriving at the foot of the castle of Gûlâr, with Bûrjak and Bûrj-âtarô, spoke (to its inmates) thus :—" I am an inhabitant of Khûrâsân. I crave indulgence⁵ from that glorious lord, that I may approach (him) for the worship of his threshold (*babâ*)."

(3) The idolaters admitted Artakhshîr with those

1. Lit. 'destroyed.'—2. Pahl. *sakhûm*.—3. *Pavan khûp dâst* is the same as *khûp pavandâst*; Pers. خوب پنداشت—4. *Varhamê* for *varhambê* 'a dress'; comp. Av. *varena* 'a covering,' from *var* 'to cover'; Pers. پیراهن—5. Lit. 'a gift.'

two male companions¹, and made room (for them) in the house of the Worm. (4) For three days Artakhshîr showed himself engaged in that sort of worship and unanimity towards the Worm, gave the *dirams*, *dînârs*, and clothes² (which he had brought with him) to the idol-worshippers, and acted in such a manner that everyone of the inmates of the fortress was astonished and commended³ him. (5) Afterwards Artakhshîr spoke thus :—"Be pleased to [so] permit⁴ that I may give food to the Worm for three days with my own hands." (6) The idolaters who were superintendents⁵ acceded (to it).

(7) Artakhshîr (now) despatched a person with an order that 400 skilful and zealous men of noble blood should hide themselves among mountain cliffs; and he further commanded^{6*} :—"On the day of *Âsmân* if you observe smoke (issuing) from the fortress of the Worm, you should perform feats of bravery and show (your) military skill, advancing towards the foot⁷ of the fortress." (8) That very day Artakhshîr had some brass melted [himself], while Bûrjak and Bûrj-âtarô performed the sacred *yazishne* ceremony, and recited the *azbâdishne* praises to God.

1. Firdûsi adds :—

نگه کرد یکن باواز گفت که صندوق را چیست اندر نهفت
چنین داد پاسخ بدو شهریار که هرگونه چیز دارم ببار
ز پیروز جامه و سیم و زر ز دیبا و دینار و خز و گهر

2. Pers. جامه 'a dress'; Huz. syn. *tôpâ*.—3. Lit. 'praiser'; Pers. کردن, *Av. fri* 'to love', 'to praise'.—4. Pahl. *âldân shapîr medammânîd*.—5. Pers. کارفرما 'any one vested with power,' 'a superintendent'.—6. The word *framûd* is here repeated.—7. *Bân i diz* 'the foundation or main structure of the fortress.'

(9) When it was its time for taking food the Worm cried aloud according to its daily habit. (10) Some time before that, Artakhshîr had made the commanding idolaters drunk¹ and unconscious² at breakfast, and he himself, with his own companions³, went afterwards near the Worm, and carried to it the blood of large and small cattle,⁴ according as it was given it every day; and no sooner did the Worm turn up its mouth to drink the blood, than Artakhshîr poured the molten brass into the mouth of the Worm. (11) As the brass permeated through the whole body, the Worm burst⁵ asunder into two pieces, and such a noise arose from it that all the men in the fortress came on the spot, and confusion⁶ prevailed throughout the stronghold.⁷

(12) Artakhshîr laid his hands on the shield⁸ and the sword, and committed grievous (*gîrân*) wounding and massacre in the fortress, while he ordered that they should make a fire, so that (its) smoke would

1. Pers. مست — 2. *Avî-bôd*; *Av. aiwi* 'without' and *baodhangh* 'consciousness.' — 3. *Lit.* 'servants', Pers. رسیک or رشی — 4. *Torâân va kîrâân*. — 5. Pers. شکافتن 'to split.' — 6. *Av. khshup* 'to decay.' Pers. آشوب; 'confusion,' 'terror.' — 7. *Firdûsi* describes the scene in the following lines:—

بیاورد ارزیز و روئین لوید . . . برافروخت آتش بروز سفید
چون آن کرم را بود گاه خورش . . . ز ارزیز جوشان بدش پرورش
سوی کنده آورد ارزیز گرم . . . سراز کنده برداشت آن کرم نرم
زبانش بدیدند همزنگ صنج . . . بر آسمان که از پیش خورده ی کریم
فرو ریخت ارزیز مرد جوان . . . بکنده درون کرم شد نانوایان
طرائق بر آمد ز حلقوم اوی . . . که لرزان شد آکنده و بوم اوی

8. *Av. spāra* 'a shield,' from *spar* 'to protect'; Pers. سپر

become visible¹ to his troops (outside). (13) His companions did so. (14) As soon as the troops, that were on the (neighbouring) mountain, saw this (smoke issuing) from the fortress, they, in order to help Artakhshîr, came running to its foot², rushed into its gate³, and exclaimed⁴*:—"Victorious, victorious may Artakhshîr be, king of kings, son of Pâpak!" (15) Instantly the sword was held for use; and in such a manner the lord of the castle was killed, and everything destroyed, that the soldiers⁵ (of Haftân-bôkht), in the hurry⁶ and conflict of the battle, escaped by falling from the rampart, while those that remained solicited for protection, and went into bondage and submission.

(16) Artakhshîr commanded that the fortress should be razed⁷ to the ground and demolished⁸, while on its site (*tamman*) he ordered the city which they call *Gûzârân* to be erected. (17) In that quarter he caused an *Âtâsh-î-Vâhrâm* to be enthroned⁹. (18) He loaded on the backs of one thousand camels the wealth, property, gold and silver contained in the fortress, and despatched them to Gôbâr¹⁰. (19) He granted to Bûrjak and Bûrj-âtarô the share of such a superb reward as zealous adherents deserve, and entrusted them the chief-

1. Pers. دیدار 'appearance.'—2. Lit. 'at the foot of the fortress.'—3. Lit. 'they fell on the gate of the fortress.'—4. Pahl. 'kâlâ kard.'—5. Lit. 'the army.'—6. Pahl. *atâshâtâvishnê*.—7. Pahl. *khafrâmtan* 'to dig,' 'to extirpate'.—8. Comp. Pers. ویران کردن—9. Prof. Noeldeke renders it thus:—'An jener Stelle legte er ein Wâhrâm-Feuer an.' (Eng. trans.) 'In that place he established a Wâhrâm-fire.' Here ૧૦ in P. is clearly an error. It ought to be ૧૦ as in D.—10. Comp. Pers. کویان near Isphân.

taincy and governorship of the city (of Gûzârân) and its environs.

CHAPTER IX.

(1) After the Worm was killed, Artakhshîr returned to Gôbâr. (2) His forces and treasures came to the frontiers of Kermân, and to the battle against Bârjân¹. (3) Now he (viz., Artakhshîr) had with himself two of Ardavân's sons, the other two having been fugitives at the court of the king of Kâbûl². (4) The latter despatched a message, a written letter, to their sister, as she was wife of Artakhshîr, to the following effect:—"It is quite fair that people do not divulge secrets to (such) women, since thou hast forgotten the deaths of thy near relations, of thy illustrious kinsmen, whom that sinner (viz., Artakhshîr), the enemy of God, unbecomingly killed [to death]. (5) Consequently, thou hast abandoned every trace (*dakhshê*) of love and affection for those (two) miserable brothers, who are subject to distress, difficulties, fear, terror and indignity³ in exile and in the district of battles; as well as for those two other unlucky⁴ brothers of thine, upon whom that perfidious (*mitrô-drûj*) man inflicts punishment with the fetters of imprisonment⁵, and who (viz., those brothers) always wish for death as a gift⁶. (6) Thy mind has

1. He is called *بالاش* *Balâsh* by Arab historians.—2. In the Avesta and the Shah-Nâmeh, Kâvûl is alluded to as a district inhabited by a Mazdayasnian people.—3. An 'not,' and *âzarmîh*, Pers. *آزرم* 'respect ;' hence 'indignity'.—4. Pers. *بدبخت*.—5. Pers. *زندان* 'a prison'.—6. *Lit.* 'a favour upon them.' *Ayâft* 'favour', from Av. *ap* 'to obtain.'

been sincere with that faithless one, so thou hast no sympathy or regard for us. (7) That person will pass away distressed who will hence forward boast of, or trust, any woman in this world. (8) Now this is, likewise, our (mutual) vow through thee, that thou shouldst choose some means for our sake, and dost not fail¹ to avenge (the deaths of) thy father and thy near relations, who were illustrious; (that thou shouldst) accept from this man the fatal (*vakhdûn-zîmân*) poison² which is forwarded to thee with one of (our) trustworthy male relatives, and, whenever thou canst, administer³ it to that sinner and faithless wretch before (he takes his) meal so that he directly dies, and both of thy imprisoned brothers be set at liberty; and we, too, shall return to our native town, country and land; (thereby) thy soul will be made worthy of paradise, and an eternal fame established for thyself, while other women in this world will regard thy good acts as most worthy of (their) respect and esteem.”⁴

(9) When the daughter of Ardavân observed the letter sent to her in that form, along with poison, she contemplated (upon the matter) thus:—“I ought to act accordingly, and relieve these two brothers from their fetters.”

1. *Lit.* ‘neglect.’—2. Pers. زهر (*Av. vish*) ‘poison.’—3. *Lit.* ‘give.’—4. Firdâsi condenses the contents of this letter in the following lines:—

بدو گفت رو پیش خواهر بگوی	••	که از دشمن این مهربانی مجوی
برادر دو داری بهندوستان	••	ببیگانگی گشته جداستان
دو در بند و زندان شاه اردشیر	••	پدر کشته و پور خسته به تیر
تو از ما گسسته بدینگونه مهر	••	بپسندد چنین کردگار سپهر
چو خواهی که بانوی ایران شوی	••	بگیتی پسند دلیران شوی
بپای چنین زهر بندی مگیر	••	بکار آری یکپاره با اردشیر

(16) The Mobad replied * :—“ May you be immortal ! May you attain to your object ! She who attempts the life of her lord is worthy of death (*mar-garzân*), and should be killed.”

(17) Artakhshîr (then) ordered (the Mobad) :—“ Take this dissolute woman (*jâh î zihânak*), who is a sorceress,¹ who is the offspring of wicked (parents), to the executioner,² and order (him) to kill her.”

(18) The high-priest,³ holding the hand of the woman, left the court. (19) The latter addressed⁴ (the priest) in these words :—“ Inform Artakhshîr that this day I have completed seven months of pregnancy; because if I am worthy of death, this offspring that I have in my womb should not⁵ also be regarded as worthy of death.”

(20) On hearing these words, the high-priest⁵ turned about and went back to Artakhshîr, and addressed (him) as follows :—“ May you be immortal ! This woman is pregnant, (so) she must not be executed, for a time (*yâvarî*), until she is delivered (of the child); for if she is fit to be killed, the offspring that is in her womb from your Majesty should not also be considered as worthy of death, and executed.”

(21) As Artakhshîr entertained wrath, he said * :—“ Don't stay a moment⁶; kill her.”

1. Av. *yaatu*, ‘a sorceress,’ Pers. *جادو*, ‘magic.’—2. Pers. *سبانیگر*, ‘an executioner.’—3. *Lit.* ‘The chief of the Mobads.’—4. *Lit.* ‘The woman said that.’—5. If we omit the negation, the rendering is : ‘if I am worthy of death, should this offspring that I have in my womb be also regarded as worthy of death?’—6. *Lit.* ‘for any time.’

(22) The high-priest knew that Artakhshîr was full of wrath, and would have to repent it ; so he did not allow the woman to be killed ; (but) he conveyed her to his house, and kept her in concealment. (23) He (then) said* to his wife:—"Keep this woman respectfully, and say nothing (about her) to any body."

(24) When the time of delivery approached, she (*i.e.* the queen) gave birth to a very worthy son. (25) He was named Shahpûhr ; and he was reared there till he reached the age of seven years.

CHAPTER X.

(1) One day Artakhshîr went abunting ; and, (on entering the forest), he gave his horse loose rein in pursuit of a female elk, when the male elk coming straight up against Artakhshîr, rescued¹ the hind, and gave himself up to death². (2) Artakhshîr laid low³ the male animal, and galloped his horse against the fawn. (3) The mother⁴, on seeing the rider turn his horse in pursuit of her fawn, came and relieved her young one by delivering herself up to death.

(4) Artakhshîr, having observed this incident, stopped (pondering), and became sympathetic ; and (when) he turned back his horse he mused upon the scene as follows :—"Woe⁵ be unto man, who ought to follow,

1. *Lit.* 'relieved,' 'set at liberty'.—2. That is, 'at the cost of his life.'—

3. *Lit.* 'killed.'—4. *Lit.* 'the female elk'.—5. Pers. وای 'woe to you'.

(but does not follow), these dumb¹ quadrupeds² that are irrational³ and speechless,⁴ but so faithful⁵ towards one another that one lays down his life for the sake of his mate or his young one.” (5) He was (then) fully reminded of the child which she (*i.e.* his wife) had in (her) womb, and he, on horseback as he was, loudly uttered⁶ a mournful cry.

(6) When the military chieftains, grandees, nobles⁷, and princes beheld such a state of things, they stood perplexed (for a time), and went all together towards the head of the Mobads (and questioned him thus):—“How could such a thing happen⁸ that Artakhshîr should remain in such a lonely⁹ mood, and be visited by wailing,¹⁰ grief and sorrow, and should cry¹¹ aloud in that manner?”

(7) The chief of the Mobads, the commander-in-chief of Irân, the commander of the guards,¹² the chief secretaries,¹³ and the moral preceptor¹⁴ of the princes went near Artakhshîr, fell prostrate on their faces, made obeisance, and addressed him as follows:—“May you

1. Pers. گنگ ‘dumb’.—2. Pers. چار پای ‘a quadruped.’—3. A ‘not’ and *dâ* ‘to know;’ *lit.* ‘not knowing.’ Comp. Pers. اد آنه—4. *Agôbâkîh*; Pers. بی گوئی ‘dumb,’ ‘speechless;’ Av. *gûp*; old Pers. *gaub* ‘to speak.’—5. It can also be read *anaspôrig* in the sense of ‘incomplete.’—6. Reading *vabîdânt* ‘produced,’ ‘uttered.’ If we read it *bakhânt*, it may mean ‘cried out,’ from *bakhîmâstan* ‘to cry,’ ‘to speak aloud.’—7. Pers. آزادان; Av. *âzâta* ‘of noble birth.’—8. Pers. سزیدن ‘to suit,’ ‘to become.’—9. Pahl. *tanî* ‘solitary,’ ‘alone.’—10. *Zalîf* or *zarich*; comp. Pers. زلیف *zalîf* ‘fear,’ ‘terror,’ or زاری ‘groan,’ ‘lamentation.’—11. Reading *bakhîméd*.—12. Pers. پشت اسبان ‘body-guards.’—13. *Dîpîrân î mahistgar* ‘most efficient secretaries’; or *dîpîrân î mahist dar* ‘secretaries to the highest court or the privy council of the king.’—14. Pahl. *andarz*, Pers. اندرز from Av. *ham* ‘together’ and *derez* ‘to hold,’ hence ‘a proverb,’ ‘a saying,’ ‘a monition;’ and Pahl. *pat* from Av. *paiti* ‘a lord,’ ‘a master;’ *lit.* ‘a teacher of monitions,’ ‘a moral and religious adviser.’

be immortal ! Pray do not render yourself melancholy in this manner, and fill your heart with grief and lamentation. If it be possible to contrive means, through human activity, to undo an act that has been done, make us also cognisant¹ of it, so that we may lay before you our bodies, lives, riches, wealth, wives and children ; but² if it be such a calamity³ that no remedy can be found, pray do not render yourself and ourselves, the subjects of the region,⁴ full of grief and lamentation."

(8) Artakhshîr said in reply* :—" Nothing adverse⁵ has now happened unto me ; but to-day on my personally beholding the dumb, speechless, and stupid quadrupeds in a certain⁶ condition in the forest, I was reminded of the wife and the innocent (*avîvinds*) child that was in the mother's womb, of whose execution I was⁷ the deviser and judge ; wherefore a grievous sin should be on my soul." ⁸

(9) When the head Mobad observed that Artakhshîr repented of the act, he fell prostrate on his face, and addressed him thus :—" May you be immortal ! Order that the punishment of *margarzân* sinners, or of those

1. Pahl. *âkâs*, Pers. آگاه 'aware.'—2. *Lit.* 'and.'—3. Pers. گزند 'misfortune,' 'calamity,' Av. *vî* and *jan* 'to strike.'—4. Meaning 'your subjects.'—5. *Javîtarîh*.—6. *Lit.* 'this.'—7. *Lit.* 'am.'—8. In Firdûsi the reply of Artakhshîr is given as follows :—

چنین داد پامخ بدو شهریار	که ای پاک دل موبد راز دار
زمانه بشمشیر ما راست کشت	غم و رنج و ناخوبی اندر گذشت
مرا سال بر پنج و یک رسید	ز کافور شد مشک و گل نا پدید
پسر بایدی پدشم اکنون بپای	دلارای و نیروده و رهنمای
پدر بی پسر چون پسر بی پدر	که بیگانه اورا بگیرد ببر
پس من بدشمن رسد تاج و گنج	مرا خاک سود آید و درد و رنج

that disobey¹ the king's command, should be inflicted upon me."

(10) Artakhshîr said* (surprisingly):—"Why dost thou speak so? What crime hast thou committed?²"

(11) The chief of the Mobads answered*:—"That woman and the child, whom you had ordered to kill, have not been killed by us, and a son has been born, who is more handsome and accomplished than all the newly-born children and princes.³

(12) Artakhshîr said (with amazement)*:—"What sayest thou?"

(13) The high-priest said*:—"May you be immortal! It is so⁴ as I have said."

(14) Artakhshîr ordered that a superb present consisting of red rubies⁵, kingly⁶ pearls⁷, and jewels, should be made⁸ to the Mobad. (15) Directly somebody entered, bringing in Shahpûhr.

(16) On beholding his [own] son, Shahpûhr, Artakhshîr fell prostrate on his face, and offered much thanksgiving unto Aîtharmazda, the Amesha-spendis, the Glory of the Kayâns, and the victorious "King of the Sacred Fires⁹," (*viz.*, the *Âtash i Vâhrâm*), and he spoke as follows:—"What has come to me has never been the lot of any lord or king. Who was there that came back to life from amongst the dead, like such a beautiful offspring of mine,

1. *Lit.* 'suppress,' 'conceal.'—2. *Lit.* 'what crime has sprung up from thee?'—3. *Lit.* 'sons of kings.' *Hamgûnê*.—5. Pers. *ياقوت* 'a ruby'.—6. *شاهوار* 'fit for a king'.—7. *مرواريد* 'a pearl'.—8. *Lit.* 'that the mouth of the Mobad should be filled with.....'—9. *Âtarôân Shah i Pîrûzgar* is the well-known epithet of the *Âtash i Vâhrâm*.

before the millenium, the Resurrection, and the Final Renovation, of Sôshâns," '1?

(17) On that very site he ordered the erection of a city which they call *Râyê î Shahpûhr*.² (18) He also established there an *Âtash-î-Varahrân*, transferred much riches and wealth to the building of the "King of the Sacred Fires" (*viz.*, *Varahrân*), and ordered the continuation therein of many religious duties and acts.

CHAPTER XI.

(1) Afterwards Artakhshîr marched towards different frontiers, and fought many bloody battles with the principal rulers of the territory of Irân. (2) But always

1. One of the future Mazdayasnian prophets and descendants of Zarathushtra. His miraculous acts are described in the *Bândahishn*, Chapter XXX, and *Bahman Yasht*, Chapter III:—"Then Sôshâns makes the creatures again pure, and the resurrection and future existence occur." According to the Avesta, *Sraosha Yasht Hadaokhta*, § 14, the angel *Sraosha* (*i.e.* the divine inspiration) is the teacher of the Law to these prophets; and in the *Fravardin Yasht*, §§ 128-129, it is said that in the 57 years before the resurrection, immortality will be caused by *Raochas-chashman* (Pahl. *Rôshan-chashm*) in *Arzakh*, by *Hvare-chashman* (Pahl. *Khôr-chashm*) in *Savah*, by *Frâdat-kharênangh* (Pahl. *Frâdat-gadman*) in *Frâdâdofsh*, by *Varêdat-kharênangh* (Pahl. *Vâredad-gadman*) in *Vîdâdâfsh*, by *Vouru-nemangh* (Pahl. *Kâmê-vakhshishn*) in *Vôrûbarsht*, by *Vouru-savangh* (Pahl. *Kâmê-sûd*) in *Vôrûjarsht*, and by *Saoshyâns* (Pahl. *Sôshâns*) in the illustrious and holy *Khvanîras*. According to the Pahl. *Dâdistân-î-Dînâ*, the glorious powers of these producers of the renovation will be so miraculous that they will converse with one another from region to region. (See Chap. XXXVI, 5-6.)—2. *Lit.* 'the Camp of Shahpûhr.' Dr. Noeldeke reads *Râs-Shâhpûhr*, 'The road of Shâhpûhr'; or taking *râs* as a Huz. word, 'the Prince Shâhpûhr', from Ar. راس 'a prince', 'a chieftain'; Firdûsi جندشاپور 'the army of Shâhpûr'.

when one of the frontiers was restored to order, another rose in perfidy¹ and unsubmission.

(3) Artakhshîr² largely gave away his riches for this very purpose³; and he communed⁴ with himself as follows:—"Is it not perhaps destined for me by Providence⁵ that the kingdom of Irân should be restored (by me) to an absolute monarchy⁶?" (4) He, therefore, determined⁷ thus:—"We ought to consult several learned and sagacious⁸ (Indian) princes,⁹ who are sooth-sayers,¹⁰ as to whether it is so that it is not appointed by our destiny to conduct the sovereignty of the kingdom of Irân, and we ought to remain content with our lot, to invoke blessings¹², to abandon these bloody battles, and to rest quietly ourselves from such drudgery¹³ of the time¹⁴ (*i.e.*, of life)."

(5) (Consequently), Artakhshîr despatched one of his confidential¹⁵ men to the (head) Kaît of India¹⁶ to put

1. *gadârîh*, Pers. *غدارى* 'perfidy.' It can also be read *sîrîh* 'supremacy.'—2. *Lit.* 'he.'—3. Perhaps *madam zakich bân avîrich dînishkûg va handîshkîdâr yehevûnt*, 'he became too much inquisitive and thoughtful as to the cause (of such an adverse position).'⁴—4. *Lit.* 'was a thinker.'—5. *Avargar* 'fortune,' 'destiny'; usually *بارى* *barîngar*.—6. *Lit.* 'to single monarchy.'—7. *Lit.* 'thought,' 'determined.'—8. Pers. *فرزانم* 'prudent,' from *Av. fra* and *zan*, *Skr. jñā* 'to know.'—9. *Kaitân kaitân*. I have read the word *kait* by following Sanskrit. The Persian spelling is *کید* in the *Shâh-Nâmeh*. According to Vedic Sanskrit the name is derived from the root *kit* (akin to *ki*) 'to perceive,' 'to know,' 'to see,' hence it means 'a seer,' 'a sooth-sayer,' 'a prince.' The name must, therefore, be read *kaîta* or *kîta*. Comp. Arabic *قائد* 'a general,' 'a governor,' 'a ruler.'—10. Comp. Pers. *کیدا* 'a sooth-sayer,' 'a philosopher.'—11. *Hurasand*, from *ras* 'to reach'; Pers. *خورسند* 'content.'—12. Comp. Pers. *بالستن* or *بالستن* 'to bless.'—13. *Ranjê*, 'trouble,' 'anguish of mind,' 'pain.'—14. A variant produced by writing *سر* for *سوز*. The word comes from *Av. aiwi* and *gâma* 'winter,' Pers. *هنگام*.—15. Pers. *استوار* 'firm,' 'faithful,' 'powerful,'—16. Or 'of the Hindus.'

him the question¹ concerning the restoration² of the kingdom³ of Irân to an empire.⁴

(6) When Artakhshîr's man reached the presence of the Kaît of India, the latter, observing⁵ the messenger,⁶ spoke to him, before he could express himself,⁷ (the purport of his message) to the following effect⁸:—"Are you sent by the king of the Parsees to put me the question⁹:—"Will the sovereignty of the kingdom of Iran reach unto me as its emperor⁴?" (7) Now return and give him this reply from me¹⁰ (said the Kait):—"Such a monarchy cannot be restored by any one except¹¹ by a person who will be a descendant of two different families, one is yours, another that¹² of Mitrôk, son of Anôshêpât'."

(8) The messenger returned to the presence of Artakhshîr, and communicated the opinion¹³ of the Kait of India, so that Artakhshîr became informed¹⁴ of it. (9) When Artakhshîr heard his words, he said*:—"May the day never come,¹⁵ when from the line of Mitrôk, whose soul is perverted,¹⁶ anybody should become dominant (*kâmgâr*) in the kingdom⁵ of Irân, because as regards myself Mitrôk, who was of a grievous and

1. *Lit.* *pîrsidan* 'to ask.'—2. Pahl. '*ârdâstan*,' Pers. *آراستن* 'to set in order.'—3. *Lit.* 'city.'—4. Pahl. *âlva-khâdâdâth*.—5. *Lit.* 'no sooner did the Kaît see the messenger than.....'—6. Pers. *مردود* 'the head of a family,' 'a prince,' 'an old man,' 'a messenger.'—7. Pahl. *pîsh aîgh mîrak sakhân gîft*.—8. Pahl. *aîgh* 'thus.'—9. *Lit.* 'for this purpose.'—10. *Lit.* 'Now return, and go and tell him this reply of me.'—11. Pahl. *ayuvash* 'except,' 'otherwise.'—12. *Lit.* 'the family of.'—13. From Pahl. *رأى*, Pers. *رای* 'opinion.'—14. Pahl. *âkâsînêd* 'becomes aware of it.'—15. *Lit.* 'may the day never be.'—16. Pahl. *vardê robân*, where *vardê* is the past part. of *vardidan* 'to turn away from,' 'to be corrupted,' Pers. *گردیدن*. If we read *ê vard rôbân*, the meaning is 'who is perverting the soul.'

mischievous race, was personally my enemy, while his descendants,¹ who are alive, are all enemies of myself and my children; so if they become powerful and seek their father's vengeance, they will prove harmful² to my children."

(10) In consequence of wrath and malice, Artakhshîr went to the dwelling of Mitrôk, and ordered that all his children should be belaboured and killed. (11) There was a daughter of Mitrôk's, three years old, whom the village authorities³ privately carried away from the house, and gave in charge of a farmer, (directing him) that he should bring her up, and attend to her wants. (12) The farmer acted accordingly and reared her in an excellent⁴ manner. (13) And when several years elapsed the maiden reached the age of womanhood, and the beauty and gait of (her) body, (her) dexterity, and her physical strength and power developed so well that she was (regarded as) the best and most prominent of all women.

CHAPTER XII.

(1) According to the appointment⁵ of nature and time, one day Shahpûhr, son of Artakhshîr, happened to pass by that town⁶ on his way to the hunting

1. *Lit.* 'children.'—2. Pahl., *vazandkâr*, Pers. *گزندگان* 'doers of injury,' 'destroyers.'—3. Reading *dihgânân* 'peasants.' Pers. *دهگان* 'a farmer,' 'an historian.' Drs. Peshotanji and Noeldeke read *dâyagânân* 'nurses,' usually *dâyagân*, the pl. of *دایا* *dâya*. Pers. *دایه* 'a nurse.'—4. Comp. Firdûsi's use of the word *نیکو*—5. From *brêhînâdan* 'to create what is good,' 'to produce,' hence 'appointment,' 'destiny.'—6. In which the peasant lived.

ground ; and at the close of the chase he himself with nine horsemen returned to the country-farm (*matâ*)¹ wherein the maiden lived. (2) The farmer's daughter² was (sitting) on the top of the well, drawing³ water from it, and supplying⁴ it⁵ to the quadrupeds. (3) The farmer⁶ was away on some business.

(4) As soon as the maiden beheld Shahpûhr and his chevaliers, she got up, made obeisance, and addressed (him) as follows:—"You are welcome⁷ in health, goodness and blessings.⁸ Pray take rest⁹, because (this) place is delightful, and the shade¹⁰ of trees pleasant;¹¹ and as the time is hot¹² I¹³ will draw out some water, which¹⁴ you yourself and the horses may drink."

(5) Shahpûhr was vexed¹⁵ owing to fatigue¹⁶, hunger and thirst, so he answered the maiden (peevishly) thus:—"We will have water for ourselves, thou needst not trouble thyself about it."¹⁷

1. *Lit.* The country or district situated about a city ; hence a country-farm.—2. The daughter of Mitrôk is herein so called.—3. *Av.* *hich* ; *Pers.* *هینختن* 'to draw.'—4. *Lit.* 'was giving.'—5. *Lit.* 'that water.'—6. *Pers.* *ورزگر* 'a workman,' 'a farmer.' *Av.* *verez* 'to till.'—7. *Li-pammanîd*, 2nd pers. pl. from Heb. *libavvîn*, a precativ form of *libâ* 'to come.' As a noun *li-pamman* means 'a minister' 'a helper,' 'an attendant.'—8. *۱۱۰* *۱۱۱* in the sense of *Pers.* *پدرود* 'blessing,' 'farewell.'—9. *Lit.* 'sit down.'—10. *Pers.* *سایه* 'shelter.'—11. *Pers.* *خنک* 'cool.'—12. *Av.* *garéma* ; *Pers.* *گرم* 'hot,' 'warm.'—13. *Pahl.* *vad li*, 'so that I.'—14. *Lit.* 'water.'—15. *Comp. Pers.* *خشمین* or *خشمگین* 'angry.'—16. *Av.* *man* 'to remain' ; *Pers.* *ماندگی* 'fatigue.'—17. If we read the sentence :—*Barâ dârîh, ôl lenman mayâ i lak pavan kâr lâ âvâyed*, the meaning would be: 'But stop, thy water should be of no use to us.' According to P. : *Barâ rîman, va lenman mayâ i lak pavan kâr lâ âvâyed*, 'but it (i. e. thy water) is impure ; and thy water should not be of use to us.'

(6) The maiden went away dejected and sat aside.

(7) (Then) Shahpûhr spoke to the chevaliers as follows :—“Throw¹ that bucket² into the well and draw³ out water, so that we may drink it, and you may give it to the quadrupeds (to drink).” (8) They⁴ acted accordingly and cast the bucket into the well; but owing to the largeness of the bucket it was impossible for them to draw it up full of water.

(9) The maiden was observing this from a distance.

(10) Shahpûhr, on seeing that his chevaliers could not draw the bucket up from the well, grew angry, went himself to the top of the well, and abusing⁵ those horsemen said :—“Shame and disgrace⁶ to you⁷ who are less hardy and less qualified⁸ than a woman.” (11) (So saying) he seized the rope⁹ from the hands of the chevaliers, and applying his own force to the rope he drew up the bucket from the well.

(12) The maiden felt surprised at the strength¹⁰, skill, and vigour of Shahpûhr. (13) No sooner did she see this than she,¹¹ with the strength, skill and vigour that were purely (*dagyâ*) established (*nîhâdê*) (in her), drew up¹² the bucket (full of water) from the well, and went running¹³ to Shahpûhr, bowed down to him, blessed him, and exclaimed :—“May you be immortal, Shahpûhr, son of Artakhshîr, the best of heroes¹⁴!”

1. *Lit.* ‘you should throw.’—2. Pers. *هیزه* or *هیز* ‘a water utensil.’—3. Pers. *آهنجیدن* ‘to draw.’—4. *Lit.* ‘the chevaliers.’—5. Pers. *دوشنام* ‘abuse.’—6. Pers. *شرم و ننگ*—7. *Lit.* ‘may be to you.’—8. *Lit.* ‘worse qualified.’—9. Comp. Pers. *ارویس* ‘a rope.’—10. Av. *zu* ‘to be strong’; comp. Av. *zâvarê* ‘power’, ‘strength’; Pers. *زور*—11. *Lit.* ‘the maiden.’—12. Comp. Pers. *آختن* ‘to draw a sword.’—13. Pers. *دوان* ‘running.’—14. *Mardân* in the sense of ‘brave men.’

(14) Shahpûhr laughed and asked the maiden* :—“How dost thou come to know that I am Shahpûhr?”

(15) The maiden replied* :—“I have heard from many people that there is not a single chevalier in the kingdom of Irân who can emulate¹ Shahpûhr, son of Artakhshîr, in physical strength, vigour, the beauty and gait of body, and dexterity².”

(16) Shahpûhr said to the maiden* :—“Tell me, truly, whose offspring thou art.³”

(17) The maiden answered :—“I am the daughter of the⁴ farmer who stays in this⁵ village.”

(18) Shahpûhr said* :—“Thou dost not say the truth, since the daughter of a peasant has no such skill, vigour, gait and decency as thou possessest. Now we will not believe thee until thou speakest the truth.”

(19) The maiden replied* :—“If you should give me protection⁶, I would sincerely⁷ tell you the truth.”

(20) Shahpûhr exclaimed⁸ * :—“Protection ! Don't be afraid.”⁹

(21) The maiden said* :—“I am daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât, and brought to this place on account of the fear of Artakhshîr ; and of the seven children of Mitrôk none has survived up to now except myself.”

(22) Shahpûhr summoned the farmer before him,

1. Pahl. *adân chégân* ‘resembles.’—2. According to Firdûsi :—

که شاپور گردست با زور پیل . . ببخشندگی همچو دریای نیل
ببالای سروس و روئین توست . . بهر چیز مانده بهمن است

3. Lit. ‘one of whose children thou art.’—4. Pahl. *denman* ‘this.’—5. *Pavan memân matâ* ‘in such a country.’ Better *denman*.—6. Pahl. *zinhâr yehabûnâd*.—7. Lit. ‘with my body and soul.’—8. Lit. ‘said.’—9. Lit. ‘and don't be afraid.’

solemnly accepted the maiden as his wife, and remained with her for the night.

(23) According to the law of generation,¹ that is, according to the law of nature, the very night the maiden became pregnant with Aûharmazda², son of Shahpûhr. (24) Shahpûhr kept his wife³ in (royal) pomp and respect, and Aûharmazda, son of Shahpûhr, was born from her.

CHAPTER XIII.

(1) Shahpûhr kept Aûharmazda in secrecy from his father, until he reached the age of seven years. (2—3) One day Aûharmazda went to the race-course⁴ with the youth and princes (of the family) of Artakhshîr, and (while) he was playing polo⁵ (with them) Artakhshîr happened to be sitting there (in his camp) with the high-priest, the commander of warriors, several noblemen and grandees, and attentively beholding them.

(4) Aûharmazda as well as⁶ the youth were victorious and warlike⁷ at riding. (5) And naturally

1. *Lit.* 'according to the law of creation.'—2. The Sâsânian King Hormazd I, who came to the throne in A. D. 272, having previously been governor of Khorâsân. His title of 'the Hero' appears to have been gained by the valour shown by him in the war against the Romans, before his accession. His reign of one year gave little time for great deeds. Oromastes, whose great prowess against the Emperor Aurelian is described by the famous historian Trebellius, is certainly this Sâsânian monarch Aûharmazda I. (*Vide* Noeldeke.)—3. *Lit.* 'the maiden.'—4. Comp. Pers.

'a race-course.'—5. D., P. چوگان *chûgân*, Pers. 'a club'; it is also read in Pahlavi *jangân* meaning 'skirmishes'; comp. Pers. جنگ—6. D., P.

ف *min* used probably for *levatman*. Taking *min* as the original word the meaning would be:—'Aûharmazda was more victorious and warlike in riding than those youth'; whereas the adjectives are used in the positive degree.—7. Comp. Pers. نبرد *nâbrd* 'martial.'

one of them struck his polo-club to the ball which fell on the side of Artakhshîr, and the latter connived at it'.

(6) The youth stood dumb-founded,² and none would ride on or proceed further owing to the grandeur³ of Artakhshîr. (7) But Aûharmazda intrepidly went, (towards him), took up the ball,⁴ and, striking it back courageously, he raised a cry (of joy).

(8) Artakhshîr asked* of those (present):—"Whose boy is this?"

(9) They said*:—"May you be immortal! We do not know this boy."

(10) Artakhshîr sent a person, called the boy in his presence, and asked him*:—"Whose son art thou?"

(11) Aûharmazda answered*:—"I am son of Shahpûhr."⁵

(12) Instantly he (*viz.*, Artakhshîr) despatched a person and summoned Shahpûhr, and questioned him thus:—"Whose son is this?"

(13) Shahpûhr solicited protection (saying):—"Grant (it), O Artakhshîr!" (14) And protection was granted by him to Shahpûhr.

1. *Lit.* 'showed nothing.'—2. Comp. Pers. *نہیدن* from *نہیدن* 'to be fainted.'—3. Pers. *شکوه* 'majesty', 'grandeur', 'pomp.'—4. Pers. *گو* 'a ball.'—5. *Firdâsi* :—

بدو گفت شاه ای گرانمای خرد . . . ترا از نژاد که باید شمرد
 چو پرسید کودک بآواز گفت . . . که نام و نژادم نشاید نهفت
 منم پور شاپور کو پور تست . . . ز فرزند مهرک نژادم درست

(15) Shahpûhr (then) said :—" May you be immortal ! This son is mine. I kept him in secrecy from you for several years."

(16) Artakhshîr replied* :—" What is the cause of this impropriety of [thy] withdrawing such a worthy son from my sight for seven years ?" (17) (So saying) he embraced Aûharmazda, gave him many a gift and garment, and offered thanksgiving unto God.

(18) He (then) expressed himself thus :—" This confirms¹ what the Kaît² of India has predicted."

(19) Afterwards, when Aûharmazda³ attained to sovereignty, he was able to bring back the whole kingdom of Irân under an absolute monarchy ; and he⁴ (actually) brought the head rulers of different frontiers under his submission. (20) And he demanded contribution and tribute from Arûm and India, and made the kingdom of Irân more embellished, more efficient, and more famous (than before). (21) And the Emperor⁵ of the Arûmians, the Tâb⁶ of Kâvûl, the Râjâ of the Hindus, the Khâkân of the Turks, and other chief rulers of different countries, had come to his court with sweet salutations.

1. *Lit.* 'this resembles what the Kait of India has said.'—2. Kaît seems to be the Iranian equivalent of the Indian title of a *Râjâ* or *Mahârâjâ*.—3. The following remarks are more applicable to Artakhshîr or Shahpûhr than to Aûharmazda who reigned only for a year.—4. Pahl. 'Aûharmazda.'—5. Comp. Pers. قيسر 'Emperor.'—6. It seems to be the kingly title of the sovereign of Kâbul, meaning 'The Light of Kabul.' Comp. Pers. کاب. Dr. Noeldeke reads it *kâbû*, Pers. قابو 'power'.—7. Comp. Av. *khahnaôma* 'gratification', 'propitiation.'

KOLOPHON.

- (1) Completed¹ with gratification, pleasure and joy.
 (2) May Artakhshîr, the king of kings, son of Pâpak, and Shahpûhr, the king of kings, son of Artakhshîr, and Aûharmazda, the king of kings, son of Shahpûhr, be immortal-souled² ! (3) May the immortal-souled Rûstâm,³ son of Mitrô-âvân, who has written this copy, be so⁴, and more so ! *Amen.*

1. Av. *fracha* and *ap* 'to obtain.'—2. That is, 'May they enjoy heavenly felicity' !—3. Better *Rûstakhma* 'naturally valiant.'—4. That is, immortal-souled.

ગુજરાતી દીબાચો.

સાસાની તબક્કાના પારસી જરથોસ્તી પાદશાહેનો ઇરાન સરજમીન ઉપર આપઅપ્તયાર મુલક સ્થાપનાર, અને કયાની રાહાનશાહ દારાબના રાજ પછી, યાને કેટલીક સદીના પારકા રાજાઓના અમલ પછી, મઝદયસ્ની જરથોસ્તી મજહબને સર્વેથી ઉંચી પંકતીના ખોદાઈ પાક કલામ તરીકે, જરથોસ્તીદસ્તુરોની મદદથી, કુલ દુનીયામાં આરાકારાકરી જનાર, અને શોહરવાન રાહાનશાહ અર્દશીર ખાખકાનના સાહાસ કામોની નોંધ જાલવનાર સઉથી પુરાનું પુસ્તક પહેલવી “કારનામે ઈ અર્તખ્શીર ઈ પાપકાન” નામનું છે. કદીમઉલઅયામની પહેલવી ભાષામાં લખાયેલી ઇરાની જરથોસ્તી તવારીખના જે બે ભાગો હજી સુધી બચેલા છે, તેમાંનો એક જરથોસ્તી દીનની પેહલી સ્થાપણાની તારીખને મલતો છે, અને ખીજો સાસાની વંશની સ્થાપણાની હકીકતને લગતો છે. પેહલો ભાગ પહેલવી “યાદગારે ઝરીરાન” ના નામથી ઓળખાયે છે, જેમાં ગુસ્તાસ્પ અને અરબસ્પ વચ્ચે જરથોસ્તી મજહબના સંબંધમાં થયેલી લડાઈની થોડીક જાણવા-જોગ વિગટો આવેલી છે. આ પુસ્તક કદમાં ધણું ન્હાનું છે, જેના મારી નકલ પ્રમાણે ફક્ત તેર ન્હાના સફા છે. ખીજો ભાગ અર્દશીરના કારનામાનો છે, જેનો ટેક્ટ અને તરજુમો આ ચોપડીમાં મેં રજુ કરીધો છે.

“કારનામે ઈ અર્તખ્શીર ઈ પાપકાન” કેતાબનો તરજુમો પહેલવી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં પેહલવેહલાં મારા પંડીત પીતા રામસુલઉલમા દસ્તુરજી સાહેબ ડાકતર પેશોતનજી બેહરામજી સંજાણાએ કરીધો હતો; અને જે તરજુમો અને શોહરવાન વિદ્વાન શેઠજી સાહેબ સોહરાબજી શાપુરજી બંગાલીના અધી-પતીપણા હેઠલ તે વખતે નીકલતાં “જગત પરેમી” નામના ચોપાણાના ઈસ્વી સને ૧૮૫૩ ના જીન અને જીલ્લાઈ માસના અંકોમાં છપાઈ પ્રગટ થયો હતો. [કાંઈ પણ મદદ વગર આવી ઇરાની તવારીખને લગતી પહેલવી કેતાબનો પેહલાં તરજુમો કરતાં એક વિદ્વાનને કેટલી મુશ્કેલી પડવી જોઈયે તેનો ખ્યાલ નજદીક ૪૩ વરસ પછી પહેલવી સાહીત્યની શોધના પુષ્કળ વધારા છતાં એજ કેતાબનો ખીજવાર તરજુમો કરવાની જેમ્માએ કોશિશ કરી હશે તેમને આળ્યો હશે.]

આ ગુજરાતી તરજુમે છપાયા પછી ૨૬ વરસે પહલવી કારનામાનો જરમન તરજુમે ઈસ્વી સને ૧૮૭૯ માં સ્લાસબર્ગ યુનીવરસીટીના ડાકતર થીએમિડિર નોએમ્લેદેકે, સંસકૃટના મરહુમ ઉસ્તાદ પ્રેકિસર બેનશીને ડાકતર-ની ડીગ્રી મલવાને પચાસ વરસ પુરાં થયેલાં હોવાથી તેની જુબીલીના ખાસ ગ્રંથમાં, છપાવી પ્રગટ કીધા હતા. ગુજરાતી અને જરમન તરજુમે અસલ પહલવી સાથે સરખાવી એ કેતાખનો અભ્યાસ કરવામાં જે કીમતી મદદ મને મળી છે, તે માટે આએ બેઉ વિદ્વાનોનો હું અતરે ઉપકાર માનુંછું.

અર્દશીર બાબકાન જેવા ઇરાનના શહાનશાહની કારકીર્દીના એક પુરાના પહલવી મહાબારત ગ્રંથ ઉપરથી રસીલી બાબદોના ટુંકમાં સાર રજુ કરનારી આ કારનામાની કેતાખ પહલવી અભ્યાસીએને સારી રીતે જાણીતી છે; જેના પેહલા વાક્યમાંજ જણાવે છે તેમ તે અસલ “કારનામાં” ના વધારે કદીમ પુસ્તક ઉપરથી ઉપજાવેલી સુખ્તેસર કેતાખ છે. આવી રસીલી વાંચવા લાયક ચોપડીએ પહલવી સાહિત્યમાં ઘણી થોડી છે.

કારનામા સીવાય અર્દશીર વિષે જાણવા જોગ ફકરાએ “ દીનકર્દ, ” “ઝંદે વોહુમન યશ્ત, ” “કુન્દહેશ્ને, ” “માદીગાને અત્રંગ, ” અને “ આફ્રિને પંજુ ” (જેને “આફ્રિને રપિશ્વીન ” બી કહેછે તે) માં આવેલા છે, જેનો સાર દેખાડે છે કે એ શહાનશાહ ઇરાન દેશ જીતનાર તરિકે આલમને જાણીતા હતા તે કરતાં મઝદયસ્ની જરથોસ્તી દીનના પવિત્ર લખાણોને બંધાવીરાખનાર, તે દીનને આગલ વધારનાર, અને દુન્યામાં સદીએ પછી તેના ખાલિસ રૂપમાં ફાહેશ કરનાર દીન પનાહ શહાનશાહ તરિકે તે જરથોસ્તી આલમને વધારે જાણીતા થયેલા હતા. દીનકર્દના સાતમાં દફતરમાં વજુશુરે વજુશુરાન અરો જરથોસ્ત અને કયાની પાદશાહ વિશ્વાસ્પ પછી જરથોસ્તી મજહબના બવિખ્યના મદદગાર કોણ થશે, તેએના નામો હોરમઝદની દીનથી પેગ-મખરને મલેલી આગાહી તરિકે જાહેર થયેલાં છે, તે નામોમાં “અર્તશાતર” (અર્દશીર) અને તેના બેટા “ શહપુર ” ના નામો આવેલાં છે. તેમાં અર્તશાતર વિષેની આગાહી એવી છે, કે તેના બાપીકાં ધરમાં “ અશિ-શ્વંધ ” (એટલે “ ભલી અરોઈ તથા લક્ષ્મી ”) એક જુવાન, સવાખકાર, હીમતવાન, બહાદુર, અને દીનદાર બાનુના આકારમાં આવી તેને મલશે, અને તેના ધરમાં સઘળી આબાદી થઈ રહેશે; અને એ પાદશાહ “ તોસર ” નામના દસ્તુરની કાબેલ્યતથી જરથોસ્તી મજહબની જાળવણી કરશે, અને તેની કીરતિ વધારશે.—એજ કેતાખના ચોથાં દફતરમાં વળી લખે છે, કે પાક

અવસ્તાના સધલાં પુસ્તકો ન્યાંખી મલી રોકે ત્યાંથી એકઠાં કરીને તેને નામ બનામ અને જુદાં જુદાં પ્રકરણમાં કાયદાસર રચવાનું અને નકલ કરવાનું તેક કામ પોતાની હકુમતના વિદ્વાન દસ્તુરોને અર્તજશીરે સોંપ્યું હતું, જેઓમાં તોસર નામનો દસ્તુર સઉથી કૃતેહમંદ નીવડયો હતો. વલી જરથોસ્તી દીનની ખુખીઓ દુન્યામાં જાહેર કરાવવામાં, તથા ઇરાન મુલકમાં જે જે જુદા જુદા મજહબો પેવસ થયેલા હતા તે મજહબોના કાનુનો સાથે જરથોસ્તી ફરમાનોની સરખામણી કરી દુન્યાના શીલસુફાના મતો પોતાની દીનની વલાણ ઉપર લાવવામાં, એ શાહાનશાહ પોતાની દીનદારી તથા હકુમતના બળથી પુરતો રાક્ષિતવાન થયો હતો.

“ઝંદે વોહુમન યસ્ત”માં અર્તજશતરને દુન્યાને સુધારનાર અને સનગારનાર કહેલો છે, તેમજ “આફ્રિને પંજી”માં જ્યાં મઝદયસ્ની દીનના ખેરખાહ અને મદદગાર જે વોકે વિશ્તામ્પ, જામાસ્પ, ફરશોસ્તર, અસપંદીયાર, વોહુમન, મહધ્યોમાહ, આદરબાદ મારેસ્પંદ, આદરબાદ જરથોસ્ત, અને ખુસરૂ કોબાદના ફરોહરોની મદદ આપી છે, ત્યાં અર્દશીર બાબકાનનેખી યાદ કરી તેને જરથોસ્તી દીનને સુધારનાર અને દીપાવનાર તરીકે ઓળખાવેલો છે.— જુન્દહેજનેમાં અર્તજશીરની વંશાવળી આવેલી છે, તેમાં કયાની પાદશાહ વોહુમનથી તે ઉતરેલો હોતો એવું જણાવેલું છે.—“માદીગાને અત્રંગ”ની દસ્તુરજી સાહેબ પેશોતનજીએ છપાવેલી આવૃત્તિના ૮ મા ફકરામાં શાહાનશાહ નોશીરવાન આદેલ પોતાના વજીર “વઝોર્ગ મિત્રો”ને પોતાની હજુરમાં બોલાવી સવાલ કરે છે કે:—“એ મારા વઝોર્ગ મિત્રો ! જે રોત્રંજની રમત બનાવીને (હીંદુસ્તાનના) દેવસારમ (પાદશાહ) ઉપર મોકલવાની તુંએ મને કબુલાત આપી છે, તે કહી રમત છે ?” તે ઉપરથી વજીરે જવાબ આપ્યો:—“ આએ ચાલુ હઝારાના પાદશાહોમાં અર્તજશતર સઉથી ઉમંગી તથા દાનેશમંદ પાદશાહ થઈ ગયો છે, માટે “વીને અર્તજશતર” નાંમની એક નવી રમત પાદશાહ અર્તજશતરના નામથી હું ઉભી કરું છું, અને તે રમતના તખ્તાને સ્પંદારમત જમીનની મીસલ હું આપું છું.”

પહલવી કારનામું તેમજ કાબેલ દેહકાનોની વિગટો અને પાછલી અરખી તથા ફારસી તારીખોપરથી શીદુસીએ પોતાના શાહનામામાં અર્દશીર બાબકાનના રાજને લગતું ઘણું રસીલું દાસ્તાન આપેલું છે, જે પહલવી સાથે ઘણું અંદે મુખ્ય બાબદોમાં મલતું આવે છે; અને તે ઉપરથી સાબેત થઈ શકે છે, કે શીદુસીના વખતમાં જે જે પહલવી પુસ્તકો મોજુદ

હતાં તેમાંથી પોતાની બાબદને લગતાં તારી કાઢાડીને તેમાં આવેલી હકીકતો સમજવાની તે ફારસી શાયરે ઘણી સારી કોરોશ કીધી હતી; માત્ર જે હકીકતો મુશ્કેલ એમ્બારતમાં આવેલી હતી તેની વિગતો તેને છોડી દેવી પડી હતી.

અસલ પહલવી ઇતિહાસીક કારનામું અર્દશીરના નખીરા હોરમઝદના વખતમાં યા તે પછી લખાયલું હોયું જોઈએ, એવું વિદ્વાનોનું સામાન્ય મત છે; જે મોટાં કારનામા ઉપરથી નોશીરવાન આદિના વખતમાં તેના વજીર “વઝોર્ગ મિત્રો ઈ બોખતગાન” (ફારસી “યુઝરઅમેહર”) એ હાલના હયાત કારનામાનું પુસ્તક રચ્યું હતું એમ હું માનું છું. આ અનુમાન કારનામાના પહલવી લખાણમાં આવેલા કેટલાક ઈશારાઓ તેમજ વઝોર્ગ મિત્રોના ખીજં લખાણોની એમ્બારત બંદી અને સાર ઉપરથી સાબિત થઈ શકે છે. પહલવી પુસ્તકોની તારીખ ચોકસ કરવી એ હમેશાં જોઈતાં સાંધણીની ગેરહાજરીમાં એક મુશ્કેલ શોધ થઈ પડે છે; તોપણ કારનામાના બાબમાં હાલ મુખીમાં આટલું સિદ્ધ થયેલું છે કે તે સાસાની સલતનતમાં પ્રગટ થયેલાં પહલવી સાહિત્યનો એક રસીલા ભાગ છે, જેમાં મુસલમાની દારને લગતો એકખી ઈશારો મલતો નથી. આ વિચાર સાથે ડાક્ટર નોએલોડે પણ એક મત ધાય છે.

હવે કારનામાના બચેલાં, અર્દશીર બાબકાનને લગતાં, આ સઉથી કદીમ પહલવી લખાણ ઉપરથી એ જરથોસ્તી રાહાનશાહ વિષેની જાણવા-જોગ હકીકત શું મળે છે? આ લખાણમાં તેની ખુનખાર લડાઈના બ્યાન જુજ આવેલાં છે; અરમ ની તથા રૂમી લોકો સાથની લડાઈ વિષે મુતલક તેમાં ઈશારો નથી. આખાં ઈરાન મુલકમાં પાક જરથોસ્તી મઝદયસ્તી દીનને મજબુત પાયા ઉપર લાવવાની અર્દશીરની યાદગાર કાલજીના ખાલ્લાં પ્રકરણો તેમાં રચેલાં નથી. તેના સાચા અને દયાલુ દીલના રાજકારભારના નિયમોના, તથા ખાલેસ સદગુણો અપ્ત્યાર કરવાની આ રાહાનશાહ બાપે પોતાના દીકરાને કીધેલી છેલ્લી નસીહતના, અમુલ્ય સખુનો તેમાં જલવાયલા નથી. તે છતાં જરથોસ્તી દીન અને રાહાનશાહતની એશીયા ખંડમાં સદીઓ પછી રાઝ થયેલી સ્થાપણા, યુતપરસ્તીનો અર્દશીરે કીધેલો નાસ, તથા એક સઉથી બળવાન પાદશાહની દીનચાશીદારી, અને એક આદમી તરફની લાચાર હાલતનો જે બોધકારક ચીતાર આ લખાણમાં મળે છે તે દરેક જરથોસ્તીને પોતાની દીન તરફ જનફેશાન રહેવાનો, અને દરેક આદમીને આ દુન્યાની હશ્મત ઉપર મગર નહીં થવાનો ખુલ્લો આગ્રહ કરે છે.

ઈસ્વી સન પૂર્વે ૩૩૦ માં “રૂમી” યા યુનાની અલેક્ઝેન્ડરની ઇરાનના મુલકમાં ફોતે થવા પછી યુનાની રાજ ત્યાં શરૂ થયું હતું, જે તેના મરણ બાદ “સેલ્યુસીડી” વંશના હાકમોએ કેટલાંક વરસો સુધી ચલાવ્યું હતું. યુનાની-ઓના અમલને હજીરતો ૫૦ વરસ નહીં થયાં તેટલાંમાં તેઓની ઉપર ઇરાનની ઉત્તર તરફના પાર્થીયા દેશના પાદશાહ અરેકે હુમલો કીધો અને તેઓને હરાવ્યા હતા. થોડાં વરસમાં જીદા જીદા યુનાની હાકમોને આ અરકાનીઓએ જેર કરી તેઓને પોતાના અમલને તાબે કીધા હતા. ત્યાર પછી નજદીક પાંચ સદી સુધી “મુલુક-ઉત-તવાયફ” ની પાદશાહી ઇરાનમાં ચોથા અર્ધવાન રાજ સુધી ચાલુ રહી હતી. તોપણ કયાની જરથોસ્તી પાદશાહી અતમ થવા પછી સદીઓ ગુજરવા છતાં ઇરાનનાં કેટલાંક રોહરો જરથોસ્તીઓની હાકમી તળે હતાં. આ હાકમો પોતાનો ધર્મ સ્વતંત્રપણે સાચવી રાખ્યા હતા, ફક્ત દર સાલ પોતાના રોહરો મોટે નેમેલી ખંડણીની રકમ તેઓને ખંડચા રાજ તરીકે પાર્થીયાના રાહાન-શાહને આપવી પડતી હતી; અને પારકાં રાજ સાથની લડાઈનાં હીંગામ-માં પોતાથી બનતો ખર્ચનો અને લશ્કર મોકલી આપવા પડતાં હતા. ચોથા અર્ધવાનના વખતમાં પાર્સ રોહરમાં આવો એક પાપક નામનો જરથોસ્તી હાકમ હતો. આ હાકમ એટલો સ્વતંત્ર હતો કે તે પોતાના રાજમાં પોતાના નામના શીફકાઓ ચલાવી ગયો હતો. પાપકને પેટે એકજ છોકરી જન્મેલી હતી, જેણીને કયાની ઓલાદના સાસાન નામના એક ગરીબ જરથોસ્તી સાથે તેણે પરણાવી હતી; જે કુલવંત જોડાંથી અર્દશીર નામનો બવિખ્યનો જરથોસ્તી રાહાનશાહ પેદા થયો હતો. પાપક રાજ્ય પોતાના આ નખીરાને પોતાના દીકરા તથા પાર્સની ગાદીના વારસ તરીકે પાલક કરી લીધો હતો; અને પોતાની જીંદગીમાંજ અર્દશીરનું નામ પોતાની સાથે જોડીને નવા શીફકા તેણે પાર્સમાં ચાલુ કીધા હતા. એટલેકે પોતાની હૈયાતીમાંજ પાર્સનું રાજ પોતાના નખીરાને તેણે સોંપ્યું હતું. એ પ્રમાણે પાર્સના રોહરમાં એ મોટી રાહાનશાહતને સ્થાપનાર નામવર નખીરાઓ જન્મ્યા હતા, જેઓમાં જેમ કુરુશો મીડીયાની પાદશાહીને જીતી લઈ હખામની સલતનતનો પાયો નાખ્યો હતો; તેમ પાપકના દીકરા અર્દશીરે, પાર્થીયાના રાજને જેર કરી, જરથોસ્તીઓની સાસાની વંશની પાદશાહીને પાયો નાખ્યો હતો.

જ્ઞાની ઉમરમાંજ અર્દશીર, પાર્સને લગતાં રોહરો ઉપરાંત આખાં ઇરાન દેશમાં તેની કુદરતી ચાલાકી, કેળવણી, દીનદારી, અને પહલવાનગીરીમાં

એટલો બધો મરાહુર થયો હતો, કે અરકાની પાદશાહ અર્ધવાને જ્યારે પોતાના વજીરો અને અમીરોથી અર્ધશીરની ધણી વખાણો સાંભળી ત્યારે અર્ધશીરને પોતાની દરબારમાં તેણે બોલાવી રાખ્યો હતો, અને આવા એક કીર્તિવાન શાહજદાને પોતાનો દોસ્ત કરવાની તેણે કુનેહ વાપડી હતી. પણ જરથોસ્તી મજહબ તણ બેઠેલા અર્ધવાનના શાહજદાએ સાથની અર્ધશીરની દોસ્તી ધણી વખત તકી રાકી નહી. એક સાઝ્યા અને બહાદુર જરથોસ્તી બચ્યા તરીકે અર્ધવાન જેવા શહાનશાહની કાંઈપણ દરકાર કર્યા વગર, તેના દીકરા બેહમનને ખોટી આપલુસી દેખાડી જીવું બોલવા માટે એકવાર અર્ધશીરે વખોડી કાઢાડ્યો હતો, અને પોતાના પાદશાહનો કહેર પોતે હીમ્મતથી સહન કરીએ હતો, તથા જેખી દુઃખ તેના ઉપર સઝ્યાઈની સંક્રમાં રહેતાં પડ્યું તે તેણે બહાદુરીથી વેઠ્યું હતું. ત્યાર પછી થોડા અયામમાં તેનો પાપક બાપ મરણ પામ્યો, અને અર્ધવાને તેના હકને દુખાડી પોતાના વડા દીકરા બેહમનને પાર્સનો હાકમ નેમ્યો. આ વખતે અર્ધશીરને ધીરજ અને સંતોષ આપનાર તેનો અશો હોરમઝદ ઉપરનો વીધાસ અને જરથોસ્તી મજહબ ઉપરની ઉસ્તવાર એકીનદારી સીવાય ખીજું કાંઈ ન હતું. આ વખતે પોતાના દુઃખ ઉપર વીલાપ કરવાને બદલે તે પોતાના હલકા દરબજામાં પણ ખુશી ખુશી સાથે વખત ગુજારતો રહેયો. એવામાં તેના ઉપર ગેખી મદદની શરૂઆત થઈ. “અર્તયુજ્ત” નામની અર્ધવાનના મેહલમાંની તે શહાનશાહની એક માનીતી શાહજદીની અર્ધશીરની ઉપર નજર પડી, અને તેણીની સાથે તેને મોહોબત વધી. [જેમ અર્ધશીર નામ અવસ્તાના “અરેત-ક્ષત્ર” યાને “અશો પાદશાહ” ઉપરથી નીકલેલું છે, તેમ આ શાહજદીનું “અર્તયુજ્ત” નામ અવસ્તાના “અરેત-યુજ્ત” યાને “અશો મેહરદાર” બોલ ઉપરથી નીકલેલું છે. શીર્ડસીના શાહનામાની અંદર એ ખીરતનું નામ “ગુલનાર” મળે છે. યુનાની ગ્રંથોમાં “અર્ત-દુક્ત” નામ આવેલું છે.]

હવે જરથોસ્તી દીનને મુસ્તકીમ પાયા ઉપર કયા કયા અશો નરો પેગમબર પછી ભવિષ્યમાં લાવશે તેઓને લગતી આગાહી આપણા અશો પેગમબર સ્પીતમાન જરથોસ્તે આપેલી હતી એવું દીનકર્દના સાતમા દફતરમાં જણાવેલું છે. જેમાં એમ કહે છે કે પાપકનો બેટો અતેજશતર ઇરાન સર જમીન ઉપર એક મહાબળવાન અને દીનદાર પાદશાહ થશે, જેનાં ઘરમાં “અશિરાવંધ” કુરેશ્તો એક શોભાયમાન તનવાલી, પાકઝાત, હીમ્મતવાન અને બહાદુર

ઝીરતના આકારમાં ફરહર કરશે, અને તે પાદશાહને દીનદારી વધારવાનાં કામમાં તોસર નામનો દસ્તુર મદદ કરશે. હવે કારનામાના પીળાં પ્રકરણમાં જે વર્ણન અર્તજ્ઞીર અને તેની અર્તયુક્ત બાનુનું આપણને મળે છે તે ઉપલી દીનકર્દની હકીકતનો ખોલસો એક વારતાના રૂપમાં આપણી આગળ રજૂ કરે છે. અર્તયુક્ત નામની “કનીઝક” નું અર્તજ્ઞીરને મલવું એ તે શાહજદાની આબાદ હાલત થવાની રાહ આત છે. જ્યાં સુધી અર્તજ્ઞીર દુશ્મનોની ધાસ્તીમાંથી મોકલો થાય છે ત્યાં સુધી આ બાનુ તેની સાથે રહી છે, પણ ત્યાર પછી તેણીને કસસો હેવાલ આપણે જાણતા નથી. આ બાનુએ કહેલી અર્દવાનની છુપી ખીના અને જોશીઓની આગાહીની વાત અર્દશીરને તેની દુઃખી હાલતમાં અશો હોરમઝદ તરફની એક ફરેશ્તા રૂપે મળેલી ખરેખર ગેખી મદદ થઈ પડી હતી. જે મદદથી, અને ખોદાતાલા ઉપરના તેના ચીવત બરોસાથી, અર્દશીર જેમ એક ખોદાને માનનાર હતો તેમ એક આપઅખત્યાર પાદશાહી ધરાવના મુલકમાં તે સ્થાપનાર હતો, અને એકજ ખોદાને માનવાના મઝદયસ્ની ધર્મને, બુદ્ધ અને ખ્રીસ્તી ધર્મોના દોર છતાં, પોતાની સંઘલી પ્રજાઓમાં ફાહેરા તથા સજીવણ કરનાર તરીકે તે પુરતો ફતેહમંદ થયો હતો.

[જેમ આ પહેલવી કારનામાની અંદર પાપકની છોકરીને સારું, અને અનોરોપાતના છોકરા મિત્રોકની છોકરીને સારું, “કનીઝક” બોલ વપડાયેલો મળે છે, તેજ અર્થે એ બોલ અર્તયુક્ત યા ગુલનારને સારું પણ વપડાયેલો છે. આ બોલ સંઘલી જગ્યાએ એક કુમારી કન્યા કે બાનુને અર્થે આવેલો છે. ડકટ પાપકની દીકરીને વાસ્તે પરણવા આગમજ તેમજ પરણ્યા પછી “કનીઝક” બોલ જોવામાં આવે છે. બારમા પ્રકરણના ખીજા ફકરામાં “દીહગાન કનીઝક” બોલો “દેહકાન યા ખેડુતની દીકરી” ને અર્થે આવેલો છે. એ ઉપરથી સાબેત થાય છે કે પહેલવી કારનામામાં જેમ ખીજાઓ ધારે છે તેમ “લોન્ડી” યા “ચાકરડી” ને અર્થે આ “કનીઝક” બોલ વપડાયો નથી, પણ એક પાક દામાન જવાન બાનુનોજ અર્થ ફક્ત તેમાં સમાયેલો છે.]

જીવંત જીવંત પ્રકરણોમાં અર્દશીરની પરહેઝગારી અને દીનચાશીદારીના અનેક દાખલાઓ આપણે હાં વાંચ્યે છીએ, જેમાં હરદમ મુશ્કેલીમાં કે ફતેહમાં પોતાના પાક દાદારની શુકરગુજરી કરવા અર્દશીર આતશખેહરામ કે આદરાનના પાક કેબલાની હજીરમાં જઈ નમતો માલમ પડે છે. એક

રાજા હોવા છતાં અધારનાન પાદશાહી કુટુંબના એક નખીરા દાખલ તે એક યોગદાત્રગર ભાવદની માફક મોટી બાજુ ધર્મા વગર આણું ખાતો નથી, અને ખીકટ કામો આરંભવા આગમજ તે હોરમઝદની ખુશ્નુદી આહવા સાથે યઝ્દનેની મેતિબર ક્રિયા ખુર્જક અને ખુર્જ-આતર નામના ભાવદોપાસે રાથે કરાવે છે; સખખકે તે પોતાનાં જરથોસ્તી એકીન પ્રમાણે ખુતપરસ્તીનો નાસ કરવામાં યઝ્દનેની ક્રિયા અને ન્યાયશાલાલી બંદગીને ઘણી અસરકારક ગણે છે. હકતાનખોખત તથા કેરમ સાથની અર્દશીરની લડાઈ એ તેની ખુતપરસ્તી સાંમેની યાદગાર જીંવેરા છે, જેમાં ખુર્જક અને ખુર્જ-આતર ભાવદોની મદદથી તે કૃતેહ પામે છે. તેની કદરશનાસી અને સખાવતી દીલચુદાની નીશાનો, તેના જનફેશાન પહલવાનો અને દીનદાર સોખતીએના સંબંધમાં, આઠમા પ્રકરણમાં આપણે વાંચ્યે છીએ. મીનોઈ મદદથી અર્ત-જશીર જેવા દીનદાર પાદશાહનો જન એક પક્ષી બચાવે છે. રાસ્તી અને મઝ્યાહના કુદરતી મકમપણાથી તે પોતાની હમેલદાર એરતને કટલ કરવાનું ફરમાન આપે છે, તોપણ ત્યારપછી રોકારગાહે એક ગોરખરની જનફેશાની તેની માદા અને બચ્ચાં તરફ તે જોયે છે, ત્યારે તેનું દયાલુ દીલ તુરત પીગલવા મોડે છે. પોતાની ઘાટકી એરતને તેમજ તેણીનાં નિર્દોષ બાલકને મારી નાખવાના પેતિ આપેલા હોકમની તેને યાદ આવવાથી તેનું હૈદુ ભરાઈ આવે છે, જે ઉપરથી તે આદમીના બદ જીરસાએ અથવા ક્રોધને સાથે વિલાપ કરી જાહેરમાં પસ્તાવો કરે છે. આ સઘળું દેખાડે છે કે ઇનસાફ અને રાસ્તીના જરથોસ્તી નીચમને સાચવવા સાથે કેવી જીગર ધુજવે એવી મુશકેલીએ સહન કરવાને અર્તજશીર તૈયાર થાય છે; તથા પોતાના વાહલાં નિર્દોષ બાળકની હસ્તીની ઉમેદ છોડી દઈ એક માતને લાયકની ખુની; એરતને તેણીની સજએ પોંહોઆડતાં કેવી રીતે તે પોતાના મનને ઇનસાફના જોહરથી સનગારે છે.

અર્તજશીરની તવારીખને લગતો જો કોઈખી વાંચવા લાયક ગ્રંથ હોય તો તે, જે ઉપર કહેલું તેમ, એ પાદશાહને લગતું બચી રહેલું પહલવી કારનામું છે. આ કારનામાંના લખાણની લઘણુપરથી અને કેટલાક જણીતા તવા-રીખના ઇશારાપરથી એમ ખુલ્લું જણાય છે કે એ કેતાબ ઇસ્વી છઠી સદીની અધવચમાં લખાઈ હતી, અને તેનો લખનાર સાસાની પાદશાહ નોશીરવાન આદિલનો “વઝોર્ગ મિત્રો ઇખુખતગાન” નામનો વડો વજીર હતો. “માદી-ગાને અતરંગ” માં જે હીંદુ રાજા “દેવસારમ” આવેલા છે તે “કરીરગ

વ દમનગ ” નામની પહલવી કેતાબના “અનવારે સુહેલી ” માં કીધેલા ફારસી તરજુમામાં જણાવેલા હીંદુ રાજ “ દાબેરલીમ ” છે. અનવારે સુહેલીના દીખાઆ પ્રમાણે, “શીલસુષ પુરત્રુય, કે જે પાર્સમાં મુખ્ય હતો, તે રાહાનશાહ નોશીરવાનની અંબલતેમાસથી ઇ. સ. છઠ્ઠી સદીમાં હીંદુસ્તાન ખાતે આવ્યો હતો; અને ત્યાં લાંબો વખત સુધી રહી, ઘણી તદખીર અને યુક્તિથી “ખીડપાઈ” અથવા “વીખુ સરમનની કલ્પીત વારતા” ની અસલ ચોપડી તે મેળવી શક્યો હતો. આ ચોપડીનો સંસ્કૃત જખાનમાંથી, તે વખતે ઈરાનમાં બોલાતી, પહલવી જખાનમાં તરજુમો આ પુરત્રુયે કીધો હતો. જે પહલવી તરજુમો રાહાનશાહ નોશીરવાનને અર્પણ કરી તેની મેહરબાની મેલવવાને તે રક્તિવાન થયો હતો.” જે પુરત્રુય વિષે હીંચાં ઈશારો કીધેલો છે, તે ઉપર જણાવેલો “વઝોર્ગ મિત્રો ઈશુખ્તગાન ” છે કે જેને, “ માદીગાન ” માં જણાવ્યા મુજબ, પેહલા ખુસરૂ પાદશાહે “શેવંજ ” ની તેમજ “વીને અર્તખશીર ” નામની રમતની ખાખદમાં હીંદી પાદશાહ “દેવસારમ ” તરફ મોકલ્યો હતો.—વળી તુરકી ખાકનને લગતો ઈશારો ફક્ત છઠી સદીમાંજ થવો જોઈયે અંધેવું તવારીખ ઉપરથી સાબિત થયલું છે.

તેટલા માટે આ પહલવી કારનામું સાસાની પાદશાહતના વખતમાં લખાયેલાં પહલવી પુષ્ટકોમાંનું એક ગણાય છે; તેમાં યઝદકર્દના રાજના પડી ભાગવા પછીનો, અથવા તો મુસલમાનોના અમલને લગતો એકખી ઇતિહાસીક ખનાવ મલતો નથી. એ વિષેની સાબેતી આપણને દુર શોધવાની નથી. ડાકટર નોઅ્મલેડેકે આઠમી સદીના આરમીનીયન અને યુનાની લખનારાઓના ગ્રંથોમાં કારનામાની વારતાને લગતું મલતાપણું શોધી કાઢાડ્યું છે. તેમજ “શીહરીસ્ત ” નામનો એક પુરાનો તવારીખનવેરા લખી ગયો છે કે “ અખાન ખીન અબ્દુલહમીદ અલ્લાહીકે અરરકશી ” નામના કવીએ અર્દશીરના કારનામાંની પહલવી કેટાબના આધાર પરથી અરખી બાષામાં એક કવીતા જોડેલી છે. અર્દશીરના બેઠાએ પોતાના બાપની તવારીખ, લડાઈઓ, સહાસકામો, અને જીંદગીની એક કેતાબ લખી હતી એમ “મસુદી” પોતાના પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં જાહેર કરી ગયો છે.

શીર્દુસીના શાહનામાંની અંદર મલતી અર્તખશીરને લગતી હકીકત ઉપરથીખી જણાયછે કે હાલનું હૈયાત કારનામું અસલ પહલવી કારનામા ઉપરથી રસીલી એખારતમાં ઉપજાવેલી એક ઇતિહાસીક વારતા છે. જે ખીનાઓ પહલવીમાં હાલ મલતી નથી તે શાહનામાં આવેલી છે, અને તે

ઉપરથી અમ જણાય છે કે પુરાની પહલવી તવારીખ યા તેના ફારસી તરજુમામાંથી, અથવા અરબી અને ફારસી લખનારાઓ પરથી, યા દેશી તવારીખ કહેનારા વિદ્વાન “દેહકાનો” પાસેથી શીદુસીએ તેવી ખીનાઓ લીધેલી હોવી જોઈએ. તોપણ શાહનામામાં સમાયલી શાહનશાહ અર્દ-શીરવાલી બાબદોનો ઘણો ખરો ભાગ પહલવી કારનામાના હયાત સારાંશ પર રચાયેલો હતો એમાં કસો શક નથી. કારનામા અને શાહનામામાંની વિગટો બારીકીથી તપાસતાં કેટલાક ભાગોમાં થોડોક ફેરફાર માલમ પડે છે. વળી જે વિગટો એકમાં મળે છે તે ખીજામાં મળતી નથી. શીદુ-શીના શાહનામામાં નીચે જણાવેલી વિગટોમાં સેજ ફેર માલમ પડે છે, જેવી કે:—(૧) પાપકનો અર્તજશીરને મોકલેલો જવાબ; (૨) સાસાનનો પાપકની હજુરમાં આવવાનો દેખાવ; (૩) પેહેલી રાતે ગુલનાર અર્દ-શીરને ઉંઘમાં પડેલો જોયછે; (૪) ગુલનાર ત્રણ દહાડા અને રાત સુધી સેતારેશનાસોની સાથે મશાવરત કરવામાં પોતાના મેહલમાં રોકાય છે; (૫) અર્દશીર અને ગુલનારની પુંડે જતાં એક પહાડી બકરાંની ખીના; (૬) અર્દશીરનું પોતાની તરસ મટાડવાને ખાતર એક નદી તરફ થોબવું; (૭) રસ્તામાં મલેલા એ જવાનોએ તેઓને થોબ્યા વગર ઉતાવળથી નાહાસી જવાને દીધેલી શીખામણ; (૮) ઝહરમનો રાજા બનાક; (૯) બુર્જ અને બુર્જ-આતર નામના એ બાઈઓ સાથે અર્દશીરની વાતચીત; (૧૦) આ બંને બાઈઓનું પાદશાહની સાથે મેહરકની સામે લડાઈમાં ઉતરવું; (૧૧) કેરમની લડાઈને માટે એકઠું કરેલું ૧૨૦૦૦ માણસોનું લશ્કર; (૧૨) કલઈ અને સીસાંથી બરેલી પેતીઓ જે અર્દશીર પોતા સાથે લઈ ગયો હતો તે વિષે બ્રુતપરસ્તોએ તેને પુછેલો સવાલ; (૧૩) કેરમનો નાસ કાઢ્યા પછી પાદશાહના લશ્કરનું શહરગુર અને કેરમાન તરફ પાછું ફરવું; (૧૪) પાદશાહની તેસીફાન તરફની કુચ; (૧૫) અર્દવાનના એ વડા બેટાઓનું હીંદુસ્તાન નાહાસી જવું; (૧૬) ચાર પાળેલાં પક્ષીઓએ ઝેહરી દુધ પી જવાની બાબદ; (૧૭) અર્દશીરનો શોક અને દલગીરીનું કારણ જાણવા માટે વડા દસ્તુરે તેને કરેલો સવાલ, અને પાદશાહે તેને આપેલો જવાબ; (૧૮) દડાની રમત ખેલતાં અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને ઓળખવા વિષેનું આખું પ્રકરણ; (૧૯) એક કાસદને ભેટ સોગાદો સાથે હીંદના “કઈદ” રાજા પાસે મોકલવાને વડા વજીરે શાહનશાહને આપેલી સલાહ; (૨૦) પેગામ સાંભળ્યા પછી હીંદના કઈદ જોશીરાજાનું નાખુશ થવું; અને (૨૧) મેહરકની બેટીનું ઝહરમ શેહરના હાકમના ઘરમાં નાહાસી જવું.

વળી પહલવી કારનામાની અંદર આવેલી આઝ્મે બાબદા શીદુસીમાં મલતી નથી. (૧) પાપકના ત્રણ સ્વપનાઝ્મામાંનો પેહલો સ્વપનો (પ્ર. ૧ હું, ક. ૯); (૨) સેતારૈશનાસોના અવલોકણનો વિગટવાર હેવાલ (પ્ર. ૨, ક. ૫); (૩) નજીમીઝ્માઝ્મે અર્દવાનને આપેલો જવાબ (પ્ર. ૩, ક. ૬); (૪) મુખ્ય શેહેરો જ્યાંથી અર્તજશીર અને અર્દવાને પોતાની ફાજ ઝમકડી કરી હતી, તેની હકીકત (પ્ર. ૪, ક. ૧૨-૧૪); (૫) કુર્દીસ્તાનના રાજ માલુમ સાથની લડાઈનું પરીણામ (પ્ર. ૫, ક. ૯-૧૧); (૬) હફતાનબોખ્ત અને રાહરજીરના યઝદાનકર્દનું સાથે મલી જઈ અર્તજશીરની સાથે થયું, અને તેઝ્મા વિષે અર્તજશીરને થયેલી ચીંતા (પ્ર. ૬, ક. ૧-૪) તેમજ નીચલાં પ્રકરણોમાં આવેલી બાબદ; (૭) પ્ર. ૭, ક. ૧-૩, ૬, ૮-૧૦; (૮) પ્ર. ૮, ક. ૭-૯; (૯) પ્ર. ૯, ક. ૪, અને ક. ૧૦ માંનો અરધા ભાગ; (૧૦) પ્ર. ૧૦, ક. ૧-૬, ૭ માંનો અરધા ભાગ, તથા ક. ૮, ૧૨, અને ૧૬; અને (૧૧) પ્ર. ૧૩, ક. ૧૬-૨૧.

જે જાણવાબેગ હકીકત શીદુસીમાં વધારે મલેછે તે નીચે પ્રમાણે છે:— (૧) પાપકનું મરણ; (૨) અર્દવાને પોતાના બેટા બહમનપર લખેલો પત્ર; (૩) અર્દશીરની યુધ્ધા ખલાસી સાથની વાતચીત; (૪) પાદશાહે શાહનદાઝ્મા અને ઉમરાવો, કે જેઝ્મા તેના ખેરખાહ હતા, તેઝ્માની આગળ ક્રીવેલું રાજ્ય સંબંધી પેહલું ભાષણ; (૫) વડા દસ્તુરે નવા પાદશાહેને દીધેલા આશીર્વાદ; (૬) બહમનનું લડાઈના મેદાનમાંથી નાહાસી જવું, અને અર્દશીરનું તેના બાપ પાપકના ઝમકડાકરેલા ખજાનાનું પોતાને સવાધીન લેવું; (૭) અર્દવાન સાથની લડાઈનું વર્ણન, કે જેમાં ખુરરાદ નામના પહલવાનના હાથમાં તે કેદ પકડાયે છે; (૮) કેરમની મુરતીપૂજનની રાજઆત હજતાન બોખ્તના કુટુંબમાં કેમ થઈ, તેને લગતો હેવાલ; (૯) હફતાન બોખ્ત અને તેના વડા બેટા શાહવય સાથની અર્દશીરની લડાઈ; (૧૦) મેહરકનું કેદ પકડાવું અને મરણ પામવું; (૧૧) રાહરગીર નામના પહલવાનને કેરમના કીલાની બાહેર લશકર રાખવાને પાદશાહે ક્રીવેલો હોકમ; (૧૨) અર્દશીરનું બગદાદ શેહરમાં તખ્તનશીન થવું; (૧૩) નવા શાહ પોતાની રૈયત હજુર ક્રીવેલું પેહલું ભાષણ; (૧૪) શાહપુર ધણુક શાહનદાઝ્મા સાથે દડીડાવ રમતો હતો તે વખતે અર્દશીરનું પોતાના બેટાને ઝોળખવું; ઇત્યાદી.

પહલવી કારનામાંનો અને શીદુસીના શાહનામાંનો સાથે સાથે અબ્યાસ

કરવાથી આપણે નીચે મુજબના અનુમાન પર આવ્યે છીએ કે:—
 (૧) શ્રીદુસીએ પોતાનું રાહનામું લખવા માટે પેહલાં ઇરાની પાદશાહો-
 ની પહલવી ભાષામાં લખાયેલી તવારીખનો બેશક ઘટતો ઉપયોગ કર્યો હતો.
 (૨) જે જે ખીનાઓ વિષે પહલવી કેતાબોમાં પુરતો હેવાલ મલયો ન હતો,
 અથવા જ્યાં જ્યાં પહલવી ભાષા એ શાયર સમજી રાખ્યો ન હતો, ત્યાં તેણે
 “આસ્તાન નામા” ના ફારસી તરજુમાંપર, આરબ અને ઇરાની તવારીખ-
 નવેશોપર કે સ્વદેશી જરથોસ્તી દેહકાનોપર આધાર રાખ્યો હતો. (૩) જે
 ભાગોમાં શ્રીદુસી પોતે પહલવી ઇતિહાસ સમજ્યો હતો, ત્યાંની તેણે હકીકતો
 બોલેબોલ જણાવી છે એટલુંજ નહીં, પણ તેમાં આવેલા કેટલાક પહલવી
 લોગતો પણ તેવી હકીકત આપતાં તેણે રાહનામામાં દાખલ કરેલા છે.

પહલવી અને ફારસી હેવાલ સીવાય કેટલાક પશ્ચિમ તેમજ પૂર્વ
 તરફના ખ્રીસતી તથા મુસલમાન ગ્રંથકારોએ સાસાની વંશની તવારીખ
 લખેલી છે, જેઓની મદદથી કેટલીક અચોક્કસ ખીનાઓનો ખાતરી
 ભરેલી રીતે નીવેડો આપણે લાવી રાખ્યે છીએ; તેમજ સાસાની પાદશાહોના
 વખતમાં કરેલા રાજ્ય સંબંધી અને લશ્કરી સુધારાઓ વિષે તેઓ શું
 વિચાર ધરાવે છે તે આપણે સમજી રાખ્યે છીએ. એ લખનારાઓમાં ડાચા
 ફેશીયસ, હેરોડીયન, એગેથેનગેલસ, એગાઠીયાસ, એમીએનસ મારસે-
 લીનસ, પ્રોકોપીયસ, યુનોપીયસ, સ્ત્રેબો, ખોરેનનો મુસા, હમઝા, મસુદી,
 એબ્ન અતુર, મીર્ખાન્દ અને તબરી મુખ્ય કરીને જણાતા છે.

રાહાનશાહ અર્દશીર બાબકાને પોતાની રાહાનશાહતના વખતમાં જે
 રાજનીતિના તેમજ લશ્કરી કવાયદના નીયમો ઘડ્યા હતા, તે વિષેનો હેવાલ
 શ્રીદુસીના રાહનામામાં નીચે પ્રમાણે મળે છે:—

એ રાહાનશાહના ધણજ ઉપયોગી સુધારાના નીયમોમાંનો એક એ
 હતો કે દરેક રોહરના તનદરોસ્ત જવાન છોકરાઓને લશ્કરી તેમજ
 વિદ્યાઅભ્યાસની કેળવણી લેવાને તે ફરજ પાડતો હતો. તેઓને ઘોડાપર
 બેસવાની, તીર અંદાજીના હુન્નરની, તથા લડાઇના ખીજાં હથીયારોનો કેમ
 ઉપયોગ કરવો તે વિષેની તાલીમ તે નહાનપણથી અપાવતો હતો. આવા
 જવાનોની દરએક હજાર ટુંકડીએ એક હુશીયાર મોખદને નીતિ તથા
 ધર્મબોધ અપાવતે નેમવામાં આવતો હતો. આવા પહલવાનોમાંથી
 જેઓ ધણજ સરસ નીવેડો તેઓને લશ્કરી નોકરીમાં દાખલ

કરવામાં આવતા હતા, અને દરૈકની બહાદુરી અને કેળવણીના પ્રમાણમાં તેને દરજ્જે અને ધનામ બક્ષવામાં આવતાં હતાં. તેની દરબારમાં કોઈ પણ નાલાયક યા અમાન શખ્સ દાખલ થઈ શકતો ન હતો. રાજકારોબારમાં સુભાષીત બોલનારાઓ અથવા દરબારની બાબાનું સંપૂર્ણ માન મેલવેલા કેલવાયેલા શખ્સોને વધારે ચઢતા ઓછા આપવામાં આવતા હતા. અર્દશીરની રાજનીતિમાં એ પાદશાહનાં મત પ્રમાણે એક વિદ્વાન લખનાર પાદશાહી ખબનામાં વધારે કરનાર હતો, અને તેની કેળવણી અને હુશીયારીથી મુશ્કેલીઓનો લાયક અંત ઝડપથી લાવનાર તે ગણાતો હતો; જેને લીધે તેવા વિદ્વાનનું શેહર, લશકર, તથા તેના હાથ નીચેના અમલદારો અને ઇનસાફ આહનારાઓ સઉ સંતોષ પામતા હતા. વળી એ રાહાનરાહ કહેતો હતો કે:— “જેમ આત્મા બદનનો સાથી છે તેમ રાજનાં મુનશીઓ મારા દોસતો છે, અને છુપી રીતે તેઓ મારા વિચારના હકીમો પણ છે.”

બ્યારે એક અમલદાર કોઈ પ્રાંતનો હાકમ નેમાતો, અને પાદશાહની હજુરમાં મુલાકાત લેવા જતો, ત્યારે અર્તજશીર તેને આવી નસીહત કરતો હતો કે:—“દુન્યાની આ થોડા વખતની છંદગીને ખાતર તારે દેરમ (યા પૈસાને) સારું કાંઈ દરકાર કરવી નહીં, અને પૈસા ખાતર તારી રૈયતમાંથી કોઈનું પણ સ્વતંત્રપણું વેચવું નહીં. પણ તારે હમેશાં સચ્ચાઈ અખત્યાર કરી ડહાપણથી ચાલવું, અથવા લોભ અને લાલચથી દુર રહેવું. તારા પોતાના દોસ્તો કે મુગાઓને તારા ખાતામાં રાખવા નહીં; પણ તારા હાથ નીચે રાજ નેમલ અમલદારો સાથે દોસ્તી અને મીત્રાચારી રાખી તારે તેઓથી બધું કામ પાર પાડવું; તથા ગરીબ પ્રમાણીક પુરૂષોને મદદ કરી ખુશોને તારે દુર રાખવા. જે તું તારો પોતાનો પ્રાંત સુખી અને સાંત રાખશે તો તારા અદલ ઇનસાફથી તું પોતે ખુશી અને સંતોષ પામશે રહેશે; પણ જે તારી મુશ્કેલ પ્રજા તારી હાકમીથી ધાસ્તીમાં રહેશે તો ગરીબોની છંદગી સોના અને રૂપાંને ખાતર તારા અમલમાં બરબાદ બન્ય છે એમ ગણાશે.”

અર્તજશીરના અદલ ઇનસાફને લીધે ઇરાનનો મુલક સંતોષ અને આબાદાની ભરેલો હતો. તેણે દરૈક પ્રાંતમાં પાણીની નેહર ઓડાવી આપી ખેતીવાડીનું કામ કરવાને લોકોને ફરજ પાડી હતી. ગરીબ બેકુતોને પૈસાની મદદ તે કરતો હતો, અને ખેતીને લગતાં સધળાં જરૂરના ઓજારો તેઓને અપાવતો હતો. ઇરાન દેશના સધળા ઉમરાવોને પોતાની દરબારમાં બોલાવી તેઓના હક અને ચાલાકી પ્રમાણે તેઓને જગીરોની બક્ષેશ તે કરતો હતો.

પેતિ ગાદીપર આવતી વખતે સઘળા ઉમરાવોને તેણે એકઠા કરી ઢાલ્યા, અને આ જીંદગીની હાદમારી વિષે તેમજ નીતિ અને રાસ્તીના જાણવાનું સુધીના પમરાત વિષેની દીનદારીની નેક સમજ તેઓનાં મગજપર તેણે ઠસાવી હતી. ઈનસાફ વગરના એક ઘાટકી પાદશાહને જગલમાંના એક કુર સીંહની સાથે તે સરખાવતો હતો, અને પોતાના હાકમે અને હાથ હેથલના રાજાઓને ફક્ત અહુરમઝદ પર ભરસો રાખી નેકાથી ચાલવાને હમેશાં તે સલાહ આપતો હતો. કારણ કે તે પોતાનો દાખલો આપી હર ધડીએ કહેતો હતો કે:—

چو بدم بهادر گيهان پناه .: بدل شادمان گشتم و تاج و کلاه

જોદાની મેહરબાની અને દસ્તગીરીથીજ હું આપો સુખી થયો છું, અને આવાં તાજ અને તખ્ત મેલવવાને હું કૃતેહમંદ નિવડ્યો છું.

ستایش که داند سزاوار اوی .: نیایش بآیین کردار اوی

મગર ઓદોદ યાદમાન બંદગી .: નમીદ બઝૂગી વોદારંદગી

هرآنکس که داند که دادار هست .: نباشد مگر پاک یزدان پرست

તોઅંકરશોદ ઇરકે ખરસંદ ગશ્ત .: گل نوبهارش برومند گشت

ટુંકમાં તેની વખાણવા લાયક ઇચ્છા એ હતી કે તેના દસ્તુર-વજીરો, અમીરો, સેપેહસાહારો, અને અમલદારો એવા અદલ ઈનસાફથી તેની પ્રજા સાથે વરતે, અને જોદા પર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખવાને શીએ, કે જેથી તેઓ માણસના સારાંને માટે કાંઈપી વખાણવા લાયક કોરોશો કરવામાં કૃતેહમંદ અને કર્તીવાન થાય, અને અરો હોરમઝદનો ઉત્તમ વીચાર તેઓ મેલવે.

ધર્મી સવાલો તથા પ્રદેશની લડાઈની બાબદાનાં સંબંધમાં મરાવરત કરવા સારૂ મોખદા, શીલસુફો, લશકરી અમલદારો, અને ઉમરાવોની ખાસ સલાહો તેના રાજ્યમાં નેમાયલી હતી, જેઓની મસલત પુછી તે દરેક રાજદવારી કામ આરંભતો હતો.

અર્તજશીરે પોતાના મરણ અગાઉ પોતાના દીકરા શાહપુરને દીવેલી નસીહત શીદુસીના શાહનામામાં મલે છે, તેના અગત્યનો સાર નીચે મુજબ હું આપું છું:—

“મારા બેટા, આએ નસીહતના સખુનો સાંભળી તારા મનમાં યાદ રાખજે, અને તે પ્રમાણે સદા ચાલજે:— ઈનસાફની તલવારથી, તેમજ ઉમરાવોના હકને તેમની લાયકાત પ્રમાણે માન આપીને, મેં મારા મુલકના રાજકારભારને પ્રમાણીક કાયદે ચલાવ્યો છે. મેં આ તીજેરી અને ખજાનો

વધારવાને માટે ધણી રંજ અને મહેનત ખેંચી છે, જેથી પૃથ્વી આબાદ બની છે, પણ મારી જીંદગી ટુંકી થઈ છે. તુંને વળી દુઃખ તેમજ સુખ બેઉ ભોગવવાનું છે, કારણ કે આ દુન્યામાં કોઈ પણ સંપૂર્ણ રીતે સુખી નથી. દોલત એક તોશની ઘોડાની મીસાલ છે કે જેનો લોભ તુંને તારી ચઢતી દસામાંથી તરત પડતી દસામાં નાખી દેશે. આખું દુન્યા કોઈનેપી હમેશાં દુઃખ વગરના સુખ સાથે રાખતી નથી; તેથી જો તારા દીવસો દુઃખ અને સંતાપમાં કહાડવાનું નહીં આહતો હોય તો તારી પોતાની જાતને તેમજ તારી અકકલને જાલવી રાખી ખીલવતો રહેજે.

“જ્યારે એક પાદશાહ પોતાની દીનને અંતઃકરણથી વલગી રેહનારો હોય છે, ત્યારે પાદશાહી અને દીન બે બેહતોની માફક એકમેકને મદદગાર થાય છે, અને એકમેક સરખાં આલીને કદી પણ એક ખીજાંથી છુટાં પડતાં નથી.

و بی تخت شاه بود و دین بکای . . . بی دین بود شمشیر بی بکای

“દીન પાદશાહી વીના ટકી શકતી નથી; તેમજ પાદશાહી દીન વીના કાયમ રહેતી નથી. એક ધર્મી માણસ જેમાં સારી અકકલ અને સમજ શક્તિ હોય છે, તેને આખું તેમજ પેલી દુન્યામાં નેક બદલો મળે છે. જ્યારે પાદશાહ દીનનો બચાવનાર અને ફેલાવનાર હોય છે ત્યારે તેની પાદશાહીમાં એક દીનદાર માણસ અને તે રાજા બે ભાઈઓની માફક એકમેક સાથે ચાલે છે, કેમકે કોઈની ધર્મી પુરૂષ પોતાના પાદશાહ સામે કદાચજ બેવફાઈથી વરતે છે.

“દીકરા, એકદીનદારી એ ઇનસાફનું જોહર છે; વારંતે દરેક પાદશાહીની હકુમત આ ત્રણ સમયોને લીધે નબળી થાય છે:—(૧) એક તો એ કે જ્યારે શાહનશાહ બેઇનસાફ હોય છે; (૨) ખીજું એ કે જ્યારે તે નીચ બુન્યાદના અને નાલાયક રાખસો પર મેહરબાની દેખાડી, તેઓને લાયક અને યુજવાન માણસો પર ચડતી પડતી આપે છે; (૩) ત્રિજું એ કે જ્યારે પાદશાહ નીચ નજરથી પોતાના ખજાનાની ધણીજ સંભાળ કરે છે, અને ફક્ત સોનું એકઠું કરવાને ખાતર પોતાની જીંદગીની જેહમત ખેંચે છે.

“દીકરા, હમેશાં માયાળુ, ધર્મી, અને ડહાણો થવાની ઇચ્છા રાખજે, કે જેથી કરીને ધૂરી ડગાઈ તારામાં નહીં વધે, અને ડગારાઓ તારાં મન ઉપર ગલબો નહીં કરે; કારણ કે જ્યુઠું અને ડગાઈ એક રાજના નામને જાંખ લગાડે છે, અને એક જ્યુઠો અને ડગારો રાજ આ દુન્યામાં કદીપી કીર્તી મેલવી

યુજરાતી દીપ્તિઓ.

શક્તિ નથી, તેથી જીવનનાનો રખેવાલ ના થતો, કારણ કે એક પાદશાહ પોતાની રચતને હરાન કરીને પૈસાનો જખીરો મેલવી શકે છે. પણ બેટા, એકુતોનો ખમ્મનો એ ખરી તીજોરી છે કે જે માટે પાદશાહે લોભરાખવો જોઈએ, અને તેઓની મેહનતનું ફલ તેઓને પુરે પુરું આપવું જોઈયે.—હરગેજ યુસ્સે થતો ના, કારણ કે તેનો નતીજો ખરાખીમાં અને પસતાવો કરવામાં મલશે. સખાવત કરતી વેળા વિચાર વગરનો અને ગેરધનસાધી થતો નાં, પણ આદમીઓની શક્તિ અને જાતી યુથોની કદર યુજને તેઓની ચાગ્યતા પ્રમાણે તેઓને બક્ષેશ આપજો. ખીજાઓની નીંદા અને બદગોષ કરતો ના, કારણ કે તેમ કીધાથી તું પોને એક નીંદાખોર તરીકે યુનેહગાર ઠરશે, અને ખીજાઓ તુંને માઠું બોલશે. જો તું પોતાને પરહેજગાર કહેવડાવવા ચહોતો હોય તો તું હસદ અને યુસ્સા છોડી દેજો. જે કોઈ એક શહાનશાહના તખ્ત પર આવે તે ડાહ્યો અને ખુદાને પુંજનારો હોવો જોઈયે. દરેક હોકમ ઘણી દુર અંદેશીથી આપજો. તારી પરહેજગારીનો ખોટો દેખાવ ખીજાઓ આગળ કરતો ના. તારી પ્રજાની દરેક અરજ સાંભળીને તેપર પુખ્ત ધ્યાનથી વિચાર કરજો, અને તેઓને પુરતી મદદ આપજો. ડાહ્યા પુરૂષોની આગળ કાંઈખી બોલવાની આગમચ તારા સખુનોનો ટોલ કરજો. સઘળાંઓને માયાથી અને ખુશ મીજાજથી આવકાર દેજો. કોઈખી ગરીબ શખ્સ તારી પાસ કાંઈ માગવા આવે તેની સાથ ધીકકારથી વરતો ના. હોકમ તરીકે કોઈ અંદેખાં માણસની નેમનુક કરતો ના. કાંઈખી ગેરવર્તણુકને માટે કોઈ તારી પાસ માશી માગવા આવે તો તેને માફ કરજો, અને આગલો કીનો તેની ઉપર રાખતો ના. જ્યારે તારો દુશમન તારેથી ખીછીને તારી વખાણુ કરે ત્યારે તરત તાંદે લશકર એકઠું કરીને તેની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરજો. જો તે સુલિહ કરવા અથવા તો ઈનસાફ માગવાને આવે તો તેની પાસ ખંડણી લેજો. પણ તેની ઉપર કીનો લેતો ના યાને તેની આખર જાલવજો. આજનું કામ કાલપર રાખતો ના. નીચ યુન્યાદના આદમીઓને તારા વિશ્વાસુ ખબર આપનાર ઠેરવતો ના. જો તું માયાલુ અને સખી દીલનો થરો તો માન પામશે; અને તે સાથે વળી જો તું બણેલો અને પ્રમાણીક હશે તો તું આખી દુન્યામાં મહાપ્રતાપી ગણારો. દીકરા, ટુંકમાં આઠલુંજ કહુંછું કે તાંદે રાજ એવી બાહોશી અને નેકાથી વધારજો અને ચલાવજો, કે તારી પ્રજા જોને તારી સંભાળ તલે તે પાકદાદાર અશે. હોરમઝદે સોંપેલી છે, તેઓના આશીર્વાદ બિબ્બમાં તારી નેક કરણીથી મારાં અને તારાં રવાન ઉપર ઉતરે.”

કારનામે અર્તજ્ઞીર પાપકાન.

પહલવી ઉપરથી કીધેલો

ગુજરાતી તરજુમો.

પ્રકરણ ૧ લું.

[ગુરમંદ અને કૃતેહમંદ દાદાર અહુરમજ્દના નામથી (હું રાજ કરુંહું).]

(૧) પાપકના બેટા અર્તજ્ઞીરના કારનામામાં નીચે પ્રમાણેની હકીકત લખેલી છે કે :—અલેકઝેનદર રૂમીનાં મરણ પછી ઈરાનનાં મુલકની સર જમીન ઉપર ૨૪૦ હાકમો* (એક સરદારની પાદશાહી હેઠલ) રાજ ચલાવતા હતા. (૨) તેમાં ઈસ્ફહાન, પાર્સ અને એ શેહરોની હદને ધણી જગતી જગ્યાએ અર્દવાન નામના તેઓના સરદારના હાથમાં હતી. (૩) પાર્સની સરહદમાં પાપક નામનો હાકમ હતો, અને અર્દવાનના એક ગુમાસ્તા દાખલ ત્યાં તે નેમાયેલો હતો. (૪) અર્દવાનનું પાયતપ્ત સ્ત્રાપ્રમાં (યાને હાલના જાણીતાં ખરસેપોલીસ શેહેરમાં) હતું. (૫) વહી પાપકનો પોતાનો એકુખી નામવર બેટા હયાત નહી હતો.

૧. પહલવી “દીનકર્દ” માં એ નામની જોડણી “અર્તજ્ઞાતર” મલેછે.

૨. એક મહાન પુરુષના સહાસ કાંભોની જોષ યાને તારીખ.

૩. અસલમાં “અરૂમ” બોધ વાપડેલો છે, જેથી અસલી રૂમની બોહલી શાહનશાહાતનો મુલક સમજાયો. કદીમ યુનાની નામ પહલવી ફરેફે “અલેકઝેનદર” ખી વાંચી શકાય, ફારસી નામ સીકંદર.

૪. પહલવી અસલ અર્થ “કુર્ફૂખ યા ખાતદાનના વડાઓ,” તે ઉપરથી “ખંડયા રાજાઓ,” યા “હાકમો.”

(૬) (કયાની) દારાએ પાદશાહના બેટા દારાખની તોખમથી ઉતરેલો સાસાન નામનો પાપકનો એક ભરવાડ હતો, જે હમેશાં પાપકના ઘોડા તથા ઢોરોની રખેવાલી કરતો હતો. (૭) અલેકઝેન્દરની જીલ્લમગાર પાદશાહીના અયામમાં સાસાનના વડવાએ દુરના દેશોમાં છુપી રીતે રહ્યા હતા, અને કુર્દના ભરવાડો સાથે તેઓએ ભતકટી જીંદગી ગુજરી હતી.

(૮) પાપકને ખબર નહી હતી કે તેનો ભરવાડ સાસાન દારાએનાં છોકરા દારાખની તોખમનો હતો. (૯) એક રાતે ખાખમાં પાપકે એવું જોયું કે સાસાનના માથાં ઉપરથી ખુરશેદ (તકુ થઈ) પ્રકાશે છે, અને તમામ દુન્યાને રોશની આપે છે. (૧૦) બીજી રાતે તેણે ખાખમાં એમ જોયું કે એક ધીમટી સાજથી સણગારેલા સફેદ હાથી ઉપર સાસાન સવાર થયેલો છે, અને તેના મુલકનાં લોકો જોયા તેની આસપાસ ઉભેલાં હતાં તેઓ સઘલાં તેની તરફ નમીને તેની સ્તુતિ કરે છે, અને તેને દુઆ આપે છે. (૧૧) ત્રીજી રાતે તેણે એવું જોયું કે સાસાન જે ધરમાં રહે છે તેમાં આદર ફેાખાગ, આદર ગોશરપ અને આદર ખુર્જીન મેહર નામના આતશો રોશન થયેલા છે, અને તમામ જગતને રોશની આપે છે. (૧૨) આ સઘલું જોઈ પાપક અચરત થયો, અને તેણે પોતાની હજુરમાં દાનાવોને અને ખાખની તાસીર સમજવનારાઓને બોલાવ્યા, અને પેલી ત્રણ રાતે જે બનાવો પોતાના સ્વપનાઓમાં જોયા હતા, તે સઘળા વિગટે તેણે કહી સંભલાવ્યા.

(૧૩) સ્વપનાની તાસીર કહેનારાઓએ નીચે મુજબ તેને એ વિશે ખુલાસો ધીધો કે:—“જે રાખ્સ સ્વપનામાં દેખાયો હતો,

તે, યા તે શખ્સના છોકરાઓમાંનો કોઈખી એક, આ દુન્યાની પાદશાહીએ પોહોંચશે; કારણ કે ખુરશેદ તથા ક્રીમટી સાજથી સણગારેલો સફેદ હાથી એ કૌવત અને દોલતની કૃતેહની નીશાનો છે; આદર ફેબાગ બુર્જે મોબદોની દીનની ઢાનાઈની ઈધાની છે; આદર ગોશરપ પેહલવાનો અને સેપેહસાલારો વિશે ઈશારો કરેછે; અને આદર બુર્જીન મેહર કુલ દુન્યાના ખુરજગરો તથા ખેકુતોની નીશાન ખતલાવે છે; જે ઉપરથી (જણાયે છે કે) આએ પાદશાહી તે શખ્સને કે તેના કોઈખી વારસને મલશે.”

(૧૪) આએ સખુનો સાંભળી પાપકે એક કાસદને મોકલ્યો અને સાસાને પોતાની હબુરમાં તેડી મંગાવ્યો, અને તેને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું:—“તું કાણની ઓલાદનો છે, અને કાણના કુટુંબથી તું ઉતરેલો છે ? તારા બાપ બપાવા કે ન્યાગાનોમાંથી કોઈએ રાજ કીધું હતું, યા સરદારી ભોગવી હતી ?”

(૧૫) સાસાને પાપકથી આસરો આહ્યો અને પોતાના જનની માફી માગી બોલ્યો કે:—“ મારી ઉપર દુઃખ કે આકૃત ગુજરતા ના.” (૧૬) જે વિશે પાપકે કબુલાત આપી, અને સાસાને પોતાનો ખાનગી હેવાલ જેવો હતો તેવો પાપકને કહ્યો. (૧૭) તેની હકીકત સાંભલી પાપક ખુશી થયો અને સાસાને ફરમાવ્યું:—“ (સાસાને) તારાં તનને સાફ કરીને આરાસ્તે કર.”

(૧૮) પછી પાપકે (પોતાના ખેદમતગારોને) હોકમ કીધી, અને તેઓ પાદશાહને લાયકના પોશાકની એક જોડ લઈ આવ્યા અને તે સાસાને આપી; જે પાદશાહી પોશાક સાસાને તરતજ પેહેલ્યો. (૧૯) વહી સાસાને સાફ (ખેદમતગારોને) પાપકે ફરમાવ્યું કે તેને પ્રુષ્ટીકારક, તાઝગી આપનારો, અને લાયક

ખોરાક આપી કેટલાક દહાડા સુધી તેની પરવરથી કરે. (૨૦) ત્યાર પછી તેણે પોતાની એક દીકરી સાથે સાસાનને પરણાવ્યો, અને કુદરતી કાયદા મુજબ પેલી બાનુ સાસાનથી હુરત હમેલદાર થઈ, અને તેણીથી અર્તપ્રશ્નીર જનમ્યો.

(૨૧) પાપકે જ્યારે અર્તપ્રશ્નીરને કદાવર બદનનો અને આલાક બેયો, ત્યારે તે સમજ્યો કે જે સ્વપણે તેણે આમલ બેયો હતો તે ખરો હતો. (૨૨) તેણે અર્તપ્રશ્નીરને પોતાના એક (પાલક) ફરજંદ તરીકે કબુલ રાખ્યો, અને એક વહાલાં બચ્ચાં સમાન તેને ઉધાર્યો. (૨૩) અર્તપ્રશ્નીર કેળવણી લેવાની ઉમરે પોહિંચ્યો કે લખવા પઢવાની, ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની, અને બીજા હુન્નરોની એવી કેળવણી લઈ તે પ્રવીણ થયો કે પાર્સની અંદર તે એક નામીયો (પુરૂષ) થઈ પડ્યો હતો.

(૨૪) જ્યારે અર્તપ્રશ્નીર પંદર વરસની ઉમરનો થયો ત્યારે અર્દવાનને ખબર થઈ કે પાપકનો એક છોકરો છે, જે દાનાઈ અને પેહલવાનગીરીમાં સારી રીતે તરખ્યત પામી પ્રવીણ થયેલો છે. (૨૫) તેથી તેણે એક કાગળ પાપક ઉપર નિચે મુજબ લખ્યો:—“અમોએ એવું સાંભળ્યું છે કે તમારો એક લાયક બેટો છે જે દાનાઈ અને પેહલવાનગીરીમાં સારી રીતે તરખ્યત પામેલો છે, વાસ્તે અમારી ઈચ્છા એવી છે કે તેને તું મારી દરખારમાં મોકલ કે મારી હબુરમાં તે આવે, જેથી મારા છોકરાઓ અને ઉમરાવ-બદાઓ સાથે તે સોખતી થાય, અને તેની કેળવણી મુજબ તેને દરજ્જો અને ઈનામ બક્ષવાને હું ફરમાઈ.”

(૨૬) અર્ધવાન એક જખરો અને ધણો આપઅપ્પ્યાર (પાદશાહ) હતો, તેથી પાપક તેનાં ફરમાનથી ઉલટું ચાલી યા તેના હોકમનો અનાદર કરી શક્યો નહીં. (૨૭) તરતજ અર્તપ્શીરને તૈયાર કરી દસ ખેદમતગારો તથા ધણીક નાદર, શોભાયમાન, અને લાયક ચીજોની ભેત સાથે પાપક તેને અર્ધવાનની તરફ રવાને કરીધો.

(૨૮) અર્તપ્શીરને જોઈ અર્ધવાન ખુશી થયો, અને તેને આખર બરેલો આવકાર આપ્યો, અને દરરોજ પોતાના છોકરાઓ અને બીજા ઉમરાવજાઓ સાથે શેકારગાહ તથા ફડીદાવ રમવા જવાને તેને કહ્યું. (૨૯) જે મુજબ અર્તપ્શીર (તેઓ સાથે) જતો હતો. (૩૦) ખોદાની મેહરબાનીથી ફડીદાવના તથા સવારીના મેદાનમાં, અને શેત્રંજ તથા 'વીને અર્તપ્શીર' નામની રમતોમાં, તેમજ બીજા હુન્નરોમાં અર્તપ્શીર પોતાના સોબતીઓ કરતાં વધારે ક્ષતેહમંદ અને બહાદુર નીકળ્યો હતો.

(૩૧) એક દહાડે અર્ધવાન, અર્તપ્શીર અને બીજા સવારો સાથે, શેકારગાહે ગયો. (૩૨) જંગલમાં એક ગોરખર તેઓ આગલથી નાસતું જઈ હતું તેની પછવાડે અર્તપ્શીર અને અર્ધવાનનો વડો ~~જઈ~~ ઝડપથી દોડ્યા. (૩૩) અને અર્તપ્શીર જેવો તે ગોરખરની નજદીક આવી પોહાંચ્યો કે તુરત તેની ઉપર એક તીર એવો (જોરથી) તેણે માર્યો કે તે તીર તેનાં પીછા સુધી ગોરખરના પેટમાં પેવસ થઈને બીજા બાબુઓથી આરપાર નીકળ્યો, અને તે જનનવર તરતજ મરણ પામ્યું.

(૩૪) એવામાં અર્દવાન અને તેની સાથના સવારો આવી લાગ્યા, અને આવી રીતે પેલાં ગોરખરને મારેલું જોઈ તેઓ અચરત થઈને પુછવા લાગ્યા:— “ આવી રીતે (જોરથી) તીર કાણે માર્યો ? ”

(૩૫) અર્તપ્શીરે જવાબ આપ્યો: “ મેં માર્યો. ”

(૩૬) અર્દવાનનો વડો બેઠો બોલી ઉઠ્યો: “ નહી, મેં માર્યો. ”

(૩૭) એ ઉપરથી અર્તપ્શીરે ગુસ્સે થઈ અર્દવાનના છોકરાને કહ્યું: “ બીજનો હુતર અને તેની મરદાનગી જસ્ટી, નાખુશી, દરૂગી અને ગેરઈનસાફથી પોતાના કરી શકાય નહીં; આવાં સરસ જંગલમાં જ્યાં ગોરખર જનવરો ધણા છે ત્યાં હું અને તું ફરીથી અજમાયેશ કરીયે, અને આપણી બહાઈ કે ખુરાઈ તથા ચાલાકી (સધલાઓની નજર આગલ) આપણે દેખાડયે. ”

(૩૮) આવા સખુનો સમજી અર્દવાનને દુઃખ ઉપજ્યું, જેથી અર્તપ્શીરને ત્યારપછી ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની તેણે મનાઈ કીધી. (૩૯) અને પોતાના ઘોડાઓના તબેલામાં અર્દવાને તેને મોકલ્યો અને હોકમ કીધો કે:— “ પેલાં જનવરોની તું નેગેહબાની કરજે, અને હવેપછી શું દીવસે કે રાતે તેઓની આગલથી શેકારગાહે કે દડીદાવ ખેલવા, કે વિઘાબ્યાસની મદરૈસામાં (હવે પછી) તું જતોના. ”

(૪૦) અર્તપ્શીર સમજી ગયો કે ખુરી મતલબ અને ખરાબ ઈઅજથી અર્દવાન એવું બોલે છે, તેથી તરતજ સધલી હકીકતનો એક કાગળ તેણે લખીને પાપક ઉપર મોકલ્યો.

(૪૧) આ કાગળ વાંચીને પાપક ધણે દલગીર થયો, અને અર્તપ્રશ્નીર ઉપર તેનો જવાબ નિચે મુજબ લખી જણાવ્યો:—
 “ એક નજીવી ચીજ જેથી તુંને કાંઈ તુકસાન થતે નહીં તેને સારૂ બુઝાર્ગ લોકો સાથે તકરાર કરવામાં, અને જાહેરમાં તેઓ સામે સખ્ત સખુનો વાપડવામાં, તે કાંઈ દાનાઈ વાપડી નહીં. (૪૩) વાસ્તે હવે પોતાના છુટકારાને સારૂ માફી માગ અને પસ્તાવો કરી પોતાને લાચાર થયેલો ગણુ, કારણ કે દાનાવોનો ઢોલ છે કે: “ એક નાદાન શખ્સ જેટલું દુઃખ પોતાની કરણીથી પોતા ઉપર લાવે છે, તેટલું એક દુશ્મનખી ખીજ દુશ્મન ઉપર લાવી શકતો નથી.” (૪૪) વલી એવી ખી કેહવત છે કે: “ જે કોઈ શખ્સ વીનાં (યાને તેની દોસ્તી વીનાં) આપણી જાંદગી આખરથી ગુજરી નહીં શકાય તેનાથી તું પોતાના દીલને સાંકડું મન રાખી આજીવરહેહ કરતો ના.” (૪૫) તું પોતે જાણે છે કે આ દુન્યામાં મારા, તારા અને ખીજાં ધણાક લોકોનાં કરતાં તન, જન, દોલત અને હશમતની અંદર અર્દવાન પાદશાહ વધારે આપઅખત્યાર છે. (૪૬) સેવટે મારી તુંને હવે સખ્તમાં સખ્ત નસીહત એ છે કે (અર્દવાન તરફ) એક દીલ અને ફરમાનખરદાર તું રહેજે, અને તારી પોતાની કીર્તિને જાંખ લગાડતો ના.”

પ્રકરણ ૨ જું.

(૧) અર્દવાનની સેવામાં એક પ્રવીણ કુમારી ખાનું હતી, જેણીને (તેના મેહલની) ખીજ કુમારી ઝોરતો કરતાં તે વધારે

માન આપતો અને ચાહતો હતો, જેથી અર્દવાનને માન આપવાની હરેક સેવામાં તે કન્યા ભાગ લેતી હતી.

(૨) એક દહાડે જ્યારે અર્તપ્રશ્નીર પારખરદાર જનવરોના તબેલા આગલ બેસી ઢોલ વજડી, ગાયણ ગાઈ, તથા એવીજ બીજી ખુશી ખોરમીથી પોતાનો વખત ગુજરતો હતો, ત્યારે પેલી કન્યાએ અર્તપ્રશ્નીરને બોલ્યો, અને તેની ઉપર આશંક પડી; તેથી અર્તપ્રશ્નીરની નજદીક તેણી વારે ધડીએ જવા લાગી, અને તેની સાથે તેણીએ દોસ્તી અને પ્યાર વધાર્યો. (૩) ત્યાર પછી દરરોજ રાતને વખતે જ્યારે પેલો બદબખ્ત અર્દવાન સુઈ જતો ત્યારે પેલી બાનું છુપી રીતે અર્તપ્રશ્નીરની નજદીક જતી હતી, અને બામદાદ સુધી તેની આગલ રહીને પછી અર્દવાન (ના મેહલ) તરફ પાછી ફરતી હતી.

(૪) એક દહાડે અર્દવાને દાનાવો અને નજુમીઓ, જેઓ તેની દરબારને લગતા હતા, તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, અને નીચે મુજબના સવાલો કીધા:—“ સાત ગ્રહો અને બાર રાશીઓની ચાલ ઉપરથી તમોને શું જણાય છે ? સેતારાઓનું મઠક અને તેઓની ચાલ કેવી છે ? જુદાં જુદાં રોહરોના હાલના પાદશાહોની હાલત કેવી માલમ પડે છે ? દુન્યાની જુદી જુદી મંજાઓની હાલત વિશે, તેમજ મારા વિશે, મારાં ફરજંદાવિશે અને મારા કુટુંબીઓ વિશે તમો કેવું બવિખ્ય વરતો છો ? ”

(૫) નજુમીઓના સરદારે જવાબ આપ્યો:—“ નીહા-ઝીગનું નક્ષત્ર ઉંચું પડેલું છે; હોરમબદ સેતારો પાછો પોતાની સહથી હચી તોચ ઉપર ચઢેલો છે, તથા બેહરામ અને અનાહીતમી દુર ગયેલો છે; વધી હફતોરંગ અને

સહીનું નક્ષત્ર એક બાબુ તરફ ધલીને (લકાઈ કરેછે, અને) હોરમજદના* મદદગાર થયાં છે; જે સખખને લીધે એવું નજરમાં આવેછે કે એક નવો સરદાર યાને પાદશાહ બહેર થશે, અને તે ઘણાક વડા હાકમોને કતલ કરશે, અને આખી દુન્યાને ફરીથી એક પાદશાહના તાબા તળે લાવશે.” (૬) વલી નબુમીઆના બીજ સરદારે પાદશાહની હબુરમાં આવીને વધુ ખોલાસો કરી કહ્યું:— “ એમ ખુદલું માલમ પડે છે કે (તમારા) ખેદમતગાર મરદોમાનો જે કાંઈ શખ્સ આજથી ત્રણ દીવસમાં પોતાના હાકમની તાબેદારી-માથી નાહાસી જશે, તે શખ્સ ખુઝેર્ગી તથા પાદશાહીએ પોહો-ચશે; અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેખ† અને કૃતેહમંદ થશે.”

(૭) જેવી પેલી કુમારી બાબુ અર્તખશીર આગલ ફરીને રાતે આવી કે તરતજ જે સખુનો નબુમીઆએ અર્દવાનને કહયા હતા તે તેણીએ અર્તખશીરને કહી સંભલાવ્યાં. (૮) જ્યારે અર્તખશીરે તે સખુનો સાંભલ્યા ત્યારે તેનું દીલ તે જગ્યાથી નાહાસી જવાનું થયું. (૯) તેણે પેલી બાબુને કહ્યું:— “ જે તારો વિચાર મારી સાથે તદન એક મલતો હોય; અને બીજું એ કે, દાનાવો અને સેતારેશનાસોના કહેવા મુજબ, જે પેલા ત્રણ ચોકસ દીવસોમાં જે કાંઈ પોતાના હાકમની તાબેદારીમાથી નાહાસી જાય તે ખુઝેર્ગી તથા પાદશાહી-એ પોહોચે, અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેખ અને કૃતેહમંદ થાય, એમ હોય તો આ જગ્યાથી દુન્યામાં જ્યાંબી આપણાથી જવાએ ત્યાં આપણે નાહાસી જઈએ. (૧૦) ખોદા-એતાલાની મેહરબાનીથી ઈરાન શેહરનું પાદશાહી ‘ખોરેહ’

* બહરપતિના.— ખોલેખોલનો અર્થ: ‘ પોતાની મુરાદ પામેલા. ’

આપણી ઉપર જે વારેદ થાય તો આપણે તેથી છુટકારો પામશું, અને સુખ તથા લલાઈ હાંસલ કરશું; અને ત્યારે તારી સાથની મારી વર્તાણુંક એવી થશે કે આ દુન્યામાં કાઈખી તારા કરતાં વધારે ભાગ્યસાલી નહી ગણાશે.” (૧૧) પેલી બાતુ આ વિચાર સાથે એકમલતી થઈ અને બોલી:—“ હું તુને એક ઉમરાવજદો ગણું છું; માટે જે કાંઈ તું કરમાવશે તે કરવાને હું તાબે છું. ”

(૧૨) જેવો બામદાદનો વખત નજદીક આવ્યો કે પેલી બાતુ રાખેતા મુજબ અર્દવાનની નજદીક, પોતાને મકાને, પાછી ફરી.

(૧૩) રાતની વખતે જ્યારે અર્દવાન ખાખમાં પડેલો હતો, ત્યારે તેના ખજનામાંથી એક હીન્દી શમશીર, સુનેરી જીન, સોભાયમાન ચામડાનો કમરબંદ, સુનેરી તાંબે, જવાહેર તથા દેરમ અને દીનારથી ભરેલી સુનેરી જમો, ખખતર, ખુખ સણગારેલાં લડાઈના હથ્થારો, અને ઘણીક બીજી ઉમદા ચીજો છુપી રીતે અર્તપ્શીરની નજદીક તે બાતુ લઈ આવી.

(૧૪) એટલામાં અર્દવાનના બે ઘોડાઓ, કે જેઓ એક દહાડામાં સીતેર ફરસંગ ચાલે એવા હતા, તેઓ ઉપર જીન નાખીને અર્તપ્શીરે તૈયાર રાખ્યા હતા. (૧૫) જેમાના એક ઉપર અર્તપ્શીર, અને બીજા ઉપર પેલી બાતુ સવાર થઈ, અને પાર્સ તરફ જવાનો તેઓએ રસ્તો પકડ્યો, અને (અર્દવાનના પાય-તખ્ત શેહરમાંથી) ઘોડા દોડાવતાં તેઓ જલદીથી નાહાસી ગયાં.

(૧૬) એમ કહે છે કે, રાતની વખતે તેઓ એક

૧. જે પહેલવી બોલ ‘આઝાદીહ’ને ‘આવાદીહ’ વાંચીયે તો : ‘આપણી આબાદીને સાડ તુને મારા આવંદ તરીકે હું કબુલ રાખું છું’ એવા અર્થ સ્પષ્ટ થાય.

ગામડાંની નજદીક જઈ પોહોંચ્યાં, જ્યાં અર્તખશીરનાં
મનમાં ધાસ્તી પેદા થઈ કે જે ગામડાંના લોકો એશે
અને ઝાલખશે તો તેઓને પકડ્યા વીના રહેશે નહીં;
તેથી તેઓ ગામડાંમા દાખલ થયા વગર તેની સરહદની
બાહરથી ગુપચુપ પસાર થઈ ગયાં. (૧૭) આગલ
ચાલતાં રસ્તામાં બેઠેલી બે ઝારતોએ^૧ તેઓને પસાર
થતાં જોયાં, જોણીઓ જોતાંને વાર બુલંદ અવાજે બોલવા
લાગી:—“ દારાબ પાદશાહની ઝાલાદથી છત્રેલા, સાસા-
નની બુન્યાદના, પાપકના દીકરા અને ક્યાની શેહનશાહ
અર્તખશીર તું બીહી ના; કારણ કે ઈરાનના મુલક
ઉપર ધણા વરસો સુધી રાજ ચલાવવાનું તારાં તકદીરમાં
નેમેલું છે, વાસ્તે કોઈબી બુરી ચાલનો આદમી તુને
પકડી શકનાર નથી. (૧૮) (વોરકશ) દરયો;
તારી નજરે પડે ત્યાંસુધી તારો ઘોડો એસથી દપતાવ;
અને જ્યારે તું તે દરયો તારી નજર આગલ જોયે ત્યારે
તારા જનની તુને સંભાળ કરવાની જરૂર રહેશે નહીં;
કેમકે જેવો દરયો તારી નજરે પડશે કે તારા દુશમનોની
ધાસ્તીથી તું તરત મોકલો થશે.” (૧૯) આ સખુનો સાંભળી
અર્તખશીર ધણો મધન થયો, અને ધણી શેતાબીથી (પેલી
બાનુ સાથે) ત્યાંથી આગલ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩ જું.

(૧) બામદાદનો વખત થયો ત્યારે પેલી જવાન બાનુ-
ને અર્દવાને બોલાવી, પણ તેણી પોતાના ઝારડામાં નહીં

૧. ફરદોસીના શાહનામામાં ‘બે જવાનો’ મળે છે.

હતી. (૨) એટલામા ઘોડાઓનો રખેવાત્ર આવીને અર્દવાનને કહેવા લાગ્યો:— “તમેલામાં તમારા બે ઘોડાઓ નથી, અને અર્તખ્શીરખી તેના મકાનમાં નથી.” (૩) જે ઉપરથી અર્દવાન સમજી ગયો કે પેલી જવાન ખાનુ (ગુલનાર) અર્તખ્શીર સાથે નાહાસી ગઈ. (૪) જ્યારે પોતાના ખજાનામાંથી થયેલી ચોરીની વીગટ અર્દવાને જણી ત્યારે તે અત્યંત દલગીર થયો.

(૫) તેણે સેતારેશનાસોના (યાને જોશીઓના) સરદારને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને ક્રમાવ્યું:—“ઉતાવલથી (સેતારાઓની ચાલ) તપાસો અને કહો કે પેલો ગુનેહગાર (અર્તખ્શીર) પેલી છીનાલ બદકાર આરત* સાથે કઈ જગ્યાએ નાહાસી ગયોછે, અને તેઓને આપણે ક્યારે પકડી શકશું ?”

(૬) પેલા વડા જોશીએ તરતજ ગ્રહોની હાલત તપાસીને† અર્દવાનને જવાબ આપ્યો:—મેશનું નક્ષત્ર સની અને મંગલથી દુર થયેલું છે, અને બ્રહ્મસ્પતિ તથા બુધની નજદીકમાં આવેલું છે, તેમજ આસ્માનના મધ્ય ભાગનો સરદાર ખુરશેદની હંચામાં હંચી પ્રકાશીત જગ્યાથી નીચે ઉતરેલો છે; જેથી એવું ખુલ્લી રીતે માલમ પડેછે કે અર્તખ્શીર નાહાસી ગયો છે, તે આ દેશની હદની બહાર નીકળી ગયો છે, અને હમણા પાર્સની સરહદની તરફના રસ્તાપર છે; જે ત્રણ દીવસમાં તેને પકડી નહી શકાશે તો પછી કાઠખી કાલે તે પકડાવાનો નથી.”

* અર્દવાન ઘણાં ગુસ્સામાં હતો, તેથી જે ખાનુને તે દરબારમાં અત્યંત માન આપતો હતો તેણીને હવે આવી રીતની ગાળ દેવા પડ્યો હતો.

† ખલિખાલનો અર્થ: “વખતની ગણતરી કરીને.”

(૭) તરતજ ચાર હજાર આદમીઓનું લશકર તૈયાર કરી, અર્દવાને અર્તખશીરની શોધમાં, પાર્સીનો રસ્તો ધર્યો. (૮) બપોરની વખતે તે એક જગ્યાએ જઈ પુગ્યો કે જ્યાંથી પાર્સી જવાનો રસ્તો લાગેલો હતો. (૯) હયાંના રહેવાસીઓને તેણે પુછ્યું:— “આ તરફ બે સવારો આવીને ક્યારે ગયા ? ”

(૧૦) લોકો બોલ્યા:—“ બામદાદને વખતે જ્યારે ખોરશેદ પોતાના પ્રકાશીત કીરણો ફેંકવા લાગ્યો, ત્યારે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ હયાંથી પસાર થયાં હતાં; અને તેઓની પછવાડે એક સહથી હંચી જતનું જોરાવર ગરૂડ^૧ પક્ષી ઉડતું જતું હતું; અમોને લાગે છે કે હમણા સુધીમાં તેઓ ધણા કાસ જમીન આગલ જવાં જોઈયે, અને હવે તેઓ તમારાથી પકડી શકાવાના નથી.”

(૧૧) આવા (નિરાશ કરનારા) બોલો સાંભળી^૨ અર્દવાન કાંઈ ઠોખ્યો નહી, પણ ઉતાવલથી આગલ ચાલ્યો. (૧૨) વસ્તીવાલી બીજી જગ્યા તરફ અર્દવાન જઈ પોહોંચ્યો, અને ત્યાંના આદમીઓનેબી ઉપર પ્રભાણેજ તેણે સવાલ કીધો:— “ પેલા બે સવારો આ જગ્યા તરફથી ક્યારે ગયા ? ” (૧૩) તેઓએ જવાબ દીધો:—“ બપોરને વખતે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ ગયાં, અને તેઓની પુઠે એક બાઝ પક્ષી ઉડતું હતું.”

(૧૪) આ સાંભળી અર્દવાન અચરત થયો, અને પુછવા લાગ્યો:—“ વિચારો કે તે જોડ્યા સવારોને આપણે જાણખ્યે છીયે, પણ બાઝ પક્ષી તેઓની પુઠે શા માટે હોવું જોઈયે ? ”

૧. અથવા ‘એક પાદશાહી બાઝ પક્ષી.’

૨. પહલવીનો બોલેબોલનો અર્થ: “ એ ઉપરથી.”

(૧૫) પોતાના વજીર [દસ્તુર]ને તેણે એજ સવાલ કીધો, અને દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“ તે (પક્ષી) કયાની પાદશાહીના ખોરેહ (ની નીશાન છે), જે હજુર સુધી (અર્તખશીર)ને પોહોંચ્યું નથી, તેથી આપણે જલદીથી સવારી કરવી જોઈયે, કદાચ તે નુર તેને મળે તેની આગમજ આપણે તેને પકડી શકશું.”

(૧૬) અર્દવાન પોતાના સવારો સાથે ઘણી ઝડપથી આગલ ચાલ્યો, અને બીજે દહાડે તેણે સીતેર ફરસંગ જટલી મંજલ કાપી હતી. (૧૭) એક કારવાનનું ટોલું તેઓની સામે આવ્યું, જેઓને અર્દવાને પુછ્યું:—“ કહી જાઓ તમોને પેલા બે સવારો મલ્યા હતા ? ”

(૧૮) કારવાનના આદમીઓએ જવાબ આપ્યો:—“ તમારી અને તેઓની વચ્ચે હજુર વીસ ફરસંગનો તફાવત છે; અને એક ઘણું મોટું અને ચાલાક બાઝ પક્ષી એક સવાર સાથે ઘોડાપર બેઠેલું અમોએ જોયું હતું.”

(૧૯) [તે ઉપરથી] અર્દવાને પોતાના વજીર-દસ્તુરને પુછ્યું:—“ પેલું બાઝ પક્ષી કે જે તેઓની સાથે ઘોડા ઉપર છે તે શું દેખાડે છે ? ”

(૨૦) દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“ તમો અમર રહેજો ! અર્તખશીરને કયાની ખોરેહ મલ્યું છે, વાસ્તે તે હવે પકડી શકાય એમ નથી; તેથી હવે પછી તમોએ અને તમારા સવારોએ વધારે રંજ ખેંચવી નહી, અને ઘોડાઓને કાંઈબી એવી સખ્તી ગુજારી મરણુતોલ કરવા નહી; પણ અર્તખશીરની સામે થવાનો કોઈ બીજો ઉપાય તમોએ શોધવો જોઈયે.”

(૨૧) જ્યારે અર્દવાને એવી સલાહ સાંભળી ત્યારે તે

પાછો ફરીને પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો. (૨૨) પછી એક લશકર તેના અમલદારો સાથે તેણે તૈયાર કીધું, અને અર્તખશીરને પકડવા સાડ તે લશકર પોતાના એક છોકરા સાથે પાર્સ તરફ રવાને કીધું.

પ્રકરણ ૪ થું.

(૧) અર્તખશીરે હવે દરીયા કાંઠાનો રસ્તો લીધો હતો, અને પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી હતી. (૨) એ અરસામાં પાર્સના કેટલાક રહેવાસીઓ કે જેઓ અર્દ-વાનથી દુઃખી થયા હતા, તેઓએ પોતાની દોલત, માલ-મતા અને પોતાના તનને અર્તખશીરને સોંપ્યાં, અને તેની સાથે એક દીલથી રેહી તેની તાબેદારી કરી દેખાડી. (૩) જેવારે રામીખે અર્તખશીર નામની જગ્યા આગલ તે જઈ પોહોંચ્યો, ત્યારે બનાક નામનો એક ઉમદા ખવાસનો પુરૂષ, કે જે ઈસ્ફહાનનો રહેવાસી હતો અને અર્દવાનથી છુટકારો પામી તેના હાથમાંથી નાહાસી ગયો હતો, તે પોતાના છ^૨ દીકરાઓ, લશકર અને પહેલવાનો સાથે અર્તખશીર આગલ (તેની મદદે) આવ્યો. (૪) અર્તખશીર બનાકને જોઈ પેહેલાં બીહીધો કે રખેને તે તેને પકડે, અને અર્દવાનને સવાધીન કરે.

(૫) સેવટે અર્તખશીરની હજુરમાં જઈ સોગંદ ખાઈ બનાકે તેની ખાતરી કરી કહ્યું:—“ જ્યાં સુધી હું જીવતો છું ત્યાં સુધી હું અને મારા છોકરાઓ તારા તાબેદાર છીએ. ”

(૬) આ સખુનો સાંભલી અર્તખશીર ખુશી થયેા, અને તે જગ્યા ઉપર તેણે એક શેહેર, કે જે રામીખને અર્તખશીરના નામથી ઓલખાયે છે, તે ખાંધી વસાવવાનો હોકમ ક્રીધો. (૭) ખનાકને એક ઘોડેસ્વાર ટુંકડી સાથે તે જગ્યાની અર્તખશીરે હોકમી સોંપી, અને પોતે દરીયા કીનારા તરફ આગલ ચાલ્યો. (૮) જેવો દરીયો પોતાની નજરે તેણે જોયો કે તરત તેણે ખોદાના શુકરાના ક્રીધા, અને તે જગ્યાને બુખ્ત અર્તખશીરનું નામ આપ્યું; અને તે દરયાના કીનારા પર એક આતશમેહરામ તખ્તનશીન કરવાનો તેણે હોકમ ક્રીધો.

(૯) ત્યાંથી તે ખનાક અને તેના ઘોડેસવાર લશકરની છાવણી આગલ પાછો આવ્યો, અને લશકર તૈયાર ક્રીધું. (૧૦) હુયાંથી અર્તખશીર ક્રોધાગ આતશના સવાબકાર કેબલાને સેજદો કરવા ગયો, અને તે પાક આતશથી બક્ષેશ ચાહી. (૧૧) પછી અર્દવાનના^૧ લશકર સાથે લડાઈમાં તે ઉતર્યો, અને તે લશકરના મોટા ભાગને કટલ કરી તેઓનો માલ, ખજાનો, ઘોડા અને છાવણીની મીલકત સર્વે અર્તખશીરે પોતાના કબજામાં લઈ લીધી, અને પોતે સ્તખ્ર^૨ (પરસીપોલીસ) ની રાજધાનીમાં દાખલ થઈ ત્યાં ઠરીઠામ બેઠો. (૧૨) કેરમાન, મોકરસ્તાન, ઇસ્ફહાન અને પાર્સને લગતા જુદા જુદા કસબાઓમાંથી સંખ્યાબંધ લશકર અર્તખશીરે જમા ક્રીધું, અને તે લશકર સાથે ખુદ અર્દવાન રાજ સાથે લડાઈમાં ઉતર્યો. (૧૩) ચાર મહીના^૩ સુધી રાત અને દહાડો ભારે ખુનરેજ સાથની લડાઈ ચાલી હતી. (૧૪) જેથી રએ, દમાવંદ, કેરમાન, અને પતશખારગરની

૧. પહેલાં અર્દવાનના બેટા ખહમનના લશકર સાથે.

૨. એટલે ‘ ઇસ્તખર ’ માં પોતાનું પાયતખ્ત અર્તખશીરે સ્થાપ્યું હતું, અને સાસાન્યન પાદશાહીનો અમલ આ વખતથી ઇરાનમાં ચાલુ થયો હતો. શાહનામા પ્રમાણે “ બગદાદ શહેરમાં ” અર્તખશીર તખ્તઉપર બેઠો.

૩. શાહનામા પ્રમાણે “ ચાલીસ દહાડા સુધી.”

જુદી જુદી સરહદો તરફથી વધુ લશકર તથા ખોરાક અર્દવાનને મંગાવવો પડ્યો હતો. (૧૫) હમણા કયાની ખોરેહ અર્તખશીર ઉપર ઉતરેલું હતું, વાસ્તે તેનેજ ક્રૂતેહ મલી. (૧૬) અને અર્દવાનને તેણે કટલ કરીધો, તેનો સઘડો માલ ખજનો અર્તખશીરે પોતાને સવાધીન કરીધો, અને અર્દવાનની છોકરી સાથે પોતાના લગ્ન કરીને પાર્સ તરફ તે પાછો આવ્યો.

(૧૭) અર્તખશીરે (પાર્સ તરફ) અર્તખશીર ખોરેહ નામનું એક શેહર (આ ક્રૂતેહના અયામમાં) ખાંધીને તે શેહરમાં એક ગંજવર તલાવ [પાણીનો સરોવર] ખોદાવ્યો હતો, જેમાં ચાર નેહરો ખાંવી દુરનુ પાણી ઉતાર્યું હતું. (૧૮) વળી એક બુલંદ પાહાડ ડોતરી, નહીં જણાય તેવી રીતે, એક નદીના પાણીને તે સરોવરમાં વેહેતું કરીધું હતું; અને તેની નજદીકમાં એક આદરાન સ્થાપ્યું હતું. (૧૯) આ વખતે અર્તખશીરે ઘણાંક શેહરોને પૈસાની મદદ કરીને ઘણા આબાદ કરીધાં હતાં, અને વળી ઘણાક આતશબેહરામના પાક કેબ્રાઓને તેના હોકમથી તખ્તનશીન કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૫ મું.

(૧) ત્યાર પછી જબુલી લશકરીઓ તથા પેહલવાનોની એક મોટી ફોજ અર્તખશીરે એકઠી કરીધી, અને કુર્દ લોકોના રાજ માદીગની સામે તેણે લડાઈ ઉઠાવી. (૨) હીયાં પુષ્કળ ખુનરેજ સાથની ઘણી લડાઈઓ થઈ, જેમાં અર્તખશીરનું લશકર હારી ગયું. (૩) તેથી પોતાના લશકરને સાડ અર્તખશીર પુર ચીંતામાં હતો. (૪) રાતને વખતે પોતાના બાકી રહેલા સવાસે

સાથે એક જંગલ તરફ તે નીકલી ગયો, જેમાં પાણી કે ખોરાક જડ્યો નહીં, જેથી અર્તપ્શીર તથા તેના લશકરીઓ અને ખારખરદાર જનવરો જીખાં અને ધ્યાસાં થયાં. (૫) જંગલમાંથી આગલ વધતાં અર્તપ્શીરને દુરથી ભરવાડોની છવણીમાં આતશ બળતો જણાયો, અને તે જગ્યા તરફ તે ગયો, જ્યાં એક પાહાડી ટેકડી ઉપર ગાયદોર પાલી ગુજરાણ ચલાવતા એક બુઢા મદને રહેઠાણ કરી પડેલો તેણે જોયો. (૬) હીયાંજ અર્તપ્શીરે તે રાત ગુજરી, અને બીજે દીવસે પેલા ભરવાડોને આગલ જવાના રસ્તાની ખબર પુછી. (૭) તેઓએ કહ્યું:— “ હીયાંથી ત્રણ ફરસંગ દુર એક ઘણુંજ ફલવંત ગામડું આવેલું છે, જ્યાં ઘણાક આદમીઓની વસ્તી છે અને ખોરાકબી પુષ્કળ મલી શકે એમ છે. ” (૮) અર્તપ્શીર તે ગામડાં તરફ ગયો, અને ત્યાંથી એક કાસદની મારફતે પેખામ મોકલી પોતાના સક્લાલશકરને પોતાની રાજધાનીમાં એકઠું થવાને ફરમાવ્યું.

(૯) હવે કુર્દના રાજા માડીગ નું લશકર એવા ખ્યાલમાં રહ્યું હતું કે, તેઓ સથની લડાઈમાં અર્તપ્શીરે હાર ખાધા પછી તે પાર્સ તરફ પાછો ફર્યો છે, એટલે તેના હુમલા ની હમણા આપણને કાંઈ ધારતી નથી.

(૧૦) પણ તે દરમીયાનમાં અર્તપ્શીરે ચાર હજાર માણસોની ફોજ તૈયાર કરીધી હતી, જેથી કુર્દ લોકોના લશકર ઉપર તેણે એકદમ ધસારો કરીધો, અને રાતની વેલાએ હુમલો કરી ભારી કટલ ચલાવી. (૧૧) કુર્દના ત્રાયફાના એક હજાર આદમીઓને તેણે મારી નાખ્યાં, અને બાકીનાઓ જખમી થઈ કેદ પકડાયાં હતા; જેઓમાંથી કુર્દના રાજાને

તેના છોકરાઓ, ભાઈઓ, ફરજદો, અને પુષ્કલ માલ ખજાના સાથે પાર્સની તરફ અર્તપ્રશીરે રવાને કીધો.

પ્રકરણ ૬ થું.

(૧) રસ્તામાં જતાં અર્તપ્રશીરના સવારો સાથે ડેરમના માત્રેક હફતાન-ઓખ્ત ના લશકરને અઠડા અઠડી થઈ, અને તેઓએ (પેલા કેદીઓ સાથેનો) સધલો ખજાનો, માલમતા, તથા છાવણીનો સામાન સવારો પાસેથી છીનવી લીધો, અને ગુલારના ગુજરાન નામના કસબામાં, જ્યાં પેલા ડેરમનું મઠક હતું, ત્યાં તે સધલો ખજાનો અને માલમતા લઈ ગયા.

(૨) શહરઝુરનો સરદાર યઝ્દાનકર્દ, જે એક જોરાવર લશકરની સાથે શહરઝુરની હદમાંથી બાહર આવ્યો હતો, અને ડેરમાનના હાકમ સાથે કાલકરારો કરી તેની સાથે મલી ગયો હતો, તેની સામે થવા સાડ આરમીન્યા તથા આતરોપાતગાંન તરફ કુચ કરવાના અનદેશામાં અર્તપ્રશીર આ વખતે હતો. (૩) પણ તેવામાં જ્યારે તેના લશકર ઉપર હફતાન-ઓખ્તના છોકરાઓએ ચલાવેલા જુલમ અને ઘાટકીપણાની અર્તપ્રશીરને ખબર થઈ, ત્યારે પ્રથમ પાર્સને તાબેના મુલકોનો અંદાજીત કરવાની તેને જરૂર જણાઈ, અને તે જગ્યાએથી દુશમનોનાં ભયને બરતરફ કીધા પછી બીજાં શેહરોને પોતાના તાબા તલે લાવવાનું કામ પુરું કરવાનો તેણે ઠરાવ કીધો.

(૪) હવે પેલો બુતપરસ્તીનો ડેરમ દેવ ગુજરાનની અંદર એટલો બધો જોરાવર અને જલેમ થયો હતો કે, તેને મદદ કરવા સાડ સીંદ પ્રગણાના જુદા જુદા ભાગોમાંથી તથા દરીયા કીનારા ઉપરના શેહરોમાંથી ૫૦૦૦ માણસોનું એક

મોટું લશકર એકઠું મલ્યું હતું. (૫) તેથી ડરમની સામે લડાઈમાં ઉતરવા સારૂ અર્તખશીરે જુદી જુદી જગ્યાએ જઈ પડેલાં પોતાના લશકરો અને શુરાઓને પોતાની તરફ બોલાવી એકઠા કીધા હતા. (૬) ખીજી તરફથી હુક્તાન બોખ્તે પોતાના પાયતખ્ત આગલ પોતાના સઘલાં લશકરને એકઠું કીધું હતું.

(૭) આ વખતે પોતાના સેપેહસાલારો સાથે એક જખંડ મોટું લશકર ડરમની સામેની લડાઈને સારૂ અર્તખશીરે રવાને કીધું. (૮) આવો મામલો જાણી ડરમને લગતા પુંજરીઓ ગુજરાનના મજબુત કીલ્લામાં પોતાનો સઘલો માલ અને ખજનો મુકી, તેઓ પોતે (ગભરાયેલા) છુપી રીતે પાહડોની ખીણોમાં ભરાઈ બેઠા હતા. (૯) અર્તખશીરના સવારો આ ખીનાથી નાવાકેફ હતા, તેથી ગુલારના કીલ્લાની નજદીક આવી પોહોંચતાં તેઓએ તે કીલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. (૧૦) જેવી રાત પડી કે ડરમનું લશકર જે અંદર ભરાઈ બેઠેલું હતું, તેને અર્તખશીરના સવારો ઉપર હુમલો કીધો, અને અંધારામાં ખુનરેજ ચલાવી ઘણાક સવારોને કાપી નાખ્યા, અને તેઓની પાસેથી ઘોડા, જીન, હથ્થારો, સઘલો ખજનો, અને રહેઠાણનો સામાન લુટી લીધો. (૧૧) અફસોસ અને જાલી કરતું અર્તખશીરનું બાકી રહેલું લશકર હથ્થાર વગર ચીઠડે હાલ હાલતમાં તેની તરફ પાછું ફર્યું.

(૧૨) આવી હાલતમાં અર્તખશીરે તેઓને જોયા ત્યારે તેનું દીલ ધણું દુઃખ્યું, જેથી પોતાના તાબેના શેહરો અને કસબાઓમાંથી પોતાની રાજધાની તરફ લશકરો બોલાવ્યાં, અને તે સઘલાં એકઠાં લશકર સાથે ડરમની લડાઈ લડવા ગયો.

(૧૩) ગુજરાનના ક્રીલ્લાની નજદીક જઈ પોહોંચતાં સધલું કેરમનું લશકર ક્રીલ્લાની અંદરના ભાગમાં છાવણી નાખી પડેલું તેણે જોયું, તેથી તેણે ક્રીલ્લાની બાહર પોતાના લશકરનો ઘેરો નાખવો પડ્યો હતો.

(૧૪) કેરમના માલેક હકતાન-ઓખ્તના સાત છોકરાઓ હતા, જેઓમાંના દરેકને જુદાં જુદાં શેહરના હાકમ તરીકે એક હજાર માણસના લશકર સાથે તેણે નેમેલા હતા.

(૧૫) આ વખતે એક છોકરો જે અરવાસ્તાનમાં હતો, તે અરબસ્તાન અને માજનદરાનના લશકરીઓની એક મોટી ફોજ સાથે સમુદ્રને માર્ગે આવી પોહોંચ્યો, અને પોતાનાં લશકરની સફ સમારીને અર્તખશીર સામે લડાઈ કરવાને હોભો રેહ્યો.

(૧૬) કેરમનું લશકર જે ક્રીલ્લામાં છાવણી નાખી પડેલું હતું, તે તરતજ બાહર નીકલી પડ્યું, અને જીવપર આવી અર્તખશીરનાં સવારો સામે પુર જોસથી થયું, જેમાં એક તરફના ઘણાક લશકરીઓ માર્યા ગયા હતા. (૧૭) વળી કેરમનું લશકર ક્રીલ્લામાંથી એવે આડકતરે રસ્તે બાહર નીકલ્યું હતું, કે તેથી અર્તખશીરના લશકરમાંનો કાંઈબી બાહર આવીને પોતાને સાડ કે પોતાના ઘોડાને સાડ કાંઈબી ખોરાક લાવી શક્યો નહીં, અને ખોરાકી વગર સધલાં આદમીઓ તથા ચોપગાં જનવરો આસુદગીને બદલે ભુખમરો અને બતંગીમાં આવી પડ્યાં હતાં.

(૧૮) અનોશેપાતનો છોકરો મિત્રોક, જે પાર્સના મુલકમાં આવેલાં જરહમ નામના શેહરનો રહેવાસી હતો,

તેણે જેવી ખબર સાંભળી કે અર્તજ્ઞીર કેરમના ક્રીડલા આગલ ખોરાક વગર પડેલો છે, અને કેરમના લશકર ઉપર ક્રતેહ મેલવી શક્યો નથી, કે તરતજ તેણે કેટલુંક લશકર લઈને અર્તજ્ઞીરના રહેવાના મકાન ઉપર હુમલો કરીધો, અને તેની તીબેરીમાથી સધલો જર ખળનો તેણે લુટી લીધો.

(૧૯) મિત્રોક અને પાર્સના બીજા રહેવાસીઓએ કરેલા આવા વીસ્વાસઘાતની ખબર જેવી અર્તજ્ઞીરે સાંભળી કે તરતજ તેને એવી સુચના થઈ કે હવે કેરમ સાથની લડાઈ માટે દીલ કરી મિત્રોક સાથની લડાઈ લડવા સાડ તેણે જવું જોઈયે. (૨૦) જે સખખને લીધે પોતાના સધલાં લશકરને પોતાની તરફ તેણે પાછું ખેંચાવી મંગાવ્યું, પોતાના સેપેહસાલારો સાથે તેણે મશવરત કરીધી, અને પોતાને તથા લશકરને બચાવવાના કેવા ઉપાય લેવા તે વિશે નક્કી કરી પોતે નાસ્તો ખાવા બેઠો.

(૨૧) જેવો અર્તજ્ઞીર નાસ્તો ખાવા બેઠો કે ક્રીડલા ઉપરથી ફેંકેલો એક જખરો તીર જમવાની મેજ તરફ આવ્યો, અને તેની ઉપર મુકેલાં (પકાવેલાં) બકરાંના ગોરતની અંદર તે તીર તેના પીછ સુધી પેવસ થયો.

(૨૨) આએ તીરની ઉપર નીચે પ્રમાણે લખાણ કરીધું હતું:— “કીર્તિ આપનાર કેરમના માલેકના સવારોએ આએ તીર ફેંકેલો છે; તારા જેવા એક મહાન પુરૂષને મારી નાખવાનું કાંઈ અમોને સંભવાર નથી, વાસ્તે અમોએ એ તીર બકરાંને માર્યો છે. ” (૨૩) આવી રીતનો મામલો જોઈ અર્તજ્ઞીરે લશકરની છવણી ત્યાંથી તરત ઉઠાવી, અને કુચ કરીધી.

(૨૪) પણ કેરમનું લશકર અર્તખશીરની પુઠે શેતાબીથી ગયું, અને આસપાસ ફરી વલી તેના સીપાઈઓને બીજ વાર એવી રીતે ઘેરી લીધા કે અર્તખશીરના લશકરથી આગલ વધી શકાયું નહીં. (૨૫) જે ઉપરથી અર્તખશીરને દરીયા કીનારાને છુપે માર્ગે એખલું નીકલી જવાની ફરજ પડી હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

(૧) એમ કહે છે કે કયાની ખોરેહ, જે હમણા સુધી અર્તખશીરથી (સેજ) દુર હતું, તે આસ્તે આસ્તે તેની નજદીક આવતું ગયું, હીયાંસુધી કે અર્તખશીર દુશમનોના હાથમાંથી અને બીકટ રસ્તાઓમાંથી ઈજ પામ્યા વગર સલામત બાહર નીકલ્યો, અને માવદ નામના ગામમાં જઈ પોહ્યો. (૨) રાતની વખતે તે બુર્જ અને બુર્જ-આતર નામના બે ભાઈઓના ઘર આગલ જઈ લાગ્યો, અને તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું:—“ હું અર્તખશીરના સવારો મધેનો એક સવાર છું, અને કેરમની લડાઈમાં હાર ખાધને આવ્યો છું; આજે તમે મહેરબાની કરીને મને હીયાં થોડા વખત ઉતારો આપો, કે તેથી અર્તખશીરના લશકરે કહી જગ્યાએ છાવણી નાખી છે તે વિશે મને ખબર મલે.”

(૩) તેઓએ ધણીજ દીલસોજીથી અર્તખશીરને જવાબ આપ્યો:—“ પાપી હેરૈમનનો નાશ થજે ! કે જેનાથી બુતપરસ્તી એટલી બધી હીમતમાં અને જોરમાં વધી છે કે, તેની (યાને કેરમની) સરહદની નજદીકના ગામડાંઓના તમામ લોકોનો અહુરમજદની અને અમેશાસ્પંદોની દીન પરનો એતેકાદ ઉઠી ગયો છે; અને (જે હેરૈમનને લીધે) અર્તખશીર જેવા મોટા

હાકેમને, અને તેની સાથની સઘલી ફેળને, તેઓના દુશ્મન પાપી ખુતપરસ્તોને હાથે સેવટે હાર ખાવી પડી છે”.

(૪) (એટલું કહીને) તેઓએ અર્તજ્ઞશીરના ઘોડાને લગામ વતી પકડીને પોતાના બાગમાં લઈ ગયા, અને તેને તમેલામાં બાંધ્યો, અને જવ, સુકું તથા વેલાતી ઘાસ ખવાડી તેને તાજે કીધો; પછી અર્તજ્ઞશીરને સભ્યતાથી તેઓ બેઠકના ચારડામાં લઈ ગયા, જ્યાં તે બેઠો (અને આસા-યેશ લીધી). (૫) અર્તજ્ઞશીર ઘણેજ દલગીર હતો, અને તે સઘવો વખત વિચારમાંજ હતો.

(૬) પછી પેલા ભાઈઓએ દરન ઈજને બાજ ધરી, અને અર્તજ્ઞશીરને ખાદેશ બતલાવી (કહ્યું) :—“ મેહર-બાની કરી તમે બાજ ધરો, ખાણું ખાવો, અને (આવી) દલગીરી તથા ગમ છોડી દેવો; કારણકે અહુરમજ્દ તથા અમેશાસ્પંદે સર્વે દુઃખના તાલનાર છે, તેથી આવી રીતે દુઃખી વખત ચાલવા દેશે નહીં; કેમકે જલેમ ઝોહાક, તુરકી અફરાસીયાબ, અને રૂમી સેકંદર ઉપર તેઓના જીલમથી છેલ્લે સરવારે ખુદાનો કોપ ઉતર્યો હતો, અને તેઓની કીર્તિ અને દબદબાં છતાં તેઓને એવી બંખ અચન્દેહ લાગી હતી કે ગોયા તેઓ આ દુન્યામાં જણાયેલાજ ન હોય તે પ્રમાણે તેઓના હાલ થયા હતા ” (૭) અર્તજ્ઞશીર આવા સખુનો સાંભળી પોતાના મનમાં ખુશી થયો, અને બાજ ધરીને ખાણું ખાવા બેઠો. (૮) પેલા ભાઈઓ પાસ દાડ નહીં હતો તોપણ તેઓ દાદમ અને બીજે તાજે મેવો લઈ આવ્યા, અને અજદના હૃદય સાથે આર્કાંગાન કીધું.

(૯) જ્યારે અર્તપ્રશીર તે ભાઈઓની પરહેઝગારી, દીન-દોસ્તી, એકદીલી, અને ખેદમત ગુન્જરીથી શકમંદ નહી રહ્યો, ત્યારે બુર્જક અને બુર્જઆતર આગલ પોતાનો ભેદ તેણે ખુલ્લો કીધો અને બોલ્યો:— “ હું પોતે અર્તપ્રશીર છું; હવે તમે વિચાર કરી સલાહ આપો કે આએ કેરમ અને તેના સવારોનો નાસ કરવાને કેવી રીતે (આપણથી) ઉપાય સોધી કહડાય ? ”.

(૧૦) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— “ જો તારે ખાતર ઈરાનની પાદશાહી મેલવવામાં અમારા જન, તન, દોલત, મીલકત, ઝ્યારત અને છોકરાં ફીદા કરવાની જરૂર પડે તો તેમ કરવાને અમે ચુકશું નહી. (૧૧) પણ અમે એમ સમજ્યે છીએ કે, આ દરજને મારવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે લઈ શકાય; જો તું એક દુરના શેહરના રહેવાસીની ઢપનો પોશાક પેહેરે, અને કીલ્લાના ઠરવાજામાં દાખલ થાય, અને તે કેરમની ખેદમતગારી અને બંદગીમાં તું પોતે મશગુલ રહે; વળી જો બે જણા, કે જેઓએ દીનની તરબીયત લીધી હોય, તથા દીનથી વાકેફ હોય, તેઓને તું સાથે લીધે, અને તેઓ સાથે તું બુલંદ આવાજે અહુરમઝદ તથા અમેશાસ્પદોની યજ્ઞને અને નીયાયશ કરે; અને કેરમનો ખાણુ ખાવાનો જ્યારે વખત આવે ત્યારે એવો બંદોબસ્ત રાખે કે તાવેલું કાંસું તારી પાસે તૈયાર હોય, જે તે બુરા દરજના મોહકમાં તું રેડે, કે જેથી તે મરી જાય, તથા અહુરમઝદની બંદગી અને સેતાયશ કરવાથી તેના ગેબી દરજનો નાસ થાય.”

(૧૨) અર્તપ્રશીરે આએ સલાહ પસંદ કીધી, તથા તેની

ઉપર સારી રીતે દર્યાકૂત કરીને યુર્જક અને યુર્જ-આતરને કહ્યું:—
 “આજે કામ તમારી મદદને લીધે મારાથી બળવી શકાશે.”
 (૧૩) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— “જાણી કાંઈ તમે અમોને
 ફરમાવશો તે કરવાને તનો જનથી (યાને તન અને જન
 ફીદા કરવાને) અમો તૈયાર છીએ.”

પ્રકરણ ૮ મું.

(૧) ત્યાંથી અર્તજ્જીર પાછો અર્તજ્જીર-ગદમન (નામના
 શેહર) તરફ ગયો, અનોશેપાતના છોકરા મિત્રોક સાથે લડાઈ કીધી
 અને મિત્રોકને (લડાઈમાં) મારી નાખ્યો, અને તેના સધલાં
 શેહરો, ગામડાંઓ, દોલત, અને માલ મીલકતનો તેણે કબજો
 લીધો. (૨) કેરમ સાથની લડાઈનો છેડો લાવવા સાડ
 એક શખ્સને તેણે યુર્જક અને યુર્જ-આતર પાસે મોકલાવ્યો,
 અને તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, તેઓ સાથે
 મશવરત કીધી, અને પોતે એક ખોરાસાનના રહેવાસીની ઢપનો
 પોશાક પેહર્યો, અને ઘણાએક દેરમ, દીનાર અને કપડાં લઈ
 યુર્જક અને યુર્જ-આતરની સાથે અર્તજ્જીર ગુલારના કીલ્લા તરફ
 જઈ (કીલ્લાના રખેવાલોને) કહેવા લાગ્યો:— “હું ખોરાસાનનો
 એક રહેવાસી છું, અને કીર્તિવાલા સાહેબ (કેરમ) પાસ
 હું એક બક્ષેશ માગું છું, અને તે એ કે હું તેનાં ઉંખર-
 ને સેજદો કરું.”

(૩) પેલા યુતપરસ્ત લોકોએ અર્તજ્જીરને પોતાના બે
 મરદ સાથીઓ સાથે દાખલ કીધી, અને કેરમના મકાનમાં
 તેઓને રહેવાની જગ્યા આપી. (૪) ત્રણ દહાડા સુધી
 અર્તજ્જીરે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે પોતાનો વખત કેરમની
 પુંજ કરવામાં અને તેની તરફ એકદીલી દેખાડવામાં ગુજર્યો;

અને પેલા દેરમ, દીનાર અને પોશાકો, કે જે તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, તે બ્રુતપરસ્તોને આપી દીધા; અને બધા સાથે એવી રીતે વર્ત્યો કે તે ક્રીસ્તામાંના દરેક જણ અન્યથા થવા અને તેની વખાણ કરવા લાગ્યા. (૫) થોડો વખત પછી અર્તખ્શીરે (કેરમના રખેવાલો પાસે) માગી લીધું કે:— “ મને ત્રણ દહાડા સુધી મારા પોતાના હાથે કેરમને ખાણું ખવાડવાની ખુશીથી રજા આપશો. ” (૬) કેરમના બ્રુતપરસ્ત અમલદારોએ તેની માગણી કબુલ રાખી.

(૭) હવે અર્તખ્શીરે એક કાસદને એવો હોકમ કરીને પોતાના લશકર તરફ મોકલાવ્યો કે, ચારસો હુન્નરમંદ, લડાયક અને ઉમદા ખવાસના મરદોની એક ટુંકડીને પાહડોની કઠણમાં છુપાઈ રહેવાનો હોકમ કરે, અને વળી નીચે મુજબ ફરમાવે:— “ જો આસમાન રોજ તમો કેરમના ક્રીસ્તામાંથી ધુમાડો નીકલતો જુવો, તો તમો તમારી બહાદુરી તથા હુન્નર વાપડજો અને ક્રીસ્તાનાં મુખ્ય મઠક ઉપર ધસારો કરજો. ” (૮) તેજ દહાડે અર્તખ્શીરે પોતે થોડુંક કાંસું ગળાવી રાખ્યું, જ્યારે બુર્જક અને બુર્જ-આતરે ઈજરનેની પવિત્ર ક્રીયા કીધી, અને ખોદાની સ્તુતિ કરી દુઆ ચાહી.

(૯) હવે જ્યારે કેરમનો ખાણનો વખત થયો ત્યારે તેણે દરરોજના રખેતા મુજબ પોકાર કીધો. (૧૦) જેની થોડોક વખત અગાઉ અર્તખ્શીરે પેલા બ્રુતપરસ્ત કારોબારીઓને ખાણ ઉપર ઇકટ અને બેભાન કરી નાખ્યા હતા; અને જેમ દરરોજ ગોસપંદોનું લોહી કેરમને (પીવા સાડ) આપવામાં આવતું હતું, તેમ તે (દહાડે) પોતે પોતાના ફરમાબરદારો સાથે તે લોહી તે (કેરમ) ની તરફ લેઈ ગયો; અને જેવું કેરમે તે પીવા

સાડ પોતાનું ડાચું વકાચું કે અર્તખશીરે (લોહીને બદલે) તેના મોહડામાં પેલું તાવેલું કાંસું રેડ્યું. (૧૧) જેવું કાંસું ફરમના આખાં દીલમાં ફેલાઈ ગયું કે તેના ચીરાઈને બે ટુકડા થઈ ગયા, અને તેથી એવો મોટો આવાજ થયો કે ક્રીટલામાંના સઘલાં માણસો ત્યાં દોડી આવ્યાં અને આખા ક્રીટલામાં ગભરાત થઈ રહ્યો.

(૧૨) અર્તખશીર પોતાના એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર પકડી, ક્રીટલામાં ભારે ખુનરેજી અને કટલ કરવા પડ્યો; અને તેણે આતશ રોશન કરવાનો હોકમ કીધો કે જેથી કરીને ક્રીટલાની બાહર છાવણી નાખી પડેલા તેના સવારો ધુમાડો બેઈ શકે. (૧૩) તેના ફરમાખ-રદારોએ એ મુજબ કીધું. (૧૪) પાહડની કઢણોમાં સંતાયલા અર્તખશીરના સવારોએ ક્રીટલામાંથી નીકલતો ધુમાડો જોયો જોયો કે તેઓ અર્તખશીરને મદદ કરવા સાડ ક્રીટલાની ઈમારત તરફ દોડતા આવ્યા, અને ક્રીટલાના દરવાજાની અંદર આ પ્રમાણેના સખુનો બોલતા બોલતા ધસ્યા:— “પાદશાહોના પાદશાહ અને પાપકના બેટા અર્તખશીરની કૃતેહ કૃતેહ થાઓ!” (૧૫) તરતજ તેઓએ લડવાને સાડ મયાનમાંથી તલવાર બાહર કાઢી, અને એવી રીતે ક્રીટલાના માલેકને મારી નાખવામાં આવ્યો, અને તેને લગતી સઘલી ચીજોનો તેઓએ નાસ કીધો, કે ફરમના કેટલાક સીપાઇઓ લડાઈની એકદમ ચાલેલી ખુનરેજીના બેસમાં ક્રીટલાની ભીંત ઉપરથી ટુટી પડ્યા, અને બાકીનાઓએ પોતાના બાનની સલામતી માગી, અને અર્તખશીરના બંદા તથા ફરમાખરદાર તરીકે તેને તાબે થયા.

(૧૬) અર્તપ્રશ્નીરે (ત્યાર પછી) તે ક્રીલ્લો તોડી પડાવ્યો તથા વેરાણ કીધો, અને તે જગ્યાએ ગુઝારાન નામનું શેહર બાંધ્યું. (૧૭) હીયાં તેણે આતશબેહરામનો કબ્લો તખ્તનશીન કીધો. (૧૮) અને તે ક્રીલ્લામાંનો ખજનો માલ મીલકત, તથા સોનુ રૂપું એક હજાર હંટોપર લાઢીને ગુબાર નામના શેહર તરફ રવાને કીધું. (૧૯) વહી ખુર્જક અને ખુર્જ-આતરને ઘણીજ જનફેશાનીથી લડનારા પેહલવાનોને લાયકનો અર્તપ્રશ્નીરે ઘણો કીમટી બદલો આપ્યો, અને તે શેહર અને તેને લગતા વજ્રકાઓની સરદારી અને હાકિમીથી બેઠ ભાઈઓને બક્ષી.

પ્રકરણ ૯ મું.

(૧) કેરમને મારી નાખ્યા પછી અર્તપ્રશ્નીર ગોબાર તરફ પાછો ફર્યો. (૨) તેનું લશકર અને ખજનો કેરમાનની સરહદ તરફ, અને બારગાનની લડાઈ સામે, મોકલવામાં આવ્યાં. (૩) હમણા તેની (યાને અર્તપ્રશ્નીરની) સાથે અર્દવાનના (ચાર) છોકરાઓમાંના બે છોકરાઓ હતા, કે જેઓમાંના બીજા બે જણાઓએ કાબુલના અમીરની દર-બારમાં નાસી જઈને આસરો લીધો હતો.

(૪) છેલ્લા બે ભાઈઓએ પોતાની બેહન કે જેણી અર્ત-પ્રશ્નીરની ચારત હતી તેણીની ઉપર નીચે મુજબનો એક કાગળ લખી મોકલાવ્યો હતો:— “ચારતોને લોકો પોતાનો ભેદ નથી ખોલતા તે વાજબી છે; કારણકે જે પાપી અને ખોદાના દુશમને નાલાયક રીતે તારા પોતાના અતલગના ખેશીઓને, અને તારા પોતાના નામાંકીત સગાંઓને મારી નાખ્યાં છે, તેઓના મોત

તું સુલી ગઈ છે. (૫) અને તેથી તારા બે બદબખ્ત ભાઈઓ કે જેઓ દેશનીકાલ હાલતમાં અને લડાઈમાં ગુટાયેલાં શેહરમાં દુઃખ, સખ્તી, ખીક, ધાસ્તી અને અપમાનમાં ગીરફતાર પડેલા છે તેઓ પરની, તેમજ વળી પેલા ખીજ બે તારા કમનસીબ ભાઈઓ કે જેઓને પેલા દગલબાજ મેહરદરજે બંદીખાનામાં કેદ રાખેલા છે, અને જેઓ હુમેશાં જીવ્યા કરતાં મરવું બેહતર સમજે છે, તેઓ પરની તારી પ્યાર અને મોહબતની દરેક નીશાન ગુમ થઈ ગઈ છે. (૬) તારૂં મન પેલા નીમકહુરામ સાથે તદ્દન લાગેલું હોવાથી તુને અમારે સાડ કાંઈ દાઝ કે દયા નથી. (૭) જે શખ્સ આ દુન્યામાં હવે પછી કોઈખી (આવી) ઝોરત પર ભડસો રાખે તે માર્યો જવાનો. (૮) હવે તારાથી અમે એવું માગ્યે છીયે કે અમારે માટે તું કાંઈ ઉપાય કર, અને તારા બાપનું, તારા અતલગના ખેશીઓનું, તેમજ તારા પોતાના નામાંકીત પુર-ષોનું વેર લેવાને (આ ટક મલવે) ચુકતી ના; આએ મારા વક્ષાદાર સગાઓમાંના એક જણ સાથે મોકલેલું નાશકારક ઝેર તું કબુલ રાખજે; અને જ્યારેખી લાગ આવે ત્યારે પેલા પાપી નીમકહુરામને ખાણું ખાવાની આગમચ તું તે પાજે, કે જે પીને તે તરત મરણ પામે, અને જેથી તારા બેહ ભાઈઓનો બંદીખાનામાંથી છુટકારો થાય, અને અમેખી અમારાં વતન, દેશ અને મુલકમાં પાછા આવ્યે. (આવી કરણીથી) તારો આત્મા બેહશતમાં જવા લાયક થશે, તથા તારી કીર્તિ (આ દુન્યામાં) કાયમ રહેશે; અને વલી ખીજ બાનુઓ આ દુન્યામાં તારાં સારાં કામોને ઘણા માન અને વખાણને લાયકના ગણશે. ”

(૯) જ્યારે અર્દવાનની છોકરીએ આવી રીતે ઝેર

સાથ આવેલો કાગળ જોયો ત્યારે તેણીએ વિચાર કીધો કે
“મારે આ પ્રમાણે ચાલવું જોઈયે, અને પેલા બે ભાઈઓને બંદી-
ખાનામાંથી છોડવવા જોઈયે.”

(૧૦) એક દહાડો અર્તજ્જીર ઘણો ભુખ્યો અને તરસ્યો
થયો, અને શેકારગાહેથી ખાણું ખાવા પોતાને ધરે પાછો ફર્યો;
અને (મેજ ઉપર બેસી) જમવાની બાજુ ધરી રહ્યો કે તેની
સ્ત્રીએ તેને રવા તથા દુધની સાથે પેલાં ઝેરનું ભેલેલું પ્યાલું
આપ્યું, અને બોલી:—“ પેહેલાં તમે આજે પીણું પીજાઓ,
કે જેથી તમારી થાક અને પરસેવો જતો રહેશે અને તમો
પાછા તાજ થશો.”

(૧૧) અર્તજ્જીર પેલું પ્યાલું પોતાના હાથમાં ધરીને પીવા
જતો હતો, તેવામાં એમ કહે છે કે, બુઝોર્ગ, પવિત્ર, અને કૃતે-
હમંદ આતશ ફોબાગ એક રાતા બાજ પક્ષીના તનમાં તે ઝોરડા-
માં ઉડી આવ્યો, અને પોતાની પાંખો રવાથી ભરેલાં પેલાં પ્યા-
લાંને મારી, જેથી તમામ પ્યાલું અર્તજ્જીરના હાથમાંથી જમીન-
પર પડી ગયું. (૧૨) અર્તજ્જીર અને તેની ઝોરત આ
જોઈને ગભરાઈ ગયાં. (૧૩) એક બીલાડી અને કુતરો કે જેઓ
ઘરમાં હતાં તેઓ ભોંયપર પડેલું રવાનું દુધ ચાતી ગયાં અને
તરતજ મરણ પામ્યાં.

(૧૪) અર્તજ્જીરની ખાતરી થઈ કે, રવાવાલું દુધ તો
તેને મારી નાખવાને માટે ઝેર બનાવેલું હતું. (૧૫)
તરતજ તેણે વડા મોખદને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને
સવાલ કીધો કે:—“ ઓ અઝ્ઝરપત ! જે કોઈ અબલા પોતાના
ખાવંદનો જન લેવાની કાશેશ કરે તેને માટે તું શું ધારે-
છે ? અને તેણીને શું કરવું જોઈયે ? ”

(૧૬) પેલા દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“તું અમર રહેજે ! તારી મુરાદ પાર પડજે ! તેણી કે જે પોતાના ધણીની જંગમી લેવાની કાશેશ કરે તે મોતની સજને પાત્ર છે, વાસ્તે તેણીને મારી નાખવી જોઈયે.”

(૧૭) અર્તપ્રશ્નીરે હુકમ કીધો:—“આજે બુરાં કર્તુકની બદુગર સ્ત્રી, જેણી બુરાં માખાપથી અવતરેલી છે, તેણીને જલ્લાદ આગલ લઈ જઈને મારી નાખવાનો હુકમ આપ.”

(૧૮) પેલો દસ્તુર રાજની સ્ત્રીનો હાથ પકડી દરબાર છોડી ગયો. (૧૯) તેણીએ (દસ્તુરને) કહ્યું:—“અર્તપ્રશ્નીરને જણાવો કે આજે હું સાત મહીના થયા હમેલદાર છેહ; અગરજે હું કટલ થવાને લાયક હોહ તો શું આ બચ્ચું કે જે હજુર મારા પેટમાં છે તેખી મોતની સજને વળી લાયક છે ?

(૨૦) જ્યારે દસ્તુરે આવા સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે અર્તપ્રશ્નીર આગલ પાછો ગયો અને બોલ્યો:—“તું અમર રહેજે ! આજે આરત હમેલદાર છે, માટે જ્યાં સુધી તેણી તે ફરજંદનો જન્મ નહીં આપે ત્યાં સુધી તેણીને મારી નાખવી નહીં જોઈયે; કારણ કે તેણી મગરબન ગુનાહને લાયકની થઈ છે, વાસ્તે જે બાળક તારા તોખમથી તેણીના પેટમાં છે તેને એ ગુનાહને લાયક ગણીને મારી નાખવું ન જોઈયે.”

(૨૧) અર્તપ્રશ્નીર પોતાના ક્રોધમાંજ હતો તેથી ચીરકધને બોલ્યો:—“એક પલખી હીયાં ઉભો ના રેહ, તેણીને કટલ કરાવ.”

(૨૨) પેલા દસ્તુરે જોયું કે અર્તપ્રશ્નીર ધણો ગુસ્સે થયેલો છે (તેથી આવો હુકમ કરે છે), પણ તેને તે (કામ) નો પસ્તાવો (લવિખ્યમાં) કરવો પડશે; જે (વિચાર) થી તે સ્ત્રીને

તેણે કટલ કરવા દીધી નહી, પણ તેણીને પોતાને ધરે લઈ જઈ ત્યાં છુપી રીતે રાખી. (૨૩) પછી તેણે પોતાની ઝોરતને કહ્યું:— “ આ બાધને માન ભરેલી હાલતમાં તું રાખજે, અને કાઢને પણ તેણી વિશે કાંઈ હકીકત કહેતી ના. ”

(૨૪) જ્યારે જનવાનો વખત નજદીક આવ્યો ત્યારે પેલી રાણીએ એક ધણાજ લાયક બેટાનો જન્મ આપ્યો. (૨૫) તેનું નામ પેલા મોખદે ‘ શહપુર ’ રાખ્યું, અને સાત વરસ સુધી (પોતાને ધરે) તેને ઉધારીને મોટો કીધો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

એક દહાડો અર્તખશીર શેકારે ગયો, અને પોતાના ઘોડાને એક સાબરીની પુઠે બેઠાંકાવ્યો; પણ તેણીનો બેઠ્ઠો સાબર અર્તખશીરની સામે થયો, અને તેના તીરના જખમ પોતાના તન ઉપર લઈ, પોતાનો જન આપી, પેલી માદાને છુટી કીધી. (૨) અર્તખશીરે તે નરને ઠાર કરી, તેનાં બચ્ચાં તરફ ઘોડો દોડાવ્યો. (૩) સાબરીએ પોતાનાં બચ્ચાં સામે ઘોડો બેઠાંકાવતો (જેવો) અર્તખશીરને બોલ્યો, કે તરત તેણી પોતે વચમાં આડી પડી, પોતાનો જન આપી, પોતાના બચ્ચાંને બચાવ્યું.

(૪) અર્તખશીર આવો બનાવ બેઠને ઈંબ ઉભો રહ્યો; તેનું કીલ અંદર ખાણેથી બલવા લાગ્યું, અને થોડો વાર પછી પોતાના ઘોડાને તે જગ્યાએથી (પોતાના મહેલ તરફ) ફેરવીને મનમાં આવો વિચાર કરતો આગલ આવ્યો :— “ માણસ જાત પર અક્સોસ હોજે ! આજે મુગાં અને વાચા વગરના મુર્ખ ચોપગાં જનવરોનો દાખલો તેઓએ લેવો બેઠયે, કે જે જનવરો એક બીજાં તરફ કેટલાં વફાદાર છે અને પોતાની માદા અથવા તો

અચ્ચાતે ખાતર પોતાનો જન કેવો ફીડા કરે છે.” (૫) તરતજ પોતાની સ્ત્રીના હમેલ વિશેની તેને યાદ આવી, અને (મહેલમાં દાખલ થતાં) ઘોડાપર બેઠેલાએજ એક પોકાર કરી હાએ મારી.

(૬) લશકરી અમલદારો, ઉમરાવો, અમીરો અને શાહ-ઝાદાઓ (જેઓ તેની આગલ હતા તેઓ) એ જ્યારે આવી રીતનો મામલો જોયો, ત્યારે તેઓ (થોડોક વખત) ગભરાતમાં રહ્યા, અને વડા મોખદની આગલ જઈ પુછવા લાગ્યા:—“અર્તપ્રશ્નીરને આવા ઉડાસ ચેહરે દલગીર, ગમગીન અને દુઃખી થવાનું કારણ શું હશે, તથા એકલો આ પ્રમાણે રડણુ શા માટે કરતો હશે?”

(૭) મોખદાન મોખદ, ઈરાનના લશકરનો સેનાધીપતિ, ખાદશાહના હજુરી પેહલવાનોનો વડો, મુખ્ય મુન્શીઓ, અને શાહજાદાઓનો નીતિધર્મશિક્ષક, અર્તપ્રશ્નીરની હજુરમાં જઈ તેને પગે પડી, સર. નમાવીને, બોલ્યા:—“તમે અમર રહેજો ! મેહરબાની કરી આવી રીતે ઉડાસ ના થાઓ, અને તમારાં દીલને આજુરદે ના કરો; કારણકે જે તમારાપર આવી પડેલાં દુઃખને દુર કરવાનો ઇલાજ માણસ જાતથી થઈ શકે તો તે અમોને તમે જાહેર કરો, કે જેને સાડ અમે અમારૂં તન, મન, દોલત, ધન, ખર્ચાં, છોકરાં, સઘળું તમારી ઉપર ફીદા કર્યે અને તે કામ બળ લાવયે; પણ કદાચ તે એવી મુસીબત હોય કે જેનો ઇલાજ અમારેથી થઈ ન શકે તો (તે વિશે) તમે પોતે ગમગીન ના થાઓ, અને અમે જેઓ આએ મુલકની પ્રજા ક્ષીયે તેઓને શોકાતુર અને દલગીર ના કરો.”

(૮) અર્તપ્રશ્નીરે જવાબ આપ્યો:— “કાંઈખી દુઃખકારક બનાવ મારા બાળમાં હમણા બન્યો નથી; પણ આજે સવારે જંગલમાં મુગાં, વાસા વગરના, તથા મુર્ખ જનવરોને

ચોકસ હાલતમાં મે જ્યાં કે જ્યાં મારી ઝારત અને જ નીર્દોષ બાળક કે તેણીના પેટમાં હતું, અને જોવાને મારી નાખવાને મે હોકમ તથા ન્યાય આપ્યો હતો, તેની મને યાદ આવી; એવું જખુન પાપ મારાથી થઈ ગયું જેનો મારા રવાનને જવાબ આપવો પડશે.”

(૯) પેલા મોખદાન મોખદે (યાને વડા મોખદે) જોયું કે અર્તપ્રશ્નીર પોતાના કર્તુકનો હવે પસ્તાવો કરે છે, ત્યારે તે પાદશાહને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો:—“તમો અમર રહેજો ! તમો હોકમ કરો કે મર્ગરઝાન ગુનેહગારોને, યાને રાજનું ફરમાન તોડનારાઓને, જેવી સજા લાયકની છે તેવી સજા મને કરે.”

(૧૦) અર્તપ્રશ્નીર બોલ્યો:—“તું એમ કાંય કહે છે ? તારાથી શું ગુનાહ થયો છે ?”

(૧૧) મોખદાન મોખદે જવાબ વાલ્યો:—“જે ઝારતને તેનાં બચ્ચાં સુધાં તમોએ કટલ કરવાનો હોકમ આપ્યો હતો, તેણીને અમોએ મારી નાખી નથી; તેણીએ એક બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, કે જે બેટો બીજાં સઘળાં નવાં જન્મેલાં બચ્ચાંઓ અને શાહઝાદાઓ કરતાં વધારે ખુબસુરત અને લાયક છે.”

(૧૨) અર્તપ્રશ્નીરે અચરત થઈને કહ્યું:—“તું શું બોલે છે ?”

(૧૩) પેલા દસ્તુરે ફરીને ઉત્તર આપ્યો:—“તમો અમર રહેજો ! જેમ હમાણા મે તમોને કહ્યું તેમજ બન્યું છે.”

(૧૪) જે ઉપરથી અર્તપ્રશ્નીરે (પોતાના હજુરી માણસોને) હોકમ કીધો:—“માણક, પાદશાહને લાયકના મોતી, અને જવેર સાથની ઉમદા બેટોની દસ્તુરને બક્ષેશ કરો.”

(૧૫) (એવામાં) તરતજ એક જણ શાહપુરને લઈને (દરબારની) અંદર દાખલ થયો.

(૧૬) જ્યારે અર્તખ્શીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને જોયો ત્યારે તે પાક દાદારની યાદ કરી નમ્યો, અને અહુરમઝદ, અમે-શાસ્પદો, કયાની પાદશાહોના ખોરેહ (ના મવકલ યજદ) ની, અને પવિત્ર આતશોના કૃતેહમંદ પાદશાહની તરફ શુકરચુબરી કરીને બોલ્યો:—“ જે (બક્ષેશ) મને (હમણા) મલ્લી છે, તે (વી બક્ષેશ) કોઈ આગલા રાજા કે શેહનશાહના તકદીરથી તેને મલ્લી નથી; કારણ કે એવો કોણ શખ્સ થઈ ગયો છે કે જે આ મારાં ખુબસુરત બાળકની માફક સોરથોસના હજારની આગમય, તથા રસ્તાખીજના અને તનપસીનના વખતની આગમય, મુવેલો જીવતો થયો હોય ?”

(૧૭) ત્યાંની સરહદમાં તેણે એક શેહર વસાવવાનો હોકમ આપ્યો, કે જે શેહરને ‘રાયેઈ શહપુર’ (શાહપુરની છાવણી) કરીને કહે છે. (૧૮) વળી તે શેહરમાં તેણે આતશબેહરામ તખ્તનશીન કરાવ્યા, અને તે પાક આતશોના પાદશાહના મકાનમાં ઘણોક ધન અને ખજનો મોકલાવ્યો, તથા ત્યાં ધણીક દીનને લગતી સવાખકાર ક્રિયાઓ ચાલુ કરવાને ફરમાવ્યું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

(૧) આ બનાવ પછી અર્તખ્શીરે જુદી જુદી સરહદો તરફ જઈને ઈરાન દેશના મુખ્ય રાજાઓ સાથે ધણીક ખુનખાર લડાઈઓ ફીધી. (૨) એક બાબુની સરહદને તે સાંત અને બંદોખસ્તી ભરેલી હાલતમાં જોવો લાવતો હતો, કે તરતજ બીજી બાબુએથી તેની સામે બલવો અને નાફરમાનીનો જુડો લોકો ઉઠાવતા હતા.

(૩) આ સખબને લીધે તેણે પોતાની ધણીક દોલત ખરચી નાખી, અને મનમાં આવે અંદેશો કરવા લાગ્યો:—“શું ઈરાનનો મુલક મારી એકલાની પાદશાહી તલે લાવવાનું મારાં નસીબમાં નેમેલું નથી?” (૪) અને તે ઉપરથી તેને આ ખ્યાલ આવ્યો:—“ઈરાન દેશની પાદશાહી કરવાનું મારાં નસીબમાં નથી કે કેમ, તે વિશે મારે કેટલાક દાનાવો અને ડાશા રાજાઓ, જેઓ ભવિષ્ય જોનારા હોય, તેઓની મશવરત પુછવી જોઈયે; જો મારા નસીબમાં એવું ન હોય તો મારાં (હાલનાં) નસીબના હીસ્સાથી મારે સંતોષી રહેવું જોઈયે, અને આવી લઘઈ તથા ખુનરેજ છોડી દેઈ, તથા આ દુન્યાની જહમત તર્ક કરી, આસા-યથમાં મારો વખત મને ગુજારવો જોઈયે.”

(૫) તેણે પોતાના એક વીશ્વાસુ ખેદમતગારને ઈરાનનો મુલક એકજ પાદશાહના તાબા તલે આવશે કે નહી તે વિશેનો હીંદના કઈત (રાજ) ને સવાલ પુછવા રવાને કીધો.

(૬) જ્યારે અર્તખશીરનો કાસદ હીંદુસ્તાનના કઈત પાસ જઈ પોહોંચ્યો ત્યારે તે જોશીરાજે, પેલો કાસદ પોતાના પેગામથી તેને વાકેફ કરે તે આગમચ તેને (અર્તખશીરના) સંદેશાની મતલબ કહી લીધી:—“તુને પારસીઓના પાદશાહે શું આ સવાલ પુછવા મોકલ્યો છે:—‘ઈરાનના મુલકની પાદશાહી મને એકલાને મલી શકશે કે નહી?’” (૭) તરત તું પાછો ફર અને તેને જઈને આ મારો જવાબ કહે:—‘આવી પાદશાહી તે શખ્સને મલશે કે જે બે જુદાં કુટુંબોથી જન્મ લેશે, જેમાંનું એક કુટુંબ તારૂં પોતાનું છે, અને બીજું અનોશેપાતના પેટા મિત્રોકનું છે, તે શખ્સ સીવાય કોઈ બીજો (આવી) પાદશાહી ભોગવશે નહી.’”

(૮) પેલો કાસદ અર્તખશીરની હજુરમાં પાછો આવ્યો, અને

હીંદુસ્તાનના કઇતે કરેલા ખુલાસાથી તેને વાઢેફ ઝીધો. (૯) તેના સખુનો સાંભળતાંને વાર અર્તખ્શીર બોલી ઉઠ્યો:—
 “ એવો દહાડો નહી આવે કે ન્યારે પાપી રવાનવાલા મિત્રોક-
 ની આલાદથી ઉતરેલો કોઇ ચખ્સ ઈરાનના મુલકમાં એક આપ-
 અખત્યાર પાદશાહ થાય; કારણ કે એક પાપી અને ફીતુરી
 આલાદથી ઉતરેલો મિત્રોક પોતે મારો દુશ્મન હતો, અને તેના
 ફરજદો કે જેઓ જીવતાં છે તેઓ મારાં તેમજ મારાં ફરજદોના
 દુશ્મન છે; તેથી એવો અંદેશો મને આવે છે કે જે મિત્રોકના
 વારસો બળવાન થશે, અને તેઓના આપનો ક્રીનો લેવાને
 આહશે, તો મારાં ફરજદોને દુઃખ દીધા વીના તેઓ રહેશે નહી.”

(૧૦) ગુસ્સા અને ક્રીનાથી હસકેરાઈને અર્તખ્શીર મિત્રોકના
 ઘર આગલ ગયો, અને તેના સઘળાં છોકરાંઓને માર મારી, યા
 હથ્યારના જખમથી ધાયલ કરી, મારી નાખવાનો તેણે હોકમ
 ઝીધો. (૧૧) મિત્રોકની એક ત્રણ વરસની છોકરી હતી, કે જેણી-
 ને તે ગામડાના પટેલે મિત્રોકના ઘરમાંથી છુપી રીતે લઈ જઈને
 એક ખેડુતને પાલવા અને પોષણ કરવા સોંપી હતી. (૧૨)
 પેલા ખેડુતે એ પ્રમાણે તેણીને પાલી હતી, અને ઘણી સારી રીતે
 તેણીની માવજત કરી ઉધારી હતી. (૧૩) કેટલાંક વરસ
 ગુજરવા પછી તેણી આરતની ઉમ્મરમાં આવી, અને તેણીનું
 શરીર એટલું તો ખુબસુરત થયું અને તેણીનો દેખાવ, તેણીનું
 જોર, ચાલાકી અને કૌવત એટલું બધું ખીલ્યું હતું, કે બધી
 આરતોમાં તેણી સહથી ખુબસુરત તથા વખણાયલી ગણાતી હતી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

(૧) કુદરત અને વખતના નેમવાં પ્રમાણે એક દહાડો અર્ત-
 ખ્શીરના દીકરા શાહપુરને શેકારે જતાં તે (ખાતુના) શેહર તરફથી

જવું થયું, અને શેકાર કીધા પછી તે પોતે નવ ઘોડેસવારો સાથે પાછો ફરતાં જ વજ્રકામાં પેલી બાનુ રહેતી હતી ત્યાં આવી લાગ્યો. (૨) ખેડુતની (કહેવાતી) દીકરી કુવામાંથી પાણી કાઢી દેશને પાતી હતી. (૩) ખેડુત કાંઈ કામ સર બાહર ગયેલો હતો.

(૪) પેલી કુમારી બાનુ શાહપુર અને તેના સવારોને બેતાને વાર તરતજ ઉભી થઈ, અને સર નમાવી બોલી:—“તંદરોસ્તી, નેકી, અને આશીશ સાથે તું ભલે પધાર્યો ! મેહરબાની કરી અહીયાં બેસીને તું આસાયશ લે, કારણ કે આ જગ્યા ખુશનુમા છે, અને ઝાડોની ગટા અહીયાં થંડક આપે તેવી છે; વળી હમણા તાપનો વખત છે તેથી હું કુવામાંથી પાણી કહાડી આપું, તે તમે પીઓ, તથા તમારા ઘોડાઓને પાઓ.”

(૫) થાક, ભુખ, અને તરસને લીધે શાહપુર કંટાળેલો હતો, તેથી તેણે તે બાનુને જવાબ દીધો:—“અમે અમારે માટે પાણી કધાવીશું, તમને પોતાને તસદી લેવાની કાંઈ જરૂર નથી.”

(૬) (આ સખુનો સાંભળી) તેણી દલગીર થઈને ચાલી ગઈ, અને દુર જઈને બેઠી.

(૭) શાહપુરે ઘોડેસવારોને પછી હોકમ કીધો:—“કુવામાંથી પખાળે પાણી ખેંચી કહાડો, કે તે આપણે પીજીએ, અને જનવ-રોનેબી તમે પાઓ.” (૮) ઘોડેસવારોએ તે પ્રમાણે (પાણી કહાડવા) કુવામાં પખાળ નાખી, પણ પખાળ મોટી હોવાને લીધે તેઓથી તે પાણીની ભરેલી ઉપર ખેંચી શકાઈ નહી. (૯) પેલી બાનુ આ બનાવ દુરથી બેતી હતી.

(૧૦) જ્યારે શાહપુરે બેયું કે તેના સવારો કુવામાંથી પખાળ કાઢી નહી શકતા, ત્યારે તે ગુસ્સે થઈને કુવાની પાર આ-

ગલ ગયો અને સવારોને ધમકાવીને કહેવા લાગ્યો:— “ તમારા પર શરમ અને ધ્યાનત હોએ ! તમે એક બાયડી કરતાંબી ઝોઝાં કૌવતના અને ઉતરતા ગુણના છેઓ. ” (૧૧) (એટલું કહીને) શાહપુરે તેઓના હાથમાંથી દોરડું ખેંચી લીધું, અને જોરથી કુવામાંથી પખાળ ખેંચી કહાડી.

(૧૨) શાહપુરનું જોર, ચાલાકી અને કૌવત આ પ્રમાણે જોઈ પેલી કન્યા અચરત પામી. (૧૩) અને જો-તારે વાર, પોતાની જવાનીના બલ, હુશયારી અને જોરથી તેણીએબી કુવામાંથી તેજ પખાળ (પાણીની ભરેલી) ખેંચી કહાડી, અને શાહપુર આગલ દોડી જઈ, નમીને સલામ કીધી, તથા આશીર્વાદ દઈ આ સખુનો બોલી:— “ અર્તખ્શીરના દીકરા અને (કુન્યાના) સર્વેથી સરસ પેહલવાન, શાહપુર, તમે અમર (યાને સુખી) રહેએ ! ”

(૧૪) આવા કુન્યાના સખુનો સાંભળી શાહપુર હસી પડ્યો, અને પેલી બાનુને સવાલ કીધો:— “ તું કેમ જાણે છે કે હું શાહપુર છું ? ”

(૧૫) બાનુએ જવાબ આપ્યો:—“ મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે ઈરાન દેશમાં અર્તખ્શીરના બેટા શાહપુરની સાથે જોર, મર્દાનગી, ખુબસુરતી, કદાવરી અને ચાલાકીમાં બરાબરી કરી શકે એવો કોઈ પણ ઘોડેસ્વાર (પેહલવાન) હોયાત નથી. ”

(૧૬) શાહપુરે તે ઉપરથી બાનુને પુછ્યું:— “ મને સાચું કહે કે તું કોણનું કુરબાં છે ? ”

(૧૭) બાનુ બોલી:—“ જો ખેડુત આ ગામડામાં રહેછે તેની હું દીકરી થાઉં છું. ”

(૧૮) શાહપુરે દીકરા કીધો:—“ તું સાચું કહેતી નથી, કારણકે

એક ખેડુતની છોકરીમાં તારા જેવી ચંચલાઈ, જેર, ચાલવાની લઘન, અને સલુકાઈ નહી હોય; હવે જ્યાં સુધી તું સાચું બોલશે નહી ત્યાં સુધી હું તારૂં કહેલું માનવાનો નહી.”

(૧૯) પેલી બાનુએ કહ્યું: “જે તું મારો જન બચાવવાનો કોલ આપે તો હું તુંને ખરેખર કહું.”

(૨૦) શાહપુર*:- “(હું તુંને) ઈજ થવા નહી દેહું, તું બીહના.”

(૨૧) બાનુ*:- “હું અનોશેપાતના બેટા મિલોકની દીકરી છેહું, અને અર્તખશીરની ધાસ્તીને લીધે મને આ જગ્યાએ લાવવામાં આવી છે; મિલોકના સાત છોકરાંઓમાંનું કોઈબી હાલ મારા સીવાય હૈયાત નથી.”

(૨૨) શાહપુરે પેલા ખેડુતને પોતાની આગલ બોલાવ્યો, પેલી બાનુને પોતાની મહેરદાર તરીકે કબુલ રાખી, તેણીની સાથ પોતાના લગ્ન કીધાં, અને તે રાત તેણીની સાથે ત્યાંજ ગુજરી.

(૨૩) આદમીની પેદાયશ અને કુદરતના કાયદા પ્રમાણે તેજ રાતે તેણીને શાહપુરના બેટા હોરમઝદના હમેલ રહ્યા.

(૨૪) શાહપુરે તેણીને પાદશાહી દરબજા અને માન સાથે ત્યાં રાખી હતી, અને તેણીને પેટે શાહપુરના બેટા હોરમઝદનો જન્મ થયો હતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

(૧) હોરમઝદ સાત વરસનો થયો ત્યાં સુધી શાહપુરે તેને પોતાના આપથી છુપો રાખ્યો હતો. (૨) એક દહાડે હોરમઝદ અર્તખશીરના ખાનદાનના જવાનો અને શાહઝાદાઓ સાથે થોડાની સરતના રસ્તા ઉપર ચોગાનની રમત રમતો હતો. (૩) જ્યાં

અર્તપ્રશ્નીર, (ઇરાનનો) મોખદાન મોખદ, લશકરી સેનાધીપતિ, અને ધણાક ઉમરાવો, અને અમીરો સાથે, બેસીને ધ્યાનથી તેઓની રમત બેતો હતો.

(૪) હોરમઝદ અને તેના જવાન સોખતીઓ ઘોડેસવારીની રમતમાં ફતેહમંદ અને એકા હતા. (૫) તેથી તેઓ-માંના એક ચોગાનની લાકડીથી એક દડો એવો તો બેરથી માર્યો, કે તે દડો અર્તપ્રશ્નીરની બાજુએ જઈ પડ્યો; પણ અર્તપ્રશ્નીર કંઈ જાણતો નહીં હોય તેમ બેસી રહ્યો. (૬) પેલા જવાનો દંગ થઈ મુઠે મોઢે ઉભા રહ્યા, અને અર્તપ્રશ્નીરના તાપને લીધે ઠાઈએ તેની આગલ પોતાનો ઘોડો દોડાવવાની હીમત શ્રીધી નહીં. (૭) પણ હોરમઝદ બહાદુરીથી તેની નજદીક દોડ્યો, અને દડાને હથે ઉડારીને હીમતથી પાછો માર્યો, અને ખુશાલીના પોકાર કર્યા.

(૮) અર્તપ્રશ્નીરે હાજર રહેલાઓને પુછ્યું:—“આએ કાણનો છોકરો છે ?”

(૯) તેઓ સઘળાઓએ કહ્યું:—“તમે અમર રહેજો! અમે આએ છોકરાને ઝાળખતા નથી.”

(૧૦) અર્તપ્રશ્નીરે એક જણને મોકલીને પેલા છોકરાને પોતાની આગલ બોલાવી મંગાવ્યો, અને પુછ્યું:—“તું કાણનો છોકરો છે ?”

(૧૧) હોરમઝદે જવાબ આપ્યો:—“હું શાહપુરનો બેટો છું.”

(૧૨) તરતજ તેણે (યાને અર્તપ્રશ્નીરે) એક શપ્સને મોકલાવીને શાહપુરને પોતાની આગલ બોલાવી પુછ્યું:—“આએ કાણનો છોકરો છે ?”

(૧૩) શાહપુર પોતાને સાડ માફી આહી બોલ્યો:—“અએ અર્તખશીર! તમે મને માફ કરજો.” (૧૪) જે અરજ અર્ત-ખશીરે કબુલ રાખી હતી.

(૧૫) ત્યાર પછી શાહપુરે બોલાસો કીધો:—“તમે અમર રહેજો! આએ મારે પોતાનો બેટો છે; આજે ધણાક વરસ થયાં મેં એને તમારાથી છુપો રાખ્યો હતો.”

(૧૬) અર્તખશીરે (ગુસ્સે થઈ) કહ્યું:— “શા વાસ્તે આવાં નેક ફરજંદને અનધટી રીતે સાત વરસ સુધી તેં મારેથી છુપું રાખ્યું?”

(૧૭) (આટલું કહીને) તેણે હોરમઝદને પ્યાર અને માનથી પોતાની નજદીક બોલાવ્યો, અને ધણીક ભેટો અને ધણાક પાદશાહી પોશાકો તેને આપ્યા; અને ખોદાના શુકરાના કીધા. (૧૮) તેણે (મજલસના લોકો તરફ જઈ) કહ્યું:—“પેલા હીંદુઓના કઈત રાજએ જેમ વર્તયું હતું તેમજ થયું.”

(૧૯) પછી જ્યારે હોરમઝદ પાદશાહ થયો, ત્યારે આખો ઈરાનનો મુલક ફરીથી એકજ પાદશાહની સરદારી તલે લાવવાને તે શક્તિવાન થયો હતો, અને જુદી જુદી સરહદના મુખ્ય પાદશાહોને પોતાના તાબા હેઠળ તે લાવી શક્યો હતો. (૨૦) તેણે રૂમ અને હીંદુસ્તાનના દેશે પાસેથી ખંડણી માગી હતી, અને ઈરાનના મુલકને આગલના કરતાં વધારે સોભાયમાન, કળવાયલો, અને પ્રખ્યાત બનાવ્યો હતો. (૨૧) રૂમનો શેહનશાહ, કાબુલનો ‘તાખ’, હીંદુઓનો રાજ, તુર્કીઓનો ખાકાન, અને બીજા મુલકોના પાદશાહો શીરીન જબાનથી દુઆ ગુજારવા તે (શેહનશાહ) ની દરબારમાં આવતા હતા.

અસલ નકલની સેવટે આવેલું લખાણ.

(૧) ખુશી, ખુરરમી અને સંતોષ સાથે આ કેતાબ પુરી કીધી છે. (૨) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા પાપકનો બેટો, અર્તજ્ઞીર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા અર્તજ્ઞીરનો બેટો, શાહપુર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા શાહપુરનો બેટો, હોરમઝદ અમર્ગ રહેજે ! (૩) અનોશીહરવાન મિલોઆવાન (મેહર-ખાન) નો બેટો રસ્તમ, જેણે આએ નકલ લખી છે, તેખી એવો (અમર્ગ), અને વધારે એવો (અમર્ગ) થજે ! આમીન.

KĀRNĀMĒ Ī ARTAKHSHĪR Ī PĀPAKĀN.

[illegible]

CHAPTER I*.

(1) לוו ודל' ס'ו ב' מלמס-ט' ו' לטסוטרסו מלסו
 וטססו מלסוטרסו ס'ט ס'ט ס'ט ס'ט ס'ט ס'ט ס'ט ס'ט
 מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט
 (2) מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט מלס'ט

CHAPTER I.

(1) Pavan Kâr-shemê î Artakhshîr î Pâpakân aêdûn nipisht
yekavîmûnâd aîgh:—Âkhar mîn marg î Aleksandar î Arûmîg
Aîrân shatrô dô sad va chahal katê-khûdâê yehevûnt. (2)
Spahân va Pârs va kôstîhâ î aûbash nazdîktar pavan yadman

* This being the first Edition of the Pahlavi "Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân," I am wholly responsible for all divisions of the text into chapters and sections, as the Pahlavi manuscripts of this Kârnâmê do not indicate them. Neither the Gujarati translator, Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotani Behramji Sanjana of Bombay (*vide* "The Juggut Premi," Vol. III, 1853), nor the German translator, Professor Dr. Theodore Noeldeke of Strassburg (*vide* "Geschichte des Artakhshîr î Pâpakân," Goettingen, 1879), has attempted, in the absence of a printed edition, to form out chapters of this continuous text, or to figure the paragraphs and sentences in their renderings.—Two very important MSS. of the Pahlavi text, called D. and P., have been collated by me, of which D. is a correct transcript of an old copy about 300 years old.

[illegible]

yeti**bû**nast yekavimûnâ**d**, va kôlâ mûn bèn kêshvar pîrâmûn î Sâsân yekavimûnd, nisadman aûbash yêdrûnd, va stâyîshne va âfrin hamâ vabidûnd. (11) Hân sedîgar lêlyâ hamgûnê aêdûn khaditûnt chêgûn amat Âtarô Frôbâg va Gûshasp va Bûrzîn-Mitrô pavan khânê î Sâsân hamâ vakhsênd, va rûshnîh ôl hamâk gêhân hamâ yehabûnd. (12) Avad medammûnast; avash dânakân va khelmû-vazârân ôl levin bavîhûnast, va hân kôlâ sé lêlyâ khelmû chêgûn khaditûnt yekavimûnâ**d** levin î ôlmanshân gûft. (13) Khelmû-vazârân gûft aîgh : —Zak mûn denman khelmû patash khaditûnt, ôlman ayûp min frazandân î zak gabrâ aîsh-i ôl pâtakhsahâhî î gêhân rasêd, meman khûrshîd va pîl î sapîd î ârâstê chirîh va tóbânîgîh firûzîh; va Âtarô Frôbâg dîn

1. P. 4¹—*An asterisk, or a point below a word, denotes that the word is wanting in old MSS.—2. P. 4¹—3. P. 10¹—4. P. 2¹

۱. دلمس-ط ۱ راک ۲ کب ۳ دلمسور ۴ سبط ۵ کد
 تر ۶ سسور ۷ (33) ۱ دلمس-ط ۲ یح لعیو ۳ طر سسور
 ۱ تر ۲ سسور ۳ سح ۴ یل ۵ اژ ۶ سسور ۷ یح اکلور
 ۱ ژرظ ۲ سو ۳ راک ۴ سسور ۵ تر ۶ سسور ۷ سسور
 (34) دلمسور ۱ سسور ۲ سسور ۳ سسور ۴ سسور ۵ سسور
 کسور ۶ سسور ۷ کد ۸ سسور ۹ سسور ۱۰ سسور ۱۱ سسور ۱۲ سسور
 کسور ۱۳ سسور ۱۴ سسور ۱۵ سسور ۱۶ سسور ۱۷ سسور ۱۸ سسور
 (35) دلمس-ط تر ۱ سسور ۲ سسور ۳ سسور ۴ سسور ۵ سسور
 (36) راک ۱ دلمسور تر ۲ سسور ۳ سسور ۴ سسور ۵ سسور ۶ سسور ۷ سسور
 دلمس-ط ۸ سسور ۹ سسور ۱۰ سسور ۱۱ سسور ۱۲ سسور ۱۳ سسور ۱۴ سسور ۱۵ سسور
 سسور ۱۶ سسور ۱۷ سسور ۱۸ سسور ۱۹ سسور ۲۰ سسور ۲۱ سسور ۲۲ سسور ۲۳ سسور ۲۴ سسور
 سسور ۲۵ سسور ۲۶ سسور ۲۷ سسور ۲۸ سسور ۲۹ سسور ۳۰ سسور ۳۱ سسور ۳۲ سسور ۳۳ سسور ۳۴ سسور ۳۵ سسور
 تر ۳۶ سسور ۳۷ سسور ۳۸ سسور ۳۹ سسور ۴۰ سسور ۴۱ سسور ۴۲ سسور ۴۳ سسور ۴۴ سسور ۴۵ سسور ۴۶ سسور ۴۷ سسور ۴۸ سسور ۴۹ سسور ۵۰ سسور ۵۱ سسور ۵۲ سسور ۵۳ سسور ۵۴ سسور ۵۵ سسور ۵۶ سسور ۵۷ سسور ۵۸ سسور ۵۹ سسور ۶۰ سسور ۶۱ سسور ۶۲ سسور ۶۳ سسور ۶۴ سسور ۶۵ سسور ۶۶ سسور ۶۷ سسور ۶۸ سسور ۶۹ سسور ۷۰ سسور ۷۱ سسور ۷۲ سسور ۷۳ سسور ۷۴ سسور ۷۵ سسور ۷۶ سسور ۷۷ سسور ۷۸ سسور ۷۹ سسور ۸۰ سسور ۸۱ سسور ۸۲ سسور ۸۳ سسور ۸۴ سسور ۸۵ سسور ۸۶ سسور ۸۷ سسور ۸۸ سسور ۸۹ سسور ۹۰ سسور ۹۱ سسور ۹۲ سسور ۹۳ سسور ۹۴ سسور ۹۵ سسور ۹۶ سسور ۹۷ سسور ۹۸ سسور ۹۹ سسور ۱۰۰ سسور

va Artakhshir va benman i mas i Ardavân min âkhar i zak gûr
 tâkht. (33) Va Artakhshir bân rasid tîr-i aêdûn ôl gûr makhî-
 tûnt aigh tîr vad par pavan ashkamb bân vazlûnt, va dedîgar
 sù barâ vidard, va gûr madam jivâk yemîtûnt. (34) Ardavân va
 asvabârân frâj yâmtûnt hûmand, va amatsshân zanishne pavan zak
 âinîné did avad medammûnast, va pûrsid aigh:—Denman zan-
 ishne mûn kard? (35) Artakhshir gûft aigh:—Li kard hûmanam.
 (36) Benman i Ardavân gûft aigh:—Lâ, meman li kard hûma-
 nam. (37) Artakhshir aishma girast; avash ôl benman i Ardavân
 gûft aigh:—Hûnar va mardângîh pavan stahmbagîh va dûsh-
 ramîh va kadbâ adâdistânîh ôl nafshman kardan lâ tôbân; denman
 dasht nyôk, va gûr li-tamman kabad, li va lak li-tamman dedîgar

1. P. د ۲ کد — 2. D. د ۱ کد ; P. د ۱ کد — 3. D., P. د ۱ کد — 4.
 So D.; P. د ۱ کد — 5. D., P. د ۱ کد.

1. D., P. ٤٣٢—2. D., P. ٤٣٦—3. P. ٤٣٧—4. D., P. ٤٣٨
 ٤٣٩ (43) ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠
 ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠
 ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠
 ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠
 ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠
 ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠
 ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠
 ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠
 ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠
 ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠
 ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠
 ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠
 ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠
 ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠
 ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠
 ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠
 ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠
 ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠
 ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠
 ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠
 ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠
 ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠
 ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠
 ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠
 ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠
 ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠
 ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠
 ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠
 ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

pavan mandavam-î mûn zîyân lâ azash shayést bûdan, levatman
 vazôrgân stîzê yedrûntan, va milayâ durûsht aivâjibâ aûbash gûf-
 tan. (43) Kûnich bûzishnê yemalelûn, pavan patîtîk mândê han-
 gâr, meman dânakân gûft yekavîmûnêd aîgh : Dûshman pavan
 dûshman zak lâ tûbân kardan î min adân mard min kûnishnê î
 nafshman aûbash rasêd. (44) Denmanich gûft yekayîmunêd
 aîgh : Min zak aîsh mûst avarmânîk al yehevûnîh, amat javît min
 ôlman lâ vijârîh. (45) Va lak benafshman dânih aîgh Ardavân
 madam li va lak va kabadân anshûtâ î bân gêhân, pavan tan
 va khayâ va chabûn va khvâstê kâmgârtar pâtakhashâh aît. (46)
 Va kûnich andarz î li ôl lak denman sakhttar aîgh ayôkânagîh

1. D., P. ٤٣٢—2. D., P. ٤٣٦—3. P. ٤٣٧—4. D., P. ٤٣٨
 Better ٤٣٩ = ٤٤٠; comp. Pers. اورمائی 'difficulty,' 'trouble.'—5.
 D., P. ٤٤١—6. D., P. ٤٤٢—7. D., P. ٤٤٣—8. D., P. ٤٤٤

١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠

(4) ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠
 ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠ ١٥٠

vastê hamâ pavan lèlyâ amat Ardavân barâ vazlûntê-bakht
 barâ khelmûnt, zak kanîzak pavan nihân ôl nazdîkîh î
 Artakhshîr vazlûnt, va vad nazd bâm levatman Artakhshîr
 bûd, va âkhar lakhvâr ôl pîsh î Ardavân vazlûnt.

(4) Yom-î Ardavân dânakân va akhtarmârân î pavan babâ yehe-
 vûnt, ôl levîn bavîhûnast va pûrsîd aîgh:—Meman hamâk khadîtû-
 nîd pavan mandavam î haftân va dvâzdahân, va aîstîshnê va rôbish-
 nê î stâragân, va mandavam î aûbâm khûdâyân î shatrô shatrô,
 chêgûn anshûtâân î gêhân, va mandavam î li frazandân î
 anshûtâân î lenman? (5) Akhtarmârân sardâr pavan paskhûn gûft
 aîgh:—Nahâzîgân aûpastê, va stârê î Aûharmazda lakhvâr bâlist

1. D., P. ١; better ١—2. D., P. ١٥٠—3. D., P. ١٥٠, perhaps
 some unknown star named "Dûajdân."

(12) *wašo qnro rkt ōl rš* šmroš lsmōl ōl qn. d*
asōpō rktē d mātrōr rktōrōm : (13) *lāpō šm mātrōr*
šmōrō mātrōr š q tē d mātrōr šmōpōl d šmōrō
šmōr d šmōrō ōl d šmōrō ōl d šmōrō ōl d šmōrō
ōl d šmōrō d šmōrō d šmōrō ōl d šmōrō ōl d
šmōrō ōl d šmōrō ōl d šmōrō ōl d šmōrō ōl d
ōl rktōr d mātrōrōl d šmōrō : *

(14) *mātrōrōl d šmōrōl d šmōrōl d mātrōrōl*
ōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d
ōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d
ōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d šmōrōl d

(12) *Kanízak chêgûn nazd ôl bâm yehevûnt, lakhvâr ôl gâs*
î nafshman nazdîk î Ardavân vazlûnt. (13) Lêlyâ amat
Ardavân khelmûnt yekavîmûnâd, min ganj î Ardavân shamshîr-
î î Hindû, va zayan î zahbâin, va kamar î mêshâr, va avîsar î
zahbâin, va mâlman î zahbâin î pavan gôhar va jûjan va dînâr
kand, va zarah va zayanavzâr î pêrâstê visyâr, va avârik kabad
mandavam yansegûnt ôl levîn î Artakhshîr yâftyûnt.

(14) *Artakhshîr sûsyâ dô min bâragân î Ardavân, mûn*
pavan yôm-î haftâd frasang barâ sâtûnd, zin kard. (15) Aêvak
benafshman va aêvak kanízak madam yetibûnast, va râs ôl Pârs
vakhdûnt, va pavan aûshtâv hamâ raft.

תִּתְּנוּנִי שֶׁנִּתְּנוּנִי שֶׁנִּתְּנוּנִי :: (19) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל ::

CHAPTER III.

(1) שֶׁנִּתְּנוּנִי שֶׁנִּתְּנוּנִי שֶׁנִּתְּנוּנִי וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל (2) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל (3) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל (4) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל (5) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל
וְכִי יִשְׁכַּח עַל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל (6) מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל מִלְּמִשְׁכַּל

dûshmanân avibîm yehevûnih. (19) Artakhshîr khurram barâ yehevûnt, va min tamman pavan aûstâv barâ raft.

CHAPTER III.

(1) Amat yôm bûd Ardavân kanîzak bavîhûnast, va kanîzak pavan jîvâk lâ bûd. (2) Stôrpân mat ôl Ardavân gûft aîgh Artakhshîr levatman dô bârê î lakûm lâ pavan jîvâk aîft. (3) Ardavân khavitûnast aîgh kanîzak î li levatman Artakhshîr varikûnt vazlûnt. (4) Va amatash âkâsîh min ganj vashammûnt, dîl hangulûdê vâbidûnt. (5) Avash akhtarmârân sardâr bavîhûnast va gûft aîgh: Zûd yehevûnih va barâ nîgîr vad zak vinâskâr levatman zak jah î rûspîg kadâm *jîvâk vazlûnt, va aêmat shâyîm vakhdûntan. (6) Akhtarmârân

١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤

(7) ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤
 ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤ ١٢٣٤

sardâr zamân andâkht, va pavan paskhûn ôl Ardavân gûft aîgh:
 Mêsh min Kînân va Vâhrâm rîvîd, ôl Aûharmazda va Tîr pat-
 vast, va khûdâê i miyân i âsmân avîr brêh i Mitrô yekavîmûnêd,
 va aêdûn pêdâk aîgh, Artakhshîr varîkûnt vazlûnt, az rûê
 ôl kôstê i Pârs âit, va hat vad sê yôm vakhdûntan lâ shâyêd,
 âkhar min zak vakhdûntan lâ tôbân.

(7) Ardavân bèn zamân sepâh chahâr hazâr ârâst, va râs ôl
 Pars paî i Artakhshîr vakhdûnt. (8) Va amat nîmrûz bûd ôl
 jîvâk yâmtûnêd aîgh râs i Pârs tamman vadard. (9) Avash
 pûrsîd aîgh: Zak dô asvabâr i ôl denman kôstê rûn yâtûnt,
 meman zamân barâ vadard? (10) Anshûtâân gûft aîgh
 bâmdâd amat khûrshîd têh madam yâityûnt, aêdûn chêgûn vâtô

١٦ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

aigh barâ asvabârîm shâyed aigh levîn aigh zak gadman aû-
 bash yâmtûnêd shâyim vakhdûntan. (16) Ardavân levatman
 asvabârân sâkht aûshtâft, va yôm î tanîd haftâd frasang
 sâtûnt hûmand. (17) Avash kârvân-î garûh-î ôl padîrê
 yâtûnt, va Ardavân min ôlmanshân pûrsîd aigh: Zak dô
 asvabâr kadâm jîvâk padîrê bûd? (18) Ôlmanshân gûft aigh:
 Miyân î lakûm va ôlmanshân zamîg vist frasang; avamân
 aêdûn medammûnast aigh aêvak min ôlmanshân asvabârân
 luk-î î kabad rabâ va châpûk levatmanash pavan sûsyâ
 yetîbûnast yekavîmûnâd. (19) Ardavân min dastûbar pûrsîd
 aigh: Zak luk zîash levatman pavan asp meman namâyêd?
 (20) Dastûbar gûft aigh:—Anôshê bîd, Artakhshîr gadman î
 Kayân aûbash yâmtûnêd, pavan hîch chârê vakhdûntan lâ

וְאַתָּה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה

CHAPTER IV.

(1) מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה
 וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה וְאַתָּה מִן הַמִּלְחָמָה

tōbân; âkhar nafshman tan va asvabârân ranjê al yakh-
 senunîd, va aspân al ranjînîd, va tapâh al vabîdûnîd; chârê î
 Artakhshîr min zakâê babâ bavîhûnîd. (21) Ardavân
 amatash pavan zak âîninê ashnûd lakhvâr vasht, ôl jîvâk î
 yetîbûnast î nafshman yâtûnt. (22) Âkhar min zak sepâh va
 gûrd ârâst va levatman benman î nafshman ôl Pârs vakhdûntan
 î Artakhshîr râ shedrûnîd.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr râs ôl bâr î dariyâv vakhdûnt, va aêdûn chê-
 gûn hamâ vazlûnt. (2) Chand gabrâ min mardûmân î Pars, mûn
 min Ardavân mûstagar bûd hûmand, avashân chabûn va khvâstê

ט-ט וועלכע וועלכע וועלכע (7) וועלכע וועלכע וועלכע
 וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע (8)
 וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע
 וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע
 וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע וועלכע

[illegible]

shîr karîtûnd framûd kardan. (7) Banâk levatman asvabârân tamman shedkûnt, va benafshman ôl bâr î dariyâv vazlûnt. (8) Amatash dariyâv pavan aînman barâ khadîtûnt, bân Yeheân spâsdârîh hangârd, va tamman rûstâk-i î Bôkht Artakhshîr shêm hankhetûnt, va ôl Âtâsh î Vâhrâm madam dariyâv framûd nishastan.

(9) Min tamman lakhvâr ôl nazdîk î Banâk va asva-
bârân yâtûnt, va sepâh ârâst. (10) Ôl babâ î Âtarô Frôbâg î
kerfêgar vazlûnt, va aiyâft azash bavhûnast. (11) Ôl kârî-
zâr levatman Ardavân mat, va zak sepâh î Ardavân aimandîn
zektelûnt, va chabûn va khvâstê va stôr va bûnê azash barâ
yansegûnt, va benafshman pavan Stâkhar yetibûnast. (12)

לְשׁוֹ לְמַעַן :: (19) וְזָכַרְתָּ כִּי וְאִם טַעַם שֶׁנֶּחֱמָה וְאִם
 * וְזָכַרְתָּ מַעַשֵׁיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ

CHAPTER V.

(1) טַעַם כִּי זָכַרְתָּ מַעַשֵׁיךָ * תִּזְכֹּר כִּי שֶׁנֶּחֱמָה וְאִם
 , וְזָכַרְתָּ מַעַשֵׁיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ :: (2) וְזָכַרְתָּ
 וְזָכַרְתָּ מַעַשֵׁיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ
 כְּדֹלֶהוּ :: (3) מַעַשֵׁיךָ כִּי מַעַשֵׁיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ וְאִם
 וְאִם :: (4) כִּי לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ
 , וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ * מַעַשֵׁיךָ וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ
 וְזָכַרְתָּ מַעַשֵׁיךָ , וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ :: (5) מַעַשֵׁיךָ מַעַשֵׁיךָ
 וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ , וְאִם לִפְתֵּי שֶׁכָּתוּב לְפָנֶיךָ

râzê râyînîd. (18) Kabad matâ yudman kard avâd khûsh kard, va kabad Âtâsh î Vâhrâm tamman framûd yetibûnast.

CHAPTER V.

(1) Âkhar min zak kabad sepâh va gûrd î Zâvûl ôl ham kard, va ôl kârizâr î Kûrdân shah Mâdig fravaft. (2) Kabad kârizâr î khûnrizishnîh bûd, va sepâh î Artakhshîr stâbîh mekad-lûnt. (3) Artakhshîr min sepâh î nafshman niyâzân barâ bûd. (4) Bèn lêlyâ ôl viyâvân-î mat, mûnash kîch mayâ va khûrishnê bèn lâ bûd, va khûd levatman asvabârân va stôrân kâdman ôl gûrsigîh va tîshnigîh mat. (5) Avash min arîk âtâsh î shapânân dîd, va Artakhshîr ôl tamman vazlûnt, gabrâ-î

1. Also it can be read *âvâdânîh*.—2. So D.; P. 6—3. So D.; P. 3

וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ :

CHAPTER VI.

(1) בְּנֵי רָאשֵׁי הַמִּשְׁכָּה בְּעֵת הַמִּשְׁכָּה וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
(2) בְּנֵי רָאשֵׁי הַמִּשְׁכָּה בְּעֵת הַמִּשְׁכָּה וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ
(3) בְּנֵי רָאשֵׁי הַמִּשְׁכָּה בְּעֵת הַמִּשְׁכָּה וְאֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ

avazad, avârik khvâstê dast-vakhdûn kard; va min Kûrdân shah levatman pûsarân, brâtarân, frazandân, kabad chabûn va khvâstê ôl Pârs vêdâi kard.

CHAPTER VI.

(1) Bën râs sepâh i Haftân-bôkht i Kerm khudâê patash pat-kôftê zak aimandîn chabûn va khvâstê va bûnê min zak asva-bârân i Artakhshîr barâ yansegûntê ôl Gûzârân, dast-kard-i i Gûlâr, tamman aîgh Kerm bûnê dâsht, yâityûnt. (2) Artakhshîr pavan zak mînishnê bûd aîgh ôl Arman va Âtarôpâtgân vazlûnam, meman Yazdân-kard i Shaharzûrîg levatman kabad sepâh va gurd min zak kôstê i Shaharzûrîg mitrôân kardê, pavan Kermân bôrdâr aûbash mat yekavîmânâd. (3) Barâ min

1. So D.; P. *perhaps veshî*.—2. D., P. *perhaps Kavâd*.—3. D. *perhaps Kavâd*.—4. So D.; P. *perhaps Kavâd*.—5. D., P. *perhaps Kavâd*.

1. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 2. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל בְּתֹכְמִי וְעַתָּה
 3. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל (9) וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 4. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי (10) וְעַתָּה
 5. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 6. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 7. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי (11) וְעַתָּה
 8. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 9. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי (12) וְעַתָּה
 10. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 11. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי
 12. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה בְּתֹכְמִי וְעַתָּה בְּתֹכְמִי

khvâstê va bûnê ôl garpûstîh va diz î Gûzârân hankhetûnt, va
 benafshman kôfîhâ jîvâkîhâ î shikastê nihân bûd hûmand.
 (9) Va asvabârân î Artakhshîr âkâsîh lâ bûd, ôl bûn î diz î
 Gûlâr mat hûmand, va diz barâ parvast. (10) Amat lêlyâ
 yehevûnt sepâh î Kerm madam ôlmanshân zad shapîkhûnîh
 kard, min asvabâran î Artakhshîr kabad zektelûnt va sûsyâ, zîn,
 zînavzâr, khvâstê va bûnê azash yansegûnt. (11) Asvabârân
 pavan avsûs va rishkharish, âînînê vad-vâzê va barâhnê, âvâz ôl
 levîn î Artakhshîr yâtûnt. (12) Artakhshîr amatash pavan zak
 âînînê dîd, avîr pavan bîsh bûd, va min shatrô shatrô, jîvâk
 jîvâk, sepâh ôl babâ bavîhûnast, va benafshman levatman sepâh

1. D., P. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל—2. P., D. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל 'wisely'; better אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל

3. P., D. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל—4. P., D. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל *vad-vâzê* 'in a disgraceful
 condition.'—5. D., P. אֲנִי מֵיִשְׂרָאֵל

𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥 𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥

(18) 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥
 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥 𐭠𐭣𐭥

zektelûnt. (17) Sepâhî Kerm bîrûn mat, avash râs va vadarg
 aêdûn barâ vakhdûnt aîgh hîch aîsh min sepâhî Artakhshîr
 bîrûn vazlûntan va vashtamûntan î nafshman va patashnih î
 stôrân yâityûntan lâ sbâyêd, va min sîr aîmandîn anshûtâân
 va stôrân ôl nîyâz va achâragîh mat hûmand.

(18) Mitrôk î Anôshêpâtân î Zarham î Pârs amat ashnûd
 aîgh Artakhshîr pavan babâ î Kerm apardazishnê, avash
 madam sepâh î Kerm lâ vindâd, sepâh va gûrd ârast ôl jîvâk î
 Artakhshîr vazlûnt; avash aîmandîn chabûn va khvâstê î
 ganj î Artakhshîr bôrd. (19) Amatash mitrôân-drûjîh î
 Mitrôk va avârik mardûmân î Pârs pavan zak âînînê ashnûd,

1. P. 𐭠𐭣𐭥; D. 𐭠𐭣𐭥 altered to 𐭠𐭣𐭥—2. P., D. 𐭠𐭣𐭥; Firdusi
 نوشزاد Nûshzâd—3. Zarham; D., P. 𐭠𐭣𐭥; comp. Firdusi زهرم, a corrupt
 form of the Pahl. زهرم—4. Better 𐭠𐭣𐭥

[illegible]

CHAPTER IX.

(1) טעם כי לא נאמר כי כל המעשרות נאמרו
למנוח וכן תרגום שמעון :: (2) טעם שכל המעשרות
נאמרו בלשון נאמר ונאמרו בלשון נאמר :: (3) ואם
נאמרו בלשון נאמר ונאמר ונאמר ונאמר ונאמר ונאמר

Vâhrâm pavan zak jivâk nishâst. (18) Va chabûn va khvâstê va zahabâ va âsîm min zak diz pavan lazâr gamlâ bâr vabîdûnt, va ôl Gûbâr vîdâê kard. (19) Bûrjak va Bûrj-Âtarô bâhar vad pâtdehishnê i rabâ-vabîdûn î jân avisparishnê kerdârân yehabûnt, va zak jivâk rôstâk-î pavan sardârîh va kadê-khûdâêih aûbash dâd.

CHAPTER IX.

(1) Âkhar min zak Artakhshir zak Kerm zektelüntê yehevünt, lakhvâr ôl Gûbâr yâtûnt. (2) Avash sepâh va gurd ôl kôstê î Kermân, va kârîzâr î Bârzân mat. (3) Benman î Ardavân dô levatman nafshman tan dâsht, va dô

1. P. ၁၂၀ — 2. D., P. 3; Better — 3. D., P. ၁၂၀၄၅၆၇၈၉၁၀
— 4. D., P. ၁၂၀၅၆ — 5. D., P. ၁၃

[illegible]

aivâft hamâ bavîhûnd, avat aîmandîn min dakhshê barâ shed-
kûnt. (6) Avat mînishnê levatman ôlman mitrô-drûj râst
barâ kard, avat hîch tîmâr va andîshishnê î lenman lût. (7)
Makhîtûnt vazlûnt zak aîsh mûn âkhar min li-denman yôm
pavan hîch nîshman pavan gêhân vistâkhan va avigûmân yehe-
vûnêd. (8) Kûn denmanâ avat hambûnich mitrô î lenman aît,
chârê î lenman bavîhûn, va kîn î abîtar va zak î khvîshyâvandân
amat nâmîgân framûsh al vabîdûn, va denman zabâr î vakhdûn-
zîmân, î levatman gabrâ î avigûmân î khvîsh ôl nazdik î lakûm
shedrunt, min denman gabrâ yansegûnyên, va amat-tân tôbân
levîn min khûrishnê ôl zak vinâskâr va mitrô-drûj yehabûnîd,
vad bèn zamân yemîtûnêd, va zak î lak kôlâ dô brâtar î bastê

1. D., P. 1008—2. D., P. 1075—3. D., P. 2—4. D. 400;
P. 40—5. *Amat for mtn.*—6. D., P. 1047—7. D., P. 15—8. D., P.
109—9. D. 4000; P. 4000

۱۲ ستر او ۱ ر۱ و ستر و استر ستر او ۱ لو لستر
 استر او ۱ * و ستر او ۱ استر او ۱ و ستر او ۱
 استر او ۱ ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱

(۹) ر۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱
 ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱ و ستر او ۱

sharîtûnd, va lenmanîch lakhvâr ôl shatrê va bûm va jivâk i
 nafshman yâtûnîm; va lak rôbân vahishtîg, va nâm i yâvîê ôl
 nafshman kard béd, va avârik nîshmanân bân gêbân kûnishnê
 i khûp i lak râ nâmîgtar va garâmîgtar yakhsenund.

(9) Bentman i Ardavân amatash zak nâmê pavan zak
 âinîné khadîtûnt levatman zahâr zîash aûbash shedrûnt, handî-
 shîd aîgh hamgûné âvâyed kardân, va zak chahâr brâtar i vad-
 bakht min band rastê kardân. (10) Yôm-i Artakhshîr mûn
 avîr gûrsayînê va tîshnê bân khânê mat, avash vâz vakhdûnt
 yekavimûnâd, va kanîzak zak zahâr levatman pist va shîr gû-
 mîkht va ôl yadman i Artakhshîr dâd, pavan denman aîgh nazd

1. D., P. ۱۲۱۲, usually ۱۲۱۲ — 2. So D.; P. ۱۲۱۲ If we except
 yehvûnd the *râ* must be omitted.—3. D., P. ۱۲۱۲ — 4. D. ۱۲۱۲;
 P. ۱۲۱۲

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

min avârik khûrishnê framâîih vashtamûntan, meman pavan gar-
 mûih va ranjagîh nyôk yehevûnâih. (11) Artakhshîr amat yanse-
 gûnt vashtamûntan kâмест, aêdûn yemalelûnd aîgh varch-
 âvand Âtarô Frôbâg î pîrûzgar aêdûn chêgûn âlvah-î î svâkhar
 bèn parîd, va par ôl pist makhitûnt, va zak jâm levatman
 pist kâdman min yadman î Artakhshîr ôl zamîg aûpast. (12)
 Artakhshîr va zihânak kolâ dô amat pavan zak âînînê did,
 stard barâ bûd hûmand. (13) Gûrbâ va kalbâ î bèn khvânê
 bûd hûmand, zak khûrishnê barâ khûrd va madam mûrd
 hûmand.

(14) Artakhshîr khavîtûnast aîgh:—Zak zahâr yehevûnt,
 va pavan zadan î li ârâst yekavîmûnâd. (15) Bèn zamân magû-

1. D., P. — 2. D., P. — 3. P. has

4. D., P. f

[illegible]

pavan zak âinînê khadîtûnt barâ katrûnt; avash dêl-sûzê
yehevûnt, va sûsyâ âvâz vasht, va handîshîd aîgh: Vâi ôl mardûm
yehevûnâd, mûnich levatman adânîh va agûbâkîh î denman
chahârpâi î gûng âkhar madan, aêvak ôl tanid aêdûn hûspûrîg
aîgh khayâ î nafshman nîshman va frazand râ barâ avispârd.
(5) Aîmandîn avash zak frazand, zîash bèn krêsmen dâsht,
aiyabâd yehevûnt, va pavan pûsht î sûsyâ aêdûn chêgûn
yekavîmûnâd pavan buland kâlâ barâ vabîdûnt.

(6) Sepāhpātān va vazôrgân va âzâdagân va vâspûhragân, amat-shân zak âînînê khadîtûnd, shikûftê barâ katrûnt hûmand, va hamâk ôllevîn î magûpatân magûpat vazlûnt hûmand:—Denman memân sazîd yehevûntan amat Artakhshîr pavan tanî aêdûn

1. D. **ابادونت** *vabādūnt*; P. **اباكهناست** *vibakhūnast* 'cried aloud.'—2. The words: **وا غفت لهما ند اعيا** *va gūft lūmand aīgh*: which are wanting in D., P., must be added here to complete the sense.—3. So P.; D. **كلن** *zalıf*.

[illegible]

CHAPTER XI.

(1) ציגלע פאר אן ערשטער וועלטער קאנגרעס

kabad sepâs hangârd va gûft aîgh:—Zak ôl li mat ôl hîch khû-
dâe va dahyûpat lâ mat; mûn levîn min hazârak î Sôshâns va
Ristâkhîz va Tan-î-pasîn yehevûnt, mûnam frazand aêdûn
nyôkûk min mûrdagân âvaz mat ? (17) Avash ham jîvâk sha-
trôstân-î, î Râyê-î-Shahpûhr kartîtûnd, framûd kardan. (18)
Vad Âtâsh î Varahrân tamman nishâst, va kabad chabûn va
khvâstê ôl babâ î Âtarôûn Shah shedrunt, va kabad kâr va kerfê
framûd râyinîd.

CHAPTER XI.

(1) Âkhar min zak Artakhshîr ôl kôstê kôstê vazlûnt, va kabad kârîzâr va zektelûnishnê levatman sar-khûdâyân î Aîrân

1. Better ¹ 2. D., P. ¹ 3. D. ¹; P. ¹;
better ²

١٥١١ و١٥١٠ : (2) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠
 ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠
 ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠
 ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠
 ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠
 ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠
 ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠
 ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠
 ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠
 ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

shatrô kard. (2) Va hamvâr amataash kôstê-î khûp kard, tanidich kostê ôl lakhvâr gadârih va abôrd framânih yekavîmûnâd. (3) Madam zak chabûn avîrich dahishuig va handîshîdâr yehevûnta aigh:—Al hatam min Avargar lâ brêhînîd yekavîmûnêd aigh Aîrân shatrô pavan aêvakhûdâêih barâ shâyêd vinârdan. (4) Avash handîshîd aigh:—Min dânakân va frazânagân kaitân kaitân î kandâkân barâ âvâyed pûrsîdan, hat aêdûn aigh min gadman î lenman lâ brêhînîd yekavîmûnêd, khûdâêih î Aîrân shatrô râyînîd kardân, khursand va bâlistan âvâyed bûdan; denman kârîzâr va khûnrîzishnîh barâ âvâyed shedkûntan; va benafshman min denman ranj î aûbâm âsân kardân. (5) Avash gabrà-î min aûstôbârân î nafshman ôl levîn î Kaît î

1. So D.; P. ١٥١١—2. D., P. ١٥١٢—3. P. om.—4. D., P.

١٥١٣—5. D., P. ١٥١٤

[illegible][illegible]

(8) $\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{r^2} \right) = -\frac{2}{r^3} \frac{dr}{dt}$

Hindûkân shedrunêd pavan pûrsishnê kardân î ârâstan î Âîrân
shatrô pavan aêvakhûdâêih.

(6) Gabrà î Artakhshîr amat ôl levîn î Kaît î Hindûkân yâmtûnêd, Kaît hamchêgûn mîrak dîd pîsh aîgh mîrak sakhûn gûft avash ôl mîrak gûft aîgh : Lak(râ) khûdâê î Pârsîgân pavan denman kâr shedrûnêd aîgh :—K hûdâêih î Aîrân shatrô pavan aêvakhûdâê ôl li rasêd ? (7) Kûn lakhvâr vard vazlûn, denman pashkûn î li aûbash yemalelûn aîgh :—Denman khûdâêih ôl dô tôkhmê, aêvak min lak va aêvak min dûdê î Mitrôk î Anôshêpâtân, ayuvash vînârd lâ shâyed.

(8) Mîrak lakhvâr ôl levîn î Artakhshîr mat, va min râyînîh

1. So D.; P. ~~was~~ *dahūn*.—2. So D.; P. ~~is~~—3. So P.; D. ~~was~~—4.

P. has 1 . 496 .

١٢) ١٣) ١٤) ١٥) ١٦) ١٧) ١٨) ١٩) ٢٠) ٢١) ٢٢) ٢٣) ٢٤) ٢٥) ٢٦) ٢٧) ٢٨) ٢٩) ٣٠) ٣١) ٣٢) ٣٣) ٣٤) ٣٥) ٣٦) ٣٧) ٣٨) ٣٩) ٤٠) ٤١) ٤٢) ٤٣) ٤٤) ٤٥) ٤٦) ٤٧) ٤٨) ٤٩) ٥٠) ٥١) ٥٢) ٥٣) ٥٤) ٥٥) ٥٦) ٥٧) ٥٨) ٥٩) ٦٠) ٦١) ٦٢) ٦٣) ٦٤) ٦٥) ٦٦) ٦٧) ٦٨) ٦٩) ٧٠) ٧١) ٧٢) ٧٣) ٧٤) ٧٥) ٧٦) ٧٧) ٧٨) ٧٩) ٨٠) ٨١) ٨٢) ٨٣) ٨٤) ٨٥) ٨٦) ٨٧) ٨٨) ٨٩) ٩٠) ٩١) ٩٢) ٩٣) ٩٤) ٩٥) ٩٦) ٩٧) ٩٨) ٩٩) ١٠٠)

CHAPTER XII.

(1) ١) ٢) ٣) ٤) ٥) ٦) ٧) ٨) ٩) ١٠) ١١) ١٢) ١٣) ١٤) ١٥) ١٦) ١٧) ١٨) ١٩) ٢٠) ٢١) ٢٢) ٢٣) ٢٤) ٢٥) ٢٦) ٢٧) ٢٨) ٢٩) ٣٠) ٣١) ٣٢) ٣٣) ٣٤) ٣٥) ٣٦) ٣٧) ٣٨) ٣٩) ٤٠) ٤١) ٤٢) ٤٣) ٤٤) ٤٥) ٤٦) ٤٧) ٤٨) ٤٩) ٥٠) ٥١) ٥٢) ٥٣) ٥٤) ٥٥) ٥٦) ٥٧) ٥٨) ٥٩) ٦٠) ٦١) ٦٢) ٦٣) ٦٤) ٦٥) ٦٦) ٦٧) ٦٨) ٦٩) ٧٠) ٧١) ٧٢) ٧٣) ٧٤) ٧٥) ٧٦) ٧٧) ٧٨) ٧٩) ٨٠) ٨١) ٨٢) ٨٣) ٨٤) ٨٥) ٨٦) ٨٧) ٨٨) ٨٩) ٩٠) ٩١) ٩٢) ٩٣) ٩٤) ٩٥) ٩٦) ٩٧) ٩٨) ٩٩) ١٠٠)

avispârd aîgh parvard va gûsh avash dâsht. (12) Varzigâr hamgûnê kard, va kanîzak nyôkûkihâ parvard. (13) Va amat shant aêchand yehevûnt, kanîzak ôl dâdê nîshmanân mat, va tan barâh va dîdan va châpûkîh va pavanich zavâr va nîrûg aêdûn bûd, aîgh min aimandîn nîshmanân ân shapîr va frâjtar yehevûnt.

CHAPTER XII.

(1) Dahishnê va zamân brêhînishnê râ yôm-î Shalhûhr î Artakhshirân ôl zak shatrô yâtûnt ôl nakhchîr vazlûnt, va âkhar î nakhchîr benafshman levatman nahô asvabâr ôl zak matâ mat, mûn kanîzak patash yehevûnt. (2) Dihgân kanîzak

- (7) *shahpûhr ôl asvabârân tûrân sê mayâ wêl hêzag*
shahpûhr wêl hêzag wêl hêzag wêl hêzag wêl hêzag wêl hêzag
 (8) *shahpûhr hamgûnê kard, va hêzag ôl châh ramîtûrd, va rabâih i hêzag râ mâlman mayâ*
bûd lâlâ kashîdan lâ shâyêd (9) *Kanizak min dûr jivâk hamâ*
nigâs kard. (10) *Shahpûhr amatash khaditûnt aigh asva-*
bârân hêzag min châh hêkhtan lâ shâyed, aêshma vakhdûnt,
va ôl sar i châh vazlûnt, va dûshnâm ôl asvabârân dâd va gûft
aigh:—Tân sharm va nang yehevûnâd, mûn min nishman-i
apâdiyâvandtar va vad-hûnartar hûmanîd. (11) *Avash arvis*
min yadman i asvabârân yansegûnt, va zavâr pavan arvis kard
avash hêzag min châh lâlâ hêkht.

(7) *Shahpûhr ôl asvabârân gûft aigh:—Hêzag ôl châh*
râmîtûnîd va mayâ âhanjîd, vad lenman âv vakhdûnim, va
stôrân mayâ yehabûnîd. (8) *Asvabarân hamgûnê kard, va*
hêzag ôl châh ramîtûrd, va rabâih i hêzag râ mâlman mayâ
bûd lâlâ kashîdan lâ shâyêd. (9) *Kanizak min dûr jivâk hamâ*
nigâs kard. (10) *Shahpûhr amatash khaditûnt aigh asva-*
bârân hêzag min châh hêkhtan lâ shâyed, aêshma vakhdûnt,
va ôl sar i châh vazlûnt, va dûshnâm ôl asvabârân dâd va gûft
aigh:—Tân sharm va nang yehevûnâd, mûn min nishman-i
apâdiyâvandtar va vad-hûnartar hûmanîd. (11) *Avash arvis*
min yadman i asvabârân yansegûnt, va zavâr pavan arvis kard
avash hêzag min châh lâlâ hêkht.

- (12) ټو ګڼل، ټو ګڼل، ټو ګڼل د ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل: (13) ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل د ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل² ټو ګڼل ټو ګڼل د ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 د ټو ګڼل ټو ګڼل: (14) ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل: (15) ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل³ ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل
 ټو ګڼل: (16) ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل ټو ګڼل

(12) Pavan zavâr va hûnar va nîrûg i Shahpûhr kanîzak avad medammûnast. (13) Chêgûnash dîd kanîzak pavan zavâr va hûnar va nîrûg i nihâdê dagyâ yehevûnt, nafshman hêzag min châh lâlâ hêkht, va dôbân ôl levîn i Shahpûhr mat, va pavan rôî aûpast, va âfrin kard, va gûft aîgh:—Anôshê yehevûnîd Shahpûhr i Artakhshirân i mardân pâhlûm! (14) Shahpûhr barâ khôndîd, avash ôl kanîzag gûft aîgh:—Lak meman khavitûnîh aîgh li Shahpûhr hûmanam? (15) Kanîzak gûft aîgh:—Li min kabad aîsh ashnûd aîgh bân Aîrân shatrô asvabârî lûit min zavâr va nîrûg va tan brâh va dîdan va châpûkîh aêdûn chêgûn lak Shahpûhr i Artakhshirân. (16) Shahpûhr ôl kanîzak gûft aîgh:—Râst yemalelûn aîgh lak

[illegible]

min frazandân î mûn hûmanîsh ? (17) Kanîzak gûft aîgh :—
Li bentaman î denman varzigar hûmanam, î pavan denman
matâ katrûnêd. (18) Shahpûhr gûft aîgh :—Lâ râst yemlelûnîh,
meman dûkhtar î varzigarân denman hûnar va nîrûg va didan
va nyôkûkîh î lak aît lâ yehevûnêd ; kûn barâ amat râst
yemalelûnîh, adinash ham dînâ lâ yehevûnîm. (19) Kanîzak
gûft aîgh :—Hatam zînhâr yehabûnîd, pavan tan va khayâ î
li ôl râst barâ yemalelûnam. (20) Shahpûhr gûft aîgh :
Zînhâr, va al tars. (21) Kanîzak gûft aîgh :—Li bentman î
Mitrôk î Anôshêpâtân hûmanam, va min bîn î Artakhshîr râ
ôl denman jivâk yâftîyûnt hûmanam ; va min haft frazand î
Mitrôk barâ li vad hân aîsh lâ katrûnt yekavîmûnêd.

1. D., P. אַרבע—2. D., P. אַרבע—3. P. אַרבע; D. אַרבע—4. D., P. אַרבע—5. D., P. אַרבע—6. D., P. אַרבע—7. So D.; P. אַרבע .

۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰

KOLOPHON.

(1) ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰

yâr, va Tâb i Kâvûl, va Hindûkân Shah, va Tûrk Khûkân, va
 avârîg sar-khûdâyân i kôstê pavan shnûm i shîrînê ôl
 babâ yâtûnt hûmand.

KOLOPHON.

(1) Frajapt pavan drûd, shâdih, va râmishne. (2) Anôshê-rôbân
 yehevûnâd Artakhshîr i malkân malkâ i Pâpakân, va Shahpûhr
 i malkân malkâ i Artakhshîrân, va Aûharmazda i malkân
 malkâ i Shahpûhrân! (3) Aêdûn yehevûnâd, aêdûntar yehevûnâd,
 anôshê-rôbân Rûstam i Mitrô-âvân, mûn denman pajin
 nipisht bûd! Aêdûn yehevûnâd!

APPENDICES.

I.

The Existing Pahlavi Books.

II.

Historical Sketches.

III.

Extracts from the Shâh-Nâmeh relating to the subject-matter of the Pahlavi “ Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân.”

THE EXISTING PAHLAVI BOOKS.

1. THE OLDEST PAHLAVI WRITINGS NOW EXTANT.*

Among the numerous and miscellaneous writings on papyrus, discovered in the Fayûm district in Egypt during the last few years, are many fragments of Pahlavi manuscripts written probably in the eighth century, being the oldest specimens of Pahlavi writing known to exist. This writing is intended to be similar to that used in the Pahlavi MSS. of the present day, and many words can be read with ease after a little practice, but it is often careless and hardly legible. Some of the fragments appear to contain portions of daily memoranda of sales or expenditure; but, as there are many varieties of handwriting, the papyri are evidently the remains of a collection of miscellaneous documents.²

As specimens of old Pahlavi writing may also be mentioned ten signatures of witnesses on a copper-plate grant to the Syrian Church in Southern India (J. R. A. S. VII., 343), supposed to have been engraved in the ninth century; and four Pahlavi inscriptions, dated A. Y. 378 and 390 (A.D. 1009 and 1021), containing the names of Parsi visitors to the Kanheri Buddhist caves in Salsette, near Bombay. Although both these specimens are engraved, they must first have been written upon the copper-plate and rock, before the engraver began his work. Three centuries after these Parsees left their names in one of the Kanheri caves, the oldest surviving

1. Extracted from the "Grundriss der Iranischen Philologie" von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn. "Die Pahlavi Litteratur," von Dr. E. W. West, pp. 79-81 *seq.*, §§ 11-17, 33 and 95, B and II., Lieferung I. Strassburg, Trübner, 1896."

2. Fragmente von Pahlavi-Papyri aus Aegypten, von Sachau, 1878—Zur Entzifferung der Pehlevipapyrus, von Paul Horn, 1889.

MS., preserved by the Parsees in India, was written in Kambay in 1323.¹

2. THE ORIGIN OF THE PAHLAVI LITERATURE PRESERVED BY THE PARSEES.

There is every reason to believe that an extensive Pahlavi literature, in all branches of knowledge, had come into existence before the end of the sixth century A.D. ; and, although the troublous times which then followed, and soon led to the Arab conquest of Persia, must have checked all literary pursuits, we shall find that Pahlavi works were still being written as late as the end of the ninth century. In the meantime the modern Persian alphabet had been invented, and the use of Pahlavi was then soon confined to the Parsi priests, who seem to have continued to make additions to some Pahlavi works, such as the *Bûdahishn*, till the end of the eleventh century. Since that time, Pahlavi writers have rarely attempted to compose anything in Pahlavi beyond invocational introductions and kolophons to the MSS. they have copied, with probably some attempts at translating short Avesta texts. They have also prepared Pâzend or Parsi versions of old Pahlavi texts, in which the Pahlavi words are transcribed in Avesta or modern Persian characters ; the Semitic portion of them being always replaced by their Iranian equivalents. As the priests diminished in number, they found it impossible to provide sufficient copies to keep all their religious MSS. in existence ; far less could they attempt to reproduce MSS. on other subjects. Under these circumstances much of the old Pahlavi literature was, no doubt, lost between the ninth and twelfth centuries.

The Parsee priests who emigrated to India in the eighth century had probably very few MSS., and most of these they,

1. The Pahlavi Inscriptions at Kanheri, by E. W. West.—*Essay on Pahlavi* by Haug.

no doubt, lost before the end of the twelfth century, as we find, from kolophons preserved in various MSS., that they received from Irân a copy of the Vendidâd with Pahlavi in 1205, and one of the *Artâ Virâf Nâmê* after 1269, about which time several other MSS. were probably brought from Irân by an emigrant priest. Copies of such imported MSS. were certainly made in India between 1320 and 1325. But it appears from letters received from Irânian priests in 1478, that the Indian Parsees had then become ignorant of Pahlavi and wanted information on many subjects. Copies of these letters from Iran, and of others received on fourteen later occasions, down to 1673, are preserved in the Persian *Rivâzats* of the Indian Parsees; and it appears from some of them that a Pâzend *Yôsh tî Fryânô* was sent to India from Irân in 1553, and MSS. of the Visparad and Vishtâsp Yasht from Kirmân in 1627. During the eighteenth century the *Nirangistân* and *Dînkard* first reached India, and they have been followed by the *Dâdistân-î-Dînî*, the Iranian *Bûndahishn*, and other important texts during the present century, so that the Parsees in India now possess copies of all the Pahlavi literature known to exist, and their priests are beginning to understand it far better than any of the Iranian priesthood.

This Pahlavi literature may be divided into three classes. First, Pahlavi translations of Avesta texts, intermingled with Pahlavi commentary. Second, purely Pahlavi texts on religious subjects, or connected with religion. Third, Pahlavi texts on miscellaneous subjects not intimately connected with religion.

3. THE PAHLAVI TRANSLATIONS OF AVESTA TEXTS.

1. Vendidâd.—2. Yasna.—3. Aîrpatastân and Nîrangistân.—4. Vishtâsp Yasht.—5. Visparad.—6. Farhang î Oîm Âcvak.—7. Âûharmazda Yasht.—8. Bahrâm Yasht.—9. Hâdôkht Nask.—10. Aôgemadaêcha.—11. Chidê Avistâk î Gâsân.—12. Âtash Nyâyesh.—13. Part of Vizîrkard î Dînî.—14. Afrîngân î

Gâhânbâr.—15. Haft Ameshaspend Yasht.—16. Srôsh Yasht Hâdôkht.—17. Sîrûzê I.—18. Sîrûzê II.—19. Khûrshîd Nyâyesh.—20. Âvân Nyâyesh.—21. Âfrînegân î Dahmân.—22. Afrînegân î Gâthâ.—23. Khûrshîd Yasht.—24. Mâh Yasht.—25. Yasht fragment XXII. in Westergaard's edition.—26. Afrînegân î Fravardîgân.—27. Mâh Nyâyesh.

4. THE PAHLAVI TEXTS ON RELIGIOUS SUBJECTS.

28. Dînkard, Books III—IX.—29. Bûndahishn.—30. Dâdîstân î Dînî.—31. Commentary on the Pahlavi Vendidad.—32. Rivâyat accompanying No. 30.—33. Rivâyat of Hîmîd î Ashavahishtân.—34. Rest of Vizîrkard î Dînî.—35. Selections of Zâdsparam.—36. Shikand-gûmânî Vîzâr.—37. Shâyast Lâshâyast, with appendix.—38. Dînâ î Maînû î Khrat.—39. Epistles of Mânûshchîhr.—40. Artâ Virâf Nâmê.—41. Stâyishn î Sî Rôzê.—42. Jâmâsp Nâmê.—43. Vohûman Yasht.—44. Mâdîgân î Yôsht Fryân.—45. Questions answered by Avesta texts.—46. Andarz î Âtarôpât î Mâraspendân.—47. Patît î Irânî.—48. Ganj î Shâyîgân î Vazôrg Mitrô.—49. Patît î Âtarôpât î Mâraspendân.—50. Pandnâmê î Zaratushttra.—51. Andarz î Aôshnar î Dânak.—52. Afrîn î Shash Gâhânbâr.—53. Vâchê Aêchand î Âtarôpât î Mâraspendân.—54. Mâdîgân î Gujastê Abâlîsh.—55. Mâdîgân î Sî Rôz.—56. Patît î Viðardagân.—57. Patît î Khûd.—58. Mâdîgân î Haft Ameshaspend.—59. Admonitions to Mazdayasrians.—60. Injunctions to Vehdîns.—61. Mâdîgân î Mâh î Fravardîn Rôz î Khûrdâd.—62. Characteristics of a Happy Man.—63. Afrîn î Haft Ameshaspend.—64. A father instructing his Son.—65. Stâyishn î Darûn.—66. Afrîn î Artâ-Fravash.—67. Andarz î Dânak Mard.—68. Âshîrvâd.—69. Âfrîn î Myazd.—70. Andarz î Khûsrû î Kavâtân.—71. Chîm î Darûn.—72. Namâz î Aûharmazda.—73. Sayings of Âtarô-Frôbag and Bakhtâfrîd.—74. Nîrang î Bôi-dâdan.—75. Nâm-stâyishnîh.—76. Five Dispositions of Priests and Ten Admonitions.—77. Âfrîn î Vazôrgân.—78. Afrîn î Gâhânbâr Châshnîh.—79. Coming of Vâhrâm î

Varjâvand.—80. Dârûk î Khûrsandîh.—81.. Replies of Three Learned Men to the King.—82. Mâdîgân î Sî Yazdân.

5. THE PAHLAVI TEXTS ON NON-RELIGIOUS SUBJECTS.

83. Social Code of the Parsees in Sâsânian times.—84. Kârnamê î Artakhshîr î Pâpakân.—85. Yâdgâr î Zarîrân.—86. Khûsrû î Kâvâtân and his Page.—87. Farhang î Pahlavî.—88. Forms of Epistles.—89. Cities in the Land of Irân.—90. Mâdîgân î Chatrang.—91. Darakht î Asûrî.—92. The Form of Marriage Contract.—93. Wonders of the Land of Sajastân.

HISTORICAL SKETCHES.

I.*

The Sāsānian Emperor Ardashîr I.

The emblems on the coins show that Persis was always loyally Zoroastrian, and at Istakhr stood the famous fire-temple of the goddess Anâhêdh. Its priest was Sâsân, whose marriage with a Bâzrangian princess, Râmbehisht, laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence, which was very strong, doubtless favoured its rise. Pâbak, son of Sâsân, and Ardashîr, son of Pâbak, begin the history of the Sāsānian dynasty. Artabanus did nothing to check the use of the new power till Ardashîr had all Persis in his hand and had begun to erect a place and temple at Gôr (Firuzabad). Nîrofar, King of Elymais, was then sent against him, but was defeated, and now Ardashîr passed beyond Persis and successively reduced Ispahan (Parætacene), Ahwaz (Elymais), and Mesene. After this victory Ardashîr sent a challenge to Artabanus himself; their armies met by appointment in the plain of Hormizdjân, and Artabanus fell (28th April 227). Ctesiphon and Babylonia must have fallen not much later, though Volagases V. seems to have re-established himself there on his brother's death, and a tetradrachm of 539 Sel. shows that he held the city till autumn 227. The conquest of Assyria and great part of Media and Parthia is assigned by Dio expressly or by implication to the year 228, and so the Parthian empire was at an end.

Of the minor kings who ruled in Persis, in the Arsacid period, in real or nominal allegiance to the Parthian "king of kings," we know some names from coins or ancient writers, but we cannot tell whether they were all of one dynasty. In the beginning of the 3rd century the kings, who then belonged to a dynasty of which the name probably was Bâzrangîk, had lost much of their power; lesser potentates ruled in various parts of the land, which, by being all mountainous, falls naturally into ill-connected sections. One of these local princes was Pâpak, or, in the more modern pronunciation, Pâbak, son or descendant of Sâsân, a native of the village of Khîr on the southern margin of the great salt lake east of Shîrâz. Pâbak overthrew Gôzihr, the last prince of the Bâzrangîk, and became master of the district of Istakhr (Persepolis), and the coins and inscriptions of his son give him the title of king. His legitimate heir was his son Shâpûr, for whom Pâbak is said to have asked recognition from the Arsacids; but on Pâbak's death a second son,

* Extracts I-II, from '*The History of the Reign of Ardashîr*,' by Dr. Theodore Nöldeke, Edinburgh, 1885.

Ardashîr, refused to acknowledge his brother, and was in arms against him when Shâpûr died suddenly, and hardly by mere accident. That Ardashîr's claims were opposed by his brothers and that he put them to death are not to be doubted, as we have these facts from a tradition of strictly legitimist tendency.*

Tradition names various local princes conquered by Ardashîr for himself or for his father, and perhaps Pâbak before his death was already lord of all Persis. Ardashîr, at least presumably, was so when he struck the coins still extant. Ardashîr, who is to the Sâsânian what Cyrus was to the Achæmenian empire, probably came to the throne in 211/212 A. D. From the first he plainly leaned on the clergy of the Zoroastrian faith, which all through the Macedonian and Parthian eras had undoubtedly continued to be the religion of the people in Irân proper, and especially in Persis. The Parthian monarchs were Zoroastrians, but probably often very lukewarm in the faith. Ardashîr, on the contrary, ostentatiously placed symbols of sacred fire on his coins, and on his inscriptions boasts himself a "Mazdayasn" or orthodox Zoroastrian. From his days onward the often fanatical and persecuting clergy enjoyed great power in the Sâsânian empire, and the hierarchical organization of the state church, so similar to that of the Christian clergy, probably dates from Ardashîr; it is referred to, at least, on the inscriptions of his immediate successors. Popularity and a certain religious prestige were the natural fruits of this orthodox zeal on the part of Ardashîr, but his success was essentially the fruit of his energy and valour. Slowly and not without toil he rose from king of Persis to be king of the kings of Irân. He began by subduing successively Kirmân, Susiana, and the petty states at the mouth of the Tigris. But after this he came into conflict with the great king, whom, according to the contemporary account of Dio Cassius, he smote in three battles. The decisive engagement with Ardavân (Artabanus) in which the last Parthian monarch fell, and where Ardashîr gained the title of "king of kings" seems to have been on 28th April 224 (or 227, according to A. V. Gutschmid), and was probably fought in Babylonia or Susiana, for the next enterprise of Ardashîr was an unsuccessful attack on the strong walls of Hatra, which perhaps was not taken and destroyed till the reign of his successor. Ardashîr conquered Media, where an Arsacid prince was his adversary, and gained the greater part of the Irânian highlands, but failed in Armenia, whither a son of Ardavân had fled.

The Romans saw with concern the rise of a prince who already directed his aims against their Asiatic possessions, and seems to have had some success in this quarter, till in 233 he was smitten by Alexander Severus in a great battle. Henceforth, though peace was often made between the two powers, they remained constant rivals,—and rivals on equal terms, for, though under able rulers and when

* Very doubtful.

the inner condition of the empire was not greatly disturbed, the Europeans of Rome or Byzantium were still too strong for the Asiatics, the tables were not seldom turned, and Rome sustained many a shameful defeat. This struggle fills the chief place in the political history of the Sâsânians; and the inner development of the empire, its martial and political institutions, its art and industry, were also most powerfully influenced by the superior civilization of the West.

The nominal capital was always at Istakhr. . . . But the real metropolis was the Arsacid capital of Ctesiphon, with Ardashîr's new foundation of Veh-Ardashîr, just across the Tigris on the site of the old Seleucia. The rich alluvial land that surrounded these twin cities was no part of Irân proper, and its inhabitants were mainly Semites; but old example, and probably its vicinity to Roman soil, marked it out for the true seat of government.

The extent of the empire at the time of Ardashîr's death is uncertain, for the national tradition ascribes to him some conquests that were really made by his successors, and others which the Sâsânians never made at all. Shâpûr, his son, calls himself on his inscriptions king of the kings of Irân and non-Irân, where his father says only "of Irân;" so that it was the son who first extended the realm beyond the bounds of what was then known as Irân. Non-Irân may refer to districts in the far East, where, however, the Sâsânian power never reached so far as that of the Achæmenians, and it may also include Armenia. At any rate, Ardashîr won a great empire and consolidated it, so that it held together for four centuries. He gave a powerful blow to the system of vassal states, which had become more and more prevalent under the Arsacids, and reduced most of these states to provinces. In this sense he is justly viewed by tradition as the restorer of the unity of Irân; but the unity, of course, was not such as in a modern European state. The great barons in particular were still very powerful, and were more than once a danger to the kings. At bottom they were a continuation of the Parthian nobility, falling into diverse classes, headed, as in the Achæmenian empire, by the seven noblest houses. There was also a numerous minor nobility. Later generations looked back upon the founder of the empire as the best of the lawgivers and the ideal monarch: and, of course, so great a patron of Zoroastrianism left a high reputation for piety. . . .

II.

Shahpûhr I, son of Ardashîr.

Ardashîr is said to have adopted his son Shâpûr as partner of his throne, and this is confirmed by coins on which a youthful head appears along with Ardashîr's likeness. He died late in 241 or early in 242. Shâpûr I. (older form *Shahpûhr*; Sapor or Sapoires of the Westerns) was probably crowned on 20th March 242. Legen-

dary tradition makes his mother an Arsacid princess taken at the capture of Ctesiphon; but, according to a more probable account, Shâpûr was already able to bear arms in the decisive battles with Ardavân. Nor can he have been a mere stripling when his reign began, as his prowess against Rome shows; for in Ardashîr's last years, in the reign of Maximin (236-238), the war had been renewed, and Nisibis and Carrhœ (Haran), two fortresses which constantly reappear in this history, had been taken. . . . The Roman world was at this period so shaken that Syria was again and again invaded,—how often we can hardly say; nay, a Syrian, Cyriades himself led the Persians to Antioch and assumed the purple under their protection. At last the emperor Valerian took the field in person; but, after protracted operations in Mesopotamia, fortune turned against the Romans and Valerian himself became Shâpûr's captive (260), under unknown circumstances, and, according to Roman accounts, through treachery; but certainly not till he had entered into negotiations and vainly sought to purchase a free retreat for his army with gold

The Persians had no great standing army like the Romans, and the levies summoned to the standard could not long be kept together; hence so many brilliant débuts in warfare without lasting result. Shâpûr effected no permanent gain of territory, for even Armenia seems now to have fallen again under Roman suzerainty. But Valerian was not delivered, and died in captivity. The figures of the victorious king and the captive Caesar are still to be seen hewn, perhaps by Roman subjects, on the rocks of Persis, and Persian tradition, which preserves so few historical facts as to the immediate successors of Ardashîr, has not forgotten this crowning humiliation of Rome. Some of the traditional deeds of Shâpûr I. really belong to Shapur II., but we may accept him as the author of the great irrigation works at Shûshtar, and it was he who built Gûndêv Shâpûr (Ar. Jundai-Sâbûr, Syr. Bêth Lâpât), which was often used by the kings as their second residence, and stood to Ctesiphon as its neighbour Susa in Achæmenian times did to Babylon. Shâpûr's sway over non-Îrânian peoples has been already referred to; but the Augustan historians are certainly right in speaking of the Bactrians as a nation still independent and often hostile to Persia, and the same is true of the Cadusians, *i.e.*, the Dêlamites of Gîlân, who were never subdued by the Sâsânians. At the very beginning of Shâpûr's reign Mani, founder of the Manichæan sect, began to preach, against which the Persian priests fought for centuries as vigorously as against the various sections of Nicene Christians.

The close of Shâpûr's reign saw great changes in the Roman east. At the fall of Palmyra Shâpûr was probably no longer alive. His son Hormizd (Ohrmazd) I. came to the throne in 272 or 273, having pre-

viously been Governor of Khorâsân. His title, "the hero," appears to have been gained by prowess against the Romans before his accession, for his reign of one year gave little time for great deeds.

Revolutions of Asia.

In the more early ages of the world, whilst the forest that covered Europe afforded a retreat to a few wandering savages, the inhabitants of Asia were already collected into populous cities, and reduced under extensive empires, the seat of the arts, of luxury, and of despotism. The Assyrians reigned over the East, till the sceptre of Ninus and Semiramis dropped from the hands of their enervated successors. The Medes and the Babylonians divided their power, and were themselves swallowed up in the monarchy of the Persians, whose arms could not be confined within the narrow limits of Asia. Followed, as it is said, by two millions of men, Xerxes, the descendant of Cyrus, invaded Greece. Thirty thousand soldiers under the command of Alexander, the son of Philip, who was entrusted by the Greeks with their glory and revenge, were sufficient to subdue Persia. The princes of the house of Seleucus usurped and lost the Macedonian command over the East. About the same time, that, by an ignominious treaty, they resigned to the Romans the country on this side Mount Taurus, they were driven by the Parthians, an obscure horde of Scythian origin, from all the provinces of Upper Asia. The formidable power of the Parthians, which spread from India to the frontiers of Syria, was in its turn subverted by Ardashir, or Artaxerxes, the founder of a new dynasty, which, under the name of Sassanides, governed Persia till the invasion of the Arabs. This great revolution, whose fatal influence was soon experienced by the Romans, happened in the fourth year of Alexander Severus, two hundred and twenty-six years after the Christian era.

IV.

The Persian Monarchy restored by Artaxerxes.

Artaxerxes had served with great reputation in the armies of Artaban, the last king of the Parthians, and it appears that he was driven into exile and rebellion by royal ingratitude, the customary reward for superior merit. His birth was obscure, and the obscurity equally gave room to the aspersions of his enemies, and the flattery of his adherents. If we credit the scandal of the former, Artaxerxes sprang from the illegitimate commerce of a tanner's wife with a common soldier. The latter represent him as descended from a branch of the ancient kings of Persia, though time and misfortune had

* Extracts III.-XIII. are from *The Decline and Fall of the Roman Empire*, by Edward Gibbon, Lubbock's Edition, Vol. I., p. 132 *seq.*

gradually reduced his ancestors to the humble station of private citizens. As the lineal heir of the monarchy, he asserted his right to the throne, and challenged the noble task of delivering the Persians from the oppression under which they groaned above five centuries since the death of Darius. The Parthians were defeated in three great battles.* In the last of these their king Artaban was slain, and the spirit of the nation was for ever broken. The authority of Artaxerxes was solemnly acknowledged in a great assembly held at Balch in Khorasan. Two younger branches of the royal house of Arsaces were confounded among the prostrate satraps. A third, more mindful of ancient grandeur than of present necessity, attempted to retire, with a numerous train of vassals, towards their kinsman, the king of Armenia; but this little army of deserters was intercepted, and cut off, by the vigilance of the conqueror, who boldly assumed the double diadem, and the title of King of Kings, which had been enjoyed by his predecessor. But these pompous titles, instead of gratifying the vanity of the Persian, served only to admonish him of his duty, and to inflame in his soul the ambition of restoring, in their full splendour, the religion and empire of Cyrus.

V.

Reformation of the Magian Religion.

During the long servitude of Persia under the Macedonian and the Parthian yoke, the nations of Europe and Asia had mutually adopted and corrupted each other's superstitions. The Arsacides, indeed, practised the worship of the Magi; but they disgraced and polluted it with a various mixture of foreign idolatry. The memory of Zoroaster, the ancient prophet and philosopher of the Persians, was still revered in the East; but the obsolete and mysterious language, in which the Zendavesta was composed, opened a field of dispute to seventy sects, who variously explained the fundamental doctrines of their religion, and were all indifferently derided by a crowd of infidels, who rejected the divine mission and miracles of the prophet. To suppress the idolaters, reunite the schismatics, and confute the unbelievers, by the infallible decision of a general council, the pious Artaxerxes summoned the Magi from all parts of his dominions. These priests, who had so long sighed in contempt and obscurity, obeyed the welcome summons; and on the appointed day appeared, to the number of about eighty thousand. But as the debates of so tumultuous an assembly could not have been directed by the authority of reason, or influenced by the art of policy, the Persian synod was reduced, by successive operations, to forty thousand, to four thousand, to four hundred, to forty, and at last to seven Magi, the most respected for their learning and piety. One

* In the plain of Hurmaz, the son of Bâbak was hailed in the field with the proud title of Shâhân Shâh, King of Kings, a name ever since assumed by the sovereigns of Persia (see Malcolm, Vol. I.)

of these, Arda Viraph, a young but holy prelate, received from the hands of his brethren three cups of soporiferous wine. He drank them off, and instantly fell into a long and profound sleep. As soon as he waked, he related to the king and to the believing multitude his journey to Heaven, and his intimate conferences with the Deity. Every doubt was silenced by this supernatural evidence; and the articles of the faith of Zoroaster were fixed with equal authority and precision. A short delineation of that celebrated system will be found useful, not only to display the character of the Persian nation, but to illustrate many of their most important transactions, both in peace and war with the Roman empire.....

VI.

Power of the Magi.

The Magi, or sacerdotal order, were extremely numerous, since, as we have already seen, fourscore thousand of them were convened in a general council. Their forces were multiplied by discipline. A regular hierarchy was diffused through all the provinces of Persia; and the Archimagus, who resided at Balch, was respected as the visible head of the Church, and the lawful successor of Zoroaster. The property of the Magi was very considerable..... The Persian priests, who were of a speculative genius, preserved and investigated the secrets of Oriental philosophy; and acquired, either by superior knowledge or superior art, the reputation of being well versed in some occult sciences, which have derived their appellation from the Magi. Those of more active dispositions mixed with the world in courts and cities; and it is observed, that the administration of Artaxerxes was in a great measure directed by the counsels of the sacerdotal order, whose dignity, either from policy or devotion, that prince restored to its ancient splendour.

VII.

Establishment of the Royal authority in the provinces.

Artaxerxes, by his valour and conduct, had wrested the sceptre of the East from the ancient royal family of Parthia. There still remained the more difficult task of establishing, throughout the vast extent of Persia, a uniform and vigorous administration. The weak indulgence of the Arsacides had resigned to their sons and brothers the principal provinces, and the greatest offices of the kingdom, in the nature of hereditary possessions. The vitaxæ, or eighteen most powerful satraps, were permitted to assume the regal title; and the vain pride of the monarch was delighted with a nominal dominion over so many vassal kings. Even tribes of barbarians in their mountains, and the Greek cities of Upper Asia, within their walls, scarcely acknowledged, or seldom obeyed, any superior; and the Parthian empire exhibited, under other names, a lively image of the

feudal system which has since prevailed in Europe. But the active victor, at the head of a numerous and disciplined army, visited in person every province of Persia. The defeat of the boldest rebels, and the reduction of the strongest fortifications, diffused the terror of his arms, and prepared the way for the peaceful reception of his authority. An obstinate resistance was fatal to the chiefs ; but their followers were treated with lenity. A cheerful submission was rewarded with honours and riches ; but the prudent Artaxerxes, suffering no person except himself to assume the title of king, abolished every intermediate power between the throne and the people.

VIII.

Extent and population of Persia.

His kingdom, nearly equal in extent to modern Persia, was, on every side, bounded by the sea, or by great rivers ; by the Euphrates, the Tigris, the Araxes, the Oxus, and the Indus, by the Caspian Sea, and the Gulf of Persia. That country was computed to contain, in the last century, five hundred and fifty-four cities, sixty thousand villages, and about forty millions of souls. If we compare the administration of the house of Sasan with that of the house of Sefi, the political influence of the Magian with that of the Mahometan religion, we shall probably infer, that the kingdom of Artaxerxes contained at least as great a number of cities, villages, and inhabitants. But it must likewise be confessed, that in every age the want of harbours on the sea-coast, and the scarcity of fresh water in the inland provinces, have been very unfavourable to the commerce and agriculture of the Persians

IX.

Recapitulation of the war between the Parthian and Roman Empires.

As soon as the ambitious mind of Artaxerxes had triumphed over the resistance of his vassals, he began to threaten the neighbouring states, who, during the long slumber of his predecessors, had insulted Persia with impunity. He obtained some easy victories over the wild Scythians and the effeminate Indians ; but the Romans were an enemy, who, by their past injuries and present power,¹ deserved the utmost efforts of his arms The Romans, about ten years before the fall of the Parthian monarchy, obtained a firm and permanent establishment beyond the Euphrates.

X.

Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares war against the Romans, A. D. 230.

Prudence as well as glory might have justified a war on the side of Artaxerxes, had his views been confined to the defence or the acquisition of a useful frontier. But the ambitious Persian openly

avowed a far more extensive design of conquest; and he thought himself able to support his lofty pretensions by the arms of reason as well as by those of power. Cyrus, he alleged, had first subdued, and his successors had for a long time possessed, the whole extent of Asia, as far as the Propontis and the Ægæan sea; the provinces of Caria and Ionia, under their empire, had been governed by Persian satraps, and all Egypt, to the confines of Æthiopia, had acknowledged their sovereignty. Their rights had been suspended, but not destroyed, by a long usurpation; and as soon as he received the Persian diadem, which birth and successful valour had placed under his head, the first great duty of his station called upon him to restore the ancient limits and splendour of the monarchy. The Great King, therefore, commanded the Romans instantly to depart from all the provinces of his ancestors, and, yielding to the Persians the empire of Asia, to content themselves with the undisturbed possession of Europe. This haughty mandate was delivered by four hundred of the tallest and most beautiful of the Persians; who, by their fine horses, splendid arms, and rich apparel, displayed the pride and greatness of their master. Such an embassy was much less an offer of negotiation than a declaration of war. Both Alexander Severus and Artaxerxes, collecting the military force of the Roman and Persian monarchies, resolved in this important contest to lead their armies in person.

XI.

The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus:

Flying with rapidity from the hills of Media to the marshes of the Euphrates, he had everywhere opposed the invaders in person; and in either fortune had united with the ablest conduct the most undaunted resolution. But in several obstinate engagements against the veteran legions of Rome, the Persian monarch had lost the flower of his troops. Even his victories had weakened his power. The favourable opportunities of the absence of Alexander, and of the confusions that followed that emperor's death, presented themselves in vain to his ambition. Instead of expelling the Romans, as he pretended, from the continent of Asia, he found himself unable to rest from their hands the little province of Mesopotamia.¹

XII.

Character and Maxims of Artaxerxes.

- The reign of Artaxerxes, which from the last defeat of the Parthians lasted only fourteen years, forms a memorable æra in the history of the East, and even in that of Rome. His character seems to have been marked by those bold and commanding features that generally distinguish the princes who conquer, from those who in-

¹ Doubtful.

herit, an empire. Till the last period of the Persian monarchy, his code of laws was respected as the ground-work of their civil and religious policy. Several of his sayings are preserved. One of them in particular discovers a deep insight into the constitution of government. "The authority of the prince", said Ataxerxes, "must be defended by a military force; that force can only be maintained by taxes; all taxes must, at last, fall upon agriculture; and agriculture can never flourish except under the protection of justice and moderation." Artaxerxes bequeathed his new empire, and his ambitious designs against the Romans, to Shapor, a son not unworthy of his great father; but those designs were too extensive for the power of Persia, and served only to involve both nations in a long series of destructive wars and reciprocal calamities.

XIII.

The Persian Cavalry.

But the nobles of Persia, in the bosom of luxury and despotism, preserved a strong sense of personal gallantry and national honour. From the age of seven years they were taught to speak truth, to shoot with the bow, and to ride; and it was universally confessed, that in the two last of these arts, they had made a more than common proficiency. The most distinguished youth were educated under the monarch's eye, practised their exercises in the gate of his palace, and were severely trained up to the habits of temperance and obedience, in their long and laborious parties of hunting. In every province, the satrap maintained a like school of military virtue. The Persian nobles (so natural is the idea of feudal tenures) received from the king's bounty lands and houses, on the condition of their service in war. They were ready on the first summons to mount on horseback, with a martial and splendid train of followers, and to join the numerous bodies of guards, who were carefully selected from among the most robust slaves, and the bravest adventurers of Asia. These armies, equally formidable by the impetuosity of their charge, and the rapidity of their motions, threatened, as an impending cloud, the eastern provinces of the declining empire of Rome.

PERSIAN ERRATA.

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۲	آنپش	آنپس
۱	۵	پسرو	پسر بُد
۲	۶	کسانکیم	کسانیکم
۴	۱۵	جوانمرد و	جوانمرد بُد
۵	۱۹	حائی	جائی
۶	۱۸	رای	راہ
۸	۱۹	پراگندہ	پراگند
۸	۲۲	مناز	بقاز
۱۰	۴	بیردان	بیزدان
۱۱	۲	افگند	افگند
۱۱	۱۷	بیشتریکے	بیشتر
۱۶	۱۹	ہرچہ	ہرچہ
۲۲	۴	روزی	و روزی
۲۳	۱	بیاز	بیار
۲۳	۲۶	پیس	پیش
۲۵	۱۰	بخسپد	نخسپد
۲۵	۲۱	ایچ	ھیچ
۳۱	۵	نشیدہ	نشیدہ
۳۱	۷	بیامد	بیابد
۳۳	۱۵	بنخچیر	نخچیر
۳۴	۳۱	مہ	مہ

THE EXTRACTS° FROM THE PERSIAN SHÂH-NÂMEH
RELATING TO THE SUBJECT-MATTER OF THE
PAHLAVI " KARNAME-I-ARTAKHSHIR-I-
PÂPAKÂN".

I.

در خواب دیدن بابک ساسان را
و دختر دادن بدو

بی افکند رائی میان مهان
بماند یکی کشور آباد و شاد
چنین آورد دانشی پاک بار
همه دوده را روز بر گشته شد
خودمند و جنگی و ساسان بنام
سربخت ایرانیان گشته دید
بدام بلا در نیاویخت اوی
ز ساسان یکی کودکی ماند خرد
همی نام ساسانش کودی پدر
همه ساله با رنج و کار گران
مگر یابد از رنج پاداش گنج
بدشت آمد و سورشبانرا بدید
که ایدر گذارد ببد روزگار
همی داشت با رنج روز و شبان
شبان سورشبان گشت بر گوسپند
چناندید روشنروانش بخواب
گرفته یکی تیغ بندی بدست
برو آفرین کرد و بردش نماز
دل تیره از غم بپیواستی

سکندر چو نومید گشت از جهان
کز آندیش نگیزد کس از روم یاد
چو دانا بود بر زمین شهریار
چو دارا برزم اندرون کشته شد
پسر و مراورا یکی شاد کام
پدر را بر آنگونه چون کشته دید
از آن لشکر روم بگریخت اوی
بهندوستان در بزاری بهرد
برین هم نشان تا چهارم پسر
شبانان بدندی دگر ساروان
بوون شد پسر جست کاری بونج
چو کهنتر پسر سوی بابک رسید
بدو گفت مزدورت آید بکار
بید رفت بدبخت را سورشبان
چو شد کارگر مرد آمد پسند
شبی خفته بد بابک رود یاب
که ساسان بپیل ژبان بو نشست
بر آنگس که آمد بر او فواز
زبان را بخوبی بیاراستی

* Carefully collated with two old MSS and the edition of Firdusi's
Shâh-Nâmeh by Turner Macan.

همی بود با مغزش اندیشه جفت
 سه آتش فروزان ببردی بدست
 فروزان بکردار گردان سپهر
 بهر آتشی عود سوزان بدی
 روان و دلش پر ز تیمار شد
 بدان دانش اندر توانا بدند
 بزرگان فرزانه و رای زن
 بهر خواب یکسر بدیشان بگفت
 نهاده بدو گوش پاسخ سوای
 بقاویل این کود باید نگاه
 بشاهی بر آرد سر از آفتاب
 پسر باشدش کز جهان بر خورد
 بر اندازه شان یک بیک هدیه داد
 بر بابک آمد بروز دهم
 پراز بوی پشمین و دل پر ز بیم
 بدر شد پرسندده و رهنمای
 بر خویش نزدیک بنشاختش
 شبان زو بفرسید و پاسخ نداد
 شبانرا بجان گرد پی زینهار
 چو دستم بپیمان بگیرم بدست
 نر در آشکارا نه اندر نهان
 ز یزدان نیکی دهش کرد یاد
 بدارمت شادان دل و ارجمند
 که من پور سامانم ای پهلوان
 که بهمنش خواندی همی یاد گیر
 ز گشتاسب اندر جهان یادگار
 از آنچشم روشن که او دیده خواب
 یکی اسپ با آلت خسروی
 همی باش تا خلعت آرند نو
 از آنسرشانی سرش بفراخت
 غلام و پرسندده بر پای کرد
 هم از خواسته بی نیازیش داد
 پسندیده و افسر خویش را

بدیگر شب اندر چو بابک بخت
 چنان دید در خواب کآتش پرست
 چو آذر گشسپ و چو خآد و مهر
 بهر پیش سامان فروزان بدی
 سر بابک از خواب بیدار شد
 کسانیکم در خواب دانا بدند
 بایوان بابک شدند انجمن
 چو بابک سخن بر کشاد از نهفت
 پراندیشم شد ز آنسخن رهنمای
 سر انجام گفت ایسرفراز شاه
 کسیراکم دیدی تو زینسان بخواب
 وراید و نکم این خواب ازو بگذرد
 چو بابک شنید این سخن گشت شاد
 بقومود تا سرشبان از روم
 بیامد شبان پیش او با گلیم
 بدرداخت بابک ز بیگانه جای
 ز سامان بپرسید و بنواختش
 بپرسیدش از گوهر و از نژاد
 از آن پس بدو گفت کایشهریار
 بگویم ز گوهر بهر چه هست
 که با من نسازی بدی در جهان
 چو بشنید بابک زبان بر کشاد
 که بر تو نسازم بچیزی گزند
 بابک چنین گفت از آن پس جوان
 نبیره جهاندار شاه اردشیر
 سرفراز پوریل اسفندیار
 چو بشنید بابک فرو ریخت آب
 بیاورد پس جامه پهلوی
 بدو گفت بابک بگرما به شو
 یکی کاخ پر مایه اورا بساخت
 چو اورا بدان کاخ در جای کرد
 بهر آلتی سرفرازیش داد
 بدو داد پس دختر خویش را

II.

زادن اردشیر بابکان

یکی کودک آمد چو تابنده مهر
 فزاینده و فروغ و دلپذیر
 که باشد بدیدار او شاد کام
 بر آمد برین روزگار دراز
 بخواندش بابکان اردشیر
 بخرید بر گوهرش بر فرزند
 که گفتی همی زو فرزند سپهر
 ز فرهنگ وز دانش این جوان
 بنامد ماند همی روز بزم
 سوی بابک نامور پهلوان
 سخنگوی و داننده و رهنمای
 سوار بست گوینده و یاد گیر
 فرستش بنزدیک من شادمان
 میان یلان سرفرازش کنم
 نگوئیم که او نیست پدوند ما
 بسی خون ز مژگان برخ بر نشاند
 همان نورسیده جوان اردشیر
 بخوان و نگه کن بروشن روان
 نویسم فرستم یکی نیک خوا
 دلاور جوان پسندیده را
 چو آید بدان بارگاه بلند
 نباید که بادی برو بر وزد
 جوانرا زهر گونگ هدیه داد
 ز فرزند چیزی نبودش دریغ
 ز چینی و زربفت شاهنشاهی
 جوانشد پرستنده اردوان
 فرستاد دینار و مشک و عبیر
 بدرگاه شاه اردوان شد بری

چو نه ماه بگذشت ازین خوبچهر
 بماندند شهریار اردشیر
 همان اردشیرش پدر کرد نام
 همی پروریدش بهر در نیاز
 مراورا کنون مردم نیز ویر
 بیاموختندش بخر هر چه بود
 چنین شد بفرهنگ و بالا و چهر
 پس آگاهی آمد سوی اردوان
 که شیر ژباست هنگام رزم
 یکی نامه بنوشت پس اردوان
 که ایبرد با دانش و پاک رای
 شنیدم که فرزند تو اردشیر
 چو نامه بخوانی هم اندر زمان
 ز بایستها بی نیازش کنم
 چو باشد بنزدیک فرزند ما
 چو آن نامه شاه بابک بخواند
 بفروشد تا پیش او شد دبیر
 بدو گفت گاین نامه اردوان
 من اینک یکی نامه نزدیک شاه
 بگویم که اینک دل و دیده را
 فرستادم و دادمش نیز پند
 توان کن که از رسم شاهان سزد
 در گنج بکشاد بابک چو باد
 ز زرین ستام و ز گوپال و تیغ
 ز دینار و دیبا و اسب و رهی
 بیاورد و بنهاد پیش جوان
 بسی هدیه نیز با اردشیر
 ز پیش نیا کودک نیک پی

III.

آمدن اردشیر بدرگاه اردوان

چو آمد بنزدیکلی بارگاه
 جوانرا بهم اردوان پیش خواند
 بنزدیکلی تخت بنشاختش
 فرستاد هرگونه خوردنی
 خود و ناعداران بیامد جوان
 چو کرسی نهاد از بر تخت شید
 پرستند پیش خواند اردشیر
 فرستاد نزدیک شاه اردوان
 بدید اردوان و پسند آمدش
 پسروار مهرمیداشتش
 بهی خوردن و خوان و نخچیرگاه
 میداشتش همچو پیوند خویش
 چنان بد که روزی بنخچیرگاه
 پسر بود شاه اردوانا چهار
 همیراند با اردوان اردشیر
 بهامون پدید آمد از دور گور
 همه بادپایان برانگیختند
 همیخت پیش اندرون اردشیر
 بزد بر سرین یکی گور نر
 بیامد هم اندر زمان اردوان
 بقیری چنین گور که افکند گفت
 چنین داد پاسخ بدو اردشیر
 پسر گفت گینرا من افکنده ام
 چنین داد پاسخ بدو اردشیر
 یکی دیگر افکن برین هم نشان
 پر از خشم شد ز آن سخن اردوان
 بدو تنه گفت این گناه منست
 ترا خود ببزم و بنخچیرگاه
 بدان تا ز فرزند من بگذری

بگفته باشاه ازان بار خواہ
 ز بابک فراوان سخنرا براند
 بموزن یکی جایگه ساختش
 ز پوشیدنی هم ز گستردنی
 بجائی که فرموده بد اردوان
 جهان گشت چون روی رومی سپید
 همان بدیهای که بد نا گزیر
 فرستاد بابک پهلوان
 جوانمرد را سودمند آمدش
 زمانی به تیمار نگذاشتش
 فرقی بجز با جوانمرد شاه
 جدائی ندادش ز فرزند خویش
 پراگنده شد لشکر و پور شاه
 از آن بریکی چون یکی شهریار
 جوانمرد و شاه را دلپذیر
 از آن لشکر گشن برخاست شور
 بهی گرد باخوی بر آمیختند
 چو نزدیک شد در کمان راند تیر
 گذر کرد بر گور پیکان و پر
 بدید آن کشاده بر آن جوان
 که بادست آنکس روان باد جفت
 که این گور را من فکندم بقیر
 همان جفت را نیز جوینده ام
 که دشتی فراخست و هم گور و تیر
 دروغ از گناہست با سرکشان
 یکی بانگ برزد بمرد جوان
 که پروردن آئین و راه منست
 چرا بود باید بهی با سپاہ
 بلندی گزینی و کند آوری

<p>همان جایگه نزد اسپان گزین
 بهر کار باهر کسی یار باش
 بو آن آخور تازی اسپان امیر
 پراز فم دل و سر پراز کیمیا
 که دره تنش باد ورنج روان
 که شاه اردوان از چه آشفته بود
 نکرده آن سخن هیچ برکس پدید
 بیاورد دینار چندی ز گنج
 پیونی برا فکند و مردی سوار
 یکی نامه فرمود زی اردشیر
 چو رفتی بنخچیر با اردوان
 پرسندند تو نه پیوند اوی
 که خود کرده تو بنا بخودی
 مگردان ز فرمان او هیچ روی
 بنامه درون پندها دادمت
 دگر خواه تا بگذرد روزگار
 بیامد دوان تا بر اردشیر
 دلش سوی نیرنگ واورنگ گشت
 نه اندر خور خویش جایی گزید
 ز پوشیدنیا و از خوردنی
 می و جام و راعشگران یار اوی</p> | <p>تو تازی اسپان مارا ببین
 بر آن آخور اسپ سالار باش
 بیامد پراز آب چشم اردشیر
 یکی نامه بنوشت نزد نیا
 که مارا چه پیش آمده از اردوان
 هم یاد کرد آن کجا رفته بود
 چو آن نامه نزدیک بابک رسید
 دلش گشت از انکار پر درد ورنج
 فرستاد نزدیک او ده هزار
 بفرمود تا پیش او شد دبیر
 که ای کم خرد نو رسیده جوان
 چرا ناختمی پیش فرزند اوی
 نکرد او بفرد دشمنی از بهی
 کنون کام و خوشنودی او بجوی
 ز دینار ناختمی فرستادم
 هر آنکه کم این مایه بردی بکار
 نکاور پیون با جهان دیده پیر
 چو آن نامه بر خواند خرسند گشت
 بنزدیک اسپان سرائی گزید
 بگسرد هرگونه گسردنی
 شب و روز خوردن بدی کار اوی</p> |
|--|--|

IV.

دیدن گلنار اردشیر را و مردن بابک

<p>بکاخ اندرون بنده ارجمند
 نگاری پراز گوهر و رنگ و بوی
 ابر خواسته نیز گنجور بود
 بدیدار او شاد و خندان بدی
 دلش گشت از آن خرمی شاد کام
 جوان در دل ماه شد جایگیر
 همانا بشب روز نزدیک شد
 گره زد بو چند و بپسود دست</p> | <p>یکی کاخ بد اردوانا بلند
 که گلنار بدنام آن ماهروی
 معبر اردوان همچو دستور بود
 بر او گرامیتر از جان بدی
 چنان بد که روزی بر آمد پیام
 نغمه کرد خندان لب اردشیر
 همی بود تا روز ناریک شد
 کمندی بو آن کنگره در بیست</p> |
|---|---|

همداد نیکي دہش را درود
 پراز گوہر و بوی و مشک و صیبر
 چو بیدار شد تنگ در برگرفت
 بدان موی و آفری و آنرنگ و بوی
 کہ پر غم دلم را بیاراستی
 دل و جان بہر تو آگندہ ام
 کہ از من بؤد شاد و روشن روان
 بگیتی بدیدار تو زندہ ام
 درفشان کنم روز تارنگ تو
 بدیدار آن دلبر دلپذیر
 شکست اندر آمد بآموزگار
 سرای کہن دیگربوا سپرد
 پر از غم شد و تیرہ گشتش روان
 سپہبد بہتر پسوداد پارس
 ز درگاہ لشکر بہامون برند
 از آن شاہ روشن دل دستگیر
 وز آن آگہی رای دیگر گرفت
 بہر سوہمی جست رای گریز
 از اختر شناسان روشنروان
 ہمی باز جست اختر و راہ خویش
 از آن پس کرا باشد آموزگار
 بدان تا کند اخترانرا نگاہ
 نگہ کردہ شد اختر شہریار
 سخن گفتن از اختر و راز شان
 کنیزک بہر داخت ز اختر شناس
 ہمیداشت گفتار ایشان بیاد
 کہ بکشاید آن راز با اردوان
 ز کاخ کنیزک بر شہریار
 ہمان گشت او بر چہ و چون و چند
 ز چہیزی بیچہ دل شہریار
 سپہبد نژادی و کندہ آوری
 جہاندار و نیک اختر و سودمند
 ز گفتار ایشان غمی گشت سخت

بگستاخی از بارہ آمد فرود
 چو آمد خرامان بر اردشیر
 ز بالین دیبا سرش بر گرفت
 نگہ کرد برنا بر آن خوبروی
 بدانماہ گفت از کجا خامتی
 چنین داد پاسخ کہ من بندہ ام
 دلارام و گنجور شاہ اردوان
 کنون گر پذیري مرا بندہ ام
 بیایم چو خواہی بنزدیک تو
 از آن شادمان شد دل اردشیر
 چو لغتی بر آمد برین روزگار
 جہاندیدہ بیدار بابک ہمرد
 چو آگاہی آمد سوی اردوان
 گرفتند ہر مہتری یاد پارس
 بفرمود تا کوس بیرون برند
 جہان تیرہ شد بر دل اردشیر
 دل از لشکر اردوان برگرفت
 کہ از درد او بؤد دلش پرستیز
 وز آن پس چنان بؤد کہ شاہ اردوان
 بیارود چندی بدرگاہ خویش
 ہمان نیز تا گردش روزگار
 فرستاد شان نزد گلنار شاہ
 سہ روز اندر آن کار شد روزگار
 چو گلنار بشنید آواز شان
 بسہ روز تا شب گذشتہ سہ پاس
 پراز آرزو دل لبان پر زباد
 چہارم بشد مرد روشنروان
 برقتند باز چہا در کنار
 بگفتند راز سپہر بلند
 کزین پس کنون تانہ بس روزگار
 کہ بگریزد از مہتری کہتوی
 وز آن پس شود شہریاری بلند
 دل نامور بہتر نیک بخت

V.

گرینختن اردشیر با گلنار

چو شد روی کشور بکردار قیر
 چو دریا بر آشفست مرد جوان
 کنیزی بگفت آنچه روشنوا
 سخن چون ز گلنار از آنسان شنید
 دل مرد برنا شد از گفته قیز
 بدر گفت گر من بایران شوم
 تو با من سگالی که آئی برا
 اگر با من آئی توانگر شوی
 چنین داد پاسخ که عن بنده ام
 همیگفت بالرب پر از باد سرد
 چنین گفت با ماهروی اردشیر
 کنیزی بیامد بایوان خویش
 چو شد روی گیتی ز خورشید زرد
 کنیزی در گنجها باز کرد
 ز یاقوت وز گوهر شاهوار
 بیامد بجائی که بودش نشست
 همی بود از آن کار بارنج و درد
 که تا چون گریزد ز شاه اردوان
 همی بود تا شب بر آمد ز کوه
 از ایوان بیامد بکردار تیر
 جهانجوی را دید جامی بدست
 کجا دست شان کرده بود اردشیر
 دو اسب گرانباه کرده گزین
 جهانجوی چون روی گلنار دید
 همی گفت که اکنون بپایه شدن
 مگر یابم از چنگ این اژدها
 هم اندر زمان پیش بنهاد جام
 بپوشید خفتان و خود بر نشست
 همان ماه رخ بر دگر بارگی
 از ایوان سوی پارس بنهاد روی
 کنیزک بیامد بر اردشیر
 که یگروز نشکیمی از اردوان
 همیگفت با نامور اردوان
 شکیبائی و خامشی برگزید
 وز آن پس بهیچست راه گریز
 ز ری سوی شهر دلیران شوم
 گرایدر بهاشی بنزدیک شاه
 همان بر سر کشور افسر شوی
 نباشم جدا از تو تا زنده ام
 فروریخت از دیدگان آب زرد
 که فردا بپایه شدن ناگزیر
 بکف بر نهاده تن و جان خویش
 بخرم اندر آمد شب لاجورد
 زهر گوهری جستن آغاز کرد
 ز دینار چندان که بودش بکار
 به انخانه بنهاد گوهر بدست
 زهر گونه اندیشهها یاد کرد
 چگونه شود کار او با جوان
 بخفت اردوان جای شد بیگروه
 بیاورد گوهر بر اردشیر
 نگهبان اسپان هم خفته دست
 که اوخواست رفتن بشب ناگزیر
 بر آخور چران همچنان زیرین
 همان گوهر سرخ و دینار دید
 نباید باندۀ فزون زین بدن
 بدین روزگار جوانی رها
 بزد بر سر قازی اسپان لجام
 یکی تیغ زهر آب داده بدست
 نشست و برفتند یکبارگی
 همیرفت شادان دل و را بگری

نبودی شب و روز روشنروان
مگر چهر گلزار دیدی بفال
بدیبا سرگاهش آراستن
بر آشفست و پیچان شد از کین اوی
بیاراسته تخت و تاج و سرای
بیامد بر نامور شهر یار
هر آنکس کجا مهر کشورند

چنان بد که بیماهروی اردوان
زدیبا نه برداشتی دوش و یال
چو آمدش به گام برخاستن
کنیزی نیامد بهالین اوی
بدر بر سپاه ایستاده بپای
ز درگاه برخاست سالار بار
بدو گفت گردنکشان بودرلد

VI.

آگاهی یافتن اردوان از گریختن اردشیر بکنیزک و تاختنش پس ایشان

که گلزار چون راه و آئین نگاه
مگر باشد اندر دلش کین من
که رفعت بیگاه دوش اردشیر
که بد باره نامبردار شاه
که گنجور او رفت با اردشیر
بهالای بوراندر آورد پای
تو گفتی بهی پاره آتش سپرد
بسی اندر و مردم و چار پای
شنید ایچ کس بانگ نعل ستور
یکی باره خنک و دیگر سیاه
دو تن بردو اسپ اندر آمد بدشت
چو اسپه پی می بر پراگنده خاک
که این غرم باری چرا شد روان
شاهی ز نیک اختری پراوست
همه کار گردد بهما بردراز
بخورد و بر آسود و آمد دوان
به پیش اندرون اردوان باد زیر
نپرداخت از تاختن یکزمان
برو بر ز دشمن نیاید گزند
بدید از بلندی یکی آبگیر

پرستندگانرا چنین گفت شاه
ندارد نیاید بهالین من
بیامد هم آنگاه مهر دیر
وز آخر بهر دست خنک و سیاه
هم آنگاه شد شاهرا دلپذیر
دل مود جنگی بر آمد ز جای
سواران جنگی فراوان ببرد
بره بر یکی نامور دید جای
بپرسید از ایشان که شبگیر هر
دو تن برگزشتند پویان براه
یکی گفت که ایدر بره برگزشت
بدم سواران یکی غرم پای
بدستور گفت آرمزان اردوان
چنین داد پاسخ که آن قراوست
گر این غرم دریابد اورا مقامز
فرود آمد اینچایگاه اردوان
همی تاختند از پس اردشیر
جوان با کنیزک چو باد دمان
کرا یار باشد سپهر بلند
ازین تاختن رنجه شد اردشیر

جوانمرد پویان بگلنار گفت
 ببايد برين چشمه آمد فرود
 بباشيم وز آب چيزی خوريم
 چو هردو رسيدند نزديک آب
 بهخواست آمد فرود اردشير
 جوانان باواز گفتند زود
 که رستی ز کام و دم ازدها
 نبايد که آئی بخوردن فرود
 چو از پندگو آن شنيد اردشير
 گرانشد رکاب و سبکشد عنان
 پس اندر چو باد دمان اردوان
 بدانکه که بگذشت نيمي ز روز
 يکي شارسان ديد با رنگ و بوي
 چنين گفت با موبدان ناعدار
 چنين داد پاسخ بدو رهنماي
 بدانکه که خورشيد برگشت زرد
 برين شهر بگذشت پویان دو تن
 يکی غرم بود از پس یک سوار
 چو سيمورغ بال و چو طاوس دم
 برنگ ارغوان و بتک تذه باد
 چنين گفت با اردوان که خدای
 سپه سازی و ساز جنگ آوری
 که بختش پس پشت او در نشست
 يکي نامه بنويس نزد پسر
 نشاني مگر يابد از اردشير
 چو بشنيد ز اردوان اين سخن
 بدان شارسان اندر آمد فرود

که اکنونکه با رنج گشنيد جفت
 که شد باره و مرد بی تار و پود
 وز آن پس با سودگی بگذريم
 بزردي دو رخساره چون آفتاب
 دو مرد جوان ديد بر آبگير
 عنان و رکابت ببايد بسود
 کنون آب خوردن نيارد بها
 تن خویش را داد بايد درود
 بگلنار گفت اين سخن ياد گير
 بگردن بر آورد رخشان سنان
 همی ناخست همواره تیره روان
 فلک را بهپيمود گيني فروز
 بسي مردم آمد بنزدیک اوی
 که کي برگزشتند آن دو سوار
 که اي شاه نیک اختر پاک رای
 بگسترد شب چادر لا جورد
 پراز گرد و بي آب گشته دهن
 که چون او ندیدم بایوان نگار
 چو رخس دلور سرو گوش و سم
 ندارد بر آسمان کسی غرم ياد
 کز ايدر مگر باز گردی بجای
 که اکنون دگر گونه شد داوری
 ازین ناختن باد باشد بدست
 بنامه بگو اين سخن در بدر
 نبايد که گودد همان غرم شیر
 بدانست کآن کار او شد کهن
 همي داد نيکی دهن را درود

VII.

نامه نوشتن اردوان به پسر خود درباره

گرفتن اردشير

بفرمود تا باز گردد سپاه
 چو شب تیره گشت اندر آمد بوی

چو شب روز شد باصدا پگاه
 بیا مد دو رخساره هم رنگ ني

که کژی بکار اندر آورد سو
 کز آنسان نرفت از کمان هیچ نیز
 مگو این سخن باکس اندر جهان
 بپردان چنین گفت کاید ستیبر
 که هرگز مبیناد نیکی تنش
 ز کار گذشته فراوان برانده
 ببالا و چهر و بر اردشیر
 ز فروز اورنگ او گشت شاد
 بهر سو برافکنند زورق بر آب
 سپاه انجمن شد بر آن آبگیر
 بآگاهی شاه کردند خور
 بهر کشوری نامدارا بدند
 ز شادی جوانند دل مرد پیور
 بنزدیک برنا گروها گروه
 بنزد جهانجوی گشت انجمن
 که ای نامداران روشنروان
 ز فوزانه و مردم رای زن
 چه کرد از فرومایگان مهان
 چه کرد از فرومایگی در جهان
 ببیدادی آورد گیتی بمشت
 بهر اندرون اردوان شهریار
 وز اینداسقان کسی نگیریم یاد
 نهانم بکس تاج و تخت بلند
 که پاسخ بآواز فرخ نهید
 ز شمشیر زن مرد وز رای زن
 همه راز دل باز گفتند راست
 بدیدار چهر تو گشتیم شاد
 ببندیم کینرا کمر بر میان
 غم و شادمانی بکم بیش تست
 مزد بر تو شاهی و کند آوری
 بتیغ آب دریا همه خون کنیم
 سرش بر تو آمد ز ناپید و نیز

یکی نامه بنوشت نزد پسر
 چنانند ز بالین ما اردشیر
 سوی پارس آمد بجویش نهان
 وزین سو بدریا رسید اردشیر
 تو کودی مرا ایمن از بد کنش
 بر آسود و ملاح را پیش خواند
 نگه کرد فرزانه ملاح پیور
 بدانست کونست جز کی نژاد
 بپامد بدریا هم اندر شتاب
 از آگاهی نامدار اردشیر
 بر آنکس که بد بابکی در صطخر
 دگر هر که از تخم دارا بدند
 چو آگاهی آمد ز شاه اردشیر
 همرفت مردم ز دریا و کوه
 زهر شهر فوزانه و رای زن
 زبان بر کشاد اردشیر جوان
 کسی نیست زین نامدار انجمن
 که نشنید کاسکندر اندر جهان
 که نشنید کاسکندر بد نهان
 نیامان عمارا یکایک بکشت
 چومن باشم از تخم اسفندیار
 مزد گو مرا اینوا نخوانیم داد
 چو باشید بامن بدین یارمند
 چگوئید و این را چه پاسخ دهید
 بر آنکس که بود اندران انجمن
 چو آواز بشنید بر پای خاست
 که هر کس که هستیم بابک نژاد
 و دیگر که هستیم ساسانیان
 زن و جان ما سر بسر پیش تست
 بدو گوهر از هر کسی برتری
 بفرمان تو کوه هامون کنیم
 چو پاسخ بر آنسان شنید اردشیر

بدل در باندیشه کین گسـتـرید
پی افگند و شد شارسان کارسان
که ایشاه نیک اختر دلپذیر
بر پارس باید که بیخو کـنـی
که اختر جوانست و خسرو جوان
فزونست و زو بینی اندوه ورنج
ندارد کسی زان سپس با تو پای
سخنهای بایسته دلپذیر
بسوی صطخر آمد از پیش آب
دلش گشت پر درد و نیره روان
سپاهی بیاورد با ساز جنگ

بر آن مهنران آفرین گسـتـرید
بنزدیک دریا یکی شارسان
یکی موبدی گفت با اردشیر
سر شهر یاری همی نوکنی
وز آن پس کنی رزم با اردوان
که او از ملوک طوایف بگنج
چو بوداشنی گاه اورا ز جای
چو بشنید گردن فراز اردشیر
چو بوزد سر از تیغ کوه آفتاب
خبر شد بر بهمن اردوان
نکرد ایچ بونخت شاهی درنگ

VIII.

یاری نمودن تباک با اردشیر و جنگ کردن با بهمن و فیروزی یافتن

ابا آلت و لشکروای پای
جهانیده با داد و فرمانروا
چو آگه شد از پیش بهمن برفت
ابا لشکر و کوس و بادار و گیر
ز اسپ اندر آمد چنان چون سزید
ز مسانیدان بیشتر یکی کرد یاد
بزود آمدن ارج بشناختش
دلش گشت از آن پیر پرتوس و بای
که با او سپاهی جهانگیر بود
بدانست اندیشه اردشیر
چنین گفت کز کردگار بلند
اگر در دلم هست جزای پای
که آورد لشکر برین آگیر
که از پیر زن گشت مرد جوان
شکیبادل و راز دارنده دان
یکی دیگر اندیشه افگند بن
بر آن نامدارانش سرداشتی
سوی آذر رام و خواد گشت

یکی نامور بود نامش تباک
که بر شهر جهرم بد او پادشا
مراورا خجسته پسر بود هفت
بیامد ز جهرم سوی اردشیر
چو چشمش بروی سپید رسید
بیامد دوان پای او بوس داد
فراوان جهانجوی بنواختش
پراندیشه شد نامجوی از تباک
براه اندر از پیر آژیر بود
جهانیده بیدار دل بود و پیر
بیامد بیاورد استا و ژده
بریدست بیمایه جان تباک
چو آگاهی آمد ز شاه اردشیر
چنان سیر گشتم ز شاه اردوان
مرا نیکدل مهربان بنده دان
چو بشنید زو اردشیر این سخن
مراورا بجای پدر داشنی
دل شاه از اندیشه آزاد گشت

که باشدش بر نیکوئی رهنمای
 درخت بزرگی ببردش
 عوض پیش او رفت با رهنمای
 نگه کرد تا کیست سالار و گرد
 دلبران و مردان خنجر گذار
 از آن لشکر گشن شد شاد کام
 ز دادار نیکی دهن یاد کرد
 سویی بهمن اردوانشد بجنگ
 برفتند گردان پر خاش خر
 هم نیزه و تیغ و ژوپین بکف
 سپاه تباک اندر آمد بجنگ
 چو جوی روان خون همی ریختند
 هوا پرز گرد و زمین پرز مرد
 بیامد ز قلب سپاه اردشیر
 تنش خسته از تیرو تیره روان
 با ناله بوق و باران تیر
 که بهمن بدو داشت آواز و فخر
 زهر سو بپیوست بیمر سپاه
 کجا بابک آگنده بود آن برنج
 بنیرو شد از پارس لشکر براند

نیایش همیکرد پیش خدای
 بهر کار پیروزگر داردش
 وز آنجایکه شد بهره سواي
 سوار و پیاده همی بر شمرد
 چو عارض بر آورد پنجم هزار
 یکایک بدانست و پرسید نام
 سپه را درم داد و آباد کرد
 چو شد لشکری چون دلاور پلنگ
 چو گشتند نزدیک با یکدیگر
 سپاه از دو رویه کشیدند صف
 چو شد چادر چرخ پیروزه رنگ
 چو شیوان جنگی بر آویختند
 بدینگونه تا گشت خورشید زرد
 بر آمد یکی باد و ابری چو تیر
 گریزان بشد بهمن اردوان
 پس اندر همیافت شاه اردشیر
 برین همنشان تا بشهر صطخر
 ز گیتی چو برخاست آواز شاه
 مراورا فراوان نمودند گنج
 درمهای آگنده را بر فشاند

IX.

لشکر کشیدن اردوان بجنگ اردشیر و کشته شدن اردوان

دلش گشت پر بیم و تیره روان
 همیگفت با من خداوند پند
 ز بخشش بکوشش گذر چون شود
 یکی نامجوی آید و شیر گیر
 سپهر برگرفت و بنه بر نهاد
 همی گرد لشکر بر آمد بهما
 سپاهیکر بر باد بر بست راه
 بخاک اندرون مار بپ خواب ماند
 چرنکیدن زنگ و هندی درای

چو آگاهی آمد سوي اردوان
 چنین گفت کین راز چرخ بلند
 هر آن بد کن اندیشه بیرون شود
 گمانی نبردم که از اردشیر
 در گنج بکشد و روزی بداد
 ز گیل و ز دیلم بیامد سپاه
 وز آنروی لشکر بیاورد شاه
 میان دو لشکر دو پر تاب ماند
 ز بس ناله کوس با تیره نای

خروشان سپاه و درفشان درفش
چهل روز ازینسان همی جنگ بود
ز هرگونه تنگ شد خوردنی
ز بس کشته شد روی هامون چو کوه
سرانجام ابری بر آمد سیاه
یکی باد برخاست بس هولناک
بقوفید کوه و بدرید دشت
بفرسید از آن لشکر اردوان
که این کار بر اردوان ایزدیست
بروزی کجا سخت شد کارزار
بیامد ز قلب سپاه اردشیر
گرفتار شد در میان اردوان
بدمست یکی مرد خرد نام
به پیش جهانجوی بردش اسیر
فرود آمد از اسپ شاه اردوان
بدژخیم فرمود شاه اردشیر
بخنجر میانش بدو نیم کن
بیامد دژ آگاه و فرمان گزید
چنین است کردار این چرخ پیرو
کرا با ستاره بر آرد بلند
دو فرزند او هم گرفتار شد
مر آن پردو را پای کرده به بند
دو مهتر بد از رزم بگریختند
برفند گریان بهندوستان
هم رزمه پر مقام و کمر
بقومود تا گرد کردند شاه
برفت از میان بزرگان تباک
خروشان بهشتش ز خاک نبود
بدیبا بیوشید خسته برش
به پیمود کس خاک کاخش به پی
وز آن پس بیامد بر اردشیر
تو پیمان ده و دختر او بخواه
بدمست آیدت افسر و تاج و گنج

سرافشانده تیغهای بنفش
بر آن زیردستان جهان تنگ بود
همان تنگ شد راه آوردنی
شده خسته از زندگانی ستوه
بشد کوشش رزم را دستگاه
دل جنگیان شد از آن پرزبای
خروشش همی از هوا برگذشت
شدند اندرین یکسخت یکنیان
برین لشکر اکنون ببايد گریست
هم بخردان خواستند زینهار
چکاچاک برخاست باران تیر
بداد از پی تاج شیرین روان
چو بگرفت و بودش گرفته لگام
ز دور اردوانا بدید اردشیر
تندش خسته تیر و تیغه روان
که شود دشمن پادشارا بگیر
دل بد سگالان پر از بیم کن
شد آن نامدار از جهان ناپدید
چرا با اردوان ر چه با اردشیر
سپارد مراورا بخاک نژد
و زو نخمه آرشى خوار شد
بزدان فرستاد شاه بلند
بدام بلا بر نیاویختند
سزد گر کنی زین یکی داستان
پراز آلت لشکر و سیم و زر
ببخشید از آن پس هم بر سپاه
تن اردوانا ز خون کرد پاک
بر آئین شاهان یکی دخمه کرد
ز کافور کرد افسری بر سرش
ز لشکر هر آنکس که شد سوی ری
چنین گفت کایشاه دانش پذیر
که با فروزیست و با تاج و ماه
کجا گرد کرد اردوان آن برنج

هم اندر زمان دختر او بخواست
 توانگر سپید توانگر سپاه
 بر آسود از رنج وز گفتگوی
 بدو اندرون چشمه و دشت و راغ
 همخواندش خرقه ارد شیر
 فراوان از آنچشمه بکشاد جوی
 برو تازة شد مهر و جشن سده
 بر آورده شد جایگاه فراخ
 همخواندش مرزبان شهر زور
 چو آباد کردش کسانرا نشاخت
 همی کوه بایست پیشش برید
 وز آن کوه ببرید صد جویبار
 شد آشارسان پر سرای و ستور

زو بند بشنید و گفتار راست
 بایوان او بود نایک دو ماه
 صوی پارس آمد زری نامجوی
 یکی شارسان کرد پر کاخ و باغ
 که اکذون گرانهایر دهقان پیر
 یکی چشمه بد بیکران اندروی
 بر آورد ز آنچشمه آتشکده
 یکرد اندرش باغ و میدان و کاخ
 چو شد شاه بادانش و فرو زور
 بگرد اندرش روستاها بساخت
 بجای یکی ژری دریا بدید
 ببرند میتین و مردان کار
 همیراند از کوه تا شهر زور

X.

رزم اردشیر با گردان و شکست یافتن

بشد ساخته تا کند رزم کرد
 پذیرد شدش کرد بیمر بچنگ
 ابا کرد کشور همه یار گشت
 فزونتر ز گردان او یک بسی
 سپاه جهاندار بگویند
 شد آورد که را همه جای تنگ
 نبد نامداری بر آن رزمگاه
 زبانها شد از تشنگی چاک چاک
 که بنشانند آنچنگ و جوش و جلب
 بیامد جهاندار با آن گروه
 ابا اندکی مرد برنا و پیر
 بر آن میش و بر پاسبانان بدید
 دهانشان پراز خاک آورده گاه
 یکایک ببرند با آب ماست
 شب تیره خفقان زبرد کشید

سپاهی ز اصطخر بیمر ببرد
 چو شاه اردشیر اندر آمد بچنگ
 یکی کار بد خوار دشوار گشت
 یکی لشکری گرد شد پارسی
 بیکروز تا شب بر آویختند
 ز بس کشته و خسته بردشت جنگ
 جز آتش با خوار مایر سپاه
 ز خورشید تابان و از گرد خاک
 هم آنگه در فشی بر آورد شب
 یکی آتشی دید بر صوی کوه
 صوی آتش آورد روی اردشیر
 چو تنگ اندر آمد شبانان بدید
 فرود آمد از اسپ شاه و سپاه
 ازیشان سبک اردشیر آب خواست
 بیاسود و لختی چرید آنچه دید

ببالین نهاد آن کُلی مغفرش
 سرشاه ایران بر آمد ز خواب
 که بد دور باد از تو روز و شبان
 ز خفتان همان خوابگاه تو بود
 کز ایدر کجا یابم آرامگاه
 نیابی مگر باشدت رهنمای
 چو رفتی پدید آید آرامگاه
 بهر ده یکی نامبردار مه
 ببرد از ره راه بر چند پیر
 از آن ده سبک پیش او رفت مه
 از آنجای تاخره اردشیر
 بهر شاد دل برگرفتند راه
 که تا کار ایشان بچوید نهان
 بر شاه ایران فراز آمدند
 ندارد کسی بردل از شاه یاد
 کهن گشت و شد بخت برناش پیر
 گذشته سخن بودلش باد گشت
 سواران شمشیر زن سه هزار
 بیاورد با خویشان شهریار

ز خفتان شایسته بد بسترش
 سپیده چو سرزد ز دریای آب
 بیامه ببالین او سرشبان
 چه بد بود کین جایی راه تو بود
 بپرسید از آن سرشبان راه شاه
 چنین داد پاسخ که آباد جایی
 از ایدر کنون چار فرسنگ راه
 وز آنروی پیوسته شد ده ده
 چو بشنید از آن سرشبان اردشیر
 سپیده ز کوه اندر آمد ده
 سواران فرستاد بونا و پیر
 سپهر را چو آگاهی آمد ز شاه
 بگردان فرستاد کار آگاهان
 بر رفتند پریان و باز آمدند
 که ایشان همه نام جویند و شاد
 برانند کاندز صطخر اردشیر
 چو بشنید شاه آن سخن شاد گشت
 گزین کرد از آن لشکر نامدار
 کهاندار با تیر و ترکش هزار

XI.

شبنخون کردن اردشیر بر سر گردان و شکست

داون ایشانرا

کسیرا که نا بردنی بد بماند
 جهاندار با کرد نزدیک شد
 یکایک دل لشکر آشفته دید
 عنان باره تیز تگ را سپرد
 گیاره از خون بر سر افسر نهاد
 بروی زمین کرد بر بست گشت
 سترگی و نا بخردی خوار شد
 سپهر را همه بهره و تاج داد

چو خورشید شد زرد لشکر براند
 چو شب نیمه بگذشت و تاریک شد
 همه دشت از ایشان پراز خفته دید
 چو آمد سپیده ببالین کرد
 بر آسخت شمشیر و اندر نهاد
 همه دشت از ایشان سرودست گشت
 بی اندازه زیشان گرفتار شد
 همه بوصهاشان بقاراج داد

اگر پسر مردی ببرد بدشت
 ز نیک اختر روز وز داد شاه
 گو از آن بیامد بشهر مطهر
 سلیح سواران بی آهو کند
 که زود آید اندیشه روز رزم
 چو آسوده شد گردگاه از کمر
 چو این داستان بشنوی یادگیر

چنانشد که دینار بر سر بطشت
 نکردی بدینار او کس نگاه
 ز مردی نکردی بر آتش فخر
 بفرمود کاسپان بنیرو کند
 تن آسوده دارید یکسر بزم
 دلیران بخوردن نهادند سر
 پر اندیشه رزم شد اردشیر

XII.

داستان هفتواد و سرگزشت کرم

بدانکه که بکشد راز از لفت
 که گوید ز بالا و پنهانی پارس
 ز کوشش بدی خوردن هر کسی
 که بیگام جویند نان بدی
 شدندی هم دختران همگروه
 یکی دوک دانی ز چوب خدنگ
 خرامان از آتش پنا پیش کوه
 نبود بدی بخورد اندرون بیش و کم
 از آن پنبه شان بود ننگ و نبرد
 شده پنبه شان ریسمان دراز
 یکی مرد بد نام او هفتواد
 از آنرفت کورا پسر بود هفت
 که نشمردی او دخترانرا بکس
 نشستند با دوک در پیش کوه
 بگاه خورش دوک بگذاشتند
 یکی سیب افکنده باد از درخت
 کنون بشنو اینداستان شگفت
 یکی در میان کرم آگنده دید
 بدان دو کدان نرم بگذاشتش
 بنام خداوند بی یار و جفت
 برشتن نمایم شمارا نهیب
 کشاده رخ و سپیم دندان شدند

ببین این شگفتی که دهقان چه گفت
 ز شهر کجا ران بدریای پارس
 یکی شهر بد ننگ و مردم بسی
 بدان شهر دختر فراوان بدی
 بیکروی نزدیکتر بود کوه
 ازین هر یکی پنبه بردی بسنگ
 بدروازه دختر شدی همگروه
 بر آمیختندی خورشها بهم
 نرفتی سخن گفتن از خواب و خورد
 شدندی شبانگه سویی خانه باز
 بدان شهر بیچیز خرم نهاد
 بدینگونه بر نام او هر چه رفت
 گرامی یکی دخترش بود و بس
 چنان بد که روزی هم هم گروه
 بر آمیختند آن کجا داشتند
 چنان بد که این دختر نیکبخت
 بره بر بدید و سبک برگرفت
 چو آنخوب رخ میوه اندر گزید
 بانگشت از آن سیب برداشتش
 چو بوداشت ز آندو کدان پنبه گفت
 من امروز ازین اختر کرم سیب
 هم دختران شاد و خندان شدند

دو چندانکه رشتي بروزي بوشت
 وز آنجا بيامد بکردار دود
 براو آفرين كرد مادر بهر
 بشبگیر چون ريسان بر شمر
 چو آمد بر آن چاره جوی انجمن
 چنين گفت با نامور دختران
 من از اختر کرم چندان طراز
 بوشت آن کجا برده بد پيش از آن
 سوي خانه برد آن طرازي که رشت
 همي لختگي سيب هر باعداد
 دران پنجه هر چند کردی فزون
 چنان بد که يکروز مام و پدر
 که چندان بريشي مگر با پري
 سبک سيمتن پيش مادر بگفت
 همان کرم فوخ بدیشان نمود
 بفالی گرفت اين سخن هفتواد
 مگر ز اختر کرم گفتی سخن
 چنين تا بر آمد برين روزگار
 مر آن کرم را خوار نگذاشتند
 تن آور شد آن کرم و نیرو گرفت
 همي تنگشد دو کدان بر تنش
 بهشک اندرون پیکر زعفران
 یکی پاک صندوق کردش سیاه
 چنان بد که در شهر بی هفتواد
 فراز آمدش ارج و آرم و چیز
 یکی میو بد اندر آن شهر اوی
 بهانه همی ساخت بر هفتواد
 بسی نامدار انجمن شد بروی
 ز شهر کجاران بر آمد نفیر
 همیرفت پيش اندرون هفتواد
 بهر شهر بگرفت و اورا بکشت
 بنزدیک او مردم انبوه شد
 یکی دژ بکرد از بو تیغ کوه

شمارش همی بر زمین بر نوشت
 بهادر نمود آن کجا رشتن بود
 که بر خوردی ایماه خورشید چهر
 دو چندان که هر روز بردی ببر
 برشتن نهاده دل و جان و تن
 که ایماه رویان نیک اختران
 بر شتم کمر نیزم نیاید نیاز
 بکار آمدی گر بدی بیش از آن
 دل مام او شد چو خرم بهشت
 پریروی دختر بآن کرم داد
 برشتی همي دختر پر فسون
 بگفتند با دختر پر پیر
 گرفستی ای پاک تن خواهری
 از آنسبب و آن کریم اندر نهفت
 زن و شوی را روشنائی فرود
 ز کاری نکردی بدل هیچ یاد
 بر او نو شدی روزگار کهن
 فروزنده ترکشت هر روزگار
 بخوردنش نیکو همی داشتند
 سرو پشت اورنگ نیکو گرفت
 چو مشک سیم گشت پیراهنش
 برو پشت او از کران تا کران
 بدو اندرون ساختش جایگاه
 نگفتی سخن کس بپند و بداد
 توانگر شد آن هفت فروزند نیز
 سرافراز با لشکر و آبروی
 که دینار بستاده از بد نژاد
 بر آن هفت فروزند پیکار جوی
 برفتند با نیزه و تیغ و نیز
 بچنگ آمد و داد مردی بداد
 بسی گوهر و گنجش آمد بهشت
 ز شهر کجاران سوی کوه شد
 شد آن شهر با او بهر همگروه

هم آرامگر بود و هم جای گین
 ز بخت اندر آمد میان حصار
 که بینا بدیده ندیدی سرش
 یکی حوضی کردند بر کوه و سنگ
 نهادند کرم اندر و نرم نرم
 برفتی دوان از بر هفتواد
 پراگنده کرم آن پپرداختی
 چو پیلای شد آن کرم با شاخ و یال
 مر آن حصن را نام کرمان نهاد
 پدر کشته جنگی سپهدار کرم
 کرنجش بدی خوردن و شهد و شیر
 همان پرورش از کار بیداد و داد
 هر روی دریا سپهر گسزید
 همان گنج و هم آلت کارزار
 چو رفتی سپاهش بر کرم تنگ
 چو آواز این دامستان بشندی
 که گردش نیارست جذبید باد
 نبردی بر آن باره بر باد راه

نهاده بر آن دژ در آیدین
 یکی چشمه بود بر کوهسار
 یکی باره کوه گرد اندرش
 چو آن کرم را گشت صندوق تنگ
 چو صابون و سنگ از هوا گشت گرم
 چنانشد که دارنده هر بامداد
 لویدی کرنجش علف ساختی
 بر آمد برینکار بر چند سال
 چو بگذشت یکچند بر هفتواد
 هماندخت خرم نگهدار کرم
 بیدار استندش دبیر و وزیر
 سپهبد بدی بردرش هفتواد
 ز دریای چین تا بحر عمان رسید
 پسر هفت با تیغ زن ده هزار
 بر آن پادشا کوشیددی بجنگ
 شکسته شدی لشکری کاهدی
 چنانشد در نامور هفتواد
 حصاری شد آن پرز گنج و سپاه

XIII.

رزم اردشیر با هشتواد و شکست یافتن اردشیر

نبود آن سخنرا را دلپذیر
 سپاهی بلند اختر و جنگجوی
 از یشان بدل در نیامدش یاد
 بیامد سوی رزم خود با گروه
 بگوز و تبرزین همیکوفزند
 سیه شد بر آن نامداران زمین
 تو گفتی زمین دست ایشان بیست
 که پیروزگر شد ز کشتن ستوه
 سبک باز گشتند نزدیک شاه
 از آن کشتن و غارت و داروگیر
 بزودی سلیم و درم برفشاند

چو آگه شد از هفتواد اردشیر
 سپهبد فرستاد نزدیک اوی
 چو آگاه شد ز آن سخن هفتواد
 کمینگاه کوه اندر آن کنج کوه
 چو لشکر سراسر بر آشوقزند
 سپاه اندر آمد ز جای کمین
 که کس باز نشناخت از پای دست
 ز کشته چنانشد در و دشت و کوه
 بر آنکس که بد زنده ز آنزمگاه
 چو آگاه شد نامدار اردشیر
 غمی گشت و لشکر هم باز خواند

بگرددون برآمد سر بد نژاد
 برو خوار شد لشکر و کارزار
 چو آگاه گشت او ز رزم پدر
 بکشتی بیامد برین رری آب
 یکی شوخ و بدساز و بدخوی بود
 دل هفتواد از پسر گشت شاد
 سپید بد و لشکر آرای خویش
 پراز کینه سر گنج پو خواسته
 دل مرد برنا شد از رنج پیر
 درخشید شمشیر و برخاست توف
 همی مرد بدهوش گشت از دو میل
 جهان شد پراز بانگ روئینه خم
 هوا از درفش سران گشت لعل
 همیداد گردون زمین را درود
 درو دشت شد پر تن بیسران
 که گفتی بچنبید دریا ز باد
 که بر مور و بر پشم شد تنگ راه
 بر آورد شب چادر لاچورد
 پس پشت او بد یکی آگیر
 طلایه بر آمد ز هر دو سپاه
 که بدخواه او بسته بد راه را

بگندی بیامد بر هفتواد
 بیاورد گنج و سلیح از حصار
 جدا بود از دور مهر پسر
 بر آمد ز آرام و ز خورد و خواب
 جهانجوی را نام شاهوی بود
 ز کشتی بیامد بر هفتواد
 بیاراست بر میمنه جای خویش
 دو لشکر بد و آراسته
 بدیشان نگه کرد شاه اردشیر
 سپه بر کشید از دو رویه دو صف
 چو آواز کوس آمد از پشت پیل
 بر آمد خروشیدن گاو دم
 زمین جنب جنبان شد از میخ و نعل
 ز آواز گویال بو ترک خود
 بتک باد پایان زمین را کنان
 بر آنگونه شد لشکر هفتواد
 بیابان چنان شد ز هر دو سپاه
 بر اینگونه تا روز بر گشت زرد
 ز هر دو سپه باز چید اردشیر
 چو دیبای زنگار گونش سپاه
 خورش تنگ شد لشکر شاه را

XIV.

تاراج کردن مهرک جهرمی خانه اردشیر را

کجا نام او مهرک نوش زاد
 وز آن ماندنش بر لب آگیر
 ز بهر خورشها برو بسته راه
 ز هر دو بیاورد بیمو سپاه
 بلشکر بسی بدره و تاج داد
 پراندیش شد بر لب آگیر
 چرا ساختم رزم بیگانه را
 ز مهرک فراوان سخن براند

بجهرم یکی مرد بد نژاد
 چو آگاه شد از رفتن اردشیر
 ز تنگی که بود اندر آن رزمگاه
 ز جهرم بیامد بایوان شاه
 هم گنج اورا بتاراج داد
 چو آگاهی آمد بشاه اردشیر
 همی گفت تا ساختم خانه را
 بزرگان لشکر هم پیش خواند

که مارا چنین تنگ شد دستگاه
نه بد رنج مهرک مرا در شمار
میدناد چشمت بد روزگار
چرا جست باید بسختی جهان
همه بندگانیم و فرمان تراست
می و جام و رامشگران خواستند
بخوردن نهاند سر یکسره
بیامد هم آنگه یکی تیز تیر
که تیر اندر آن غرق شد یکسره
زنان داشتند آنزمان دست باز
یکی از بزه تیر بیرون کشید
بخواند آنگه بود از بزرگان دبیر
که ایشاه دانده گر بشنوی
که از بخت کرمست آرام دژ
بوو بر گذر یاقی پرت تیر
کند پست کرم اندرین روزگار
نبشته میخواند از تیز تیر
دل مهتران ز آنسخن تنگ بود
ز دادار بر فر شاه زمین

چه بینید گفت ایسران سپاه
چشیدم بسی تلخی روزگار
بآواز گفتند گای شهریار
چو مهرک بود دشمن اندر نهان
تو داری بزرگی و گیهان تراست
بفرمود تا خوان بیاراستند
بخوان بر نهاند چندی بزه
چو نانرا بخوردن گرفت اردشیر
نشست اندر آن پاک فریه بزه
بزرگان فرزانه رزم ساز
ز غم هر کسی از جگر خون کشید
بدیدند نقشی بر آن تیز تر
نبشته بر آن تیز بد پهلوی
چنین تیز تیر آمد از بام دژ
گرو انداختی من سوی اردشیر
نباید که چون او یکی شهریار
بر آن موبدان شهریار اردشیر
ز دژ تا بر او دو فرسنگ بود
همی هر کسی خواندند آفرین

XV.

آگاهی یافتن اردشیر از کار کرم و چاره نمودن
و کشتن او کرم را

چو بنشست خورشید بر جای ماه
سوی پارس آمد دوان اردشیر
ز هر سو گرفتند بر شاه راه
همی قیامت باو یزگان شهریار
که رخسده بادا سر تخت کرم
کزین هر کس اندازه باید گرفت
همی قیامت اندر فراز و نشیب
براندند با پویه اسپان چو گوی

پراندیشم بد آنشب از کرم شاه
سهم بر گرفت از لب آبگیر
پس لشکر او بیامد سپاه
بکشتند هر کس کرم بد نامدار
خروش آمد از پس که از بخت کرم
همی هر کسی گفت اینست شگفت
بیامد گریزان و دل پرنهیب
یکی شارسان دید و جای بزرگ

بدر بود و برنای بیدگانه دید
 پیوسید ازو این دو پاکیزه رای
 که با گرد راهید و آشفتہ اید
 وزو باز ماندیم ما خیره خیر
 وز آن بپهنو لشکر بد نژاد
 بر از درد گشقتند و تیره روان
 بر آن مهتران خواندند آفرین
 پسندیده خوانی بیماراستند
 بپرسش گرفتند هر دو جوان
 غم و شادمانی نماند دراز
 چه آورد از آن تخت شاهی بسر
 کزو بد دل شهریاران بدر
 بکشت آنکه بد در جهان شهریار
 نماند و نیابند خرم بهشت
 بپنجد بفرجام خود بد نژاد
 چنان تازه شد چون گل اندر بهار
 بکرد آشکارا و بنمود راز
 همی پند باید موا دلپذیر
 که نام و نژادش بگیتی مباد
 جوانانش بودند هر دو نماز
 همیشه ز تو دور دست بدی
 همیشه روان تو پاینده باد
 بگوئیم تا چاره سازی نخست
 پسندد نه گریبچی ز داد
 بدو اندرون کرم و گنج و گروه
 دژی بر سر کوه و راهی درشت
 جهان آفریننده را دشمن است
 یکی دیو جنگیست ریزنده خون
 هم مهر جوینده و دلپذیر
 بد و نیک ایشان موا با شماست
 دل هوشمندش بپیراستند
 همیشه بذیکی ترا رهنمای
 همیرونت پیروز و دل پر ز داد

چو تنگ اندر آمد یکی خانہ دید
 ببودند بر در زمانی بیای
 که بیگم چنین از کجا رفته اید
 بدو گفت از اینسو گذشت اردشیر
 که بگریخت از کرم وز هفتواد
 بدخشید بر شاه هر دو جوان
 فرود آوریدندش از پشت زین
 یکی جای خرم بپیراستند
 نشستند با شاه گردان بخوان
 بآواز گفتند کایسرفراز
 نگم کن که ضحاک بیدادگر
 هم افرا سیاب آن بد اندیش مرد
 سکندر که آمد برین روزگار
 برفتند و زیشان جز از نام زشت
 نماند همین نیز بر هفتواد
 ز گفتار ایشان دل شهریار
 خوش آمدش گفتار آن دلنواز
 که فرزند ساسان منم اردشیر
 چه سازیم با کرم و با هفتواد
 سپهدار ایران چو بکشد راز
 بگفتند هر دو که نوشه بدی
 تن و جان ما پیش تو بنده باد
 سخنها که پرسیدی از مادرست
 تو در جنگ با کرم و با هفتواد
 یکی جای دارند بر تیغ کوه
 بدیش اندرون شهر و دریا بهشت
 همان کرم کز مغز آهن است
 همی کرم خوانی بچرم اندرون
 سخنها چو بشنید ازو اردشیر
 بدیشان چنین گفت کاری رواست
 جوانان و را پاسخ آراستند
 که مابندگانیم پیشت بیای
 ز گفتار ایشان دلش گشت شاد

چو برداشت ز آنجا جهاندار شاه
 همیرفت روشن دل و یادگیر
 چو بر شاه بر شد سپاه انچه
 بر آسود یکچند روزی بداد
 چو مهری نیارست رفتن بچنگ
 بجایم چو نزدیک شد پادشا
 دل پادشا پر ز پیکار شد
 بشمشیر هندی بزد گردنش
 هر آنکس کز آن تخمش آمد بمشت
 مگر دختری کان نهان شد ازوی
 وز آنجایکه شد سوی جنگ کرم
 بیاورد لشکر ده و دو هزار
 پراکنده لشکر چو شد همگروه
 یکی مرد بد نام او شهر گیر
 چنین گفت پس شاه با پهلوان
 شب و روز کرده طلایه بپای
 همان دیده بان دار و هم پاسبان
 من اکنون بسازم یکی کیمیا
 اگر دیده بان دود بیدد بروز
 بدانید کآمد بسر کار کرم
 گزین کرد از آن بهتران هفت مرد
 هم آنکس که بودی هم آواز اوی
 بسی گوهر از گنج بگوبد نیز
 بچشم خرد چیز ناچیز کرد
 یکی دیگ روئین ببار اندرون
 چو از بردنی کارها کرد راست
 چو خر بندها جامهای گلیم
 همیشه خلیده دل و راجوی
 همان روستائی دو مرد جوان
 از آن انچه برد با خویشان
 چو از راه نزدیک آن دژ شدند
 پرسند که کرم بد شصت مرد
 نگه کرد یکتن باواز گفت .

جوانان برفتند با او براه
 سر افراز تا خورده اردشیر
 بزرگان فرزانه و رای زن
 بیامد سوی مهرک نوش زاده
 جهان کرد بر خویشان تار و تنگ
 نهان شد از مهرک بیوفا
 همیبود تا او گرفتار شد
 بآتش در انداخت بیسر تنش
 بخنجر هم اندر زمانش بکشت
 هم شهر ازو شد پراز جسنجوی
 سپاهش هم کوده آهنگ کرم
 جهان دیده و کار کرده سوار
 بیاورد شان تا میان دو کوه
 خردمند و سالار شاه اردشیر
 که ایدر همیباش روشنروان
 سواران با دانش و رهنمای
 نگهدار لشکر بروز و شبان
 چو اسفندیار آنکه بودم نیا
 شب آتش چو خورشید گیتی فروز
 گذشت اختر و روز بازار کرم
 دلیران و شیران روز نبرد
 نگفتی بباد هوا راز اوی
 ز دیبا و دینار و هرگونه چیز
 دو صندوق پر سرب و ارزیز کرد
 که آستاد بود او بکل اندرون
 ز سالار آخر خری ده بخواست
 بپوشید و بارش هم زر و سیم
 ز لشکر سوی دژ نهادند روی
 که بودند روزی و را میزبان
 که هم دوست بودند و هم رایزن
 ببودند بر کوه و دم برزدند
 نپرداختی یکتن از کار کرد
 که صندوقرا چیست اندر نهفت

که هر گونه چیز دارم ببار
 ز دیبا و دینار و خز و گهر
 برنج اندرون بی تن آسانیم
 کنون آمدم شاه تا بخت کرم
 که از بخت وی کار ما گشت راست
 هم آنگه در دژ کشانده باز
 بباراست کار آن شه نامدار
 ببخشید چیزیکه بد ناگزیر
 بگسترد و برخاست چون بندگان
 بر آورد و پر کرد جام نبید
 ز شیرو برنج آنچه بد پرورش
 که نوبت بدش جای مستی ندید
 که با من فراوان برنجست و شیرو
 مراورا بخوردن مدم دلفروز
 مرا باشد از اخترش بهره
 چهارم چو خورشید گیتی فروز
 سر طاق برتر ز دیوار کاخ
 فزاید مرا نزد کرم آبروی
 بگفتند کورا پرستش تو کن
 پرستنده بنشست با منی بچنگ
 پرستندگان می پرستان شدند
 بیامد جهاندار با میزبان
 بر افروخت آتش بروز سفید
 ز ارزین جرشان بدش پرورش
 سراز گنده برداشت آنکرم نرم
 بد انسان که از بدین خوردی کوچ
 بکنده درون کرم شد ناتوان
 که لرزانند آن کنده و بوم اوی
 کشیدند شمشیر و گویال و تیر
 یکی زنده از دست ایشان نرست
 دلیری بسالار لشکر نمود
 که پیروزگر گشت شاه اردشیر
 بیاورد لشکر بنزدیک شاه

چنین داد پاسخ بدو شهریار
 ز پیروای و جامه و سیمن و زر
 ببازارگانی خر آسانیم
 بسی خواسته دارم از بخت کرم
 اگر بر پرستش فزایم رواست
 پرستنده کرم بشنید راز
 چو آن بارها راند اندر حصار
 سربار بکشد زود اردشیر
 یکی سفره پیش پرستندگان
 ز صندوق بکشد بنده کاید
 هر آنکس که زی کرم بردی خورش
 بپسچید گردن ز جام نبید
 چو بنشست بر پای جست اردشیر
 بدستوری سر پرستان سر روز
 مگر من شوم در جهان شهره
 شما می گسارید خرقم سر روز
 بر آید یکی کلبه سازم فراخ
 فروشنده ام هم خریدار جوی
 بر آمد هم کام وی زین سخن
 بر آورد خر بنده هرگز نه رنگ
 بخوردند چدزی و مستان شدند
 چو از جام می مستشان شد روان
 بیاورد ارزین و روئین لرید
 چو آن کرم را بود گاه خورش
 سوی کذده آوزد ارزین گرم
 زبانش بدیدند همرنگ صبح
 فرو ریخت ارزین مرد جوان
 طراقی بر آمد ز حلقم اوی
 بشد با جوانان چو باد اردشیر
 پرستندگانوا که بودند مست
 بر انگشت از بام دژ تیره دود
 دوان دیده بان شد بر شهر گیر
 بیامد سبک پهلوان با سپاه

XVI.

کشتن اردشیر هشتاد را

دلش گشت پودرد و سو پرز باد
 بر آن باره بر شد دمان شهریار
 که بر باره دژ پئی شیر بود
 بهاندند با داغ و درد آن گروه
 که بفراز رزم ای یل شیو گیر
 نماند بچنگ تو جز رنج و باد
 شد آن دولت و رفتن تیز نرم
 بسر بر نهادند ز آهن کلاه
 ببستند با درد گین را میان
 گرفتار شد در زمان هفتاد
 که مهر پسر بود و سالاری
 پیاده بشد پیش او شهر گیر
 نشت از برش خسرو نیکنام
 ابر پیش دریا دو دار بلند
 دل دشمن از خواب بیدار کرد
 بکشت آن دوتن را بباران تیر
 شد از خواسته لشکر آراسته
 فرود آوریدند فرمانبران
 بهیقاخت تا خورده اردشیر
 بدو تازه شد مهرگان و سده
 بدان میزبانان بیدار بخت
 بگسترد بر کشور پارس داد
 بیاورد لشکر سوی شهر زور
 یکی مرد شایسته تاج و مہ
 سر تخت بد خواہ کرده نگون
 همی راز خویش از تو دارد نهان
 که روزی نشیب است و روزی فراز

چو آگاه شد ز آنسخن هفتاد
 بیامد که دژ را کند خواستار
 بکوشید و چندی نیامدش سرد
 وز آنروی لشکر بیامد چو کوه
 چنین گفت از باره شاه اردشیر
 اگر گم شود زمین میان هفتاد
 که من کرم را دادم ارزیز گرم
 شنید آن همه لشکر آواز شاه
 اگر آن دل گرفتند ایرانیان
 سوی لشکر کرم بر گشت باد
 همان نیز شاهوی عیار اوی
 فرود آمد از دژ دوان اردشیر
 ببردند بالای زرین مقام
 بفرمود پس شهریار بلند
 دو بد خواہرا زنده بودار کرد
 بیامد ز قلب سپہ اردشیر
 بقاراج داد آن همه خواسته
 بدژ هر چه بود از کران تا کران
 ز پرمایہ چیزیکہ بد دل پذیر
 بکرد اندر آن کوه آتشکده
 سپرد آنزمان کشور و تاج و تخت
 وز آنچایگہ رفت پیروز و شاد
 چو آسوده تر گشت مرد و مستور
 بکرمان فرستاد چندی سپاہ
 وز آنچایگہ شد سوی طیسفون
 چنین است رسم جهان جهان
 نسازد تو ناچار با او بساز

XVII.

پادشاهی اردشیر بابکان چهل سال و دو ماه بود بر تخت
نشستن اردشیر بابکان در بغداد

بسر بر نهاد آن دل افروز تاج	ببغداد بنشست بر تخت عاج
بیاراسته جایگاهی نشست	کمر بسته و گرز شاهان بدمست
ز گشتاسپ نشناختی کس و را	شهنشاه خواندند از آن پس و را
چنین گفت بر تخت پیروز و شاد	چو تاج بزرگی بسر بر نهاد
جهان تازه از دست رنج منست	که اندر جهان داد گنج منست
بد آید به مردم ز کردار بد	کس این گنج نتواند از من مسته
ندارد دریغ از من این تیره خای	چو خوشنود باشد جهاندار پاک
پسندیدن داد راه منست	جهان سر بسر در پناه منست
ز سرهنگ و جنگی سواران من	نباید که از کار داران من
گزاینده یا مردم نیکجوی	بخشد کسی دل پراز آرزوی
ز بدخواه و ز مردم نیکخواه	کشادست بر هر کس این بارگاه
که آباد بادا بدادت زمین	همه انجمن خواندند آفرین
که هر کس که باشد ز دشمن سری	فرستاد بر هر سوی لشکری
گر آئین شمشیر و مچا آورند	سر کینم و رشان براه آورند

XVIII.

سرگزشت اردشیر با دختر اردوان

ز خون وی آورد گیتی بهشت	بدانگه که شاه اردوان را بکشت
بدان تا بگوید که گنجش کجاست	چو او کشته شد دخترش را بخواست
برنج و بلا گشته همداستان	دو فرزند او شد بهندوستان
دو دیده پراز آب و دل پراز خون	دو ایدر بزندان شاه اندرون
که بهمن بدی نام آن نامور	بهندوستان بود مهر پسر
جوانی که دارد بغفتار گوش	فرستاده جست بارای و هوش
بدو داد پنهان یکی پاره زهر	چو از پادشاهی ندید ایچ بهر
که از دشمن این مهربانی مچوی	بدو گفت رو پیش خواهر بگوی
بدیگانگی گشته همداستان	برادر دو داری بهندوستان
پدر کشته و پور خسته بقیر	دو در بند و زندان شاه اردشیر

پسندد چنین کودگار سپهر
 بگیتی پسندد لیوان شوی
 بکار آرد یکپاره با اردشیر
 بدخت گرامی بدادش پیام
 بیکره از آتش دلش بر فروخت
 بدانند که بر دارد از کام بهر
 بنخچیر بر گور بکشد تیر
 سپهر ز نخچیر گم گشت باز
 دوان ماه چهره بشد نزد شاه
 پراز شکر و پست با آب سرد
 که بهمن مگر کام یابد بدر
 ز دستش بیفکان و بشکست پست
 هم اندر زمانند دلش بر دو نیم
 پر اندیشه از گردش آسمان
 پرسندد آرد بر شهریار
 گمانی همی خیره پنداشتنده
 گمان بردن از راه نیکی ببرد
 بیاید بر خسرو پاک رای
 که به خواه را گر نشانی بگاه
 که بپوده یازد بجان تو دست
 چه سازیم درمان خود کرده را
 چو یازد بجان جهاندار دست
 کسی پند گوید نباید شنید
 تنی کن که هرگز نه بیند روان
 همی رفت لرزان و دل پر گناه
 مرا و ترا روز هم بگذرد
 یکی کودکی دارم از اردشیر
 ز دار بلند اندر آویختن
 بکن هر چه فرمود پس پادشا
 خردمند باشم به ار بی خرد
 بگفت آنچه بشنید با اردشیر
 بدانسان که فرمانت دادم بکن
 که فرمان چنین آید از شهریار

تو از ما گسسته بدینگونه مهر
 چو خوابیکه بانوی ایران شوی
 پهلایل چنین زهر پندی بگیر
 فوسقاده آمد بهنگام شام
 و را جان و دل بر برادر بسوخت
 ز دارنده بسته گوانمایه زهر
 چنان بد که یکروز شاه اردشیر
 چو بگذشت نیمی ز روز دراز
 سوی دختر اردوانشد ز راه
 بیاورد جامی ز یاقوت زرد
 بیامیخت با شکر و پست زهر
 چو بگرفت شاه اردشیر آن بدست
 شد آن پادشاه زده لرزان ز بیم
 جهاندار از آن لرزه شد به گمان
 بفرمود تا خانگی مرغ چار
 چو آن مرغ بر پست بگذاشتند
 هم آنگاه مرغ آن بخورد و بمرد
 بفرمود تا موبد و کدخدای
 ز دستور ایران بپرسید شاه
 شود در نوازش بدینگونه مست
 چه باد آفرست آن برآورده را
 چنین داد پاسخ که بهتر پرست
 سر پر گناش ببااید برید
 بفرمود کز دختر اردوان
 بشد موبد و پیش او دخت شاه
 بموبد چنین گفت گای پر خرد
 اگر کشت خواهی مرا ناگزیر
 اگر من سزایم بخون ریختن
 بهمان تا شود کودک از من جدا
 نه کاریست کز دست من بگذرد
 زره باز شد موبد تیزویر
 بدو گفت زو هیچ مشنو سخن
 بدل گفت موبد که به روزگار

ندارد پسر شهریار اردشیر
 بدشمن رسد تخت چو ن بگذرد
 بمردی یکی رای سازم بلند
 مگر زین پشیمان کنم شاه را
 بجای آرم این گفته پادشا
 که دارد ورا چون تن و جان خویش
 ببیند ورا من ندارم روا
 گمان بد و نیک با هرکس است
 نراند بزشت آب در جوی من
 بو داغ و دارو نهاد و بیست
 بحق در آگند برسان دود
 بیامد خوشان و رخساره زرد
 همان حق نهاد با مهر و بند
 سپارد بگنجور خود شهریار
 بدیدار کوده پی و بیخ آن

همه سوگ را گیم بونا و پیر
 گراو ببعدهد سالیان بشمرد
 همان به کزین کار ناسود مند
 ز کشتن رهانم مرا این ماه را
 و گرنه چو زو بچه گردد جدا
 بیا راست جای بایوان خویش
 بز ن گفت اگر هیچ باد و هوا
 پس اندیشه کرد آنکه دشمن بس است
 یکی چاره سازم که بد گوی من
 بجای شد و خایه ببرید پست
 دو خایه نمک بر پراگند زود
 هم اندر زمان حقر را مهر کرد
 چو آمد بنزدیک تخت بلند
 چنین گفت با شاه کاین زنهار
 نبشقر بر آن حق تاریخ آن

XIX.

زادن شاپور پسر اردشیر از دختر اردوان و پس از
 هشت سال آگاهی یافتن اردشیر از آن
 و شناختن او را

از آن کار برباد نکشاد راز
 یکی خسرو آئین و روشنروان
 ورا نام دستور شاپور کرد
 یکی شاه رخ گشت با فرو یال
 بدید آب در چهره اردشیر
 روانرا باندیشه توشه بدی
 سر دشمن از تخت بر تاقی
 نه بگام اندیشه آوردنست
 سپاهی و گاهی و راهی توانست
 که ای پاکدل موبد راز دار
 غم و رنج و ناخوبی اندر گذشت
 ز کافور شد مشک و گل ناپدید

چو بگامه زادن آمد فراز
 پسر زاد از دختر اردوان
 ز ایوان خویش انجمن دور کرد
 نهانش همیداشت تا هفتسال
 چنان بد که روزی بیامد وزیر
 بدو گفت شاه انوشه بدی
 ز گیتی همه کام دل یافتی
 کنون گاه شادی و می خوردنست
 زمین هفت کشور بشاهی توانست
 چنین داد پاسخ بدو شهریار
 زمانه بشمشیر ما راست گشت
 مرا سال بو پنجه و یک رسید

دلارای و نیروده و رهنمای
 که بیگانه اورا بگیرد ببر
 موا خاک سود آید و درد و رنج
 که آمد کنون روزگار سخن
 جوانمرد و روشن دل و سرفراز
 من اینرنج بودارم از شهریار
 چرا بیم جان ترا رنج کرد
 ز گفت خردمند برتر چه چیز
 که ایشاه روشنشدل و پاکرای
 سزد گر بخوابد کنون پیشگاه
 ترا داد آمد کنون خواستار
 مگر مان نباید باندیشه زیست
 سپرد آنکه بستد بدستور اوی
 نهاده برین بند بر مهر کیست
 بریده زین بار شرم منست
 که تا باز خواهی ثنی بیروان
 بقرسیدم از کردگار جهان
 بریدم هم اندر زمان شرم خویش
 ز دریای تهمت نشوید مرا
 بهماندست نزدیک دستور تو
 نهاند مگر بر فلک ماه را
 که از بخت او شاد بادا سپهر
 جهانجوی فرزند را رهنمای
 وز آن کودکی اندیشه برگرفت
 که ای مرد روشنشدل و پاکرای
 نهانم که رنج تو گردد کهن
 ببالا و چهر و برو یال اوی
 نباید که چیزی بود بیش و کم
 بیارای گوی و بمیدان فرست
 بجنبه بفرزند جانم بمهر
 مرا با پسر آشنائی ده
 ببرد آن همه کودکانرا بگاه
 که پیدا نبود این از آن اندکی

پسر بایدی پیشم اکنون بپای
 پدر بی پسر چون پسر بی پدر
 پس من بدشمن رسد تاج و گنج
 بدل گفت بیدار مرد کهن
 بدو گفت کایشاه کهنر نواز
 گرایدونکه یابم بجان زینهار
 بدو گفت شاه ایخردمند مرد
 بگوی آنچه دانی و بفزای نیز
 چنین داد پاسخ بدو کدخدای
 یکی حق دادم بگنجور شاه
 بگنجور گفت آنکه آن زینهار
 بدر بازده تا ببینم که چیست
 بیاورد پس حق گنجور اوی
 بر او شاه گفت اندرین حق چیست
 بدو گفت آن خون کرم منست
 سپردی مرا دختر اردوان
 نکشتم که فرزند بد در نهان
 بخستم بفرمانت آرم خویش
 بدان تا کسی به نگوید مرا
 کنون بقتالاست تا پور تو
 چو او نیست فرزند یکشاه را
 ورا نام شاپور کردم ز مهر
 همان مادرش نیز با او بجای
 بدو ماند شاه جهان در شکفت
 وز آن پس چنین گفت با کدخدای
 بسی رنج برداشتی زین سخن
 کنون صد پسر جوی همسال اوی
 همه جامه پوشیده با او بهم
 همه کودکانرا بچوگان فرست
 چو بردشت کودک بود خوبچهر
 بر آن راستی دل گواهی دهد
 بیامد بشبگیر دستور شاه
 بیک جامه و چهر و بالا یکی

میان اندرون شاه شاپور بود
 فزونی ز هرکس همببرد گوی
 تندی چند با او ز برنا و پیر
 یکی باد سرد از جگر بر کشیده
 که اینک یکی اردشیری بجای
 دلت شد بفروندی از گوا
 بچوگان پیش تو آرند گوی
 که روگوی ایشان بچوگان بگیر
 میان دلیوان بکردار شیر
 ازین انجمی کس بکس نشمرد
 ز تخم و برو یال و پیدوند من
 بزد گوی و افکند پیش سوار
 چو گشتند نزدیک با اردشیر
 چو شاپور شیر اندر آمد پیش
 چو شد دور تر کودکان سپرد
 که گردد جوان مردم گشته پیر
 همی دست بردست بگذاشتند
 همی آفرین خواند بر دادگر
 که چو نین شگفتی نشاید نهفت
 که این را همی کشته پنداشتم
 ز من در جهان یادگاری فزود
 و گریه تو آری ز خورشید سر
 گرانمایه یاقوت بسیار خواست
 ز بر مشک و عنبر همی پیچند
 ز گوهر کسی چهره او ندید
 بکرسی زر پیکرش بر نشاند
 که شد کاخ و ایوانش آراسته
 بایوان شود شاد و روشنروان
 ز زنگار بزدود ماه و را
 کسی کش ز فرزاندگی بود بهر
 نشست سرافرازی و خسروی
 ز بالا بدشمن نمودن سنان
 سپه راندن و کوشش و کار رزم

بیدان تو گفתי یکی سور بود
 چو کودک بزخم اندر آورد روی
 بیامد بیدان خویش اردشیر
 نگه کرد و چون کودکان بدید
 بانگشت بنمود با کدخدای
 بدو را بهر گفت گای پادشا
 همبباش تا کودکان تازه روی
 یکی بنده را گفت شاه اردشیر
 از آن کودکان تا که آید دلیر
 ز دیدار من گوی بیرون برد
 بود بیگمان پاک فرزند من
 بفرمان بشد بنده شهریار
 دوان کودکان از پس او چو تیر
 بماندند ناکام بر جای خویش
 ز پیش پدر گوی بر بود و برد
 ز شادی چندان شد دل اردشیر
 سوارانش از خاک برداشتند
 شهنشاه از آن پس گرفتش ببر
 سرورری و چشمش ببوسید و گفت
 بدل هرگز این یاد نگذاشتم
 چو یزدان همی شهر یاری فزود
 ز فرمان او بر نیایی گذر
 گهر خواست از گنج و دینار خواست
 بر او زر و گوهر همی ریختند
 ز دینار شد تارکش ناپدید
 بدستور بر نیز گوهر فشاند
 ببخشید چندان و را خواسته
 بفرمود تا دختر اردوان
 ببخشید کرده گناه و را
 بیاورد فرنگیان را ز شهر
 نوشتن بیاموختش پهلوی
 همان جنگ را گرد کردن عنان
 ز می خوردن و بخشش و کار بزم

همان میخ دینار و هوبیش و کم
بروی دگر نام فروخ وزیر
جهان دیده مردی نماینده راه
بدو داد فرمان و مهر و نگین
که خوردش نپردی جز از کار برد
ازو کود خترم یکی شارسان
جزاین نیز نامی ندانی و را | وز آن پس دگر کرد میخ دروم
بیکروی برنام شاه اردشیر
گرانمایه بد نام دستور شاه
نبشتند برنامها همچنید
ببخشید گنجی بدرویش مرد
نگه کرد جائی که بد خارسان
کجا چند شاپور خوانی و را |
|---|---|

XX.

پیغام فرستادن اردشیر نزد کید هندی در باره
 در یافتن انجام کار پادشاهی خود و پاسخ
 یافتن از او

ز چشم بدش بود بدم گزند
و را همچو دستور گشت و وزیر
بشادی نبودیش جای درنگ
دگر بد کنش سر بر افراختی
بخواهم همی آشکار و نهان
نباشم مگر پاک یزدان پرست
که ایشاه روشن دل و راستگوی
که دانش پژ و هست و فریادرس
در شادمانی و راه گزند
بخواهد بدن یار یابد بقال
نخواهد برین پاسخ از شاه گنج
جوانی گرانمایه و تیزویر
بسی اسب و دینار و چینی پرنه
که ای مرد نیک اخگر راست گوی
کی آسایم و کشور آرم بچنگ
برینگونه نپراگزم نیز گنج
بر کید با هدیه و با نثار
هم رازها بر کشاد از نهفت
ز پریش سوی دانش و چاره گشت | چو شاپور شد همچو سر و بلند
نبودی جدا یکنمان ز اردشیر
نپرداختی شاه روزی ز جنگ
چو جائی ز دشمن بپرداختی
همیگفت کز کردگار جهان
که بیدشمن آرم جهانرا بدست
بدو گفت فرخنده دستورای
سوی کید هندی فرستیم کس
بداند شمار سپهر بلند
اگر هفت کشور توا بیهمال
یکایک بگوید ندارد برنج
چو بشنید بگزید شاه اردشیر
فرستاد نزدیک دانای هند
بدو گفت رو پیش دانا بگوی
باختر نگه کن که تا من ز جنگ
وگر نیست این تا نباشم برنج
بیامد فرستاده شهریار
بگفت آنکه با او شهنشاه گفت
بپرسید ازو کید و غمخواره گشت |
|---|--|

یکی زیچ بندی ببر در گرفت
 ز آسانی و سود و درد و گزند
 ز ایران و از اختر شهریار
 بر آمدند این تخمه با آن نژاد
 نباید فرستاد بر سر سپاه
 تو شوکینه با ایندو کشور مسیح
 بیامد همی کام دل هر چه خرامست
 کزین هر چه گفتم نباید نفهت
 کند اینکه گفتم برو ارجمزد
 بگفت آنچه بشنید ازان نامدار
 دلش گشت پردرد و رخ چون زریز
 که من بینم از تخم مهرک نژاد
 شود بابو و بوم من کینه جوی
 فرستادن مودم و رنج من
 که اورا بدیده ندیده است کسی
 ز روم و ز هند و چین و طراز
 برو خاک را زار و گریان کنم
 یکی مرد جوینده کینه دار
 خبرزین بشد سوی برزا و پیر
 سوی خوان ده مر بکنجی نشست
 مراورا گرامی میداشت مر
 خرد یافت با زیب و با قری
 بکشور چنان سرو بالا نبود

بیاورد صلاب و اختر گرفت
 نگه کرد بر کار چرخ بلند
 فرستاده را گفت کردم شمار
 گراز گوهو مهرک نوش زاد
 نشنید بآرام بر تخت شاه
 بیفزایدش گنج و کاهدش رنج
 گرین کرد ایران و را گشت راست
 فرستاده را چیز بخشید و گفت
 گراو زین نه پیچد سپهر بلند
 فرستاده آمد بر شهریار
 چو بشنید گفتار او اردشیر
 فرستاده را گفت هرگز مباد
 بخانه درون دشمن آرم ز کوی
 دریغ آن پراگندن گنج من
 ز مهرک یکی دختری ماند و بس
 بقومایم اکنون که جویند باز
 بر آتش چو یابمش بریان کنم
 بجایم فرستاد چندی سوار
 ز هر سوش جستن گرفت اردشیر
 چو آگاه شد دخت مهرک بجست
 چو بنشست در خوان مهتر بده
 ببالید برسان سرو سبی
 مراورا در آن بوم همتا نبود

XXI.

سرگذشت شاپور با دختر مهرک و بزنی گرفتن اورا

فروزنده شد دولت شهریار
 خردمند شاپور با او بواه
 ز نخبیر دشتی بهره اخندن
 پراز باغ و میدان و ایوان و کاخ

چو لختی بر آمد برین روزگار
 بنخبیر شد شاه روزی پگاه
 بهر سو سواران همی تاخندن
 پدید آمد از دور جای فراخ

همیقاخت شاپور تا پیش ده
 یکی باغ خوش بودش اندر سرای
 یکی دختری دید برسان ماه
 چو آن ماه رخ روی شاپور دید
 که شادان بدی شاد و خندان بدی
 کنون بیگمان تشنه باشد ستور
 بچاه اندرون آب سردست خوش
 بدو گفت شاپور گایما بروی
 که هستند با من پرستنده مرد
 کنیزک ز برنا پیچیده روی
 پرستنده را بفرمود شاه
 پرستنده بشنید و آمد دوان
 چو آن دلو در چاه پر آب گشت
 که دلو گران بر نیامد ز چاه
 پرستنده را گفت گای نیمزن
 همی بر کشید آب چندی ز چاه
 بیامد رسن بسته از پیشکار
 ز دلو گران چون چنان رنج دید
 چو بر نافت دلو دلی بدینسان گران
 کنیزک چو او دلو را بر کشید
 که نوشه بزنی تا بود روزگار
 ز نیروی شاپور شاه اردشیر
 جوان گفت با دختر چریگوی
 چنین داد پاسخ که ایندماستان
 که شاپور گردست با زور پدل
 ببالای سروس و روئین تدمست
 بدو گفت شاپور گایما بروی
 پدیدار کن تا نژاد تو چیست
 بدو گفت من دخت ده مهترم
 بدو گفت شاپور هرگز دروغ
 کشا و رز را دختر ماهروی
 کنیزک بدو گفت گایشهریار
 بگویم همه پیش تو از نژاد

فرود آمد از راه در خان مه
 جوان اندر آمد بدان سبز جای
 فرو پشته از چرخ دلوئی بچاه
 بیامد برو آفرین گسترد
 همه ساله از بی گزندان بدی
 بدین ده بود آب یگویی شور
 بقومای تا من بوم آبکش
 چرا رنجه گشتی بدین گفتگوی
 کنیز چاه بن بر کشند آب سرد
 بشد دور و بنشست در پیش جوی
 که طشت آور و آب برکش ز چاه
 رسن بود بر دلو و چرخ روان
 پرستنده را روی پرتاب گشت
 بیامد ژگان زود شاپور شاه
 نه زن داشت این دلو و چرخ و رسن
 تو گشتی پراز رنج و فریاد خواه
 شد آن دلو دشوار بر شهریار
 بر آن خوب رخ آفرین گسترد
 همانا که هست از نژاد کیان
 بیامد بمهر آفرین گسترد
 همیشه خرد بادت آموزگار
 شود بیگمان آب در چاه شیر
 چه دانیکه شاپورم ایما بروی
 شنیدم بسی از لب راستان
 ببخشندگی همچو دریای نیل
 بهر چیز مانده بهمین است
 سخن هر چه پرسم همه راستگوی
 که بر چهره تو نشان کجاست
 از ایرا چنین خوب و کند آورم
 بر شهریاران بگیرد فروغ
 نباشد برین روی و این رنگ و بوی
 هر آنکه که یابم بجان زینهار
 چو یابم ز خشم شهنشاه داد

نروید همی کینه دستان
نه از نامور دادگر شهریار
منم دختر مهرک نوش زاد
بدین پر پند مهر ده سپرد
چنین آبکش گشتم و پیشکار
همی بود مهر بپیشش بپای
هم ده گواکن برین بر سپهر
بر آئین آتش پرستان اوی

بدو گفت شاپور کز بوسقان
بگوی و زمن بیم در دل مدار
کنیزک بدو گفت کز راه داد
مرا پارسائی بیاورد خورد
من از بیم آن نامور شهریار
بیامد بپرداخت شاپور جای
بدو گفت کاین دختر خوچهر
بدو داد مهر بفرمان اوی

XXII.

زادان اورمزد پسر شاپور از دختر مهرک

که سرو سهی چون گل آمد بهار
یکی کودکی آمد بهالای اوی
و گر نامدار اردشیر سوار
که سروی به اندر میان فرزد
ببود اورمزد از جهان بیهمال
بجائی ببازیش نگذاشتند
بشد نیز شاپور بنخچیر گیر
بیامد کز آموختن شد ستوده
کهانی بیکدست و دیگر دو تیر
بهیدان شاه آمد آن نامجوی
بیامد بهیدان ز نخچیر گاه
چو نزدیک میدان رسید اردشیر
بشد گوی گردان بنزدیک شاه
بهانند برجای ناکام و بس
بهیش جهاندار چون باد ثقت
وزوگشت لشکر پر از گفتگوی
کز و خیره شد شاه پیروز بخت
ابا جنگیان هم نبردی مراست
نگه کن که تا از که دارد نژاد
هم خامشی بر گزیدند و بس
که بردارش از خاک و نزد من آر

بسی بر نیامد برین روزگار
چو نه ماه بگذشت از اینماه روی
توگفتی که باز آمد اسفندیار
و را پادشا نام کرد اورمزد
چنین تا بر آمد برین هفتسال
ز هرکس نهانش همیداشتند
بنخچیر شد هفت روز اردشیر
نهان اورمزد از میان گروه
دوانشد بهیدان شاه اردشیر
ابا کودکی چند چوگان و گوی
جهاندار هم در زمان با سپاه
ابا موبدان موبد تیزویر
بزد کودکی تیز چوگان ز راه
نرفتنه از ایشان پس گوی کس
دوان اورمزد از میان برفت
ز پیش نیازود برداشت گوی
وز آن پس خروشی بر آورد سخت
که چوگان و میدان و مردی مراست
بموبد چنین گفت کاین پاکزاد
بپرسید موبد ندانست کس
بموبد چنین گفت پس شهریار

ببردش بر شاه آزاد مرد
 ترا از نژاد که باید شمرد
 که نام و نژادم نشاید نهفت
 ز فرزند مهرک نژادم درست
 بخندید و اندیشم اندر گرفت
 بپرسش گرفتش ز اندازه بیش
 دلش گشت پردرد و رخساره زرد
 بدو گفت فرزند پنهان مدار
 که گویند گاین بچه پادشاست
 جهانرا بیدیدار توشه بدی
 درخشنده چون لاله اندر فزود
 بدان تا بر آید پراز میوه دار
 ز پشت منست این مرا بیشک است
 پسر گفت چندی پدر می شنود
 بایوان خرامید خود با وزیر
 ز ایوان صوی تخت شد شهریار
 یکی طوق فرمود و زرین کلاه
 پس از گنج زر و گهر خواستند
 تنش پس نیا از میان بر کشید
 خردمند را خواسته بیش داد
 هم ایوان نوروز و جشن سده
 نشستند هر جای رامشگران
 هر آنکس که او از خرد داشت بهر
 نباید که هرگز کند کسی گذر
 نگردد ترا شاد و خرم نتخت
 نه دیمیم شاهی و نه قرو چاه
 بیامیزد آن دوده با این نژاد
 که جز بارزو چرخ برما نگشت
 ز گینی ندیدم جز از کام خویش
 دلم یافت از بخت چیزی که خواست
 شهنشاه کردند عنوان اوی

بشد موبد و بر گرفتش ز گرد
 بدو گفت شاه ای گرانمایه خرد
 چو پرسید کودک با آواز گفت
 منم پور شاپور کو پور تست
 فروماند زو شاه گینی شکفت
 بفرمود تا رفت شاپور پیش
 بفرسید شاپور آزاد مرد
 بخندید از آن نامور شهریار
 پسر باید از هر که باشد رواست
 بدو گفت شاپور انوشه بدی
 ز پشت منست این و نام اورمزد
 نهانداشتم چند از شهریار
 گوانمایه از دختر مهرک است
 ز آب و ز چاه آن کجا رفته بود
 ز گفتار او شاد گشت اردشیر
 گرفته دل افروز را در کنار
 بیاراست زرین یکی زیرگاه
 سر خورد کودک بیاراستند
 به میربخت تا شد سرش ناپدید
 پس آن زر و گوهر بدرویش داد
 بدیبا بیاراست آتشکده
 یکی بزمگه ساخت با مهتران
 چنین گفت با نامداران شهر
 که از گفت دانا ستاره شمر
 چنین گفته بد کید هندی که بخت
 نه کشور نه افسر نه گنج و سپاه
 مگر تخمه مهرک نوش زاد
 کنون سالیان اندر آمد بهشت
 چو رفت اورمزد اندر آرام خویش
 زمین هفت کشور مرا گشت راست
 وز آنپس هم گاردانان اوی

OPINIONS.

I.

SOME RECENT PARSI LITERARY WORK.

[*Extracted from "The Babylonion and Oriental Record,"*

Vol. VIII, April 1896.]

At the Ninth International Congress of Orientalists held in London in 1892, I had the pleasure of presenting a brief report entitled "The Literary Activity of the Parsis during the Past Ten Years," since published in the Transactions of that Congress, (Vol. II., pp. 528 *seqq.*). My object was principally to draw attention to what the enlightened and energetic community of the Parsis in India had been and were doing for the advancement of Avestic and Pahlavi studies, and particularly the remarkable manner in which they were assimilating and turning to good account recent European scholarship in dealing with their own traditional literature and philosophy. At the subsequent Congress of Orientalists held at Geneva (1894), the members of the Indian section, and particularly those specially interested in Avestic studies, were approached by influential leaders of the Parsi community, with the view of obtaining the co-operation of European scholars in favour of placing the study of the Classical Eranian languages (Zend and Pahlavi) on a level with that of Sanskrit and Arabic in the syllabus of the Bombay University; and this extremely reasonable proposal met with the entire sympathy of the section. Meanwhile, the native scholars have been busy preparing valuable and practical books of various kinds for stimulating and assisting sound scholarship in their traditional classical literatures among Parsi students. I propose to bring a few of these commendable works before the notice of European Orientalists.

(1) The most important publication which has yet appeared from the hand of the Parsi community is undoubtedly the fine facsimile edition of the Nirangistan, entitled :

"Nirangistan, a Photozincographed Facsimile. Edited, with an Introduction, by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B.A., Bombay: printed for the Trustees of the Parsee Punchayet, 1894."

This is the first edition of the Nirangistan that has yet appeared; it is also the first volume issued by the "Victoria Jubilee Pahlavi Text Fund,"

of which the editor, the well-known Dastur, is Hon. Secretary. This fund was established, chiefly on the advice of the regretted Eranian scholar, M. Darmesteter, in commemoration of the Jubilee of Queen Victoria in 1887, its object being to publish hitherto inedited texts of Pahlavi literature. The editorial committee is to be congratulated on the success of the first volume issued. It was a most happy idea to give us this important text in facsimile, which increases its value tenfold; and coming so soon after the superb facsimile edition of the Yasna, issued from Oxford by Dr. Mills, affords the student who lives out of reach of either Zend or Pahlavi MSS., a most precious means of original study. Dastur Darab is to be congratulated on the excellent way he has done his work. He has not merely given us the photozincographed facsimile of the valuable MS. belonging to Dr. Hoshangji Jamsipji of Ponna (HJ.), but has also carefully collated it with a still older Persian MS. in the possession of Ervad Tahmuras Anklesaria (called TD.), which is more complete than the former, and from which the commencement and some other passages have been supplied. We trust that this admirable volume will be the forerunner of many others of like interest and value.

(2) Dastur Darab's venerable father, the High Priest Peshotan Dastur Behramji, continues slowly but regularly his edition of that extensive and important work "The Dinkart." The seventh volume is now in our hands, entitled :

"The Dinkart, Original Pahlavi Text, with transliteration, &c., Vol. VII., Bombay, Duftar Ashkara Press, 1894."

This volume contains 87 chapters, carrying the work up to chapter 361, according to Dastur Peshotan's numerotation. One curious chapter (310) contains a comparison of the Mazdayasnian and Jewish religions, of course much to the disadvantage of the latter. Another (287) contains the "ten precepts of Yim," whilst the following purposes to give the ten opposite precepts of the demon Dahâk, whose teaching is identified with the Jewish religion of which Abraham is spoken of as a priest.

Hitherto the only available edition of that interesting and unique treatise, the Mainyo-i-Khard, or "Spirit of Wisdom," has been the Pazend text, edited by Dr. E. W. West (in transcription with the Sanskrit version,) in 1871. Since then the original Pahlavi text has been discovered, and was used by Dr. West for his new translation in the Sacred Books of the East (Vol. XXIV.) Dastur Darab Peshotan has now prepared a handy edition of this Pahlavi text, carefully based on several MSS. with the title :

"The Dînâ ī Maînû ī Khrat, or The Religious Decision of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text prescribed for the Intermediate Examination of the Bombay University. Edited by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B. A., Bombay. Dufter Ashhara Press, 1895."

It will be seen that this is the first attempt to produce school editions of a Pahlavi classic for Parsee students, and as such the undertaking deserves great commendation. It might also be found useful for class work in European countries, but according to our ideas the commentary and notes are rather too meagre for a college text book, and we should have desiderated a complete vocabulary, especially in the present dearth for a Pahlavi dictionary.

II.

Extracted from the Journal of The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, January 1896.

THE DINA-I MAINU-I KHRAT, or The Religious Decisions of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text, edited by DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B. A., Bombay, 1895.

This first complete edition of the Pahlavi Minū-khirad, as it is called in Persian, has been prepared chiefly for the use of Pahlavi students at the Bombay University, where Avesta and Pahlavi have recently been added to the list of classical languages prescribed for the B. A. and M. A. examinations.

When the complete transliterated Pāzand-Sanskrit text was published with an English translation and glossary, in 1871, from the best existing copies of the versions prepared by Neryosang about the end of the twelfth century, there was no copy of the original Pahlavi text accessible. The few Pahlavi MSS. of Minū-khirad then existing in India were evidently only reproductions from Neryosang's Pāzand version. But Westergaard in 1843, had brought a manuscript of miscellaneous texts from Persia, one of which was an incomplete copy of the Pahlavi Minū-khirad written in 1569; and a facsimile of this text was published by Andreas in 1882. This Pahlavi version had been copied from an original which had already lost its first folio, and ten other folios of the copy had also disappeared. Its colophon states that it was derived, through two intermediate copies, from a manuscript in India. As this Pahlavi text, though agreeing very closely with Neryosang's Pāzand, supplies several small corrections of his manifest errors, and one or two short passages which he omits, there can be little doubt that it is derived from the same original as his Pāzand version. The contents of the ten missing folios have been recovered from a Bombay copy of another Iranian MS. which belongs to Ervad Tehmuras, while the text of the first lost folio has been transcribed from the Pāzand version.

The Minū-khirad professes to be a selection from the wisdom of the Mazda-worshipping religion, prepared by a wise enquirer who had

wandered from place to place in search of wisdom and truth. In response to his prayers, the Spirit of Wisdom presented itself and offered to be his guide and preceptor. The sage then propounds a series of 62 questions, of groups of questions, on religious and mythological subjects, which the Spirit of Wisdom duly answers. But, as the series terminates abruptly and without any peroration, it is doubtful if the work be complete.

As to the age of this treatise, we have seen that both the Iranian and Indian copies can, as yet, be traced back only to some Indian MS. of the twelfth century. But the work itself is decidedly Iranian in character, though the internal evidences of age are slight and admit of much difference of opinion. The allusion, in i. 18, to an evil religion which does harm to that of the Yazads, and the praise of wine, when drunk in moderation, in xvi, 25—29, 36—48, might be considered as referring to Muhammadan practices and prohibitions; but the descriptions of good and bad government, in xv. 16—39, do not specially allude to any foreign domination. Perhaps the period A. D. 550—625 is that most clearly indicated by the contents of the treatise, but the indications are scanty and readily misunderstood. The conflicts of the Arumans and Turanians with the Iranians, alluded to in xxi, 23—26, have been much too frequent to afford a safe clue to any definite period for their occurrence.

The Pahlavi text has been carefully edited, and the book is dedicated to the memory of the editor's learned greatgrandfather, Dasturan-Dastur Edalji Darabji Sanjana, Parsi High Priest of Bombay from 1830 to 1847, whose portrait and pedigree are given, as well as a metrical account of his life in Gujarāti, which is an abridged second edition of the Cherāge Dānesh, or Lamp of Learning, originally published in 1854.

E. W. WEST.

III.

[*Extracted from the Bombay Gazette, 9th May 1896*].

THE KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAKAN, by DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B. A., Bombay, B. E. Society's Press, 1895-96.

IN our issue of the 5th instant we gave an estimate of the recent Parsi literary work in India from the last number of "The Babylonian and Oriental Record," which calls attention to the commendable scholarly activity of some of our well-known Parsee citizens. The examples of such indefatigable labours are not the works of laymen, but they come from the priestly class. It is a pleasure to see Parsee scholars trying to keep pace with European scholarship, but it is far more gratifying to find that the author, whose works are placed in our hands for review, is the son of the

Parsee high-priest. That the Parsee high-priests should emerge themselves from bigotted superstition and ignorance and begin to edify their flock in a masterly way is a praiseworthy matter, upon which we congratulate the whole community.

One of the two interesting books is the first edition of a Pahlavi historical romance. It is the *Karname-i-Artakhshir-i-Papakan*, or "The records of the wars and adventures of Ardashir Babakan," which is, as the author points out, an epitomy of an historical work about sixteen hundred years old. The abridged edition was probably written in the reign of King Noshirwan three centuries later. The first part of this book gives the original Pahlavi text divided into thirteen chapters, a side-by-side transliteration of it in Roman letters and critical notes. The second part includes the English and Guzerati translations of the original text and corresponding Persian extracts from the *Shah-nameh* with a learned introduction on various important questions suggested from a study of the oldest records which allude to the founder of the Sassanian dynasty. The interesting reflections on various points of research, the lucid English version and copious philological notes speak for the remarkable linguistic ability of the Dastur, who dedicates the whole work to the Trustees of the Sir Jamsatji Madrasa, the patrons of theological learning among the Parsee priests.

